

1. Прибац Хребелъановић на двору цара Душана

На дан 21. августа 1331. године окончан је сукоб између краља Стефана Дечанског и његовог сина Душана и то потпуном победом сина над оцем. Овакав епилог био је веома драматичан и помало неочекиван за све посматраче са стране јер је син (Душан) са сасвим малим бројем најоданијих присталица успео да изненади свога оца (краља Стефана Дечанског) у његовом дворцу у Неродимљу.

Сам сукоб оца и сина изазвао је велику буру међу властелом и њихову међусобну поделу на оне који су подржавали оца (Стефана Дечанског) и сина (Душана). У самом почетку сукоба краљ Дечански је био у великој офанзиви па се једно време чинило да је Душан изгубљен тако да је под неповољним околностима за себе пристао да се преда оцу (краљу Дечанском) и априла месеца 1331. они су склопили нешто што би се тек условно могло назвати миром. Није прошло ни три месеца након овога "мира" када је Дечански одлучно позвао сина да дође код њега оптужујући га за поновну издају. Било је јасно да Душану нема спаса уколико послуша оца и оде код њега, стога он под притиском своје властеле које му је остало веома мало верне, изврши изненадни напад на Неродимље.

Краљ Стефан Дечански је успео да побегне, али краљица (Марија Палеолог) и деца су остала тако да их је Душан заробио. Сам краљ Дечански није стигао далеко па је у тврђави Петрич био убрзо опкољен и заробљен. Убрзо након тога (8. септембра 1331) Душан је крунисан за краља, што је значило да је Стефан Дечански свргнут. Но, то још увек није било оно најгоре што га је задесило јер је са краљицом и децом отпремљен у Звечанску тврђаву где је дана 11. новембра 1331. године изгубио живот *"А зато и нађе zgodно време син, а уједно и нападач, и изненада дође са многим силама, и имађаше у рукама оца са женом и децом, и њих даде чувати у другом граду, а њега посла у тако звани град Звечан, и после неколико дана осуди га на најгрчу смрт удављења"* (Григорије Цамблак).

Да ли је то било насилно или не остаје питање и мноштво претпоставки, но за нашу причу то није толико битно. Оно што је нарочито важно јесте да је у овом сукобу оца и сина властелин Прибац Хребелановић, не толико богат, али и не сувише ситан, пружио сину (Душану) пуну подршку и тиме стекао његову захвалност. Да ли је он од самог почетка био на Душановој страни, да ли је учествовао у нападу на Неродимље, касније на Петрич, остаје непознато, али да је био на страни Душановој остаје сигурно.

Имајући на уму то да је Душан био на рубу пораза и вероватног губитка живота те да га је само овако изузетно хитра акција извукла из тешке ситуације то је сасвим сигурно да је он осећао неизмерну захвалност према свима онима који су га у овој акцији, ризикујући свој живот, помагали. Стога је након победе и каснијег крунисања он несебично поделио награде својим присталицама. Како је и Прибац био међу њима то је и њему требала припасти одговарајућа награда. Ипак чини се да Прибчева улога и није била посебно велика, а самим тиме таква је била касније и награда о чему сведочи добијена и више него скромна титула логотета, а потом нешто касније и пехарника (велики слуга). Но имао је за неку утеху то да се налазио непрестано у близини краља Душана, доцније цара, а што је било разлог да се касније сама његова улога преувеличава: *"Овом предодређеном кнезу Лазару би родитељ велики слуга царев Прибац, који великом цару Стефану приближиваше усрдношћу и љубављу, телесним узрастом и врлим навикама, тако да су обојица као један изгледали, или, такорећи везани беху љубављу као да су једна душа у два тела"* (Повесно слово о кнезу Лазару од патријарха Данила). Иако се биограф труди да Прибца приближи цару Душану толико да *"везани беху љубављу као да су једна душа у два тела"*, то никако не може бити тачно јер је Прибац тек један од многобројних који се налазе на двору и има неку титулу која изван дворске околине можда може и да изазове завист, али на самом двору она не значи много.

Познато је то да је цар Душан радо уздизао потпуно непознату и незнатну властелу на веома високе положаје у држави руководећи се искључиво тиме да ли су они способни и употребљиви за разне државне послове. Међу ту ситну и непознату властелу спадао је свакако и Прибац, али изгледа да се радило о старој Српској породици па то "Летопис Пећки" посебно напомиње када говори о Лазаревим родитељима, односно Прибцу *"ни син, нити унук пређеречених царева, али од прародитеља из те земље српске би рођен и васпитан, не од простих"*. У даљњем тексту летописац помало претерује уздижући Хребелановиће: *"Родитељи његови бејаху велможе и први у палати пређеречених царева, и чином часни, и владаху у домовима царским. По сродству бејаху неки ближњи самодршцима"*. То наравно није тачно јер је Прибац себи успео да прибави титулу логотета тиме што је подржавао Душана у сукобу са Стефаном Дечанским, али по свему судећи није имао већих способности да напредује даље или у конкуренцији са осталим далеко насртљивијим и бучнијим није успео у довољној мери да привуче цареву пажњу. Чини се да је "Повесно слово о кнезу Лазару" ту много реалније када наводи: *"Овај свети и увек помињани Лазар отачаством и рођењем и васпитањем од српскога колена беше, рода славна и светла и одлична, и од благочестивих родитеља"*.

Било како било, Прибчеве дворске титуле су остале веома скромне, а самим тиме и његов утицај на двору је био тек ограниченог дмета. Стога и његово се име спомиње веома ретко међу различитим списима, повељама, итд., па стога редак изузетак чини једна повеља краља Душана из фебруара 1340. године коју је писао "*Pribez logofeto*". И овако мала и неприметљива титула постала је још мања од онога момента када се Душан крунисао за цара (16. април 1346. године) и када је по угледу на Византијски царски двор увео у Србију нове титуле попут оних највиших: деспота, севастократора и кесара.

Управо огромно проширење државних граница довело је у околину цара Душана нове људе који су постепено потискивали оне које су били око њега и који су му и помогли у сукобу са оцем - краљем Стефаном Дечанским. И не само то. Управо ти нови људи захваљујући новоосвојеним Грчким територијама које су добили на управу стекли су огромно богатство, моћ и утицај на цара тако да је скоро сва стара Рашка властела постепено потиснута у други план. Прибац који и до тога момента није имао неку посебну улогу и углавном је неприметан на двору, сада то постаје још и више. Но, чини се да је он сасвим задовољан са својим положајем не трудећи се да добије од цара нешто више сматрајући да је већ то што је у царевој близини сасвим довољна част. Иако сасвим сигурно није био старији човек коме одговара више да обавља строго дворске функције које од њега не захтевају учешће у војним походима и излагање свим оним тегобама које ратни походи носе са собом, он се тако понаша. Стога се није могао надати било каквом богаћењу или напретку у дворским функцијама, али, чини се, он је сасвим задовољан са тиме више уживајући у мирном породичном животу.

Историја за сада не зна ко је била Прибчева жена као што не зна ни тачан број деце коју су они имали. Колико се тренутно зна Прибац је имао сина Лазара за којег се сасвим несигурно претпоставља да је рођен око 1329. године, затим ћерку Драгану (непознат датум рођења) и једну ћерку за коју не знамо ни име ни датум рођења. Узимајући у обзир то да је Лазар рођен 1329. године, а да је врхунац сукоба Душана и краља Дечанског био током 1331. године, излази да је Лазар имао једва две године када се Душан закраљио. То би требало да значи да је Прибац био релативно млад (никако преко тридесет година) па помало изненађује његов недостатак амбиција јер је имао све услове за успех код Душана. Био је у најбољим годинама, имао ранијих заслуга, а што је још важније био је у пуној снази онда када је Душан започињао своја освајања. Према томе није му требало много напора па да и он узме пуног учешћа у Душановим ратним походима и свим оним богатим пљачкама и отимањима око Грчких територија. Међутим, од свега тога он није ништа урадио већ проводи миран живот без неких већих узбуђења.

Године су постепено пролазиле, Србија се нагло територијално проширила, а краљ Душан је све моћнији и амбициознији и ускоро (16. април 1346. године) се крунише за цара. У доба када је краљ Душан крунисан за цара имао је Лазар Хребелјановић око 17 године (ако се узме недовољно сигуран датум његовог рођења 1329. године), тако да је тешко веровати да се он налазио тога дана у Скопљу и посматрао величанствену процесију уздизања Србије на ранг царевине.

И поред незнатности своје титуле Прибац је, као и сви дворски службеници, морао бити присутан овој процесији у којој је сасвим сигурно имао и неко задужење ма како оно било мало. Млади Лазар је касније могао од оца до у детаље да чује како се краљ Душан овенчао величанственом царском круном.

Уопште није тешко замислити како су све ове слике могле утицати на Лазареву уобразиљу и како су у њему морале да изазову жељу за неким подвигом којим би цареву пажњу скренуо на себе. У Србији се у то доба богатство и дворска титула, али и слава могла стећи само неким ратним подвигом или блиском родбинском везом са царском породицом. Како није никакве родбинске везе са царем то је Лазар једино могао себи оружјем да прокрчи пут ка неком од дворских места, али за тако нешто био је сувише млад. С друге стране породично богатство Хребелјановића је било веома мало и обухватало је само утврђени Прилепац (где се Лазар и родио), а у близини се налазио исто тако утврђени Призренац. Оба ова утврђења, не баш нешто посебно јака, требала су да заштите Ново Брдо и рударска насеља која су се налазила у околини. Све је то било сувише мало да би Лазару могло дати наду да помоћу богатства (ако се то уопште може назвати било каквим богатством) са породичне баштине постигне нешто. Напротив, управо рудници Новог Брда су им правили сталне неприлике јер су привлачили погледе околних властелина који су прижељкивали да га се дочепају, што је Хребелјановићима стварало многобројне непријатеље. Ипак, највише захваљујући гвозденој руци цара Душана и тиме што је Прибац био његов дворанин па макар и са тако незнатном титулом као што је то логотет односно пехарник, нико се није усуђивао да било шта директно предузме против царскога службеника.

Видећи да са тако малом баштином не може било шта да уради међу суседима који су од њега далеко јачи, Лазару је остало једино то да и он попут оца заузме неку од служби на двору цара Душана. Сама дворска титула се могла стећи само од цара и Прибац је морао, уколико је желео да Лазара уведе на двор, цара Душана да упозна са својим сином и да за њега замоли службу. Тако је вероватно и било, а Лазар је доживео највеће узбуђење које је у свом дотадањем животу имао јер га је примио цар Душан лично, један од најмоћнијих владара Европе. Сам сусрет је морао бити пријатно изненађење за цара јер је упознао једног спретног младића за кога би се тешко могло рећи да је Прибчев син јер је далеко окретнији и слободнији но што му је то отац који чами на двору не мрдајући толике године од титуле пехарника. О Лазару је стекао одмах добро мишљење и одлучио да га задржи на двору. *"А када је тако одрастао, дадоше га у службу цару Стефану, и због кротости, благе нарави и врлина његових и храбрости би од цара одликован.."* (Повесно слово о кнезу Лазару). О томе говори и патријарх Данила, али уз велику дозу преувеличавања: *"А велики кнез Лазар из детинства бејаше много у свим благим делима украшен и у свим врлинама показиваше се племенит, велеуман, кротак и мужеван. Видевши ово велики цар Стефан - да је младић одличнији од свих у свим изврсним лепотама, беше зачуђен и удивљен и много мишљаше о томе шта ће овај младић постати, и предвиде богоданим разумом својим"* (Повесно слово о кнезу Лазару од патријарха Данила).

Да ли је Лазар одмах добио титулу ставиоца или је то било тек касније, не зна се, али је сасвим извесно да је остао на двору. Са овом титулом Лазар није могао очекивати да ће имати било каквог учешћа у политичком животу царевине јер она то није ни предвиђала. Сва његова служба се исцрпљивала у неким углавном безначајним пословима при свечаним обредима, али и поред безначајности ових послова оба Хребелјановића, отац и син, могли су да буду сасвим задовољни. Најпре сам Прибац оним што је постигао за свога сина јер успео је да Лазара убаци у дворску службу, а то што му је син добио титулу ставиоца могло га је учинити још задовољнијим јер су ове титуле и ова служба биле намењене само младим члановима оних властеоских породица које цар сматра за угледне. Било је ставиоца чак и из веома угледне породице Војиновић (Војислав и Милош). Руку на срце најјаче властеоске породице нису добијале ову титулу јер је она за њих ипак била сувише мала, али за све остале то је била част. Било је очигледно да цар Душан сматра Хребелјановиће за угледну властелу, што је само по себи могло Прибцу само да ласка. С друге стране и сам Лазар није имао никаквог разлога да се жали. Успео је да дође на двор и да добије титулу која му можда не даје много могућности да учествује директно у кројењу политичких догађаја, али му, ако ништа друго, барем даје прилику да се сасвим добро упозна са позадином свега онога што се догађа на двору или око њега. То је била изузетна могућност да упозна сасвим детаљно све проблеме који се јављају, његове учеснике, али и саму технологију владања којом се користи цар. Осим тога, иако веома млад, успео је да постане део царског двора, што је у сваком случају велики успех, а даје велике наде за будућност.

Сам царски двор пружао је много тога да се види и научи, али је осим тога присуство на њему носило осим мноштва привилегија и можда још већу гомилу опасности. Ту је на двору могао да сретне моћног деспота Јована Оливера, ратничког кесара Прелуба, веома спретног деспота Дејана и помало подмуклог кесара Војихну. Могао је само да се прибојава деспота Јована Комнина Асена, рођеног брата царице Јелене који је дошао из Бугарске. Овај Бугарин умео је до краја да искористи што му је рођена сестра царица те да за своје многе сплетке прође сасвим некажњено код цара Душана. Био је ту и Симеон, полубрат цара Душана, којег је царица Јелена из неког разлога мрзела чак толико да се једно време говорало да га жели отровати. Овај несретник се није могао жив чути на царском двору, толико му је царица утерала страх у кости, а и околина се доста поспрдно (вероватно под царичиним утицајем) односила према њему не зовући да именом Симеон већ Синиша, Симче, Симша. Ипак цар Душан је веома поштовао свога полубрата не заборављајући да им је отац заједнички (Стефан Дечански), а немајући снаге или жеље да се сукобљава са насртљивом царицом Јеленом, доделио му је титулу деспота и велику област на управу те на тај начин удаљио са двора на безбедну даљину од царице: *"којему је његов брат Стефан, с једне стране, због велике љубави коју је гајио према њему, с друге стране, пошто је видео да га је његова жена настојала отровати, био дао још као дечаку град Јањину у Романији са свим подручјем све до Арте, као и многе друге тврђаве и градове у оним пределима. Стефан га је уз то упозорио да води бригу о своме животу, а посебно да се пази царичиних замки"* (Мавро Орбин). Било је ту још

много способних ратника и људи достојних сваког поштовања, али и још већи број пробисвета (уосталом као и на сваком двору) док су сплетке биле свакодневне.

Самом цару Душану могао је само да се диви јер *"био је прекрасног изгледа и телесно врло лепо грађен: имао је широка рамена, снажне руке, изразита бедра, трбух увучен, јаке ноге, а стас висок, правилан и мужеван. И мада је временом много одебљао, ипак му то није сметало, јер се непрестано вежбао у свим врстама оружја, које је веома волео. Посебно га је веселило да иде у лов. Волео је и ценио ваљане људе којима је давао управу над својим покрајинама. Поред тога, био је врло достојанствен и широкогруд. Стога је својим дворјанима често даровао коње, новац, златне и сребрне опасаче, одећу од свиле и најфинијег сукна; хтео је да се лепо облаче и вежбају у оружју. Приређивао је такође често и витешке турнире и пијанке, обдарајући оне који су се истицали и друге побеђивали"* (Мавро Орбин). Живот на двору је био очигледно веома весео са мноштвом забава, турнира и такмичења у богатству, а цар је то не само радо гледао већ и подржавао. Ипак и то весеље је имало своју границу јер је цар држао *"такође строги ред на двору и свом краљевству, у ценама и дажбинама, не старарајући се одвише да гомила благо, јер је по природи, како је речено, био дарезљив"* (Мавро Орбин). Царица Јелена је била једна сушта супротност цару мешајући се у све послове царства тако да није било чудо што су је се сви плашили сматрајући је опаком и злом: *"Рогозне, зване и Јелена, опаке жене.."* (Мавро Орбин).

Цар Душан је као и сви Немањићи до тада био веома религиозан и одан православној вери: *"Био је, сем тога, врло одан вери грчкога обреда, и подизао је цркве и манастире дарујући им велике милостиње и дајући велике дарове достојанственицима и свештеницима који су у њима певали свете химне"* (Мавро Орбин). Биле су то све особине које су могле код младог Лазара да изазову само поштовање према цару, но то је било и разлогом да код њега исто тако изазову велику нелагоду због тога што је током године 1351. године Цариградски патријарх Калист искључио (бацио анатему) цара Душана, Српског патријарха Јоаникија и све Српско свештенство из заједнице православних хришћана. Разлог је био у томе што се Српска архиепископија уздигла у ранг Патријаршије (1346.), а да о томе није имала и дозволу Цариграда. У суштини радило се о виду политичког притиска на цара Душана јер је иза бацања анатеме стајао Јован Кантакузен, некадашњи савезник цара Душана, а сада његов љути противник. Управо бацање анатеме се поклопило са великом офанзивом коју је предузео Кантакузен покушавајући да од Србије поново преотме велике делове Македоније које су ранијих година Српски краљеви успели да заузму. Како је ту било насељено мноштво грчког становништва то се очекивало да ће ово бацање анатеме да их охрабри на подизање побуне против Душанове владавине. До краја се показало да таква политичка рачуница није била ни тако наивна јер се грчко становништво скоро листом побунило те пришло Кантакузену. Почетну успеси су били толики да је изгледало да би чак и Скопље могло да падне у руке Грцима, али правовремена Душанова акција је успела да спречи расуло. Кантакузенова офанзива је тако пропала, али анатема је остала да за следећих много година трује односе у оквиру Српског свештенства које је било васпитано у духу византијске државноправне и црквене идеологије:

"мислим од дана цара Стефана, званог Душан, српска црква отцепи се од саборне цркве и (стаде) тонуту у зло, као што се много пута од мале искре разгори велики огањ" (Константин Филозоф).

О самом значаја и опасности ове анатеме цар Душан као да није размишљао, а вероватно стога што му је ионако била намера да заузме Цариград те да уједини Српско и Византијско царство, а онога момента када би Немањићи постали Византијско - Српски цареви и анатема би изгубила сваки значај. Ипак за Лазара, који је био дубоко религиозан, било је веома болно сазнање на какве се политичке циљеве може користити религија, те каквим све притисцима су спремни да попусте патријарси жртвујући узвишене духовне циљеве безначајним земаљским (политичким) циљевима. Управо кроз овај сукоб могао се уверити и у то колика је моћ цркве јер недуго након смрти цара Душана исти они црквени оци којима је цар створио патријаршију обдаривши их безбројним богатим поклонима осудили су га не само за сукоб са Цариградском патријаршијом: *"овај цар Стефан венча се на царство и изабра себи патријарха не по закону ни са благословом цариградскога патријарха, као што приличи, но заиска благослов бешично од патријарха трновскога и од архиепископа охридскога и са српским сабором, тако се зацари и постави патријарха, како не приличи"* (Данилов ученик), већ и за то што је Србија од краљевине постала царвином. *"Ухвати се и он у замку од опћега непријатеља, узвиси се срцем, и оставивши прародитељску власт краљевства, зажеливши царско достојанство, венча се на царство"* (Данилов ученик).

Сасвим је сигурно да је Лазар на двору сретао и престолонаследника царскога престола Уроша (рођеног 1336. или 1337. године), који је био тек седам година млађи од њега (ако рачунамо да је Лазар рођен 1329. године). Ако би се узело у обзир да је Лазар дошао на двор са око 20 година, дакле око 1349. године требало би да је Урош имао 12/13 година и био још дечкић. У том случају Лазар је имао сасвим отворену могућност да прати Урошев развој од дечачких дана, до младих и зрелих каснијих година. Ту је већ могао да створи себи слику о томе какав је Урош као човек те шта се од њега може очекивати као владара. По свему судећи Лазар је о Урошу као човеку имао сасвим добру слику јер је дуго времена провео код њега на двору, чак и онда када се све распадало и када је већина властеле побегла од овог несретника видећи пропаст. Да се Урош није показао квалитетним по чисто људским особинама тешко да би Лазар могао издржати поред њега толико време и одавати му поштовање. Исто тако је сигурно, познавајући касније Лазареве квалитете као владара, да он Уроша као владара није никако могао да цени, али никада није изгубио из вида то да је Урош из *"светородне"* куће Немањића те да је стога он и нешто више неголи само цар. Уосталом, Урошеву личност (не и власт) штитило је то што су му најдиректнији преци, Стефан Немања, Свети Сава, Стефан Првовенчани и остали Немањићи, скоро сви проглашени свецима. Таквим се људима исказује посебна почаст и вероватно да је у Србији било мало људи који би се усудили да било шта учине против Уроша. Међутим, Урош се касније показао као веома неодлучан владар и сви историјски извори га углавном оцењују као таквог искључиво стога што је био сувише попустљив према непослушној властели.

Негде око 1353. године Лазар је имао око 24 године и некако око тога доба ожењен је девојком из угледног рода која се звала Милица, ћерка великог кнеза Вратка. Сам Вратко је из рода Немањићкога, односно био је праунук Вукана, најстаријег сина Стефана Немања: *"А друга глава родослова (је ова): Вукан, други син светога Симеона, а брат св. Саве, велики кнез, роди сина жупана Дмитра, у светом иночком образу Давид. Овај Давид роди Вратислава кнеза. А Вратислав роди кнеза Вратка. А Вратко роди ћер Милицу. А ова постаде супруга великога кнеза Лазара..."* (Константин Филозоф).

Улазак на двор и службовање код цара створили су Лазару прилику да за жену нађе девојку овако угледног рода. *"А жена његова бејаше од саме крви царске"* (Пећки летопис). Није уопште немогуће да је и сам цар Душан био тај који је спојио ово двоје младих и да је извештај биографа сасвим тачан: *"Тако и по заповести самодржца, узео себи за садружницу сродницу цареву, ћер неког велможе. И она од рода светла и славна и одлична, корена неког царског, од племена Симеуна Немање, првог господара Србаља"* (Повесно слово о кнезу Лазару). С једне стране, радило се о девојци која је у најближој могућој родбинској вези са њиме и цару сигурно није било свеједно за кога би се она могла удати. С друге стране, радило се о његовом службенику којег је сасвим сигурно ценио, а и целу му породицу, јер иначе не би дозволио да једна од принцеза из рода Немањића буде удата за каквог недоличног младића. Ако је, дакле, цар био тај који је ако ништа друго, а оно барем дао одобрење за склапање овога брака, онда је то морало да значи само то да Лазара у будућности очекују лепе прилике. Исто тако подршка таста, великог кнеза Вратка могла је да буде од итекако велике помоћи.

Каснија народна традиција је покушала да Милицу представи као ћерку легендарног Југ Богдана, међутим Југ Богдан уопште није историјска личност већ плод уобразиље народног песника. Иначе, не треба мислити да је Лазар био нешто посебно близак цару Душану јер службеника на царском двору је било веома много и Лазар је тек један од њих тако да каснија претеривања треба схватити више као допринос томе да се легенда о кнезу Лазару дигне на неслућене висине но што би то била истина. Управо тако треба схватити и ове наводе: *"И овога као приснога сина свога од царских ствари не одвајаше и често га благим начином поучаваше и близу себе као душу с телом имаше,..."* (Повесно слово о кнезу Лазару од патријарха Данила).

У то доба (20. децембра 1355. година) изненада умире цар Душан, а са њиме и сви планови да ојачало Српско царство замени потпуно расклимано Византијско. Као царев дворанин морао је Лазар присуствовати сахрани која је обављена у маузолеју Светог Арханђела код Призрена. Овај маузолеј подигнут је на месту старог светилишта које се налазило у клисури Бистрице и вековима раније било познато као чудотворно. Под стенама Вишеграда, на заравни у облику троугла коју обликује река Бистрица, цар Душан је одлучио да себи подигне овај маузолеј. Стога је црквица која се ту налазила срушена и на њеном месту подигнут овај маузолеј. Посвећен арханђелу Михајлу маузолеј је био нешто сасвим неубичајено

за Србију и као да је цар преко изградње храма хтео да покаже своју величину, али и величину царства које је створио.

Храм је започет око 1347. године и до 1352. године је и завршен. Дуго је грађен искључиво због тога што је саграђен читав комплекс који је обухватао не само цркву, већ и бедем, манастирску зграду са трпезаријом, болницом и капелом Светог Николе. Ипак, и поред свега сјаја ова задужбина није никада могла да добије већи статус од игуманије, што је била лична царева жеља. Ова петокуполна грађевина са основом издуженог уписаног крста, фасадом обложеном мермером, безбројним рељефима, и изузетним мозаичким подом, изазивала је само дивљење. Ту је Лазар могао да види како се у југозападном углу храма сахрањују посмртни остаци цара Душана и како се гробница затвара са поклопцем од беличастог мрамора на којем је извајан високи рељеф цара Душана. По неким наводима (не баш сигурним) на прочељу гробнице, на западном зиду, у удубљењу налазила се царева мраморна статуа у природној величини приказујући га са скиптром у десној и даровном повељом у левој руци.

Сама погребна процесија је сигурно била нешто највеличанственије што је Србија до тада видела. Најистакнутије место су сигурно имали престолонаследник, а за сада још увек само краљ Урош, удовица царица Јелена, царев полубрат Симеон. Била је ту сва властела која нешто значи, као што су била присутна и сва духовна лица и то како она из старих Српских земаља тако и из новоосвојених Грчких. Мора да је ту било и Дубровачко посланство јер је ова малена Република одржавала са Душаном најприсније могуће везе. Међутим, било је ту и много злих помисли и планова код присутних, а све у правцу како извући за себе највећу могућу корист након царевог смрти. Мноштво властеле посматрало је престолонаследника Уроша питајући се какав ће он бити владар након што преузме царство и да ли ће имати онолико чврсту руку колико је чврсту му имао отац. Ту су одмах падале и процене, а могуће је и договори између појединих моћника шта даље радити. Иако ће већина остати, барем за прво време, верна новом владару већ ту на сахрани неки од велможа већ су ковали планове за отцепљење својих територија.

У време царевог смрти Лазар има већ две године брака иза себе и око 26 година, а жив му је и таст, кнез Вратко. Сви они ружичасти планови које је Лазар можда ковао и у којима је рачунао да ће помоћу добре женидбе да оствари себи лакше могућности за брз напредак у службовању на двору, могуће да су му изгледали још увек оствариви јер је царски престо требао да наследи једини Душанов син, Урош. Било би сасвим логично да син настави ону политику коју је водио отац, тим више што је правац који је цар Душан зацртао до сада давао само добре резултате. Не треба исто тако заборавити да је сада и Лазар био део царске породице (макар и далеки) и да се он и цар Урош вероватно и добро познају. То у каснијем политичком напредовању може да буде и највећи капитал. Још као шестогодишњи дечак Урош је године 1345. проглашен за *"младог краља"*, а следеће године на државном сабору у Скопљу био је и крунисан за краља. Тиме је постао царев савладац и добио на управу све старе Српске земље (значи не само Зету као сви

остали престолонаследници до тада), а сам цар је управљао новоосвојеним земљама. Међутим, будући да је још био само дете ова његова титула је била тек симболична и више је означавала ко ће бити наследник цара Душана но што је значила да Урош стварно и краљује.

Било би веома интересно знати како је текао Урошев живот до смрти цара Душана јер би то сазнање бацило много светлости на његово касније понашање. Наиме, стиче се утисак као да Урош никада није био у Душановој близини и као да од оца није баш ништа научио, а што је још чудније, изгледа да није показивао ни мало склоности ка власти што је сасвим неувичајено за дотадање Немањиће којима ништа није било довољно тешко или свето када је власт била у питању. Сва та његова неприпремљеност за владање јако буну јер није Урош био ни тако млад када му је отац (цар Душан) умро пошто је у то доба имао 19 година и *"Био је, наиме, прекрасног изгледа и од његова владања надаху се сваком добру. И мада је имао једва двадесет година, у почетку је ипак показивао велику разборитост и памет у свим својим делима, али током времена показа да не вреди много"* (Мавро Орбин). Према томе никако није био незрео када су у питању године живота, а искуство је морао стећи ако не баш вршећи државне послове, а оно барем гледајући како му то отац ради. Баш то све помало и буну јер по свему судећи све до тада Урош као да не узима никакво учешће у државним пословима царства и право је чудо да га цар Душан није више користио припремајући га за преузимање власти.

Ми данас можемо само да претпостављамо разлог томе, а узимати Урошеву младост као једино оправдање јесте сувише мало да би стварно објаснило његово потпуно несналажење у владању. Истина је и то да му је цар Душан оставио заиста тешко наслеђе у облику државе која је огромно нарасла и која је држала огроман број становника друге националности (нарочито Грка) под својом влашћу, а који су нерадо гледали новостворену Српску власт и били стално спремни на побуну. С друге стране, цар Душан је својом освајачком политиком створио мноштво властеле која је већ била огрезла у богатству и ратним тријумфима, а признавала је једино онога владара којег се бојала. Урош то сигурно није био и то не само зарад своје младости већ и самом својом природом којом је више нагињао религиозним размишљањима него што је био спреман да се носи са увек бунтовном властелом. И коначно, црквени раскол Српске православне цркве са Цариградском патријаршијом сада долази до изражаја пуном снагом.

Оно што је додало свим овим невољама на снази јесте и изненадна смрт најбољег Душановог војсковође кесара Прељуба који је држао Тесалију. Прељубовим нестанком почело је растакање царства, а Тесалију узима деспот Нићифор II Орсини. Ускоро он из јужног Епира тера Душановог полубрата деспота Симеона, а Српско царство остаје без још једне богате покрајине, а да уствари није прошло ни пет месеци од Душанове смрти. Урошу као да не пада на памет да је потребно било шта предузети да би се освојене покрајине требале повратити, а све је то био само рани предзнак онога што тек има да дође.

Све то време Лазар је сигурно боравио на самом двору и имао је прилике да посматра немоћ Урошеву када је чуо да су две богате области на тако лак начин отпале од царства. Можда је Лазар био тада још сувише млад и сувише одан успомени покојног цара Душана да би било шта покушао да уради у своју корист, можда и да је хтео није могао ништа, али било је зато других који су имали више снаге и мање скрупула. Најпре је Симеон, полубрат цара Душана, не могући заборавити све оне увреде које је доживео одлучио да покуша да се дочепу царске круне. Не очајавајући много што је отеран из јужног Епира, објави да се сматра легитимним наследником Душановог царског престола и ускоро се прогласи за цара па затражи *"власт над свим српским земљама мислећи да су његова права претежнија"* (Јован Кантакузен). За то време деспот Јован Комнин Асен (рођени брат царице Јелене) већ увелико потпуно самостално влада северним Епиром не обраћајући било какву пажњу на Уроша, а као и да му је то било мало ускоро је пружио и подршку Симеону онда када је овај са око пет хиљада ратника, прилична сила за то време, из Костура провалио ка северу покушавајући да за себе придобије стару Српску властелу. Сам Симеон је гајио неку луду наду да ће имати доста присталица међу старом властелом у овом делу Српског царства те да би његов пут ка Српском царском престолу могао бити веома лак.

Успеси су му до краја били никакви, чак сасвим бедни у односу на силу коју је водио, а стара властела изузев неколико безначајних изузетака остала је верна Урошу. Овај његов неуспех био је сасвим довољан подмуклом Јовану Комнину да увиди да од Симеоновог предузећа нема ништа те да је потребно окренути се сигурнијем заштитнику. Стога Симеону сместа окрене леђа и баци се у загрљај Млечанима којима је северни Епир био значајан због његових добрих лука.

Сви ови догађаји пролазе без икаквог Урошевог учешћа који брине сасвим друге бриге јер још увек није проглашен за цара од стране државног сабора па га мучи могућност да би сабор можда могао до краја Симеону да пружи царску круну. Стога на брзину сакупља државни сабор у Скопљу током априла 1357. године. Тај сабор је морао да пружи одговор ко ће бити будући Српски цар: Урош или Симеон? Ипак, Урош није имао неких посебних разлога за бригу јер је Српска властела на сабору листом стала уз њега признајући га за свога цара, а Симеона прогласила узурпатором. *"Кад је Урош наследио оца у царству, и сам се назове царем, при чему није наишао ни на какав отпор код кнезова и других велможа свога краљевства"* (Мавро Орбин). Тиме је Урошев положај коначно учвршћен и он сада треба само да сузбије све могуће претенденте на престо, али и оне остале непослушнике који не желе да га признају за свога господара. *"Због тога је био велики метеж у Урошевом краљевству. Наиме, свако од властеле поче настојати и трудити се да се дочепу већих положаја и предузимати све како се не би покорио себи равнима"* (Мавро Орбин). И већ у томе моменту долази до изражаја контроверзна природа цара Уроша који уместо да сакупи властелу која га је одушевљена прогласила за цара никако не заборављајући успомену на његовог оца моћног цара Душана, и да удари из све снаге на све непослушнике те да их здружи, он ни мање ни више већ позива Симеона на преговоре. Наиме, постоје неке индиције (не баш сувише сигурне) да је током септембра 1357. године уз

посредништво Дубровника дошло до преговора између Симеона и цара Уроша. Шта је цар Урош могао да преговара са човеком који га је покушао отерати са царског престола (Симеоном) тешко је и претпоставити, али већ је то био знак његове надасве колебљиве природе. Ако је преговора и било они су завршени са неуспехом јер је Симеон и даље наставио са војним акцијама нимало се не осврћући на то да је државни сабор прогласио Уроша Српским царем.

Већ сам почетак Урошеве владавине мора да је у потпуности разочарао и Лазара који је неколико година провео у највећој могућој близини цара Душана посматрајући како се чврстом руком управља непослушном властелом. И шта се сада дешава? Један Немањић па уз то и син великог цара Душана, моли једног ситног деспота за преговоре. И уместо да Симеон прихвати те преговоре задовољан што цар уопште после свега жели са њиме да разговара, он то поносно одбија и наставља рат. То је био знак за све остале и ускоро они најмоћнији постепено покушавају (и успевају) да се што више отргну од царске власти и да је сведу на што мању меру. Како цар није реаговао на мање знаке непослушности, тако су те непослушности постајале све веће и озбиљније, а број непослушника се све увећавао. Он сам не да није имао довољно војне снаге да све то сузбије (имао ју је сигурно) већ је код њега изгледа прије недостајала чврста воља која је била толико својствена његовим прецима из лозе Немањића. Довољно је присетити се само кроз какве је све невоље прошао Стефан Немања или Стефан Првовенчани, а да их то никада није поколебало. Цар Урош није био таквог кова па му се ускоро чак и мати, царица Јелена, отцепила у Серу и почела самостално да влада овом облашћу дошавши у сукоб са кесаром Војихном који је желео да Сер припоји области Дрме којом је већ управљао. Тај сукоб је резултирао тиме да је кесар позвао у помоћ Грка Матију Кантакузена који му је довео одред Турака. Међутим због неке неусаглашености Матија уместо да сачека и кесара па да онда заједно ударе, крене сам на царицу Јелену која уз помоћ стрелаца које јој је послао цар Урош здружи његову војску и њега самога зароби.

Све у свему ово би се цару Урошу могло приписати у успех, а успех је свакако било и то што је докрајчен рат са Симеоном и то тако што су Симеонове снаге доживеле у Скадарској области масакр. Сасвим је сигурно да је у овим ратним акцијама узео учешће и сам цар Урош, али каквог је обима било његово учешће, односно да ли је био само присутан, или је сам руководио акцијама или је можда чак и навлачио панцир, не зна се. У сваком случају његово присуство на овом ратишту вероватно је било прилика за Лазара да и сам учествује у овим сукобима те да изблиза посматра како се воде ратне операције, мада није искључено да је и сам командовао неким војним одредом. Ту је цар Урош показао какву-такву предузимљивост, али све је то јако кратко трајало. Ако је Лазар могао на мах и да помисли да је Србија добила цара који ће моћи да влада, ускоро се могао уверити у супротно.

2. Обласни господари

Док су сви описани догађаји окупљали пажњу цара Уроша, на северу земље трајао је рат између два великаша. По свему судећи цар Урош је покушао сукоб некако да умири (вероватно молећи великаше да се умире), али како није успео у томе у сукоб се умеша и Угарски краљ Лудвиг помажући једну од ове две стране и то браћу Растислалиће који су на крају захваљујући Угарској помоћи победили у овом сукобу. За узврат постали су Угарски вазали и тиме један део старих Српских земаља (Браничево) отргнули од царства. Управо те земље Растислалића искористи Угарски краљ Лудвиг као мостобран и у пролеће 1359. године провали у Србију. Угари су успели да уђу "*осам дана хода*" у дубину царства, али даље нису могли јер је терен био веома тежак, а плен никакав будући да је уплашено становништво носило све испред њих. Уз то и једна Српска војска под вођством (вероватним) кнеза Војислава непрестано их је узнемиривала тако да средином јула 1359. године Угари се повуку. Иако би се сам овај сукоб можда могао назвати успехом цара Уроша јер су се на крају крајева Угари морали повући, он је означио и нешто много више. Наиме, све до овога момента једина властела која се отимала испод власти цара Уроша била је она из новоосвојених крајева, а сада, са Растислалићима, исти тај процес захватио је и централне области, односно старе Српске земље. Процес звани "*стварање обласних господара*" дошао је тако и у само језгро Српске царевине. Тиме је један период власти цара Уроша био завршен и почиње његов нагли пад.

Управо сада у царевини почињу да се јављају једне сасвим нове личности које до тога момента и нису играле неку посебну улогу. На првом месту је то био кнез Војислав потомак старе породице Војиновић. Ова породица води порекло од војводе Војина који је држао Гацко још у доба краља Стефана Дечанског да би у каснијим сукобима између краља Дечанског и сина Душана прешао на страну сина (Душана). То му је касније обезбедило да су му синови Милош и Војислав на двору краља/цара Душана започели дворску каријеру титулом ставиоца. Најстарији син, Милош Војиновић, је још од ране младости имао доста истакнуту улогу на двору, али рана смрт га је спречила да постигне нешто више. Други син војводе Војина који се звао Алтоман носио је титулу жупана и управљао неким крајем око Дубровника, а оно што је посебно интересантно за ову нашу причу јесте да је са својом женом Ратославом (ћерка војводе Младена иначе родоначелника Бранковића) имао сина Николу, доцније познатог и озлоглашеног жупана Николу Алтомановића. Трећи син је био Војислав и био је најмлађи, али се до краја показао као и најсналажљивији, али и најбескрупулознији од њих. Он је започео, дворску каријеру као ставилац да би негде прије 1355. (дакле, за живота цара Душана) године имао титулу Хумског кнеза. Био је веома спретан па је умео да искористи то што су му браћа рано помрла (Милош после 1333., а Алтоман око 1359.) па је њихове целокупне области припојио својима, а исто је то урадио и са областима великог челника Димитрија (1359).

Тада је већ почео у старим Српским земљама процес стварања великих обласних господара, а кнез Војислав је у томе несумњиво предњачио. Био је апсолутно немилосрдан када је требало отимати поседе властеле која је била у односу на њега слабија, а у том свом походу није поштедео ни Николу Алтомановића сина свога

рођеног брата Алтомана. Одмах након смрти Алтоманове упао је у његове области и протерао Алтомановог малолетног сина Николу који је имао тек 11 година. Када је тако поступао према сину свога рођенога брата може се мислити како је тек радио са осталима. Ипак и поред свега кнез Војислав некако од 1359. године јесте и најближи сарадник цара Уроша. У суштини они су јако мало сарађивали јер са кнезом Војином нико није могао да буде на равноправној нози, а цара Уроша је штитило вероватно само то што је био цар и што је био из светородне лозе Немањића, а чак ни кнез Војин није имао смелости да удари на њих.

Самовлашће кнеза Војина је трајало неколико година и то у периоду 1359-1363. године, а за то време успео је да под своју контролу стави огромне области између Рудника, Дрине, Поповог поља, Дубровачке Републике, Боке и Косова. Управо упад Угарског краља из 1359. године био је на областима које је држао кнез Војислав и Српска војска која се супротстављала Угарима била је по свему судећи под командом кнеза Војина. За освету кнез Војин је одмах након тога напао Дубровник будући да је ова Република признавала власт Угарског краља па се посредно кнез Војин светио Угарима, а осим тога покушао је од Дубровника да отме Стонски рт на који је полагао неко право.

Тај рат се отегао у годинама 1360-1362. и *"С њима је за живота водио непрекидни рат, током којег је похарао и попалио читаву њихову територију и побио много њихових трговаца који су, ослањајући се на његове гаранције, пословали у његовој земљи"* (Мавро Орбин). Сам цар Урош је у самом почетку подржавао кнеза Војислава, но касније када је увидео сву бесмисао тога рата и када је покушао да заустави самовољног кнеза није више био у стању да то учини. Дубровчани су, видевши да цар није у стању да кнезу било шта нареди, након тога покушали да преко патријарха, царице Јелене, али и Вукашина Мрњавчевића утичу на кнеза. На крају су и успели тако да је у августу 1362. године у Оногшту склопљен мир.

Какав је кнез био силник види се веома јасно из тога како је током рата дочекао једно Дубровачко посланство. *"Тај се тамо с њим договарао и затекао га страшно гневна на нас. Говорио је: Доћи ћу ето са својом војском до Лесне плоче и тамо ћу стајати с читавом војском и дат ћу да се опустоши читав котар Дубровачки, а нећу поштедети ни цркве. И узећу вам Стонски рат јер је мој. Ја сам кнез Хума, а Стонски рат је столица кнезова Хумских, па је стога мој. И још много и небројено је претио како ће доћи с читавом силом да уништи читаву нашу жупу, говорећи да има за то заповед од краља рашкога, јер је господин краљ угарски провалио у земљу српску. И то нам је јавио наш посланик у свом писму да је кнез Војислав неки караван, за који је дознао да долази из Пријепоља, дао заробити"* (из извештаја Дубровачког посланства).

Но, изгледа да је и кнезу Војиславу већ помало и додијао цар Урош те, иако га је још номинално признавао, себе почео да назива *"кнезом"*, а не *"Хумским кнезом"* као дотада, што је практично значило да се сматра кнезом свих Српских земаља, а не само Хумских. Амбиције су му касније изгледа кренуле још и даље па се на његовом надгробном споменику у манастиру Бањи код Прибоја налази написано

"*Стефан а зовом велики кнез Воислав све Српске, Грчке и поморске земље*", узимајући себи владарски придевак Немањића: "*Стефан*". Он већ тада није себе сматрао у властелу која је подложна цару Урошу већ потпуно независним владаром. Да ли би он покушао да сруши цара Уроша и заседне на његово место остаје само да се претпоставља јер га је стигла изненадна смрт у септембру 1363. године.

То је време када и Балшићи најављују свој поход ка стварању својих области, а већ 1360. године они су већ толико јаки да их цар Урош спомиње у једној повељи коју је издао Дубровачкој Републици. Зачетник ове породице је властелин Балша који "*беше веома сиромашан зетски властелин и за живота цара Стефана држао је само једно село*" (Мавро Орбин). Њихов прави успон почиње тек након смрти цара Душана када су успели да искористе релативну изолованост Зете па су се осамосталили у једном веома узаном појасу између Скадарског језера и мора. "*Али кад је умро цар, а како његов син Урош није био ваљан владар, почео је с неколико својих пријатеља и са својим синовима Страцимиром, Ђурђем и Балшом да заузима Доњу Зету*" (Мавро Орбин). У време док је кнез Војислав ратовао против Дубровника давали су подршку Републици тако да су након потписивања мира између кнеза и Дубровника самостално наставили да ратују са кнезом. Са Мрњавчевићима су били у добрим односима будући да су повезани брачним везама. "*С краљем Вукашином су живели у миру, јер је Ђурађ имао за жену његову кћер Милицу, ..*" (Мавро Орбин). Овде Орбин утолико греши што се Вукашинова ћерка звала Оливера, а не Милица. Балшићи су се временом толико осилили да цара Уроша више нису хтели чак ни формално да признају, тако да их је он сматрао одметницима.

За све време ових догађаја Лазар и даље борави на двору цара Уроша, а и даље је у звању ставиоца. Цару очигледно није пало на памет да би требало да верног службеника награди неким већим звањем или давањем на управу неку територију и то је могло код Лазара да изазове само незадовољство. По свему судећи овако ниска титула није била и одраз оног правога стања које владало на царском двору и стварне Лазареве улоге. Он је имао на двору вероватно већи утицај но што то сама ниска титула ставиоца говори, а то би се могло закључити из тога што је он имао некакву (не баш велику, али ипак) улогу при склапању мира између кнеза Војислава и Дубровника у Оногошту из августа 1362. године.

Дубровник је био силно заинтересован да дође до склапања мира јер му је због рата са кнезом Војиславом трговина јако страдала те је стога тражио било којег начина да се престане са ратом. Један од путева је био да се пронађе на Српском царском двору нека личност која би била довољно јака да утиче на неодлучног цара Уроша да се коначно покрене и затражи од кнеза Војислава да прекине са ратовањем. Стога је једно Дубровачко веће (*Consilium rogatorum*) дана 4. августа 1362. године донело одлуку да се поклицарима које је упутио у Дубровник цар Урош (логотету Дејану и Гргуру Голубићу) исплати износ од 100 дуката, а и да се Лазар награди са три комада платна (свите), наравно све под условом да се њихово посредништво између Дубровника и кнеза Војислава покаже као успешно и да се мир склопи.

Како је до мира на крају дошло то је за претпоставити да је Дубровник награде и исплатио. Из овога се види да је Лазар неки утицај на двору ипак имао и то такав који би могао да буде одлучујући при одлучивању да се склопи мир. Заправо мора се имати у виду то да су логотет Дејан и Гргур Голубић учествовали директно у преговорима док се Лазарева улога одиграла на двору утицајем на цара Уроша и његову околину. У то време он има 33 године и сигурно доста дворског искуства иза себе тако да Дубровник за њега зна и цени га као човека који на самоме двору може доста тога да учини и на којег се може рачунати. Међутим, мора се знати и то да Лазар није једини коме се Дубровник обраћао молећи за посредништво. На првом месту то су били царица мајка Јелена, патријарх и Вукашин Мрњавчевић, тако да је Лазар ипак био мање значајна личност у свему овоме.

Други спомен у историјским изворима Лазарев јесте из јула 1363. године када су кнез Војислав и челник Муса заменили поседе, а личности које се спомињу повељи цара Уроша у којој се одобрава ова замена и чији је задатак да гарантују да ће се ова замени извршити били су кнез Војислав и ставилац Лазар. По овој повељи кнез Војислав је давао челнику Муси жупу и град Брвеник, а добијао далеко значајнију жупу и град Звечан. Лазарева улога овде сигурно није била велика и он је ту више форме ради него што би се то из самога текста могло закључити. Наиме, он је требао да гарантује да ће челник Муса извршити своју обавезу из уговора, али имајући у виду то да је ова замена извршена тако што је кнез Војислав на то натерао челника Мусу, то се може слободно закључити да је кнез и без гарантовања Лазаревог могао да присили челника да овај уговор изврши. Но, опет и само спомињање у повељи где Лазар има улогу гаранта јесте сасвим довољан знак да он ужива приличан углед на двору, мада се из самог назива ставиоца то не би могло закључити.

Оно што је могло посебно Лазару да у то доба засмета јесте појава породице Мрњавчевића и њихов све већи утицај на цара Уроша. Ово се посебно односи на Вукашина Мрњавчевића који је постепено добијао све већи утицај на послове у Србији док је Угљеша Мрњавчевић своје активности спроводио у Серу где је владала царица мајка Јелена. Само њихово порекло није баш најјасније и везују се за неког Мрњаву (Мрњу?). *"Они су се родили у Ливну, од оца Мрњаве, који је у почетку био сиромашни властелин, али га је касније, с његовим синовима, цар Стефан много уздигао. Кад је цар Стефан касно једне вечери дошао под Благај и није хтео ући у град, Мрњава га љубазно прими у своју кућу. Видевши ту цар његово отмено понашање, узме га, заједно са женом, три сина и две кћери на свој двор. Синови се зваху Вукашин, Угљеша и Гојко"* (Мавро Орбин).

По наводима Орбина изгледа као да њихов нагли успон треба захвалити искључиво сретном случају што их је на тако необичан начин упознао цар Душан и одмах високо оценио њихове квалитете. Наравно да није тако јер њих је уздигла искључиво њихова способност а да цар није погрешно у томе што их је довео за собом на двор ускоро се видело: *"Вукашин и Угљеша били су јачи и извежбанији у оружју од других великаша, посебно Угљеша..."* (Мавро Орбин). Цар Душан им је брзо поверио одговорне послове тако да 1346. године Угљеша се помиње као

намесник Требиња и управља околином Дубровника, а Вукашин се у марту 1350. године наводи као жупан Прилепа.

Они су свој утицај, осим оружјем и сплеткама, неизмерно повећали многобројним породичним везама са најјачим великашима царства па су се ородили са кесаром Војихном, Хлапен Радославом, са Балшићима, док је њихова веза са Влатком Паскачићем под знаком сумње. Покушали су они да се повежу и са Босанским баном Твртком тако што је један Вукашинов син (Марко?) требао да се ожени са Твртковом рођаком, кнегињом Шубић која је иначе била кћи Брибирског кнеза Гргура II, унука тада веома славног бана Павла I Шубића. Она је боравила код Твртка на двору јер су је тамо послали њени родитељи оцењујући да ће је Тврткова мајка Јелена добро васпитати и на крају лепо удати. До склапања овога брака би вероватно дошло, али у то доба бан Твртко је стално ратовао са рођеним братом Вуком, који, не би ли Твртку напакостио дојави папи Урбану V за ову идеју. Папа Урбан V почетком 1370. шаље неколико писама у којима се веома љути на бана Твртка што он хоће једну католикињу да уда за шизматика и неверника те му то строго забрањује. Као да му је и то било мало, папа шаље писма и Угарском краљу Лудвигу и краљици Елизабети где понавља све ове тужбе и тражи од њих да се заузму да не дође до ове женидбе. На крају је папа и успео у овој намери тако да није дошло до скоро уговорене женидбе једног Мрњавчевића са принцем из куће Шубића. Ипак, добре везе између бана Твртка и краља Вукашина нису никада дошле у питање, мада се не зна да ли је бан било како помогао Мрњавчевиће онда када су они ишли у поход на Турке који је завршио катастрофом на Марици.

Ипак прави успон Мрњавчевића иде тек за доба цара Уроша и управо преговори кнеза Војислава са Дубровником износе нагло на површину Вукашина који се по свему судећи у то време креће у близини двора, ако већ није био и у њему. То је био разлог да се Дубровчани посебним писмима обраћају њему за помоћ. Дакле, очигледно сматрао се Вукашин у то доба веома јаком личношћу, додуше никако јаком као кнез Војислав, али изгледа да није много ни заостајао. У сваком случају довољно јаким да може да оствари утицај на цара, а узмемо ли у обзир да су се Дубровчани обраћали посебним писмима патријарху, царици Јелени и Вукашину онда је сасвим јасно да Вукашин спада у сам врх утицајних људи на двору.

Док се Вукашин кретао око цара Уроша, други брат Угљеша налазио се у Серу код царице мајке Јелене и ту остварио веома леп напредак јер се изгледа (то није сигурно) већ 1358. године он помиње као велики војвода. Да је тамо стварно играо значајну улогу види се из једног писма Византијског цара Јована V где се Угљеша спомиње као *"нећак дестине Србије"*. Сигурно је то да Угљеша царици није био никакав нећак, али тиме се хтело дати до знања да заузима високо место на њеном двору, практично, Византијски цар је тиме ласкао Угљешу. И касније, Византијски цар у једној повељи опет каже за Угљешу да је он *"вољени нећак преузвишене дестине Србије....пресрећни деспот Србије Кир Јован Угљеша"* (Повеља из 1365. године). У то доба Угљеша већ носи и титулу деспота. Његов успех неизмерно је помогла и чињеница да је био ожењен са Јеленом која је била ћерка кесара Војихне познатија под својим монашким именом Јефимија. *"А ћесар Војихна са својим"*

зетом Угљешом загосподари читавим крајем на граници Романије" (Мавро Орбин).

Сам кесар Војихна управљао је Драмом, облашћу која је била одмах уз Серску. Стога је једно време кесар бацао похлепне погледе на Сер желећи да га након смрти цара Душана припоји Драмској области. Међутим, царица Јелена га је предухитрила и успела прије њега да загосподари Сером па је нешто касније потекла и она епизода са Матијом Кантакузеном.

Оба Мрњавчевића су се показала као веома спретни јер сигурно да није било лако Вукашину који је већ био у добро поодмаклим годинама да себи направи утицајни простор на двору цара Уроша, где је опет без икакве сумње најјачи био кнез Војислав, док опет Угљеша није имао ни мало лак задатак да тако нешто успе у Серу. На крају обојица су у потпуности у томе успели. Властели која је још увек у цару Урошу видела свога владара сигурно није било право да гледа огромни утицај који су на цара имали кнез Војислав и Вукашин, а да су ова два великаша била стварно толико ојачала да су и цару одрицали послушност наводи и Орбин: *"У то време неки великаши Раике, користећи смрт цара Стефана, настојали су да постану већи него што су били. Међу њима је био деспот Вукашин и његов брат Угљеша, који су били хумска властела, и кнез Војислав, син Војнов, од којих је свако био на управи најважнијих земаља краљевства"* (Мавро Орбин).

Очигледно да се појавило питање снаге царске власти која је постепено посртала у судару са аспирацијама појединих великаша. Могуће да је и сам цар Урош то осетио те да је уз помоћ преостале властеле која му је остала верна, а ту је по свему судећи био и Лазар, одлучио да нешто предузме. Некако магловито тако нешто наговештава и "Пећки летопис" када каже: *"Тај Урош красан и доиста диван изгледом, али млад разумом беше, и одвише кротак и милостив, савете старца одбациваше, а савете младих примаше и вољаше"*. На ово би се могао надодати Мавро Орбин: *"Стога су неки Урошеви људи који су му били веома верни саветовали цару да затвори у тамницу деспота Вукашина, и кнеза Војислава и неке друге који су у свим својим делима показивали велику охолост и били преко мере поносити"*. Ту Орбин спомиње неке царење људе *"који су били веома верни"*, а "Пећки летопис" опет наводи *"савете младих примаше и вољаше"*. Могуће да је и Лазар међу тим *"верним"* и *"младим"* могао бити. Све се то дешавало вероватно између 1360. и 1363. (када је кнез Војислав умро) и био је то покушај ситније властеле која никако није била задовољна оним што се дешавало у Царству. Сам цар је у потпуности пао под утицај кнеза Војислава, онда се појавио и Вукашин, док се држава незадрживо распадала. У таквом миљеу ништа логичније већ да незадовољна дворска властела нешто покуша.

Да директно удари, ова властела нити је могла, а вероватно није се ни усудила. Моћни кнез Војислав и препредени Вукашин би сваки такав покушај лако сузбили. Требало је ударити из прикрајка, негде из таме, а уколико би се још успео цар убедити да ликвидира ове најмоћније великаше то би тада добило сасвим другу слику. Не би то било убиство из потаје, а не би личило ни на међусобни обрачун

властеле (иако је у суштини то ипак био) већ би прије имало облик спашавања царства и повратак оне власти коју су од цара узурпирали кнез Војислав и Вукашин. Добио би се утисак да се сам цар разрачунава са непослушним великашима. Заправо, несретни цар Урош је постао играчка у рукама дворске властеле која није била задовољна прерасподелом власти и која је желела да потисне кнеза Војислава и Вукашина не би ли узела и расподелила њихове земље. *"Ти људи су такође подстицали цара да њихове покрајине преда на управу сиромашној властели која га је волела и била му верна, доказујући му исправно да ако то не учини не почетку, док поменути, не сумњајући нимало у њега, слободно долазе на двор, касније, кад се они буду учврстили и кад постану јаки, неће моћи то извршити без великих тешкоћа и опасности"* (Мавро Орбин).

Практично, у царству би се веома мало тога променила јер би отишли кнез Војислав и Вукашин, а појавили би се други који би само заузели њихово место. Да је цар Урош био спретнији но што јесте, можда је могао ову међусобну нетрпељивост и завист властеле да искористи и себе уздигне. Било је потребно само да супротстави два табора и да маневрише између њих, а онда постепено концентрише сву власт у својим рукама. Но, он за тако нешто није био способан и у таквој ситуацији није успео да извуче корист за себе.

Узимајући у обзир да је Лазар у то доба боравио на царском двору то је сасвим сигурно да један овакав догађај никако није могао да прође без његовог учешћа. Ако је већ учествовао у томе, онда је морао бити на страни те ситне властеле, коначно и он је био један од њих, тим више што је и сам жудио за већим поседом и јачим титулама. Како данас знамо и то да ће његов успон почети нагло за само пар година од дана догађаја које сада описујемо (под условом да су се заиста и догодили) уопште није немогуће да је Лазар био чак један и од коловођа читавог овог предузећа. Касније ће се видети да он ужива велики углед међу властелом, а сигурно је то да га није могао стећи брзо већ да је било потребно извесно време за то. Можда је баш у тим годинама он стварао свој круг људи и утврђивао углед међу њима.

На крају се показало да цар Урош није спреман на једну овакву акцију, па по Орбину, он ни мање ни више већ дојави кнезу Војиславу и Вукашину да се спрема дворска завера против њих те да је потребно да се причувају. *"Међутим, Урош не само да није хтео послушати ове савете него их је открио, и тиме упозорио те људе да се добро пазе, па су они ретко долазили на двор. Зато они који су давали добре савете Урошу, видећи да су откривени, убудуће се оканише тога да не би навукли на себе зловољу и мржњу великаша"* (Мавро Орбин). Ако је то све тачно, онда је ово било огромно разочарење за Лазара јер се могао коначно уверити да се у будућности од цара Уроша не може ништа очекивати. Ту, пред његовим очима, један Немањић се спустио на најниже могуће што може да буде бавећи се ситним дојавама и опањкавајући властелу једну другој. Било је очигледно да једна таква власт може само да пропадне, мада сама физичка личност Урошева још увек није угрожена јер га је штитило то што је Немањић.

3. Вукашин као краљ

Недуго након ове епизоде умро је и кнез Војислав (септембра 1363. године) и то толико изненада да би то могло и да изазове сумњу у сам начин смрти. Данас се не зна да ли му је смрт била насилна, али у то време такве су ствари биле сасвим уобичајен пут да се уклони непријатан такмац. Одмах након његове смрти поставило се питање прерасподеле огромних територија које је он држао под својом влашћу. Додуше, једно време ове територије успела је на окупу да одржи кнежева удовица Гоислава. Кнез је имао и два сина Добровоја и Стефана, али они су били малолетни па је имањем управљала удовица. Североисточно од кнегиње Гоиславе налазило се мало имање жупана Николе Алтомановића који је у доба смрти кнеза Војислава имао тек 14 година. Жупан сигурно никада није заборавио на који га је начин са имања његовог оца Алтомана истерао кнез Војислав, али у прво време је ипак мировао (због младости вероватно). Но, све то није трајало дуго јер већ 1366. године креће у акцију (жупан тада има тек 17 година) и током 1367. године он је већ господар Рудника. Те године (1367) рат је између жупана Алтомановића и кнегиње Гоиславе беснео свом снагом, а кнегиња тражи од Дубровника да јој што прије пошаље ризницу коју је кнез тамо држао, не би ли сакупила војску. Све је то било узалуд јер крајем 1368. године жупан Алтомановић узима под контролу целокупну кнегињину област. *"Кад је Војислав умро, његов синовац Никола, син Алтомана, који је умро за живота Војислављева, превазилазећи у сваком злу и деда и стрица, незадовољан делом, који је приликом деобе припао његовом оцу, заузео оружјем и део свога стрица Војислава"* (Мавро Орбин).

У то доба Никола Алтомановић је имао једва деветнаест година, а постао је вероватно најмоћнији великаш у Српској царевини. Веома хитар када је требало потезати оружје он је цело време био са неким у завади па је тако ратовао са босанским баном Твртком. *"Верујући, дакле, да нема на свету храбријег и моћнијег од њега, поче ратовати и харати границе Босне према Дрини, причињавајући велике штете босанском бану Твртку"* (Мавро Орбин), а нарочито са Дубровником: *"ратовао је и са градом Дубровником. Тако 1371. године, кад је ухватио неке дубровачке трговце и племиће, ставио их је на муке вадећи им зубе, те им је на крају силом изнудио четири хиљаде фјорина"* (Мавро Орбин), али и са Угарском: *"Боравећи и на граници Угарске, није престајао харати околна места"* (Мавро Орбин). Био је у сваком случају ратник достојан сваког респекта: *"Поменути Никола као момак беше велика јуначина.."* (Мавро Орбин).

Из неког разлога историја га сматра за грубијана и превртљивца коме није ништа свето и који је спреман на све. *"Био је велики јунак на оружју и спретан, али дрзак, непостојан у свим својим делима и вероломан; врло лако се лађао оружја и започињао рат са свим владарима својим суседима"* (Мавро Орбин). Оно што му се највише ставља на терет јесте наводно убиство његове стрине Гоиславе и њених синова Добровоја и Стефана који су то доба били тек нешто мало више већ деца. Наиме, дуго је владала легенда да их је жупан Никола Алтомановић похватио живе, а онда ставио у тамницу где су умрли. Постоји и једна друга легенда језивија од ове

по којој је он Гоиславу и њене синове држао годинама у тамници, а када му је то досадило дао је да их се потрује: *"ухвати Војислављеве синове Добровоја и Стефана и њихову мајку, те их баци у тамницу, у којој су после пуних седам година бедно завршили живот. Други vele (као је горе речено) да их је након кратког времена отровао"* (Мавро Орбин).

Међутим истина је ипак другачија. Гоислава је успела са синовима да се пребаци у Дубровник, а ови су је онда бродом превезли у Албанију одакле је она иначе била родом. Није уопште немогуће да је и сам жупан Алтомановић на неки начин дозволио Гоислави да се пребаци до Дубровника те да није желео да омета њено бекство.

Одмах након смрти кнеза Војислава (1363. године) цар Урош се из све снаге баца под утицај Вукашинов и у времену август-септембар 1365. године, цар Урош узима Вукашина за савладара, тако да се овај крунише за краља. Некако око тога доба и Угљеша узима под своју контролу област Сер и добија титулу деспота. Сам догађај крунисања и свега онога што је ишло прије и после тога није баш најјаснији. Сасвим је сигурно да Вукашиново крунисање није наишло на симпатије код Рашке властеле мада је царица Јелена овај чин одобрила иако није сасвим сигурно да је присуствовала самом крунисању. Непотребно је овде упуштати се у то шта је овим крунисањем добио или изгубио цар Урош јер у раду који је посвећен кнезу Лазару ово и нема неке сврхе. Битније је нешто друго, а то је питање шта је сада све ово значило за Лазара? Но, ту је најпре потребно поставити у каквој се ситуацији у том моменту нашао Лазар.

Оне године (1365.) када је Вукашин проглашен за царевог савладара и крунисан за краља имао је Лазар 36 године (рођен 1329. године). Самим крунисањем Вукашина за краља изгубио је Лазар сваку наду да ће сам моћи било шта постићи на двору јер са Вукашином је био у лошим односима (ако узмемо за тачно да је са дворском властелом наговарао цара да ликвидира Вукашина и кнеза Војислава) и од овога није могао очекивати ништа доброга. С друге стране цар Урош није имао деце, а крунисањем Вукашина за краља практично је била формирана нова династија српских владара - Мрњавчевићи. Наиме, након смрти цара Уроша, који нема наследника, за очекивати је да на његово место ступи краљ Вукашин или неки од његових синова. На таквом двору за Лазара нема места. Исто тако он је морао бити тешко разочаран тиме што је цар Урош допустио да се један Мрњавчевић крунише за владара јер ко је тада од старе српске властеле (ту је свакако спадао Лазар) могао да прихвати да Србијом влада било која династија осим Немањића. И иначе Вукашиново уздизање (не само крунисање) тешко да је Рашка властела могла мирно да прихвати, што из пuke зависти, али и због тога што су Мрњавчевићи, ма колико били способни, ипак били само скоројевићи. Они никако нису спадали у стару Српску властелу којој је порекло у Рашкој која је срж Српског царства. Коленовићи, ма како били осиромашени, никако нису могли да прихвате ове скоројевиће гледајући на њих са висине и то је свакако био разлог што добар део Рашке властеле из протеста није желео да присуствује Вукашиновом крунисању.

Не треба заборавити ни то да су Мрњавчевићи, а поготово Вукашин, у свом походу ка већој моћи и стварању својих области били немилосрдни те да су самим тиме створили и велико мноштво противника. Једноставно, били су окружени мржњом са свих страна. Неко их није трпео из зависти, неко зато што су га у својој похлепи тешко оштетили, а скоро сви зато што су покушали (и то у том моменту успешно) да Србији натуре своју династију Мрњавчевића. Не треба заборавити да скоро две стотине година Србијом владају Немањићи и мада је између њих било стално ломова око власти (то би се можда могло назвати и породичним свађама да нису у пар наврата довели и државу пред пропаст) то је било само између њих, а са стране скоро и да није било покушаја да се они као породица свргну са власти. Дакле, за скоро две стотине година није било таквих дрзника који би ударили на свето право Немањића да владају Србијом. И сада тако нешто чине потпуно непознати Мрњавчевићи за чије се порекло скоро и не зна. Условно гледајући на право цара Уроша да влада Србијом Вукашин није извршио било какав удар јер је Урош и даље цар, а Вукашин само савладар, односно краљ. Међутим, стварна ситуација је била сасвим другачија будући да Вукашину краљевска титула треба само зато да има оправдање да све великаше стави под једну власт: царску. Тим путем се чини да једино добија Урош јер би Вукашин можда био у стању да заузда великаше и поново их стави под централну власт. Међутим, сви знају да је то за Вукашина само форма и да ће онога момента када најјаче великаше заузда и највећи део Српских територија стави под контролу и сам цар Урош бити сувишан. Ко ће онда бити у стању да га заузда и да га спречи да не узме себи и царску круну?

Рашки великаши не могу да спрече Вукашина да узме краљевску круну, али могу да му одбију било какву послушност. С друге стране ни несретни цар Урош не треба више никоме јер на његовом двору се више ништа не може добити. Стога највећи део Рашке властеле која му је била у служби једноставно напушта двор и покушава да надокнади све оно што је за ове године изгубила служећи цара на двору. Међу такве спада и Лазар који потпуно разочаран напушта двор на којем је стекао веома мало тога опипљивог. Остао је на малој титули ставиоца, а никаквих земаља на управу није добио. Но, стекао је једно велико искуство (има 36 година) и по свему судећи веома велики углед и поштовање. Дакле, ако није имао материјалних користи стекао је један други капитал који ће касније умети до краја да искористи. Некако од тога времена он уз своје име наводи и титулу кнеза.

Сама Лазарева делатност између 1365. и 1371. године у потпуности је непозната јер нема нити једног историјског извора који би могао макар да посредно упути чиме се кнез у то доба бавио. Стога остаје само претпоставка (највероватније потпуно тачна) да је он у тим годинама без неких већих скокова и трзавица постепено формирао своју област. Како је то текло, не зна се, али да је било много тешкоћа јесте сигурно јер Лазар није могао да око своје баштине у Прилепцу формира своју област будући да је читав крај окупирао Вукашин. *"Краљ Вукашин је одредио Приштину као престони град и држао сву околну земљу"* (Мавро Орбин). Међутим, кнез Лазар је ипак уз много мудрости и такта успео да притешњен између земаља краља Вукашина, браће Растислалић и области коју је држао Никола Алтомановић, постепено формира своју област. Овде треба напоменути да

је некако у то доба, наиме од Вукашиновог крунисања (1365.) и жупан Алтомановић у успону и почиње да сакупља околне земље такође формирајући своју област. Прилика и за једног и другог била је управо идеална јер кнез Војислав је умро и његова огромна земља је без одговарајуће заштите.

Оно што је кнезу Лазару могло неизмерно да помогне (Николи Алтомановићу такође) јесте то да се Вукашин још увек не понаша као краљ већ више као обласни господар који покушава да заокружи своје територије. Стога су све његове активности и снаге окренуте ка Македонији коју постепено ставља под своју контролу. Међутим, тешко да се ико од Рашке господе заварао да Вукашин неће онога момента када обави све послове у Македонији кренути и на Рашку не би ли рашке великаше сузбио. И кнез Лазар и жупан Никола Алтоманови сада представљају великаше који су потпуно независни од централне власти и који тек номинално признају Уроша за цара, али не и за господара којем су обавезни послушност. Као такви они јесу противници централне власти коју представљају цар Урош и краљ Вукашин. Међутим, једини који располаже са војном силом јесте Вукашин и од њега прети опасност овим непослушницима, тим више што он и по Македонији покорава све који му стану на пут позивајући се на своје краљевско право. Сасвим је за очекивати да се ускоро појави у Рашкој и да од непокорне Рашке господе затражи да се они покоре његовом легитимном краљевском праву. Да је у тим активностима успео Вукашин би под својом контролом држао велики део преосталог Српског царства, међутим да ли би оваква делатност Вукашинова могла спасити Србију од наилазеће пропасти ми можемо данас само процењујемо. Како та његова активност никада није завршена то су могуће различите спекулације, али оно што је сасвим сигурно јесте да Рашки великаши никако нису хтели да дозволе тако нешто.

Сада на овоме месту мора се споменути једно веома интересантно место код Мавра Орбина о једном догађају, који се ма како изгледао невероватан, идеално уклапа у целу слику тадашње ситуације. Ево о чему се ради. Сарадња Вукашина као краља и цара Уроша је изгледа у самоме почетку била сасвим добра, а што се види из тога што Вукашин у неким документима изричито ставља цара у хијерархијски виши положај но свој, итд. Дакле у самоме почетку између њих нема неких сукоба. Но, од 1368. године све то престаје и Вукашин се сасвим цепа од цара и води своју потпуно самосталну политику. Сада су Вукашинове намере већ сасвим очигледне, а и он више ништа не крије јер цара је искористио онолико колико му је то требало (да га крунише за краља), а у даљњем походу ка власти он му је само сметња.

Већ је речено да некако од 1365. (од када се Вукашин крунисао) кнез Лазар постепено формира своје области, а то исто чини и жупан Никола Алтомановић. Обојици тај посао изгледа иде сасвим добро јер у годинама 1368-1369, њих двојица јесу (уз Балшиће) најмоћнији Рашки феудалци. Они признају цара Уроша, али ипак само формално јер независно спроводе своју политику не осврћући се на њега.

Како је цар у периоду 1365-1368. године био под потпуним утицајем Вукашина тешко је поверовати да кнез Лазар и жупан Алтомановић уопште имају неки ближи

контакт са њим. Међутим, онога момента када долази до раскида између цара и Вукашина негде око 1368. године и Рашкој господи одједном пада на памет идеја да покушају да искористе цара не би ли сломили Вукашинову моћ која је све већа и која и њима самима сада највише прети. Вукашин се отресао цара и сада је било сасвим за очекивати да он своје чете ускоро скрене ка Рашким великашима и да их сломи једног по једног. У том моменту (по Орбину) одједном се приближавају кнез Лазар и жупан Никола Алтомановић, а сјединила их је не жеља да спасу државу од сада већ узурпатора Вукашина, већ да отклоне опасност која се надвила над њима самима. *"Личне успехе Вукашина и Угљеше нису могли да трпе кнез Лазар и жупан Никола Алтомановић, после њих први великаши у Рашкој. Зато одлучише међу собом да их понизе и подрежу крила њиховој охолости"* (Мавро Орбин). Но, да би себи на неки начин обезбедили легитимитет, јер коначно треба да заратују са Вукашином који је краљ, они се сете да постоји цар Урош који је у хијерархији изнад краља Вукашина. Под окриљем цара они би, дакле, могли сасвим легално да заратују са краљем и да искористе царево име не би ли привукли уз себе што већи број присталица. Још увек је магично име Немањићко било магнет за многе. *"С тим циљем приђоше цару Урошу подстичући га на све могуће начине против поменуте браће"* (Мавро Орбин).

Изгледа да се цар Урош, као и увек до тада, веома колебао, плашећи се Вукашинове снаге или можда не желећи да започиње прави грађански рат у Србији. Стога су кнез Лазар и жупан Никола Алтомановић употребили све могуће начине да убеду цара и на крају су му почели обећавати да је овај рат који они покрећу на Вукашина за његово добро и да ће све оне земље који они против Вукашина освоје вратити цару као његово очинско краљевство. Очигледно да су заборавили да су и области којима они управљају такође део очинског дела цара Уроша те да би требало и те земље цару вратити. Тешко да је цар Урош поверовао и једну реч овој двојци, али вероватно да није имао другог избора, а воља му је опет била сувише слаба да се супротстави кнежевој и жупановој те на крају он пристане на све оно што су они тражили од њега. *"И на крају га убедише да уђе с њима у савез против речене браће, обећавајући да ће све што им одузму припасти цару Урошу, за кога ће се они заложити да поново добије очинско краљевство"* (Мавро Орбин).

За овакву одлуку тешко да се цар Урош може окривити јер он већ дуго није био ни господар своје личности, а камоли државе. Већ једном је зарад Вукашина изгубио Рашку господу, онда га је и Вукашин одбацио. Сада му Рашка господа поново прилазе, додуше са предлозима због којих се може само црвенети, али уколико поново одбије њих, једини излаз му јесте неки од манастира. Можда би таква одлука са моралне тачке становишта била једина исправна за цара, али он је сувише слаб за било какву одлуку која има неку већу тежину, а управо оваква одлука јесте једна од таквих. Цар пристаје уз кнеза Лазара у жупана Николу Алтомановића тако да непријатељства са браћом Мрњавчевић ускоро започињу.

На крају се показало да је Рашка господа сувише слаба за удружене Мрњавчевиће. У директном војном сукобу на Косову долази до катастрофе Рашана тако да

Вукашин заробљава цара Уроша, кнез Лазар бежи, а жупан Никола Алтомановић једини остаје на бојном пољу, али једва извуче живу главу. *"Припремивши, дакле, моћну војску, пођоше да нападну краља Вукашина и Угљешу. Ови распоредише своју војску и сусретоше се с непријатељем на Косову пољу. Кад се ту заметнула битка, кнез Лазар се повуче са својим четама и побеже. Никола Алтомановић пак, који се хтео борити, беше поражен, његови људи поубијани, те се сам једва успео спасти. Цар Урош беше ухваћен жив с неколицином властеле свога двора док су други били поубијани"* (Мавро Орбин).

Изгледа да је једини који се храбро борио био заправо жупан Никола Алтомановић, док је опет кнез Лазар видевши (или се уплашио) да је војска удружених Мрњавчевића много јача, а још пре него што је битка и почела, не оптерећујући се много са тиме шта ће се десити са савезницима царем Урошем и жупаном Николом, једноставно побегао. То бекство, када умало није изгубио због тога главу, жупан Никола Алтомановић никада није опростио кнезу Лазару и од тога времена између њих влада дивља мржња која ће резултирати и многобројним каснијим убиствима.

Истинитост ове епизоде јесте дискутабилна, али и Пајсије Јањевац на неки посредан начин потврђује да је било некакве сарадње између цара Уроша и Рашке властеле која је успела да му се наметне *"не примајући савете старих, а држећи савете младих"*. Све је то на крају довело до сукоба са Вукашином. *"Ради тога онај који од искона мрзи добро: ђаво, подиже рат између младога цара и Вукашина, и био је велики метеж и распре између њих у те дане. Једни су били помагачи цару Урошу, а тако је и по правди, а други Вукашину по неправди, тако да је био велики метеж и разногласице и неправде"* (Пајсије Јањевац).

Љутња жупана Алтомановића на кнеза Лазара је сигурно била још и већа када је већ следеће године (1370.), вероватно користећи то што је жупан био ослабљен оним поразом на Косову, али и заузет сталним ратовима са Дубровником, кнез Лазар отео од њега веома богат Рудник.

После ове битке (под условом да је Орбинов навод тачан) у Српском царству ситуација се није много изменила јер Мрњавчевићи нису ишли до краја и то је основни разлог зашто су кнез Лазар, жупан Никола Алтомановић и Балшићи и надаље били најјачи у Рашкој. Вукашин није могао да искористи ову своју победу јер се на вероватни наговор свога брата Угљеше почео бавити управо надоласећом Турском опасношћу која је била све очигледнија. Како се Серска област граничила са оним областима којима су Турци харали и где су се постепено учвршћивали то је Угљеша са њима имао већ доста ратних сукоба и имао је сасвим добар увид у њихове даљње намере. Стога му није требало много па да примети да Турске акције нису само обични пљачкашки походи већ систематско освајање. Било је то приметљиво поготово од онога момента када су Турци заузели Димотику (1361.), затим годину дана касније Једрене и коначно 1363. године и Пловдив. Било је неких нада након смрти султана Орхана (1362.) да ће код Турака избити какав метеж те да ће их то ослабити, но када је престо преузео насртљиви, али веома

способан ратник, Мурат I, више није било никакве шансе да ће Балкан избећи Турску најезду. Тим више што је султан своју престоницу преселио у Једрене желећи да буде што ближе месту будућих ратних операција.

Све је то био онај разлог због чега Мрњавчевићи одустају од уништења кнеза Лазара и жупана Алтомановића. *"Овај је са својим братом Угљешом био одлучио да лиши власти кнеза Лазара и Николу Алтомановића и да их потпуно уништи како их не би могли спречавати при другим подухватима које су желели да остваре. Али у то време не хтедоше ништа предузимати, јер су Турци који су се граничили с њима приликом овог рата били опустошили њихову земљу и нанели јој велику штету. Зато су се најпре хтели осветити Турцима, а тада ударити свом снагом на жупана Николу и кнеза Лазара"* (Мавро Орбин).

Турска опасност је сада била далеко већа, а поражени кнез Лазар и жупан Никола су били много мање значајни у овом моменту. Сам цар Урош је (ако је веровати Орбину) био код Вукашина који га је заробио у битци. *"Кад је био потучен цар Урош и ухваћен у бици, краљ Вукашин га је одвео у Рашку,..."* (Мавро Орбин) и он од сада па надаље не игра више баш никакву улогу у било којим догађајима који ће ускоро жестоко да потресу царство.

4. "Расап" великог жупана Николе Алтомановића

Захваљујући томе што су Турци надирали у потпуности обузимајући сву пажњу Мрњавчевића, Рашка господа су се могла сада на миру посветити међусобним зајевницама и сплеткама. Између кнеза Лазара и жупана Николе Алтомановића букнула је таква мржња која се могла завршити само смрћу једнога од њих. Додуше изгледа да још нису ратовали између себе. *"И мада међу њима није било отвореног рата, ипак су мрзели један другог"* (Мавро Орбин), што би се могло на различите начине тумачити. Кнез Лазар је вероватно поучен својим дугогодишњим искуством мирно посматрао шта се догађа не желећи да се упушта у опасне ратне авантуре тим више што није био сигуран да ће моћи бити сигуран победник. С друге стране жупан Никола није отворено заратио са кнезом јер је у боју на Косову љуто страдао (све то под условом да је Орбинов извештај тачан), а већ дуже време ратовао је и са Дубровником и са босанским баном Твртком па му је то све одузимало сувише много снаге. Стога је одлучио да ликвидира кнеза Лазара на један много перфиднији и подмуклији начин.

Вероватно знајући да кнез Лазар није наклоњен наглим и драстичним потезима као што је оружана борба и да је спреман да њихов међусобни спор реши мирним путем, позове он кнеза на преговоре: *"одлучи да убије кнеза Лазара и заузме његове области. У том циљу позва га разговор. Кнез Лазар, који је добро познавао његову злобу, није се поуздавао у њ много"* (Мавро Орбин). Ови разговори требали су да буду одржани на неутралној територији, а свако је морао да поведе највише пет људи, сви без било каквог оружја.

Са своје стране кнез Лазар је испунио овај договор и дошао са пет ненаоружаних људи, а жупан Никола је учинио то исто. Сам састанак се дешавао по љутој зими, а било је много снега који је у гомилама лежао унаоколо. Изгледало је да је све у реду и да је жупан Никола своју погодбу до краја испоштовао, међутим *"Кнез Лазар је дошао само са петорицом људи и Никола са исто толико. Ни један ни други није носио уза се оружје. Али, Никола, који је био дошао само зато да одузме живот кнезу Лазару, пре него што се састаше, послао је неке своје поузданике да сакрију оружје под пањеве дрвећа и у снег којег је било на томе месту"* (Мавро Орбин).

Изгледа да је жупан Никола ипак најпре покушао да са кнезом Лазаром расправи међусобне зађевице међу којима је централно место сигурно имало то што је кнез Лазар отео од жупана Николе богати Рудник, али када је увидео да од договора нема ништа он са својим људима потегне сакривено оружје и нападне на кнеза. *"Кад су, дакле, обојица стигли и расправили што су имали расправити, Никола извади сакривено оружје и један од његових људи рани у груди кнеза Лазара. Ударац је био тако јак да је Лазар пао на земљу као мртав"* (Мавро Орбин). По свему судећи управо је то била срећа за кнеза јер мислећи да је кнез мртав жупан Никола и његови људи су се позабавили осталим кнежевим људима, а онда се дали у бекство. *"Али рана, у ствари, није била смртоносна, јер железно не продре кроз, пошто се његов врх сударио са златним крстом који је кнезу Лазару висео о врату. Никола и његови људи, верујући да је Лазар сигурно мртав, навалише на његову пратњу. Том приликом су били убијени Михајло Давидовић и Жарко Мерешкић, властела Рашка. Како се све више подизала граја, паж који је држао Лазарева коња потрча тамо где је лежао његов господар. Кад је Лазар угледао коња, сместа се подиже и узјахавши побеже. Ово није приметио ни Никола ни ико од његових људи, јер су, како рекосмо, поуздано веровали да је мртав, па су се бацили да поубијају остале. Касније, пак, кад су то приметили, нису се усудили да пођу за њим у потеру јер су људи кнеза Лазара били у близини и већ су му долазили у помоћ. Стога је Никола био присиљен да бежи, а кнез Лазар је због ране остао много дана у кревету"* (Мавро Орбин).

Очигледно да је само читав сплет сретних околности довео до тога да кнез Лазар извуче живу главу са овога сусрета. Након свега између кнеза и жупана више није могло бити било каквих договора или преговора. Ипак, за прво време жупан је могао да буде потпуно миран јер требало је да прође доста времена да би се кнез Лазар опоравио од ране коју је задобио на њиховом међусобном сусрету и која је по свему судећи била доста тешка. На крају треба имати у виду и то да је у то време кнез Лазар тек један од обласних господара који је истина у успону, али је у односу на остале обласне господаре попут Мрњавчевића, Балшића, а поготово жупана Николу Алтомановића, ипак сувише слаб и ово његово мировање није било условљено само тешком раном, већ и тиме што једноставно није имао снаге да се носи са Алтомановићем. Стога је било много паметније чекати погодан моменат, а и до сада је већ било сасвим јасно видљиво да кнез Лазар и те како уме да сачека свој тренутак, а онда да га до краја искористи.

Интересантно је како се Балшићи нису уопште упитали у све оне догађаје који су се одвијали у Рашкој, што се може објаснити тиме да су они све своје активности скретали ка југу и југоистоку. Ни са Мрњавчевићима нису долазили у сукоб јер су они опет били окренути ка северу. Међутим, ни такав њихов неутралан став није могао да се дуго задржи и током 1371. године одједном их затичемо како са Вукашином и Дубровником пактирају и припремају заједничку војну акцију која је требала да буде уперена на жупана Николу Алтомановића. Иако је током 1368. или 1369. године доживео пораз на Косову, жупан се уз Угарску помоћ необично брзо опоравио и у 1370. години његове чете већ харају по околини Дубровника. Те године он је од Дубровника тражио да му ови исплаћују годишњи доходак од 2.000 перпера који су они иначе до тада плаћали Српским владарима. Тако су му и одговорили, али он одмах пошаље своје чете да нападају на Дубровачке поседе. Република је све покушала не би ли га зауставила, а свакако најинтересантније јесте њихово писмо Угарском краљу Лудвигу где кажу: *"Од када је жупан Никола Алтомановић узео крајеве, који граниче с котаром нашега града Дубровника, ми познавајући стање и пакост реченог Николе, јер је међу свим другим рашким великашима, и ако су сви зли и опаки, он је најгори човек, најнасртљивији и највећи варалица. Он је почео да тражи од наших посланика доходак од 2.000 перпера, који смо сваке године давали рашком краљу, а никојем великашу. На то је почео претити да ће навалити на Дубровник и околину"*.

Дубровчани су се надали да ће Угарски краљ Лудвиг утицати на жупана јер су Угари управо били ти који су својом помоћи омогућили жупану да толико ојача, док с друге стране како је Дубровник признавао Угарског краља Лудвига за свога сизерена, то су очекивали да их краљ сходно томе и заштити. Међутим, од тога није било ништа јер је жупан имао моћну заштиту у Мачванском бану Николу Горјанском који је успешно штитио жупана од свих опањкавања са стране. Када су увидели да ни преко Угарског краља Лудвига I не могу убедити жупана Николу да заустави своје ратне акције, Дубровчани су пришли савезу који су већ тада склопили Вукашин и Балшићи. С друге стране и босански бан Твртко, који је од раније имао рачуне са жупаном јер му је овај харао по Босни користећи то да се против Твртка побунио његов рођени брат Вук, а онда је против њега побунио и моћног жупана Санка, желео је жупанову пропаст па је сасвим разумљиво што је био задовољан видећи ове припреме и могуће да је на неки начин и учествовао у њима.

Изгледало је у том моменту да је баш све против жупана Алтомановића и да му више нема никаквог спаса, а онда као да је сама судбина умешала своје прсте. Ратне су припреме већ дошле до краја, а краљ Вукашин и његов син Марко већ са војском улогорили под Скадром очекујући и Балшиће. Међутим, баш док су припреме текле и када се очекивао полазак на Алтомановића изненада од Угљеше стигне Вукашину позив да све остави и да са војском што може брже крене ка Серу у рат са Турцима. Вукашин се није уопште премишљао већ одмах покрене војску и крене ка југоисточној Македонији. Њихов поход против Турака је завршио тешком катастрофом на Марици дана 26. септембра 1371. године, а и Вукашин и Угљеша нашли су смрт и њихова тела никада нису пронађена. Одмах након тога и то само

два месеца касније (децембра 1371.) умире и цар Урош чиме се гаси династија Немањића.

Маричка катастрофа и смрт цара Уроша били су догађаји који су на симболичан начин означили и крај агоније Српског царства, мада је велико питање како су тадашњи савременици оценили овај догађај и да ли су и они то тако видели. Сама Маричка катастрофа више их је узбудила због страшне погибије која је задесила Мрњавчевиће него што им је можда значила као предзнак надлазеће катастрофе и за њих саме. Оно што су они видели било је то да су велике територије које су Мрњавчевићи држали одједном остале без господара што је самим тиме била идеална прилика за њих да прошире своје области. Звучи помало парадоксално да су Турци, апсолутни победници у Маричкој битци, најмање заузели територија које су држали Мрњавчевићи. Вероватно су сматрали да за тако нешто сада нема потребе, тим више што су они систематски насељавали све оно што су заузели знајући да само тако могу да задрже све оно што у почетку држе само снагом оружја. Ипак и поред тога што нису стављали Српске територије под своју контролу они су направили неколико дубоких пљачкашких упада нигде не наилазећи на отпор. Но, зато се Рашка господа из све снаге отимала за оно што је остало иза Мрњавчевића грабећи за себе огромне комплексе територија, а уопште не размишљајући о томе како да се супротставе Турцима и наставе оно што су Мрњавчевићи започели. На крају, у општој гунгули и отимању од свега најмање су добили управо Вукашинови синови, а имао их је укупно четири. *"После смрти краља Вукашина остадоше четири његова сина, и то Марко, Иванши, Андријаш и Митраш. И поред тога што су почели владати својом државом на велико задовољство поданика, њихови непријатељи их ипак нису пустили да дуго уживају"* (Мавро Орбин)

У тој општој гужви најбоље су се снашли синови деспота Дејана, иначе кроз историју познати као браћа Драгаш. Они потичу од деспота Дејана чији је успон почео у време цара Душана и то искључиво због тога што је он (деспот) био ожењен за сестру цара Душана која се звала Теодора. Након смрти цара Душана опада улога деспота Дејана будући да је био жестоко притиснут од стране Вукашина и Угљеше, па стога изгледа да су већ његови синови, Константин и Јован, били под влашћу Мрњавчевића. Међутим, одмах након Маричке катастрофе они успевају да велики део територија које су држали Мрњавчевићи, ставе под своју контролу. Но, ни остали нису могли да се пожале. Тако су Балшићи заузели Призрен, а кнез Лазар се дочепео Приштине и Новог Брда. Жупан Никола Алтомановић није изгледа стигао на време да и он нешто од свих територија уграби за себе, али искористио је прилику да од кнеза Лазара, док се овај забављао заузимајући Приштину и Ново Брдо, поврати Рудник. Нешто касније успео је да заузме и Звечан на Косову: *"кнез Лазар узео Приштину и Ново Брдо, као и многа друга оближња места. Никола Алтомановић, с друге стране, заузео је читаву област која се граничила с његовим земљама. Балшини, пак, синови, мада су им били рођаци, отеше им из руку Призрен и многе друге суседне крајеве. Ни Турци нису пропустили прилику да загосподаре великим делом земље коју су држали у Романији"* (Мавро Орбин).

Иако су у општој отимачини прошли најбоље, браћа Драгаш су била сувише близу Турака да би могли да буду апсолутно самостални, те су стога веома брзо након Маричке битке (годину-две најдуже) постали Турски вазали, али за утеху уживали су велику аутономију тако да су им вазалске обавезе у суштини ипак биле сношљиве. Управо ови наводи Орбина односе се на њих: *"Јер они, (Турци. прим. аутора) узохоловиши се овом победом, почеше да продиру без икакве препреке у све делове Рашке и да их харају. Због тога многи великаши онога краљевства, у немогућности да им се друкчије одупру, склапали су с њима мир и служили им у ратовима против хришћана. Међу овима су били Драгаш и Константин, синови Жарка Дејановића, и многа друга властела која пре бејаху поданици краља Вукашина и његовог брата Угљеше"* (Мавро Орбин).

Што се тиче самог владара, Србија га је имала макар само формално јер је непосредно пред Маричку битку краљ Вукашин крунисао свога сина Марка (краљевић Марко) за *младог краља*. Тиме је, након Вукашинове смрти и смрти цара Уроша, Марко био тај који је постао краљ. Толико са чисто легалистичког становишта, али у то време никоме није падало на памет да призна овога за краља.

Разлог више је био тај што су Маркове преостале земље пале Турцима у власт и што је и он са браћом, попут браће Драгаша, постао Турски вазал. *"Због тога горе речена браћа, да би задржала бар нешто, пристадоше да плаћају данак Турцима, па су им служили и у ратовима"* (Мавро Орбин). Ово је био разлог више да Марка Мрњавчевића за краља нико није желео, мада то није било оно што је било преовлађујуће. Рашка господа су једва дочекала да дође крај превласти краља Вукашина и деспота Угљеше, па сада када су ова двојица коначно доживела своју пропаст па макар и од Турске руке, они су одахнули не желећи више никоме да се по било коме основу покоравају. Сепаратистичке тежње су тада доживеле врхунац и на тлу бивше Српске царевине створено је неколико обласних господара.

На Српску царску круну било је претензија, али са стране са које је то могао мало ко очекивати. Наиме, сестра цара Душана по имену Теодора, монашко име Евдокија, након смрти цара Уроша одједном себе почиње сматрати царицом и у једној повељи себе тако и назива: *"Благочастива и христољубива госпођа царица Евдокија са превазљубљеним синовима царства ми деспотом Јованом и Константином"*. Иако је Теодора/Евдокија имала неко оправдање за такав наступ, будући да је након смрти цара Уроша, она била та која је по родбинским везама била најближа цару (изузимајући Симеона који се налазио у Епиру и који у то доба вероватно да није био више жив), то у самој Србији није било никаквог одјека тако да је та царска титула имала шупљи призвук будући да је нико није признавао. Заправо, могло би се поставити питање колико су Драгаша са наглашавањем царске титуле уопште имали жељу да се наметну Рашкој господи, а колико да на неки начин ипак нагласе да имају широку самоуправу (то јест да су самостални) иако су формално Турски вазали. Прије ће бити ово друго, тим више што се ради о једној самосвесној породици којој није непознат њен значај, али и ограничења. Њима је морало сасвим јасно да их Рашка господа неће признати за своје владаре без обзира на то какве они имају блиске родбинске везе са царском породицом

Немањића. Коначно, Алтомановић, Хребелановић, Балшићи, а раније кнез Војислав и други, нису много уважавали ни цара Уроша и било би сасвим неумесно очекивати да ће сада признати њих. Ипак, Драгаши су уживали приличан углед и њихова блиска веза са царском породицом Немањића показала се онога момента када се ћерка Константина Драгаша, Јелена, (унука Теодорина) удала за Византијског цара Манојла II Палеолога. То је иначе једина Српска принцеза која је постала Византијска царица. Из тога брака изашла су шесторица синова од којих су два и то Јован VIII и Константин XI, били последњи Византијски цареви.

Све то је довело до тога да је у Србији сада апсолутно најмоћнији био нико други до жупан Никола Алтомановић. Оно што је њега требало да забрине јесте то да су се његове земље са свих страна граничиле са изузетно јаким и предузимљивим великашима. Тако је са запада имао границу са Дубровником, на северу са Босном где је владао њему непријатељски бан Твртко којему је нанео до сада мноштво пакости, на југу су стајали никада поуздани Балшићи (да су непоуздани то ће да види ускоро), а на истоку је имао кнеза Лазара са којим је био смртни непријатељ. У таквом окружењу и он је требао да буде опрезан, али како му је све до тада прилично лако полазило за руком, а све опасности су некако пролазиле мимо њега, то се он тако и понашао не размишљајући много о последицама својих поступака вероватно мислећи да ће и даље имати среће. Но, сада је и њему она коначно окренула леђа, мада је у суштини за то он крив сам.

Његов дотадашњи заштитник Угарски краљ Лудвиг прегањао се по Италији помажући Падову у борби против Венеције, а лукави Млечани одлуче да се краљу на неки начин освете. Ступе у контакт са Балшићима и жупаном Николом Алтомановићем те склопе споразум у којем се договоре да заједничким снагама нападну на Дубровник. *"Кад су Млечани дознали за ове размирице и непријатељства међу њима, замолише Балшиће и Николу Алтомановића да у савезу с њима пођу на освајање Котора и Дубровника, ови са копнене стране, а Млечани ће ударити с флотом с мора, уз обећање да ће, ако ствар успе, Балшићима дати град Котор и Драч, а Николи Алтомановићу Стон и Пељешац"* (Мавро Орбин). Требало је да Балшићи и жупан Никола нападну Дубровник са копна док ће Млетачке лађе да блокирају град са мора. Могуће да би то била пропаст Дубровника, а да су савезници у то били сасвим сигурни види се из тога што су већ унапред поделили плен па је тако жупан Никола требао да добије Стонски рат, а Балшићи ће добити Котор и Драч. На неки начин Дубровчани су за све ово сазнали тако да током 1373. године два пута успаничено пишу Угарском краљу где му говоре да је једна Млетачка галија допловила до Балшића довозећи Млетачке посланике који су требали са Балшићима и жупаном Николом да уговоре уништавање краљевих земаља, посебно Дубровника. *"Сазнавши то Дубровчани, одмах су обавестили угарског краља Лудовика"* (Мавро Орбин).

Сада долази до једне веома интересантне ситуације. Већина дотадашњих успеха жупана Николе Алтомановића везана је управо за чињеницу да је он признавао Угарског краља за свога сизерена. Био му је практично вазал, мада нису познате обавезе које је имао према њему, а једино што се зна сигурно јесте то да је жупан

на територији коју је држао под својом влашћу обезбеђивао извесне повластице католичкој цркви. За узврат Угарски краљ је жупану издашно помагао у свим његовим ратним подухватима, а нагли жупанов опоравак након пораза на Косову (1368/69. године) може се објаснити једино таквом помоћу. Да ли је то била једино финансијска помоћ или је жупан добијао оружје, а можда чак и трупе може само да се нагађа. С друге стране Дубровник и већина приморских градова била је у сличном односу према Угарском краљу, односно и они су били ти који су га признавали за свога врховнога господара. Самоме Угарском краљу уопште није сметало када су се његови вазали међусобно гложили и отимали за територије јер у крајњој линији све је то увек остајало под његовом врховном влашћу. Ко ће од његових подређених вазала управљати њима било му је мање важно. Исто тако њему је и одговарало да му се вазали који пут "истраше" у међусобним борбама и тако буду зависнији од њега. Управо тако је он посматрао и све досадашње подухвате жупана Николе Алтомановића уопште не реагујући на његове нападе на Дубровник.

Међутим, жупан је претерао онога момента када је почео да пактира са Венецијом. Најпре, заборавио је да је Венеција љути противник Угарском краљу, а да је он сам краљев вазал. Према томе није смело бити никаквог повезивања са краљевим противницима, а управо то је он урадио. Да ли је жупан мислио да Угарски краљ то неће дознати, или да неће реаговати, а можда је тим чином хтео да се ослободи Угарског турског, не зна се. Онога момента када је чуо да су преговори о савезу жупана са Венецијом уперени против Дубровника и приморских градова који су сви под његовом влашћу, одлучио је Угарски краљ да напослетку раскрсти са жупаном. Коначно радило се о поступку који би се могао назвати класичним примером издаје која се кажњава најтежом казном.

С друге стране, чини се да је баш у то време, кнез Лазар ступио у додир са Угарским краљем Лудвигом нудећи му своје услуге. *"Кад је потпуно оздравио, послао је поклицаре угарском краљу, молећи га да му помогне како би осветио увреду коју му је нанео подмукли Никола, уз обећање да ће дати десет хиљада фунти сребра и да ће му убудуће бити покоран и веран слуга"* (Мавро Орбин). Вероватно да му је постало јасно да нема снаге да се сам носи са жупаном Алтомановићем, а неког јачег савезника у Србији није имао. Једини обласни господар који има реалну снагу била су браћа Балшићи, али они су у добрим односима са жупаном и чак склапају заједнички савез. Сам савез који су требали склопити жупан Никола, Балшићи и Венеција, никако није био усмерен ка кнезу Лазару већ искључиво ка Дубровнику, али ко је могао бити сигуран у то да након свега овај савез не узме кнеза Лазара као могући циљ. С друге стране уколико је желео да постане најјачи обласни господар у Србији (а желео је то) кнез Лазар је морао најпре ликвидирати жупана Николу. Коначно, након онога трагичног сусрета са жупаном Николом када умало није погинуо, кнез и није имао некога посебнога избора јер уколико он не уништи жупана овај ће њега.

Угарском краљу Лудвигу управо је идеално дошла ова кнежева понуда јер краљ је и иначе морао да казни невернога жупана Алтомановића, што би практично

значило да би изгубио једног веома јаког и корисног вазала у срцу Србије. Можда је то био разлог који га је до сада кочио у томе да се обрачуна са жупаном који се са своје стране све више отимао контроли. Но, сада је ситуација одједном постала сасвим другачија јер Угарски краљ одједном има прилику да добије другог исто тако јаког вазала, али много смотренијег и кориснијег. Сада заиста није било никаквог разлога да се не казни жупан. Стога га није требало дуго наговарати да пристане да кнезу Лазару пошаље војну помоћ за предстојећи обрачун са жупаном. *"Угарски краљ му је одмах послао хиљаду копљаника под заповедништвом Николе Горјанског, који је тада био бан Срема"* (Мавро Орбин). Да је кнез Лазар био веома опрезан и будућу победу видело се и из тога што се одмах повезао и са Босанским баном Твртком позивајући га у заједничку акцију против жупана Николе. *"Лазар је преговарао такође са босанским баном Твртком, који је био непријатељ Николин, и молио га да му помогне у овом подухвату"* (Мавро Орбин). Босански бан Твртко је једва дочекао прилику за коначно рашчишћавање свих оних рачуна које је имао са жупаном, тако да је до краја чак узео личног учешћа у овој акцији и сам довео своју војску: *"а бан Твртко је лично дошао са својом војском"* (Мавро Орбин).

Акција је ишла веома брзо јер удружена је војска ипак била сувише јака чак и за жупана Алтомановића тако да је у веома кратком времену и то у јесен 1373. (септембар-новембар) он у потпуности био уништен. Освета савезника је била страшна тако да је сва она жупанова земља на коју су наишли била попаљена, а било је и много убијања само зарад освете. Чини се да су бан Твртко и кнез Лазар своја дугогодишња понижавања од жупана сада узвраћали пуном снагом. *"Здружили тако, сви заједно уђоше с кнезом Лазаром у Николину земљу и ставише све под огањ и мач"* (Мавро Орбин). Жупан је покушао да пружи отпор, али са многоструко јачим противником заиста није могао да се носи, па се стога постепено повлачио. *"Видећи Никола да им се неће моћи одупрети ни супротставити, поче се повлачити према Приморју"* (Мавро Орбин). Вероватно је очекивао да ће уз помоћ властеле која се налази у Приморју и коју је он уздигао моћи да коначно заустави кнежеву навалу. Међутим, ту се љуто преварио јер управо властелин којег је он уздигао и којег Орбин назива Зорке, једноставно изда жупана не пуштајући га да уђе у јаку тврђаву Клобук у жупи Врму (данас Корјенићи) из које се можда могао пружити јачи отпор. *"Мада је дошао најпре под тврди град Клобук, који је био предао на чување некој властели званој Зорке, и поред многих добротина која је био учинио тој властели, није био примљен у утврђење"* (Мавро Орбин).

Интересантно је то како је зависна властела била неверна својим господарима окрећући се увек ка ономе који је јачи, а репрезентативан пример јесте управо наведени Обрад Зорка, потпуно непозната личност коју је жупан уздигао ни из чега у чин кефалије у Требињу и Конавлима, али све то њему није сметало да у првој озбиљнијој ситуацији на тај начин изда жупана. На крају се показало да издаја Зорки није била случајност и тек усамљени случај, а жупана ускоро одбија све више његове властеле тако да га Требиње и Конавли такође отерају не желећи га на својој територији. *"Пошто је видео да је издан, продужи према Требињу и Конавлима, али ни тамо није био радо примљен"* (Мавро Орбин). Да ли је жупана

властела напуштала спонтано видевши да су противници кудикамо јачи од њега или је у ово кнез Лазар умешан, остаје да се претпоставља. Међутим, у то време издаја је била обична ствар, а властела је била веома непостојана окрећући се на ону страну која јој се тога тренутка чинила јачом и сигурнијом односно на страну која је виша обећавала (плаћала).

Након овога изгледа да се жупан уплашио и да је тек тада схватио сву озбиљност ситуације. Једноставно тога момента је могао у правој светлости да сагледа све резултате своје помало мушичаве и често неразумно ратоборне политике. По свему судећи никакве шансе није имао да пружи било какав војни отпор, а поготово не онај који би му можда дао неку шансу за спас. Остало је само да се спасава жива глава, али питање је где би сада могао да потражи уточиште. Дубровник је био најближи, а познато је да је управо таквим невољницима као што је сада жупан, град радо пружао заштите. Међутим, након свега онога што је имао са Дубровчанима било је питање да ли ће му овај град опростити сва она убиства и паљевине које је чинио протеклих неколико година. Стога је било веома ризично отићи сада тамо препуштајући се на милост и немилост онима са којима је сурово ратовао. Ко зна колико породица је било у Дубровнику којима је жупан нанео штету тако што им је убио којег члана или им је уништио имовину. И тада, вероватно у очају, видевши да за њега више нема излаза, жупан Никола се одлучи да оде у свој град Ужице и из њега пружи отпор. *"Поставши свестан положаја у којем се налазио, замисли се мало куда би се кренуо да потражи спаса. У Дубровник није хтео да оде, јер се није поуздавао у тај град због немилосрдног рата који је с њим водио, мада је тада владао мир међу њима, већ се поврати натраг и уђе у свој тврди град Ужице"* (Мавро Орбин).

Ужице је било заиста утврђење из којег се могло успешно бранити. Сам природан положај који заузима ово утврђење јесте веома добар будући да су главне зидине на високој стени коју са три стране обилази Ђетиња. Са те три стране није било могуће прићи а једини прилаз је био са севера, али тај пролаз је штитио велики полигоналан донжон и око њега горњи, ужи део града. *"Њен доњи део, ослоњен на стрму кречњачку стену, имао је облик троугла нагнутог према југу, чији су се дуги зидови спајали у јакој кули која се уздизала на самој обали Ђетиње; висока ужа страна имала је као круну округлу кулу, која је са средњим делом тврђаве, на истуреној стени окренутој вароши, била повезана покривеним ходником. Тај део је чинио неправиан четвороугао са многим малим кулама и огромном главном кулом, која је бранила прилаз од вароши. Овде се налазио један дубок бунар, до кога се спуштало степениште са 156 степеника, а вода је извучена горе посебним механичким уређајем. Потпуно издвојено, доступно једино каменитом стазом, лежало је на стеновитом зубу највише утврђење са четири угаоне куле и једном вишом осматрачницом у средишту,.."* (Феликс Каниц).

Овде треба напоменути да је ово опис тврђаве из XIX века, дакле, скоро 500 година након што се жупан Алтомановић у њу затворио. Сигурно да је она од жупана Алтомановића па све док је Каниц није овако описао претрпела мноштво измена,

али је исто тако сасвим извесно да је и у XIV веку, као и у време Каница, њен положај био веома добар и да се тешко могла освојити.

Ово утврђење је могло да издржи дужу опсаду и сви они који су га хтели освојити нису могли рачунати на то да ће посаду да исцрпе са жеђу јер је низа стену до изнад саме речице саграђен доњи део града који је осигуравао приступ води. Међутим, Ужице нису имали у том моменту довољан број посаде и одговарајућу резерву хране, а што није било уопште чудно јер нико се није надао да ће се било ко усудити да нападне на жупана. Још мање се могло мислити да ће се последњи отпор пружати из Ужица, а чак да се и то знало акција коју је водио кнез Лазар била је заиста муњевита тако да једноставно није било никаквог времена да се било шта озбиљније припреми за дугу опсаду. Коначно, имајући у виду како су вести у то доба дуго путовале, питање је да ли је посада уопште и знала шта се дешава све док жупан Никола није успаничено ујахао у град. Зато у тврђави сигурно није било никаквих ратних машина које би се могле супротставити онима којима би нападач могао нападати, а осим довољних количина хране није било ни оружја, уља, итд.

Укратко, утврђење је било потпуно неспремно и онога момента када је жупан Никола ушао у њега морао је то и сам да увиди. Није било времена да се било шта учини јер су се ускоро трупе кнеза Лазара нашле под зидинама и почеле одмах бесно да нападају. *"Кад је о томе био обавештен кнез Лазар, сместа похита тамо са својом војском и опседне га"* (Мавро Орбин). Није случајно да је баш кнез Лазар био тај који је опколио Ужице и задао последњи удар Алтомановићу. Између њих је беснела страшна мржња више повезана неким њиховим личним односом, а мање тиме што су обојица била претенденти за најмоћнијег великаша у Србији.

На крају жупан Никола је ипак успео да организује отпор из тврђаве, али због њене неприпремљености као и због одлучности опсадника, посада се ускоро предала. *"Пошто је на разне начине јуришао на град, а нарочито ватром, његови се браниоци, кад више нису могли одолевати, предадоше"* (Мавро Орбин). Да ли је предаја ишла са жупановим пристанком или не, тешко је рећи. С једне стране жупан се није могао надати никаквој милости од кнеза Лазара, а опет с друге стране није немогуће да су вођени и неки преговори те да је жупану било нешто обећано у случају предаје. У сваком случају то је био потпуни тријумф савезника над жупаном, а он сам је био заробљеник док му је сва имовина одузета. *"И тако накосни Никола би заробљен са свом својом имовином"* (Мавро Орбин).

Сам каснији поступак кнеза Лазара према жупану Алтомановићу има у себи веома мало тога витешког, међутим то је у то доба било сасвим уобичајена појава, а опет не треба мислити да би жупан било како другачије поступио према кнезу да је он био којим случајем победник. Наиме, Орбин тврди да је жупан Никола био поверен на чување Стефану Мусићу који је по неком тајном кнежевом налогу ослепио жупана. *"Као заробљеник био је предан на чување некој властели, смртним својим непријатељима. Њихов поглавица је био Стефан Мусић, који му је, по тајном одобрењу кнеза Лазара, дао ископати очи"* (Мавро Орбин).

Колико је све то тачно остаје ствар процене, али мало разлога има да се у то сумња. Једноставно, жупан Никола Алтомановић је био сувише јака личност да би се могла тек тако поразити. Акција савезника је била веома брза тако да жупан није нигде стигао да организује било какав озбиљнији отпор, а још мање да покуша да каквим сплеткама разбије савез кнеза Лазара, бана Твртка и Угарског краља. Не треба мислити да жупан и у моменту пораза није имао везе на Угарском двору и да не би уз мало среће успео да Угарског краља привуче на своју страну. С друге стране, жупанове земље су биле веома велике и за тако кратко време нису савезници могли војнички да слома његову војску. Они су тражили њега, жупана Алтомановића, знајући да ће његовим хватањем успети да за једно време зауставе сваки отпор. То је основни разлог зашто је кнез Лазара са толико журбе нападао на Ужице желећи се што прије дочепати жупана. Није се смело дати жупану сувише времена, тим више што се радило о веома срчаном и способном човеку. Уз то треба имати на уму посебно то да је у то доба жупан Никола имао једва 25 година, а да је кнез имао преко четрдесет година. Према томе, узимајући у обзир младост, жупан је имао времена да сачека на освету, међутим кнез му ту прилику није допустио.

Остаје и питање због чега кнез Лазар једноставно није ликвидирао жупана онога момента када му је овај пао шака и зашто је дошло баш до његовог ослепљења. За ликвидацију је кнез имао пуно разлога. С једне стране жупан је покушао већ да убије кнеза и овај би имао оправдање да му се за то освети равном мером. С друге стране, жив жупан, па макар био затворен и у неком манастиру, биће стална опасност за кнеза и одлична прилика за дежурне незадовољнике који би га могли (жупана) касније употребити против кнеза. Позивати се на витештво и обзире које је кнез Лазар евентуално требао да има према жупану па мислити да га због тога није убио, јесте теза која не би могла опстати, јер да је било витештва тада кнез не би дозволио ни жупаново ослепљење. Једини могући одговор јесте у ставу који је имао Угарски краљ. Основна полуга читаве акције био је баш Угарски краљ јер је он био тај који је дозволио кнезу Лазару и бану Твртку да нападну жупана па им је чак и помогао. Да је краљ био на жупановој страни (као све до сада), овај би се сигурно одржао, заправо Угари су били тај језичак на ваги који одлучује ко ће у судару бити јачи. Иако је желео жупаново кажњавање Угарски краљ сасвим сигурно није хтео и његову ликвидацију, а још мање његово ослепљење. Он је хтео жупана за себе желећи да га држи у својој близини као сталну претњу и опомену новом своме вазалу, кнезу Лазару. Зашто?

Угарски краљ је имао довољно времена да увиди како су његови Балкански вазали веома несигурни и неверни. Сам жупан Никола му је био послушан до онога момента док се није осетио довољно јаким да почне да води сасвим независну политику, а што је још горе његова прва самостална акција била је баш против интереса Угарског краља и то уз помоћ највећих Угарских противника: Млечана. Угарски краљ Лудвиг је био и те како искусан политичар и ратник, тако да њега нису могла заварати обећања његовог новог вазала, кнеза Лазара, да ће му бити веран. Кнез је таква обећања дао само зарад тога да уз Угарску помоћ ликвидира жупана, а то краљу никако није могло остати непознато. С друге стране ради се о властели која је одбацила и свога сопственога цара (Уроша) па не постоји нити

један иоле озбиљан разлог да он поверује да ће кнез бити сада веран њему. Стога је краљ морао имати неку резерву која ће ускочити онога момента када кнез Лазар почиње отказивати послушност, а зар има бољег човека за тако нешто од жупана Николе Алтомановића.

Међутим, у овој игри ни кнез Лазар није ни мало наиван. Све ово њему није било непознато и стога је он био тај који се морао први дочепати жупана не би ли на тај начин осујетио краљеве вероватне намере. Када је на крају то успео није га смео убити, али је тајно дозволио своме властелину Мусићу да жупана ослепи. Таквог ослепљеног жупана могао је Угарски краљ добити, али са њиме није могао ништа урадити. Кнез Лазар је одржао обећање и није убио жупана, а то што је овај ослепљен кнез се могао правдати да није по његовом наређењу већ да су то Мусићи урадили неовлаштено. Оправдање које никако не може стајати јер су Мусићи били зависни од кнеза и нису смели да мрдну без његове дозволе, а не да ураде самостално такве ствари као што је жупаново ослепљење. У сваком случају ситуација је била у потпуној кнежевој контроли, а Угарски краљ опет није имао времена да се сувише забавља овим Балканским сплеткама. На све је то рачунао кнез и до краја у потпуности успео. Жупан Никола Алтомановић је ослепљен и више никоме није био од користи. Угарски краљ према њему није имао више интереса, а кнез Лазар као прагматични политичар није ишао и на физичко уништење жупаново већ овоме након извесног боравка у неком од манастира обезбеди неку малу област на кориштење. Ту је жупан доживео, по неким изворима, чак и до 1395. године, стога наводи Орбина јесу тек делимично тачни: *"Тако слеп, боравио је неко време у једном манастиру; касније, идући од места до места, на крају се повуче у Зету код Балишних синова да би код њих некако животиарио. Ту је завршио своје дане 1374. године. На тај начин Никола Алтомановић, који никада није хтео живети у миру и пријатељству било с ким, беше кажњен за своја зла дела"* (Мавро Орбин).

5. Кнез Лазар као најмоћнији великаш у Рашкој

Након свега, савезници изврше поделу жупанових земаља. Угарски краљ од свега није ништа добио, но за њега је било најважније да је кнеза Лазара придобио за вазала. У суштини радило се борби за превласт у Србије где је Угарски краљ само помагао једну од страна не желећи ништа за себе. Највећи део је узео Босански бан Твртко, скоро целу Хумску земљу, док је кнез Лазар са својим савезницима заузео северне и источне делове жупанових земаља. Интересантна је улога Балшића у овој расподели, а посебно имајући у виду то да су једно време покушавали да склопе савез са жупаном Алтомановићем и Венецијом, а због чега је у крајњој линији и избио читав овај рат. У време напада на жупана Балшићима не пада на памет да помогну своме савезнику већ сасвим мирно са стране прате шта се све збива. Осетивши да је жупан пропао (у том моменту он се још увек бранио из Ужица), они му узимају Драчевицу, Конавле и Требиње, управо све оне територије које је у коначној подели требао да добије бан Твртко. Због тога ће веома брзо да дође до сукоба међу њима. Наиме, током 1377. године дошло је до неке побуне у Требињу коју је искористио бан Твртко и заузео ту област.

На крају ових догађаја долази до престројавања снага у Србији. Најјачи јесу свакако кнез Лазар и Балшићи, али ипак нити један не довољно јак да се у потпуности наметне осталим обласним господарима, те можда колико-толико изврши рестаурацију Српског Царства. Снага кнеза Лазара лежи искључиво у томе што су његове територије најбогатији део Србије, а уз то он држи богате руднике Ново Брдо и Рудник. С друге стране његова област је компактна, територије нису развучене, што самим тиме пружа могућност лакше одбране и контроле. Ипак, оно што је за њега тада било најважније јесте то да је успео да створи један круг веома јаке властеле која га је на неки начин признавала за старешину. Ту се није радило толико о зависности те властеле од кнеза па да је она искључиво због тога пала под његов утицај. Више је било у питању то да се кнез снагом своје личности њима наметнуо за старешину. Међу такву властелу, свакако ситнију, спадају браћа Мусић (њихов отац челник Муса био је ожењен за кнежеву сестру Драгињу), Витомир, Цреп, Вукосавлић, и други. Таква кнежева улога не треба да зачуди будући да је он свој положај градио годинама са веома много такта, а не искључиво насиљем као што су то радили кнез Војислав, Балшићи, Вукашин, жупан Алтомановић и други. Исто тако, кнез је имао сада пуну подршку Угарске, што је свакако била предност која се није смела заборавити. Но, све би то било ипак сувише мало да није имао подршку у једној изузетној породици која после Немањића и Лазаревића, без имало сумње у средњовековној историји Србије значи највише. Ради се породици Бранковић, а посебно о Вуку Бранковићу који свој успон бележи баш у доба кнеза Лазара, односно одмах након пропасти жупана Алтомановића.

Када се говори о Бранковићима говори се о једној прилично старој властеоској породици која води порекло од војводе Младена који је службовао у време краља Стефана Дечанског и цара Душана (Младенов брат жупан Никола владао је у Северној Албанији). Сину војводе Младена, Бранку (Вуков отац), за заслуге цар Душан доделио је на управу Охрид и титулу севастократора. И цар Урош га је веома ценио па му је и давао нека села на управу.

Управо у то доба Бранковићи су се читавим низом породичних веза повезали са доста значајних Српских властеоских породица. Сестра севастократора Бранка звала се Ратослава и била је удата за жупана Алтомана Војиновића, а из овога брака је рођен каснији жупан Никола Алтомановић. Севастократор Бранко је имао три сина и то Вука, Гргура и Никола Радоњу, као и ћерку Теодору. Никола Радоња (најстарији син?) оженио се за сестру Вукашина и Угљеше Мрњавчевића која се звала Јелена, међутим након њене смрти (1365.) он се замонашио под именом Роман. Ћерка Теодора била је опет удата за Ђорђа Топија господара Драча, иначе сина Карла Топије. Такве силно разгранате породичне везе су касније изгледа створиле заблуду да Бранковићи имају порекло још од Немањића, но то никако није тачно. Сматра се да је севастократор Бранко умро прије 1365. године, тако да није дочекао да види како се Вукашин 1366. године крунисао за краља. У сваком случају његови синови Вук и Гргур (Роман је отишао у калуђере) нису успели да се одрже на територијама које су добили од оца, а у томе им није ни мало помогло заиста високо порекло, а што је најинтересантније имали су највише проблема са

сином своје тетке Ратославе, жупаном Николом Алтомановићем. Овде очигледно да рођачке везе нису имале много утицаја.

Баштина Бранковића је била дуго времена веома мала и састојала се Дренице која је била на Косову, а оно што је карактеристично за прве Бранковиће јесте њихова слога што се сасвим јасно види из једне повеље коју заједнички потписују Вук, Роман и Гргур Бранковић: *"По милости божјој и господина нам превисокога цара Стефана Уроша, самодрица свију српских земаља, грчких и поморских, ја Гргур и брат ми Вук, синови великог севастократора Бранка, господара града Охрида, на молбу рођеног и од нас старијег брата, који се по вољи божјој покалуђерио и настанио у дому св. Богородице Хиландарске и који дође да се с нама види и договори шта би приложио од своје баштине..."*. И поред тога што је њихов деда Младен стекао високу титулу војводе, а отац Бранко титулу севастократора, прави успон Бранковића остварио је Вук Бранковић.

Када се данас анализира шта је то било што је Вуку омогућило велики успон стиче се утисак да му је највише помогло то што се оженио једну од ћерки кнеза Лазара, Маром (1371.), међутим ту би била грешка јер никако се не могу изгубити из вида ни његови лични квалитети. *"Мара је била удата за рашкога властелина Вука, сина Бранка Младенова, врло ваљаног ратника, мудрог човека и веома послушног према свом тасту Лазару, који је заједно с овим својим зетом живео у миру са свим својим суседима, тј. с краљем Босне и с Башићима, задовољавајући се својим поседима и не тражећи путем рата туђе"* (Мавро Орбин). Послушност Вука Бранковића према кнезу Лазару не треба тумачити тако да је Вук био од њега завистан те је стога морао да га слуша. Никада Вук није био завистан од кнеза нити је кнез опет хтео да створи такав однос са зетом. Између њих је постојала само тесна сарадња и узајамни однос великог поштовања. Но и Вук је био веома прагматичан и свакако био свестан своје мале моћи у односу на друге јаче обласне господаре па је у свим акцијама које је предузимао пратио таста, кнеза Лазара, и тиме га на неки начин прећутно признао за свога старешину. Њихове земље су се у потпуности граничиле, али њих двојица никада нису долазили у сукобе већ су у повећању својих земаља нападали околне суседе. Тачније, сваки од њих је ширио своју земљу у другом правцу. Могуће да је управо један овакав способан и разуман зет попут Вука, био онај одлучујући поен који је толико донео кнезу Лазару и који му је на крају омогућио да након разбијања жупана Алтомановића постане најмоћнији велможа у Србији.

Након уништења жупана Николе Алтомановића посветио се кнез Лазар једном другом питању које је као рак рана трајало још од 1350. године. Радило се о изопштењу Српске православне цркве и њеном екскомуницирању из Православне цркве. Осим што му је овај раздор као дубоко религиозном човеку веома сметао, кнез Лазар је желео да успостави канонско јединство двеју цркава (Српске и Цариградске) чиме би се на неки начин потврдио и он сам као врховни владар у Србије. А опет с друге стране свакако би задобио и захвалност цркве као веома моћног политичког фактора онога доба. *"Прва брига њему (Лазару) беше да је тачно оно што се тиче неба, (брига) за црквени мир и устројство, јер виде њезино*

(тј. црквено) расцепљење и да је (то) незгодна ствар. Као велики мудрац, узима славу у самим стварима; и где је потребан несавладив подвиг, сам узима ствар у руке; и где је потребно домишљати се, није пренебрегао ни једну ствар; и одмах устроји да буду другарице једна другој обе сестре (цркве), које су већ много времена плакале раздвојена једна од друге. Има ли што веће код владара на земљи или шта је Богу угодније?" (Константин Филозоф).

Проблем се увећавао тиме што је већ два пута покушано помирење и то потпуно неуспешно током 1364. са царицом Јеленом и покушај из 1368. са Угљешом Мрњавчевићем који је тек делимично у томе успео (само за Серску област). Сам раскол се можда није толико осећао у Србији колико у Светој Гори јер је Светогорцима било забрањено да у своју заједницу примају оне који су рукоположени од стране српских архијереја.

Погрешно је мислити да је неиздрживост и нелогичност црквеног раскола било оно што је убрзало ово помирење. У питању је био један екстерни фактор, односно жесток притисак од Турака који су незадрживо надирали. *"Друго, исмаилћански род, који се на нас изливаше као неки скакавци - једне су одводили, друге заробљавали, једне пленили, друге клали, као огањ ломећи и све сатирући где год се налажаху и увек се наметаху - ишли су да оно што је остало поједу и немилостиво погубе"* (Константин Филозоф). Притисак од стране Турака је био све јачи и осећала се потреба тесније сарадње остатака Византијског царства са Србијом, а црквени раскол је томе сметао. Како су раскол осетили највише Светогорски монаси то је било сасвим нормално да од њих крене и тај први импулс за помирење. Ускоро се делегација са Свете Горе (Исаија, Теофан, Никодим Грчић, Никандар, Силвестер) при покушају да се покрене помирење обраћа кнезу Лазару. Тиме је процес помирења покренут, али то је истовремено означило и неке друге ствари, али о томе касније.

Заправо читава прича почиње од једне веома интересантне фигуре: старца Исаије који је на челу делегације из Свете Горе допутовао до кнеза Лазара предлажући му да се крене у преговоре са Цариградском црквом не би ли се постигло помирење. Исаија се родио негде у време краља Милутина, а потиче из властеоске породице са Косова. Након службовања на краљевом двору, попут многих других младих властеоских синова (архиепископа Данила II на пример), замонашио се у манастиру св. Јована Осоговског. Ту се није задржао и ускоро одлази у Свету Гору. Имао је срећу да га је Хиландарски игуман Арсеније једном приликом упознао са царем Душаном, онда када је овај боравио у Светој Гори (1347/48.): *"Кад дође благочастиви цар наш Стефан у Свету Гору, приђе к старцу великашу Арсенију и много говораше и наслађиваше се речи корисних за душу. Узев свети старац за руку оца нашега Исаију, рече: Благочастиви царе, и христољубиви, време мога одласка дошло је, и сад идем на пут отаца мојих и више ме у телу нећеш видети. И сад је теби син мој духовни Исаија, и имај њега место мене у сваком исправљању и утеху твојим духовним исправљањима"* (Житије Исаијино). Касније се цар Душан сетио овога сусрета и упутио Исаију да управља руским манастиром Пантелејмоном. Према томе радило се о једном познатом и веома цењеном човеку.

Ова понуда коју је старац Исаија донео могла је кнезу Лазару само да прија јер се тиме на неки начин он означио као владар целе Србије. Иако он то у стварности није био пошто су Балшићи били јаки барем исто толико колико и он, било је више него очигледно кога православна црква сматра за властeosког старешину. Долазак старца Исаије код кнеза Лазара, а намерно обилажење Балшића, још је индикативније ако се зна да је Српски патријарх Сава IV боравио у Пећи која се налази на територији коју су држали Балшићи. Према томе све је говорило у прилог томе да старац Исаија крене код Балшића, но он одабیره кнеза Лазара. То је могло само силно да подигне кнежев углед и да означи ко би могао да буде владар Србије, а да је држава патила што нема владара сасвим је јасно наведено у овом спису: *"Оста земља пуста од свега добра: и људи, и стоке и других плодова, јер не бејаше ни кнеза, ни вођа, ни наставника међу људима, ни избавиоца, ни спасиоца, него се све испуни страха исмаилћанског, и храбра срца витешких људи претворише се у најслабија женска срца"* (Запис монаха Исаије). Према томе држава је тражила владара који ће да заведе реда, али јасно је да без пристанка цркве не може нити један од обласних господара да себи стави круну на главу или да се барем на неки други начин прогласи владарем. Ту је црква била незаобилазна. Стога овај долазак старца Исаије код кнеза Лазара могао је да значи само једно, а то је да црква сматра кнеза кандидатом број један за новог Српског владара.

Остаје нејасно да ли је била баш идеја старца Исаије да покрене питање помирења Српске и Цариградске цркве. Могуће је да је њему тако нешто дошапнуто баш од Цариградског патријарха Филотија и да га је баш он послао код кнеза Лазара, а све то не би било нимало случајно. Ево како. Веома брзо након Маричке битке (1371.) Византија је морала да призна Турски суверенитет и да плаћа данак Турцима (постала вазал), а исто то се одмах десило и са Бугарима. Тако 1373. године затичемо Византијског цара Јована V како, као вазал, прати султана у једном ратном походу који се одвија негде у Малој Азији. Његову одсутност из Цариграда искористи му син Андроник и организује побуну. Мислећи да ће побуну лакше спровести повеже се Андроник са сином султана Мурата који се звао Сауди Челебија који је опет требао да се побуне против свога оца, султана Мурата. Некако истовремено избије побуна и у Турској, међутим султан Мурат је веома брзо сузбио синову побуну и као казну изврши његово ослепљење. Ова казна је извршена тако дивљачки да је од рана на крају Сауди Челебија и умро. Византијски цар Јован V је успео такође да сузбије сина Андроника, али једно време се колебао како да га казни. Ускоро му од султана стиже препорука, у ствари наређење, да и он ослепи свога сина. Не могавши се одупрети цар изврши оно што му је султан препоручио и ускоро су Андроник и син му Јован били ослепљени и бачени у затвор. Међутим казна је извршена траљаво (намерно?), па су до краја оба сачували вид. У другој половини 1373. године на место Андроника као савладар крунисан му је брат Манојло и на тај начин одређен за престолонаследника. Дакле, ситуација у Византији је била веома тешка јер осим што су били Турски вазали, и у оквиру саме царске породице дошло је до жестоких свађа.

У том моменту, Византија је била можда најјусамљенија држава у Европи не могући да рачуна помоћ скоро ни са једне стране. Што је било најгоре од свега било је то

да ни из њеног најближег суседства се није могло доћи у додир ни са једном државом која би могла личити на озбиљног и довољно јаког савезника, тим више што су и Бугари били такође турски вазали. Најближи и најпоузданији могући савезник могла је бити Србија, али са њом је тешко било започети сарадњу из најмање два разлога. Најпре зато што су у њој беснеле борбе обласних господара и тешко се могао назрети победник, дакле није се имало са киме преговарати о савезу, а опет с друге стране и црквени раскол је ометао могућу сарадњу. Према томе требало је отклонити ове сметње. И управо је ту могуће да су лукави Византинци покушали да преко старца Исаије дођу до црквеног помирења, а да посредством њега (помирења) доведу на чело Србије ону личност за коју они сматрају да је најпогоднија. Вероватно да су веома брзо увидели да је кнез Лазар из много разлога најозбиљнији кандидат за могућег новог владара у Србији. Стога је старац Исаија радио ово помирење баш посредством кнеза и тиме је овоме на индиректни начин омогућио да свој углед код цркве дигне на до тада неслушене висине.

Узимајући у обзир и кнежеву дотадању снагу, али и таленат (то су они свакако приметили) сигурно да је ово посредовање при помирењу двају цркава за кнеза значило пуно и да је та његова улога много тога говорила властели у Србији. Тиме се кнез уздигао далеко изнад свих осталих којима је можда падало на памет да би могли да завладају Србијом. Иако је до могућег преузимања стварног владања у Србији било ипак још веома далеко, створен је један јак династа у лику кнеза. Као такав он је могао да уједини велики део Србије и да сву њену енергију усмери у борбу са Турцима. Заправо Византинци су добро уочили да су не помажући Мрњавчевиће у њиховом походу на Турке (1371.) направили једну велику грешку и сада су можда покушавали да је исправе.

Кнез Лазар мора да је био задовољан видевши Светогорску делегацију код себе. *"А најчаснији старац кир Исаија, видевши ово неразрешено зло, ужежен божаственом ревношћу, дође ка кнезу Лазару, и исприча му о ствари. А кнез Лазар, богољубив и украшен многим врлинама, чувши ово о напред реченом злу, паде у велику жалост"* (Данилов ученик). Након разговора са Светогорцима морао се кнез Лазар дубоко замислити, а ови разговори су по свему судећи трајали неколико дана па је кнез имао довољно времена и за размишљање, али и за саветовање. Узимајући у обзир његово дотадашње вођење политике где је Вук Бранковић узимао најистакнутију улогу, сигурно је да је и овом приликом Вук имао снажан утицај на коначну кнежеву одлуку. Вероватно да је кнез од самога почетка правилно схватио шта значи ова могућност за помирење двеју цркава и шта она може да донесе у будућности, не само држави већ и њему. Било је јасно да га црква ставља далеко испред Балшића, што му може и те како касније користити. Друго, старац Исаија тешко да је могао доћи из Свете Горе, а да Цариградски патријарх Филотије (могуће и Византијски цар) о томе није знао те да ту мисију није подржавао, ако већ није и њен иницијатор. У сваком случају помирење цркава јесте неопходност и сада он, кнез Лазар, има прилику да уради оно што није успео цар Душан, касније царица Јелена и коначно деспот Угљеша.

Но, кнез Лазар је ипак био веома искусан политичар тако да је био свестан да он сам са Светогорском делегацијом може да преговара тек о неким питањима док одлучујућа реч ипак припада Српској православној цркви на челу са патријархом Савом IV. Стога он делегацију пошаље код патријарха. *"Посла старца Исаију ка патријарху српском Сави, и дошавши једва га умоли за ово разрешење"* (Данилов ученик). Из неког разлога патријарх Сава IV није био баш вољан да се почне са преговорима о помирењу. Разлог за овакво његово понашање сигурно је у томе што се он бојао да би Цариградска црква могла тражити као услов помирења то да се Српска православна црква одрекне чина патријаршије, а можда чак и аутокефалности. Заправо плашио се неких понижавајућих услова које би Цариград могао покушати да натвори. То његово неповерење не треба да чуди јер патријарх Сава IV јесте непосредни наследник Јоаникија (Јањићија) на месту Српског патријарха. Треба се сетити како је управо Јоаникије био тај који је анатемисан од стране Цариграда, то је по свему судећи и патријарх Сава IV био непосредни учесник тих догађаја те се стога сасвим јасно сећао свега тога. Зато и његова таква подозривост према Цариграду, јер у суштини он њима заправо није веровао. С друге стране и он сам њима се вероватно замерио јер је, све од када је изабран за патријарха (1354-1375.) у својој титули носио назив *"патријарх Срба и Грка"* и управо тај додатак *"и Грка"*, Цариграду је веома сметао.

Ипак на крају патријарх Сава IV попусти и пристане на помирење. *"А он се преклони и замоли старца Исаију да пође у Цариград, да затражи разрешење о овом"* (Данилов ученик). Баш то патријархово попуштање јесте сигурно дело кнеза Лазара и управо ту је била његова одлучујућа улога у свему овоме. Он је био онај велики ауторитет са стране који је притиснуо патријарха у толикој мери да је патријарх морао и поред тога што није имао поверења у цео процес помирења, да га на крају одобри. Тај ауторитет је могао бити само кнез Лазар, тим више што Балшићи нису имали било каквога учешћа у црквеном помирењу.

Након успешно обављених преговора са патријархом старац Исаија се врати до кнеза Лазара, вероватно зато да би га обавестио о свему и ту се снабде са потребним средствима за пут и крене ка Цариграду. *"А он покоривши се овоме да пође, и дошавши ка кнезу, узне од њега довољно што је на потребу, и тако пође на пут. А узне са собом часнога у врлинама прота Свете Горе кир Теофана, и два његова ученика Силвестра и Нифона, са овима и Никодима тумача речи, и целом сабору објавише, старој царици кир Јелисавети, и свој властели"* (Данилов ученик).

Очигледно да се на кнежевом двору формирала и делегација Српске православне цркве која је требала да крене у Цариград и кнез је сигурно имао велики утицај о томе ко ће бити у саставу делегације. На крају је и Српски сабор током 1374. године донео одлуку да се покуша помирење, а о томе је обавештена и жена пок. цара Душана, царица Јелена (монашко Јелисавета). Већ се види колико је јака улога кнеза Лазара у држави јер је он у стању да окупи државни сабор, вероватно крњи пошто Балшићи нису били ту, али и то је било довољно да се види да на највећем делу Српских територија кнез Лазар јесте тај чија се реч слуша. Интересантно је то

да се старац Исаија сетио и царице Јелене те да се потрудио да је обавести да ће помирење између цркава бити коначно постигнуто. Могуће да је иза тога стајао и кнез Лазар, а ово сасвим довољно говори да царица још увек има веома леп углед.

На крају помирење је постигнуто много лакше него што се то можда и очекивало. Изгледало је као да су у Цариграду једва дочекали да се један овакав бесмислен спор коначно и реши. *"Затим се сазнало за долазак старца Исаије и за узрок, ради кога дође. И прими га патријарх и цео сабор, као што је лепо, са многим чашићу. Затим савет учинивши о овом, опростише од пређашњег запрећења и одлучења цара и патријарха и све живе и умрле, и примише све архијереје и јереје у заједницу и саслужење"* (Данилов ученик).

Цариград није постављао питање патријаршије тако да је та бојазан патријарха Саве IV била излишна. *"Ради тога дароваше да Срби немају више архиепископа, но самовласна патријарха и никим овладана,..."* (Данилов ученик). У суштини, као што су политички разлози довели до овога спора тако су политички разлози одлучили и његово разрешење. Ускоро је Цариградски патријарх Филотеј послао своја два монаха Матеја и Мојсија који су у пролеће 1375. на гробу цара Душана у манастиру Светих Арханђела у Призрену прочитали грамату цариградског патријарха и његовог синода о скидању анатеме са цара Душана, патријарха Јоаникија (Јањићија), са Српске православне цркве и народа. *"И послаше с њима ради бољег извешћа два изабрана човека међу свештеноиноцима кир Матеја и кир Мојсеја, који дошавши у Призрен као од лица патријархова, и ушавши у цркву служише и причестише се са светитељем и српским свештеницима пређе одлученима"* (Данилов ученик). Нажалост, Српски патријарх Сава IV није успео да присуствује овоме свечаном чину јер је у то време био у Пећи на самрти. *"У то време представи се Сава патријарх, који је пребивао на престолу светога Саве двадесет година и пет месеци, и сконча месеца априла 29. дан на антипасху, у трећи час дана"* (Данилов ученик).

Било је много размишљања да је Српска православна црква у овом помирењу ипак попустила у многим стварима у којима није смела, те да је пристала на услове на које цар Душан у своје доба никако није хтео пристати, али исто тако ни његови наследници. Значи да је помирење могло доћи и знатно раније и да није било тако недоступно, али да се нико од Српских владара није хтео повинovati Цариградским захтевима. Практично излази да је помирење постигнуто искључиво зато што је ишло на штету Српске православне цркве те да се само помирење, под таквим условима, можда и не би могло назвати неким посебним дипломатским успехом. Да би се то до краја разјаснило било би потребно набројати све оно на шта је Српска православна црква морала пристати, но како то нема неког посебног значаја за нашу причу, о томе се више неће говорити.

Олакшање у Српској православној цркви које се постигло након помирења *"јер се сјединише удови ка глави, и црква опет доби своје благољепије"* (Данилов ученик), трајало је веома кратко јер се одмах појавило питање избора новог патријарха. Ако нису учествовали при помирењу двеју цркава, Балшићи никако нису имали

намеру да пропусти прилику да одиграју одлучујућу улогу при избору патријарха након смрти Саве IV. Сам биограф сасвим јасно говори да се сабор састао по заједничкој заповести кнеза Лазара и Ђурђа Балшића: *"Када се сабрао сабор по заповести кнеза Лазара и Ђурђа, који тада начелствоваху, и када су дошли митрополити и епископи и часни игумани, и када се сабрао цео сабор у велику цркву патријаршију звану Пећ, ..."* (Данилов настављач). Из овог навода сасвим је јасно да још увек кнез Лазар није најјачи у Србији јер, како Данилов ученик каже, он у заједници са Ђурђом Балшићем *"тада начелствоваху"*. С друге стране овај сабор који је требао да изабере новог патријарха одржан је у Пећи где је био апсолутни господар Ђурађ Балшић.

С тиме у вези вероватно да је утицај кнеза Лазара на избор новог патријарха могао да буде тек ограничен. Иако је његова улога при помирењу двеју цркава била одлучујућа то се још увек није могло осетити у пуној мери и већ сада. Могуће да је и сам кнез био свестан тога тако да није сувише инсистирао на томе да за патријарха буде изабран његов човек. Међутим и то је било сасвим довољно да се на сабору створи читава гужва око избора новог патријарха: *"и када су били у недоумици због овога, молили су Бога због овога, да утиша буру и да покаже пастира и учитеља умноме стаду Христових оваца, и да забрани онима који се бесловесно и бестидно на ово дрско усуђују"* (Данилов ученик).

На крају је ипак изабран патријарх, а по свему судећи радило се Балшићевом кандидату и то му је изгледа био једини квалитет. Нови патријарх се звао Јефрем: *"тиха који је просијао доброразумним сединама, седа и умом достојнолепна и достојна хвале, овога часнога и преподобнога старца кир Јефрема"* (Данилов ученик). Сам избор је био помало чудан јер Јефрем није био Србин већ Бугарин што је након скоро два века аутокефалности Српске православне цркве ипак био велики преседан. Опет, с друге стране, изгледа да се чак ни он није надао да ће бити изабран и да је за њега самога то било највеће изненађење. *"А он чувши ово, као у ужасу бивши, дивљаше се ствари, коју никако никада не пожеле. Зато и поче тужити и прилежно са сузама, молити свети и многочасни сабор, да другога узведу на његово место"* (Данилов ученик). Чак и биограф се налази збуњен онда када треба да наброји Јефремове квалитете који су били одлучујући да га доведу на патријаршијски престо, те немајући шта друго да наведе прича о његовом пустињачком животу. О њему се заправо и нема шта много тога рећи. Дуго је живео као испосник близу Дечана и Пећи, а био је извесно време и у Хиландару. Док је био испосник бавио се књижевношћу и оставио је иза себе неколико књижевних дела. Радило се очигледно о правом *"подвижнику"* и искреном вернику, али тешко да би то било довољно за једну овакву високу функцију. Како се дошло до ове личности данас је тешко рећи, али овај избор је вероватни плод супарничких борби и сплетки између Ђурђа Балшића и кнеза Лазара. Оно што се зна јесте да Јефрем није био кнежев кандидат јер одмах након смрти Ђурђа Балшића (1379.) морао је да сиђе са столице патријарха. Тако је његово прво патријарховање трајало између 1375-1379. године, али након смрти кнеза Лазара на Косову (1389.) Јефрем поново бива изабран за патријарха (1389-1392.).

Веома лако је могуће да су његов избор подупрли делегати Цариградског патријарха, Матеј и Мојсеј, који су дошли да обаве последње формалности око помиридбе двеју цркава, али како је у то време умро патријарх Сава IV, то су они искористили прилику да присуствују избору новог патријарха. Може се претпоставити да су они осетили прилику да би могли својим утицајем да обезбеде место патријарха ономе кандидату који би њима (Цариграду) највише одговарао. Поучени примером управо преминулог патријарха Саве IV који их никако није марио и којег је кнез Лазар успео на једвите јаде да убеди на помирење двеју цркава, они су покушали (и до краја изгледа и успели) да за Српског патријарха буде изабран кандидат по њиховом укусу. Тим више што за патријарха није изабран Србин већ Бугарин. До краја се то показало као веома добро за њих јер између Цариградске цркве и Српске православне цркве није било никаквих сукоба. *"И када је био патријарх овај преосвећени и богоносни патријарх кир Јефрем, одмах се утиша бура за цркву и разреши се свака веза, и била је патријаршија Константинова Града са српском патријаршијом у љубави и измирењу и у јединству,..(Данилов ученик).*

6. Твртко као краљ "Срба, Босне, Поморја и западних страна"

У то време у Босни бан Твртко, након што је сломљен жупан Никола Алтомановић, одлучи да му је дошло време женидби будући да је у то доба имао већ 35 година. Крајем 1374. године он се и ожени са Доротејом, ћерком видинског владара Ивана Страцимира, а младу је пронашао на Угарском двору где је она код Угарског краља боравила као таоц (њеног оца су Угари држали између 1365. и 1369. године негде у Славонији као заробљеника). У време ове женидбе већ је Иван Страцимир (Твртков таст) као цар владао Бугарском, али као Угарски вазал будући да су му они и обезбедили овај царски престо: *"оженио се Доротејом, кћери видинскога цара Страцимира, која је живела код Угарске краљице и била њена дворкиња. Он је то учинио на молбу краља Лудовика који је с мајком водио бригу о њој и много је волео, јер је била врло крепосна девојка. Доротеја је проживела кратко време са својим мужем и није уопште имала деце. Умрла је готово у исто време кад и мајка краља Твртка"* (Мавро Орбин). Оно што је битно за ову причу јесте то да је након обављеног венчања бан Твртко као знак захвалности поклонио бискупу Петру који је Твртка венчао (иако му је само пар година раније био љути противник) издао повељу којом му поклања нека имања. У тој повељи која се појавила крајем 1374. године он се назива *"Твртко, божјом милошћу бан босански"*, а последњи пут као босански бан наводи се у једној повељи крајем фебруара 1377. године.

Бан Твртко се тада већ увелико спремао да навали на Балшиће који су му испред носа отели Драчевицу, Конавле и Требиње, иако су те територије требале, након уништења жупана Алтомановића, да припадну Твртку. Негде у рано пролеће 1375. године почела су и војна дејства, а појединости нису познате. Међутим, све је то било траљаво, а то је био разлог да Твртко одлучи да се за 1377. годину спреми много озбиљније. Осим што је са војском кренуо на Балшиће, успео је да подстакне побуну у спорним жупама што је било сасвим довољно да ове територије (Драчевица, Конавле и Требиње) уђу у саставе Босанске државе. Ђурађ Балшић је

покушао да узврати ударац, али у томе не успева. За нове акције није имао више времена јер већ почетком 1379. године умире, што је за дуже време отклонило опасност за Твртка. По свему судећи ову невољу Балшића је успео да искористи и Вук Бранковић те да у то време за себе узме Призрен.

Након овог успешног освајања жупа у околини Дубровника суне бану Твртку кроз главу да се прогласи краљем Рашке и Босне, односно да истакне да се он сматра наследником Немањића. *"Сада, будући да се Твртко због освајања толиких земаља јако уздигао, палу му је на памет да се крунише и узме титулу рашког краља (Мавро Орбин). У оквиру тога појавио се и родослов у којем се тврди да Твртко потиче од Немањића и то оне лозе која је кренула од краља Драгутина (брат краља Милутина): "А Стефан краљ, брат Милутина краља, Уроша другога, који Срем држаше, са својом супружницом Каталином, ћерком угарског краља Владислава, роди Урошицу и Јелисавету. И Јелисавета роди три сина: Стефана босанског бана, Иносаву и Владисаву. И Владисав роди Твртка бана и Вукића".*

Што му је пало на памет то је и урадио и тако током 1377. године (Митровдан 26. октобар) Твртко се крунише за краља Срба, Босне, Поморја и западних страна. Крунисан је сугубим, двоструким венцем Босне и Србије: *"био крунисан од стране митрополита манастира Милешеве и његових монаха у цркви поменутог места, прозвавши се Стефан Мирче"* (Мавро Орбин). Колико је ова Орбинова информација око Твртковог крунисања у Милешевци тачна остаје ствар процене (нити један други извор то не спомиње), али некако је временом преовладало да се он стварно крунисао у овоме познатом манастиру.

Прва исправа коју је Твртко издао и у којој се он наводи као краљ је из почетка новембра 1377. године. По неком предању у чину крунисања употребљена је и круна Стефана Првовенчаног, но то је дискутабилно. Веома је мало сигурних вести око овог крунисања које без икакве сумње јесте вероватно и које је највећи догађај у историји средњовековне Босне. Сходно томе било би за очекивати да су савременици о овоме догађају навелико писали, међутим од свега тога ништа није било. Некако се стиче утисак да се Твртко из све снаге трудио да не привуче велику пажњу својим крунисањем и да га не разглашава сувише. На крају могло би се рећи да је за тако нешто имао и довољно повода јер било је велико питање како би на крунисање реаговали његови најјачи суседи.

Из неког нама непознатог разлога кнез Лазар је био потпуно неактиван и није имао никакве видљивије реакције на ово крунисање, мада му сигурно није било право да Твртко узме за себе титулу Српског краља. Да ли су већ у то време пажњу кнежеву заузели Турци или је нешто друго било у питању остаје да се претпоставља. У сваком случају он овај догађај није сматрао неким посебним нападом на своју самосталност тако да се до краја крунисању није противио и заједно са Вуком Бранковићем признао је Твртку краљевско достојанство, али никада га није прихватио за свога краља. Балшићи нису признали Твртку чак ни краљевску титулу и даље сматрајући Твртка својим највећим непријатељем, а сада још и узурпатором. С друге стране ни Угарски краљ Лудвиг није уопште обратио пажњу

на то шта Твртко ради будући да је имао својих брига у Пољској и Италији. У каснијим контактима са Твртком краљ Лудвиг уопште није спомињао овај догађај једноставно сматрајући да се није догодило ништа па га и даље назива баном, а Босну бановином. Ипак на крају Твртко је могао бити делимично задовољан јер му титулу признају Дубровчани и Венеција.

Но, све то Твртку није било посебно важно и ускоро, осим што је узео Немањинско краљевско име Стефан (сада се звао Твртко Стефан), он почиње да се постепено окружује оним сјајем и церемонијалом који је био присутан у време цара Душана на Српском двору. Јављају се чиновни логотета, протовестијара, ставиоца, повеље се пишу у стилу повеља Српских владара, али на двору нема баш ни једнога Српског великаша него су то само војводе и кнезови босански. Било је јасно да нема ништа од оних планова којима се можда Твртко заносио: *"И потом почех с богом краљевати и управљати престолом Српске земље, желећи све што је пало скупа подигнути и што је разорено укрепити"* (логотет Владоје).

Током 1379. године кнез Лазар је коначно заокружио оне територије којима је владао и то тако што је свој завршни удар окренуо ка областима које држао Радич Бранковић, заправо син Бранка Растислалића, истога онога који је у време цара Уроша позвао Угарског краља да му помогне у окршају са својим суседом. Радило се о области Браничева и Кучева па су сада кнежеве земље изашле дубоко на десну обалу Саве и Дунава. Није баш јасна позадина овога напада кнеза Лазара јер се мора имати у виду то да су у то време Растислалићи, али и кнез, били Угарски вазали па је нејасан став који је у вези овога могао имати Угарски краљ. Наиме, питање је да ли би се кнез Лазар могао усудити да тако самостално уништава једног, до тада веома верног, Угарског вазала. Тешко је поверовати да се кнез осетио већ довољно јаким па да Угарском краљу тако отворено и изазивачки на самој Угарској граници отказује послушност. С друге стране тако нешто не би ни личило на све дотадашње веома опрезне кнежеве кораке. Остаје једино да се претпостави да су се Растислалићи на неки начин замерили Угарском краљу, а да је то спретно искористио кнез и уз сагласност (можда и помоћ као против жупана Алтомановића) Угарског краља, заузео Растислалићеве земље. Некако на овакво размишљање наводи и то да је познато да су Угари 1378. године спремали некакав поход на Србију, али се не зна да ли су циљ били Растислалићи или кнез Лазар. На крају краљ Лудвиг је одустао од похода, а како већ следеће године (1379.) кнез Лазар напада на Растислалиће, то се посредно може доћи до закључка да су циљ Угара ипак били Растислалићи, али да је кнез овај посао обавио уместо њих и као награду добио њихову област.

Било како било, кнежеве земље су достигле највећи могући обим, а обухватале су од већих градова Крушевац као престоницу, Ниш, Ужице, Ново Брдо, Рудник, итд. Управо богати рудници су му омогућили велика новчана средства са којима је могао доста спретно да води политику. *"Лазар је био, што се тиче имовине, веома богат господин, јер је држао све руднике сребра у Рашкој и из њих је извлачио велико благо којим је увек сузбијао разјареност Угра, плаћао данак Турцима и одржавао се на власти, коју је настојао сачувати радије на овај начин него*

оружјем" (Мавро Орбин). У то доба кнез више није имао на коју страну да усмери своја освајања јер је његова област обухватала једну велику територију која се наслањала на територије оне властеле која га је на неки начин признавала за старешину (посебно Вук Бранковић). Једини могући правац је била она страна (југоисток) где су стајали Турски вазали, али за њу није имао снаге, а опет био је довољно mudar да не изазива Турке.

Некако од 1379. године почиње кнез да све више пажње обраћа на унутрашње уређење оних територија које је контролисао, вероватно осећајући надлазећу Турску опасност. Да су Турци били све присутнији видело се посебно по томе што су се у кнежеве области сливале избеглице из јужних и источних крајева Балкана, а како су ту били добро примани (поготово свештена лица) то је кнежева област била прихваћена као нека земља наде. С друге стране кнез се посебно истакао градећи манастир Раваницу и поправљајући мноштво других храмова, а имао је и много поклона Светогорским манастирима.

Његов посебан однос према цркви је довео до појачаног рада православних свештеника на територијама које је он контролисао, што му захвална црква никада није заборавила. *"Бејаше пред архијерејима, и свештеницима, и иноцима, а почасти им указиваше, старце по апостолу поштоваше, велможе пресреташе, младе поучаваше и љубав даваше, опаднуте заступаше, имађаше око милостиво, и руку пружену и податљиву. Наге загреваше, а стране задовољаваше, ослабљенима даваше покоја, и удаљеним манастирима потребе шиљаше. Свима свакад потпуно на помоћи биваше да би стекао јединог Духа, кога и жељаше у срцу свом из младости. Градове и цркве зидаше, и обнављаше, и друге из основа подизаше у славу, и у хвалу, и част Господу Богу и спасу нашем Исусу Христу и на утврђење и крепост отачаству своме"* (Повесно слово о кнезу Лазару).

Током 1379. године кнез Лазар је активно учествовао и у избору новог патријарха Српске православне цркве будући да је дотадањи патријарх Јефрем одлучио да се повуче. Могуће да је на Јефрема био извршен притисак да учини тако нешто јер још од 1375. године кнез на њега није радо гледао јер се радило о кандидату којег су у то време протурила браћа Балшић. Међутим, како је Ђурађ Балшић умро то је и кнез искористио прилику да на чело цркве стави свога човека. Заправо радило се више о централизацији државе, јер како је око себе окупљао остале властелине и на неки начин их држао под контролом, то је сасвим разумљиво кнез желео и да на челу цркве има поверљиву особу. Тако је изабран Спиридон који је био на челу цркве између 1379-1389. године: *"Беше и велики раздор међу архијерејима, како је сваки под својим кнезом био посебно, и није било праве послушности својему архиепископу. Због овога и поменути архиепископ Јефрем на сабору постави на своје место Спиридона"* (Троношки родослов).

Осим свега тога кнез се као веома mudar и практичан човек успео повезати родбинским везама са више истакнутих породица. У свом браку са Милицом имао је укупно седморо деце од чега два сина и чак пет ћерки. Удавајући ћерке водио је веома рачуна о томе да му зетови буду истакнуте личности. Већ је наведено да му

се ћерка Мара удала око 1371. године за Вука Бранковића који је временом израстао у веома моћног господара Косова. Односи таста (кнеза) и зета (Вука) су били веома добри тако да није познат нити један случај да су били у несагласју. Управо је тешко измерити колику је велику помоћ пружио Вук своме тасту, онда када је овај постепено израстао у прву великашку фигуру Србије, али истовремено тешко је поверовати да би и Вук постигао било шта више да није имао иза себе кнеза. Друга кнежева ћерка која се звала Теодора, била је удата за Николу II Горјанског (око 1387. године) једног од најмоћнијих Угарских великаша. Горјански је био син Николе I Горјанског *"који је раније био сремски бан, а затим кнез палатин Угарске. Његовом сину даде за жену своју кћер Јелену"* (Мавро Орбин). Трећа ћерка Драгана удала се око 1386. године за Бугарског цара Ивана Шишмана (1371-1393.) па је кнез и са те стране имао веома утицајног зета. За Ђурађа II Страцимировића (Балшића) оженио је кнез своју четврту ћерку, Јелену негде око 1386. године, а сам мотив ове породичне везе је био веома јасан: *"А да би се осигурао са свих страна и још више ојачао, успостави родбинске везе са сином Страцимира Балшића, Ђурђем, који је после смрти поменутог Балше, којега су (како рекосмо) убили Турци, наследио власт у обе Зете, и даде му за жену своју трећу кћер, Деспину, која је пре тога била жена молдавског кнеза Шишмана"* (Мавро Орбин). Овде је Орбин мало побркао ствар мешајући кнежеву ћерку Драгану (назива је Деспином) која се удала за Бугарског цара Шишмана и Јелену која се удала за Страцимировића. Заправо од две особе покушао је да направи једну и стога ова забуна.

Осим породичних веза успео је кнез да води и доста спретну политику са Угарским краљем, што се веома јасно видело и из тога што му је Угарски краљ чак помогао у уништавању жупана Николе Алтомановића, а није реаговао када је кнез уништио и Растислалиће, такође Угарске вазале. Иако је кнез и сам био Угарски вазал, чини се да је то било на неки начин више формално и да није угрожавало његову независност. Сигурно је да су таква кнежева политика према Угарима и уступци које је добијао од њих тражили и извесне жртве и кнез је био спреман на њих. Но, то никада није прелазило једну одређену границу која би кнеза довела у подређен положај према Угарима. *"Био је, поред тога, окретан, па кад је краљ Лудовик више пута слао војску на његове границе, он би се увек тако снашао да никада није страдао. Поступајући на овај начин, није престајао да обдараје краљевске ministre, односећи се према њима с великом скромношћу и смерношћу"* (Мавро Орбин).

Половином 1382. године умро је Угарски краљ Лудвиг I након владавине од равно четрдесет година. Одмах сутрадан након његове смрти окруњена је за Угарску краљицу његова старија ћерка по имену Марија, али будући да је била веома млада (имала тек 12 година) наместо ње државом је управљала њена мати Елизабета иначе кћи бана Стјепана Котроманића (рођака краља Твртка). Уз њих је стајао и моћни Никола Горјански у оно време већ Угарски палатин (од 1376.). Њихов први посао након краљеве смрти је био да се учини све не би ли Угарско племство за своју краљицу признало Марију, али додатни проблем је представљао њен вереник, бранденбуршки маркгроф Жигмунд Луксембуршки, иначе син Чешког краља

Карла IV. Управо зато читав овај посао им је тешко полазило за руком јер је било много оружаног отпора тако да је за наредних година историја Угарске препуна издаја и потајних убистава. У све те сплетке умешали су се пуном снагом краљ Твртко, али и кнез Лазар који је вероватно осетио добар моменат да откаже све своје вазалне обавезе према Угарској.

Краљица мати Елизабета није била наклоњена свом будућем зету Жигмунду Луксембуршком па је почела тражити новог погоднијег зета и у комбинацију су ускоро ушли Карло Драчки и Орлеански војвода Луј. Но, Жигмунд није хтео да се тако лако одрекне веренице и њеног мираза (Угарске краљевине) па половином 1385. године са војском проваљује у Угарску. Већ у то време краљица мајка Елизабета је успела да улети у сукоб са својим дотадашњим савезницима и сада је одједном била она та која је желела Жигмунда за зета. Но, већина Угарског племства је била за Карла Драчког, док је истовремено једна делегација отпутовала у Француску где је требала да Лују Орлеанском понуди Маријину руку и Угарску круну као њен мираз. Стога Елизабета половином 1385. године одведе ћерку у Будим где се обави венчање са Жигмундом. За то време већ је и Угарска делегација стигла на Француски двор где је Лују Орлеанском понудио руку Угарске принцезе Марије и будући зет је пристао и крене на пут. Међутим, негде код места Троа чује да му се несудбена вереница удала за Жигмунда па се одустане од даљњег путовања.

Ни Жигмунд се није могао одржати дуго у Угарској па суочен са сталним отпором и побегне недуго након женидбе остављајући жену (краљицу Марију) и матер јој Елизабету. Мало потом уђе Карло Драчки у Будим уз помоћ Хрватских чета и буде проглашен губернатором Угарским. Лукава Елизабета наговори ћерку Марију да се тобож одрекне круне што она и учини и ускоро се Карло Драчки крунише Угарском круном. Међутим већ тридесет и девети дан његовог краљевања намести му Елизабета уз помоћ Николе Горјанског клопку. Позове га у своје просторије ради неког договора и када је Карло Драчки ушао код ње нападне га изненада Никола Горјански са својим пехарником који Драчког удари топузом у главу. Марија се врати на престо, а Николу Драчког однесу у Вишеград мислећи да ће од ране ускоро и умрети. Како се он почео опорављати то га завереници зададе. Чувши све то одлучи Жигмунд да се у пролеће врати у Угарску и да поново затражи круну, али и жену Марију коју је раније у паници оставио. У пролеће 1386. уз помоћ Чешких трупа он поново проваљује у Угарску. Но, у то време у Угарској већ увелико бесни грађански рат, а центар побуне је била Хрватска. Желећи да ову побуну разбију краљица Марија, њена мати Елизабета и Никола Горјански покрену војску на Хрватску. Но, побуњени племићи из Хрватске и Славоније некако сазнају којим ће се путем кретати обе краљице и Никола Горјански и пошаљу Иваниша Хорвата да им намести клопку. Засада је у потпуности успела, а у препаду погине Никола Горјански, док обе краљице буду ухваћене живе. Побуњени племићи су немилосрдно исекли целокупну краљичину пратњу, а могуће да би и њих обе поубијали, али по летописцу извукла их је молба Елизабетина која је Иванишу Хорвату пала пред ноге и зајаукала *"Помилуј, бане, помилуј; сети се доброга краља Лудвига, па се не свети недужној ћерки његовој. Ја сам замислила онај злочин; мој*

сукривац, који га је извео окајао је нетом смрћу свој гријех. Смилуј се слабој жени, тако ти части твоје, та нисам ни ја без разлога сагријешила" (Иван Турчански).

Оно што је битно у овој причи јесте то да су се у краљичиној пратњи налазили и Никола Горјански млађи који је успео да побегне и он ће само пар година касније постати зет кнеза Лазара. Ускоро је млађем Горјанском додељена титула Мачванског бана од стране Жигмунда, а већ током 1386. и 1387. године Жигмунд увећало ратује са побуњеницима. Но, ове његове акције наведу побуњени племство из Хрватске и Славоније да се дивљачки обрачуна са краљицом мајком Елизабетом коју у Новиграду на очи њене ћерке Марије удаве. У то време (1386/87.) већ и краљ Твртко, али и кнез Лазар отворено помажу побуњенике. Жигмунд не седи скрштених руку већ се средином 1387. године крунише за краља Угарске и што је још важније обезбеђује помоћ Венеције. Међу побуњеним племством је такође дошло до неких несугласица и ускоро моћни кнез Иван Франкопан се понуди Жигмунду за савезника што овај наравно одмах прихвати. Тиме је јединствени фронт племства већ био озбиљно начет. И управо уз Франкопанову помоћ буде краљица Марија 4. јула 1387. године ослобођена из Новиграда.

Након овога Жигмундове акције су биле све јаче, а отпор побуњеника све слабији. По Славонији се тада нарочито истакао Мачвански бан Никола Горјански који је успео да очисти сву Славонију од побуњеника и да их преко Саве протера у Босну. *"Кад је била ослобођена краљица Марија, кћи бившег угарског краља Лудовика, коју су бан Иваниш и његова браћа и приор Вране, одметници и издајници угарске круне, били стрпали у тамницу, син и рођаци угарског палатина Николе Горјанског стали су прогонити поменуте одметнике, колико због мука нанесених Марији, толико због убиства њезине мајке Јелисавете"* (Мавро Орбин). И управо у тим окршајима спомиње се босанска и српска коњица, коју су кнез Лазар и краљ Твртко послали као помоћ побуњеном племству. Постоје документи у којима се Жигмунд хвали како је заробио мноштво неверничких и шизматичких Босанаца и Рашана.

Изгледало је тога момента да је побуна у Угарској напоскон смирена, али није било тако. Већина побуњеника нашла је уточиште на двору краља Твртка. *"Видећи тада Иваниш да им се неће моћи одупрети, побегао је у Босну краљу Твртку"* (Мавро Орбин). Сада Твртку одједном дође на памет идеја да завлада Хрватском и Далмацијом. Он је и до тада успео да се добро окористи овом гужвом у Угарској и да за себе освоји део Хума и неке жупе попут Ливна, Дувна, Гламоча итд. *"Видећи, наиме, да је Лудовиковом смрћу дошло до великог метежа, искористио је ту прилику, те је заузео цело Хумско Кнештво, све до реке Цетине; заузео је такође тврђаве које су ту биле, опустошио је трг Неретве који је био код Норина, врло старог града у оном крају, а подигао је једну тврђаву на реци Неретви, на врло погодном месту, и назвао је Британик. Ову је тврђаву, међутим, после кратког времена, порушио на захтев Дубровчана. Заузео је уједно целу земљу до границе Угарске и допро све до Билена и реке Саве"* (Мавро Орбин). Од 1387. године почиње Твртко са потпуно отвореним акцијама по Хрватској па ускоро узима Клис, Врану, Островицу, могуће и Книн, а одмах се окрене и ка Далмацији покушавајући да и те градове заузме.

За то време кнез Лазар је имао својих брига. У овом горњем нешто подужем приказу догађаја у Угарској након смрти краља Лудвига видљива је улога кнежева, али она ни у ком случају није била нека одлучујућа и чини се да се кнез није баш сувише упуштао у Угарске послове. Његови потези су били тек у оним оквирима који показују да више не признаје Угарске владаре за своје господаре, али да је имао каквих већих амбиција тешко је уочити. Додуше спомињу се његови напади на Београд и Голубац, до краја се показало сасвим неуспешни, али велико је питање да ли је кнез уопште желео да заузме ове тврђаве. Каснији летописи су правили збрку тврдећи да је кнез заузео ова два града, међутим то је погрешно. По свему судећи неких покушаја је било, но како су Београд и Голубац биле јаке тврђаве које су тражиле темељне опсаде то кнез сигурно није имао довољно средстава, али ни времена да се у то упушта. Могуће је исто тако да је кнез имао као Угарски вазал неке поседе који су се налазили у Мачви и да је то створило збрку код Орбина који је тврдио да је кнез заузео Београд и Голубац: *"Али кад је умро краљ Лудовик, одмах је заузео београдску тврђаву коју је поменути краљ подигао на Дунаву у време цара Стефана, па ју је порушио до темеља. Освојио је такође Мачву на граници Угарске и читав крај који се граничи с реком Савом и Св. Димитријем у Срему"* (Мавро Орбин). Заправо, кнежева улога у Угарским догађањима је била тек споредна и њему самоме од малог значаја јер у то време он осећа све већи турски притисак.

7. Битка на Косову

У самоме почетку Турски упади се нису много осећали јер се они и иначе нису сувише залетали у дубину кнежеве државе знајући да је за сада ово ипак сувише тврд орах за њих. Први већи сукоб десио се током 1381. године када су кнежеви властелини Цреп Вукославић и Витомир успели да на Дубравници (код Параћина) разбију један Турски пљачкашки одред. Но, то није био сукоб неког озбиљнијег значаја јер се радило о некој Турској пљачкашкој групи (и то не посебно великој) која се прерачунала и зашла сувише дубоко. Оно што је остало дискутабилно јесте Турски поход из 1386. године, а Турке је овај пут водио лично султан Мурат што је значило да се радило о Турској првокласној војсци. У сусрет Турцима је кренуо кнез Лазар и код Плочника у Топлици дошло је до међусобног додира ових двеју војски. Да ли је било сукоба, остаје питање, а летописци кажу да јесте и да је султан Мурат био разбијен од стране кнеза. Тешко је поверовати да је султан катастрофално изгубио битку јер је у поврату успео да освоји Ниш (1386). У сваком случају ако је и било битке онда су Турци у њој доживели без икакве сумње пораз, али никако толико велик да би могао бити одлучујући по касније Турске намере. Једноставно, радило се о једном веома значајном, али у својој суштини ипак пролазном успеху Српског оружја. Но, то је било сасвим довољно Турском султану да схвати да од лаког похода на Србију неће бити ништа и да се треба озбиљније спремити за нове сукобе.

О читавом овом сплету догађаја, а поготово о првим сукобима Српске војске са Турцима знамо јако мало, а и то је све несигурно. У све ово посебну збрку уноси Орбин који наводи како су Турци под вођством султана Мурата провалили у

Србију, али да их је дочекала удружена војска Вука Бранковића и кнеза Лазара. До сукоба до краја није ни дошло јер ни једна од војски није била спремна да се упусти у одлучујућу борбу. *"У то време био је дошао из Анатолије турски цар, султан Мурат. Водећи са собом тридесет хиљада бораца, био је продро у покрајине које су биле под влашћу кнеза Лазара и његова зета Вука. И Лазар и Вук сакупили су такође много пешака и коњаника да му се супротставе. Али увидевши после да се не могу с њиме огледати, нису се усудили изићи на бојно поље, већ су ишли надамак непријатељске војске по брдовитим и сигурним местима. Кад је, дакле, Мурат видео да их не може победити, дошао је под Приштину. Пошто је није могао заузети на јуриш, задржао се у тим странама отприлике месец дана без веће штете за онај крај. Затим се вратио у своје покрајине"* (Мавро Орбин).

Ови наводи Орбинови нису познати историји, али није немогуће да је осим сукоба за које ми знамо кроз историјске изворе (и то оне сачуване), било још ратних окршаја, али о њима нису остали трагови. Могуће је дакле, да се овде ради о једном управо таквом.

Као да није доста збрке уноси Орбин нову са даљњим наводима да је између кнеза Лазара и Вука Бранковића, са једне стране, и Турског султана Мурата, са друге стране, дошло до некакве погодбе где се кнез обавезује да плаћа Турцима данак и доводи оружане одреде као испомоћ у даљњим Турским освајањима. Практично, по Орбину кнез и Вук су ушли у завистан однос према Турцима и постали њихови вазали. *"После тога су се кнез Лазар и његов зет Вук преко поклицара нагодили с Муратом. Пристали су да Мурату дају изванредан данак, а у случају потребе и хиљаду оружаних људи"* (Мавро Орбин).

Тешко је поверовати да је до овакве погодбе могло доћи, а посебно збуњује сасвим сигуран податак да кнез никада није давао било какве оружане одреде Турцима као испомоћ. С друге стране Орбин овај догађај ставља у 1385. године, а већ 1389. године имамо Косовску битку тако да је тешко поверовати да су након склапања оваквог споразума (под условом да је стварно склопљен) кнез и султан за само четири године дошли у толико лош однос да су га морали битком решити. Овде је или Орбин нешто помешао или је неке догађаје преувеличао.

С друге стране и Босанци имају проблема са Турцима јер им ови у јесен 1386. године улазе у Хум и праве хаос, али се одмах и повлаче. Недуго потом, поново Турци покушавају са истим рецептом, али овај пут дочекује их војвода Влатко Вуковић са својим оклопницима и код Билеће на дан 27. августа 1388. страшно исече. *"Кад је у време поменутог Твртка ушао у Босну турски капетан Шаин с осамнаест хиљада својих војника и почео палити целу земљу, дигоше се против њега војводе или, боље речено, капетани Тврткови, Влатко Вуковић и Радич Санковић. У првом окршају на Рудинама, а затим у Билећи, Турци су били разбијени, поражени и сасечени, а Босанци, којих је било око седам хиљада, имали су само незнатне губитке. Овај пораз је опаметио Турке, па су они убудуће били опрезнији, те нису тако лако упадали у ово краљевство или у друге крајеве под*

влашћу краља Твртка" (Мавро Орбин). На Босну, вероватно под утиском овог пораза, нису ишли неколико следећих година.

Осећајући надолazeћу Турску плиму кнез Лазар се у то време трудио свим силама не би ли са најближим суседима одржао добре односе. Највећи проблем су му тада били свакако Угари, а поготово Жигмунд који је ојачао и добио жељу да се освети кнезу за то што је протеклих година пружао помоћ његовим противницима. Помало лакоумна кнежева политика из протеклих неколико година када се без преке потребе мешао у Угарске послове одједном је могла да се освети. Жигмунд је спремао озбиљну војну експедицију на кнеза и почетком 1389. године он пише: *"Сазнали смо из поуздана извора, да су неверници краљевскога величанства Иваниш Хорват и Иван Палижна са својим друговима намислили да провале у краљевину Славонију и да јој нанесу што могу више штете. Пошто смо се ми управо спремили на акцију против Лазара, да га спречимо у нападима, нанесеним досад нашој држави,....."*. Међутим, у том моменту долази до изражаја кнежева опрезна природа јер један од његових зетова, мачвански бан Никола Горјански, успева да посредује и да до краја измири кнеза са Жигмундом. Било је сада више већ видљиво колико је била исправна кнежева породична политика када је својим многобројним ћеркама налазио мужеве међу истакнутом властелом околних земаља. Сам Жигмунд није могао ништа да одбије Николи Горјанском који га је толико задужио у борби за Угарски престо, која је још увек била у јеку.

У сваком случају Жигмунд одустаје од намераване експедиције и нешто касније се хвали у једном писму како је захваљујући мачванском бану Николи Горјанском *"Лазара, кнеза Рашкога, пријатељством и горљивошћу повратио у крило нашег величанства да врши оне службе и даје оне обавезе на које се обавезао још за време краља Лудвига"*. Очигледно да је кнез Лазар поново прихватио вазалске обавезе према Угарској и да је то био онај разлог који је Жигмунда одвратио од напада. Међутим, велико је питање колика је била искреност кнежева у том моменту, тим више што су Турци били на границама, а он никако није смео да ризикује рат на два фронта. Било је много смисленије прихватити вазалске обавезе према Жигмунду, решити проблем са Турцима, а онда опет се отцепити од Угара. Тим својим потезом према Жигмунду успео је кнез да скине опасност са северних граница и да се у потпуности посвети ономе што је долазило са југа.

Одмах након измирења са Жигмундом почео је кнез да тражи себи савезнике. *"Тада (кнез Лазар) шаље по благородне своје и велможе и војводе и војнике, велике и мале. К себи призвавши, о безбројној иноплеменој најезди овима исказа"* (Слово о кнезу Лазару). Обратио се Босанском краљу Твртку, а овај се сигурно није обрадовао када је чуо шта кнез тражи од њега иако је и сам био и те како свестан каква су опасност Турци. Наиме, у тим моментима краљ Твртко је своје најбоље војводе попут Влатка Вуковића држао по борбама у Хрватској и Далмацији. Те ратне акције су имале великога успеха и било је само питање дана када ће цела Далмација бити у Твртковим рукама. Међутим, краљ је био исто тако свестан да пораз кнеза Лазара и његова пропаст значи одмах и пропаст Босне. С друге стране изгледало му је да ће Далмација и тако бити ускоро његова те да присуство војводе

Влатка Вуковића није неопходно у том моменту те стога нареди војводи да са 20.000 људи крене ка кнезу. Да ли је у овом одреду Влатка Вуковића била и једна чета Хрватских крсташа Ивановаца (како каже Фороливски летопис) остаје ствар дискусије. Могуће је да се кнез обраћао за помоћ Угарском краљу Жигмунду, са којим је постигао помирење, али је сигурно да му овај није могао послати нити једнога војника јер је и сам био до грла заплетен у ратовање по Хрватској. С друге стране, ни тада, а ни касније нису Угари схватили на прави начин Турску опасност. Није кнез могао рачунати ни на Влашког војводу Мирчета јер је овај ратовао против Угара по Пољској, али ни на свога зета Бугарског цара Шишмана. Још су неоснованије биле тврдње да су кнезу помагали Албанци. Стога сви каснији наводи, нарочито Турски, где се тврди да је кнез Лазар успео да окупи око себе Бугаре, Албанце, Влахе па чак Немце и Чехе, јесу најобичнија измишљотина која је имала за задатак да кнежеву снагу преувеличају.

Оно што је можда најгоре јесте то да кнез није могао да рачуна ни на све Српске великаше јер једни нису били заинтересовани, а други су имали чак и са Турцима сарадњу. Тако је остало дискутабилно где се налазио краљ Марко Мрњавчевић. Једино се зна да на кнежевој страни није био, а сходно вазалским обавезама будући да је он био Турски вазал требало би да је био на Косову и то на Турској страни. Слична је ситуација и са Константином Драгашем преко чије су земље Турци несметано надирали на Косово. Да ли је он био у Турској војсци не зна се, али мало је разлога који говоре да није био јер је тешко поверовати да би га султан поштедео такве обавезе. Исто тако није ту било ни Ђурађа Страцимировића, а где је он био остаје тајна. Сам Ђурађ је до тог момента имао доста сарадње са Турцима па се као очигледни пример за то узима то што су његови људи помагали Турцима онда када су ови провалили у Босну и код Билећа доживели масакр. Та помоћ Турцима била је инспирисана тиме што је Ђурађ био у непријатељству са краљем Твртком па је то био начин да се овоме напакости. Међутим, непосредно пред Косовску битку Ђурађ се измирио са Твртком тако да више није било таквог разлога да помаже Турцима. Највероватније од свега ће бити да се Ђурађ није налазио на Косову и да је ову битку посматрао са стране.

Једини на којег је кнез могао са сигурношћу да рачуна био му је зет Вук Бранковић. И до тада Вук му је био веран пратилац у свим акцијама, а сада је имао још и више разлога за то јер су његове земље на Косову биле прве на Турском удару. Уз Вука је био и његов син Гргур, унук кнеза Лазара.

На Видовдан 1389. године долази до директног судара Српске и Турске војске на Косову пољу. *"Подигне се најмлађи син Орканов, звани Амурат, и покори врло многе крајеве на западу. Најпосле се подигне на благочастивога кнеза Лазара. Овај није трпео да више чека и да пренебрегне своје удове, и уз то још Христове, да се секу и кидају, но (одлучи) или да уклони стид њихов од свију, или сам да умре и још да посведочи мучењем. Обузет оваквим мислима, устане он и пође на Исмаиљане, и сукоб је био на месту званом Косово овако"* (Константин Филозоф). За ову битку Турци су се темељно спремили, а армију им је водио лично султан Мурат са своја два сина Бајазитом и Јакубом. Биле су ту и познате турске војсковође Евренос,

Шахин, Али паша, а трупе су сакупљене из свих делова Османског царства (Азије и Европе). Све оно што је војно вредело у Турској нашло се тога дана на Косову: *"устаде цар свег Истока, од синова Исмаиљевих, именован Мурат, и сву Грчку и Бугарску земљу узме, и на њега пође, водећи безбројно мноштво са собом: синове Агарине са Татарима, Кармијане и Сарханите, Грке и Бугаре и Арваните"* (Копорински летопис). Уосталом то је била веома искусна војска коју је султан Мурат скоро 30 година водио из победе у победу. Чак и сам састав Турске војске говорио је о њеном искуству. Било је ту доста пешадије и коњице, али и јаничара, а оно што је било најважније јесте то да су сви стајали под централном, султановом командом.

Кнез Лазар је имао довољно времена да припреми своју војску коју је довео на Косово. Међутим његова војска се по самој организацији тешко могла мерити са Турском. Као и увек најјачи део војске била је тешка коњица са веома мало пешака који би је штитили, што је давало велике шансе Турској лакој коњици која је била много покретљивија. Оно што је најважније било је то да кнез по свему судећи није имао централну команду већ је то било подељено између њега, Вука и Влатка Вуковића. Исто тако Српска војска од времена цара Душана није имала неког посебног ратног искуства у сударима са организованим армијама и сва њена дотадашња дејства су се сводила на међусобне окршаје Српске властеле. Такви међусобни окршаји били су по обиму сасвим незнатни у односу на оне битке које су Турци до тада имали.

Сам Турски упад у Србију није био ни мало изненадан за кнеза и он је тако нешто ишчекивао већ више година. Сигурно је да је он сасвим добро знао са каквим снагама иду Турци те какав је квалитет ове армије. Стога је било и велико питање какав ће бити крајњи исход ове битке и тиме би се могла објаснити она порука коју је кнез непосредно пред битку послао својим ратницима: *"Јер боља нам је смрт у подвигу, него ли живот у срамоти, боље нам је у борби смрт од мача примити, неголи плећа непријатељима нашим подати"* (Слово о кнезу Лазару). Заправо кнез се није нимало заваравао око могућег исхода битке знајући да је он крајње неизвесан, а једино у шта је могао бити сигуран јесте то да ће она бити крвава. Управо стога њему његови ратници одговарају: *"Ми ћемо се са Исмаиљћанима борити. Па ако ће и мач главу, и копље ребро, и смрт живот узети, ми ћемо се са душманима борити"* (Слово о кнезу Лазару).

О самој битци и њеном току се зна јако мало, а и то мало се више нагађа. Оно што је сигурно јесте да је битка била изузетно жестока и то истичу сви летописци. Тако један Дубровачки летопис из XV века наводи: *"1389, 15. јуна, на Видовдан, у уторак, бијаше битка између Срба и турскога цара. Од Срба су били: Лазар, српски краљ, Вук Бранковић и Влатко Вуковић, војвода. И би велика погибија и турска и србска, и мало јих се вратило натраг; цар Мурат убијен је, а и србски краљ. Побједи нису добили ни Турци, ни Срби, јер је била велика погибија. Бој је био на Косову пољу"*.

Исто наводе и Турски извори: *"крв се лила, брегови лешина су се дизали на разбојишту, главе су као песак на земљу падале"* (Нешри). У току крешева на бојном пољу погинула су обе вође: и кнез Лазар и султан Мурат: *"И када је дошло до боја и настала битка, била је толика звека и јека да се тресло и место где се ово догађало. И толико се крви излило да се кроз изливену крв познавао и траг коњски, и би много мртвих без броја, и би ту и Амир, цар персијски, убијен. А затим и овај дивни муж, свети кнез Лазар"* (Повесно слово о кнезу Лазару).

Оно што је узбуђивало машту вековима после битке било је питање ко је био заправо тај који је убио Турског султана Мурата и како је то извео. О томе постоји неколико верзија које су доста различите између себе, али оно што им је заједничко јесте то да смрт султана Мурата приписују Српским ратницима, али када треба рећи који је то од њих учинио долази до неслагања.

Једна од најстаријих верзија јесте она из писма коју је Фирентинска општина упутила краљу Твртку као честитку на "његовој" победи на Косову. У овоме писму се погибија султанова описује као успех једне групе од дванаест Српских ратника који су током битке успели да се оружјем пробију до султановог шатора и ту га убију: *"који пробивши непријатељске чете и камиле наоколо везане, мачем отворише себи пут, до Муратова шатора допреше. Срећан над осталима и онај, који вођу толике силе, јурнувши му мач и грло и skut, јуначки умори"*.

Потпуно различит од овога јесте навод од ђакона Игнатија који је пратио митрополита Московскога Пимена када је овај путовао у Цариград. Његов извештај јесте негде на 12 или 13 након битке и ево шта каже: *"Бијаше прије нас цар Амурат пошао с војском на србског цара Лазара и чуло се, да су у битци оба убити. Прије уби Амурата цара преваром верни слуга Лазарев, именов Милош, и у тај час Турци поставише царем Бајазита, сина цара Амурата; и опет Турци надвладаше и ухватише рукама србског цара Лазара и његове кнезове и војводе његове, бољаре његове и слуге и сву војску његову; ове поубијаше, оне рукама ухватише. Заповеди на то цар Турски србског цара Лазара мачем посећи"*. По Игнатију током битке неки Милош је успео да лукавством дође до султана и да га убије, али све то није збунило Турке који одмах уздигну за султана Бајазита. Битку наставе и нешто касније ухвате живог кнеза Лазара којег одмах погубе.

Сличан је и навод Грчког писца Дуке, с тим што је он избегао да спомене име храброг Српског ратника који је погубио султана: *"Тада се прибегло једном нечувеном лукавству. Неки младић из редова Срба, племића, храбар и лукав као нико међу тамошњима - како се испоставило - напустио је редове хришћана и дојурио, као да је пребегао, усред турских трупа. Турци су га ухватили, али он је назвао именов њиховог владара и рекао - желим да га видим и да му кажем како из ове битке да изиђе као победник - После тога су га одвели до владара, а Мурат даде знак руком да му приступи; младић му приђе и нанесе кратким мачем смртоносну рану, после чега су га Муратови стражари исекли на комаде"* (Дука). Султанова смрт није збунила паше и везире који су се ту затекли, већ они одмах разапну шатор и заклоне ту султана не желећи да војска примети његову погибију.

Током битке заробе кнеза Лазара и ту га пре султановим шатором ликвидирају. Оно што је интересантно јесте то да Дука тврди да Муратови синови, старији Саучије (Јакуб) и млађи Бајазит о овоме нису ништа знали. Тек након боја позове везир Бајазита (не и Јакуба) и каже му да му је отац, султан Мурат, погинуо. Ту се Бајазит одмах снађе и пошаље гласника те овај поручи Саучију (Јакубу) да отац жели хитно да га види. Када је овај стигао, Бајазит нареди да га ослепе. На тај начин је успео да старијег брата, који би по реду наслеђа требао да постане султан, уклони и сам се дочепа престола. Могуће да би се Дуки могло веровати јер се ради о члану царске Византијске породице Дука, који је на крају преживео и пад Цариграда, а могуће да је имао додира и са неким од преживелих учесника у битци на Косову.

Слична је ситуација и са Лаоником Халкокондиллом, исто тако сведоком пада Цариграда и заробљеником Турака. Халкокондила има две верзије и то турску и грчку, а обе су на свој начин интересантне. Халкокондила у обе верзије наводи као извршиоца напада на султана Српског ратника по имену Милош. По Грчкој верзији напад на султана је била идеја кнеза Лазара, а Милош је то само спретно извршио. Успео је да се пробије и да превари султанове стражаре да је пребеглица, а они га одведу код султана: *"када се он нашао у близини телохранитеља цара који је стајао спреман за бој, окренуо је копље против њега и нападајући га учинио најдивније дело које нам је познато, и убио цара Мурата; он сам погинуо је величанственом смрћу"* (Халкокондил). Турска верзија коју прича Халкокондила је значајно другачија јер наводи да султан Мурат није убијен у току боја већ након што је битка већ завршена: *"причају да он није пао док је после боја прогонио непријатеља; напротив, неки високи племић одлучио је још док се Мурат налазио усред својих трупа постројених за борбу да изврши јуначко дело веће од свих што су икад учинили"* (Халкокондил).

Код Константина Филозофа се већ појављује мотив издаје по којем је један од кнежевих ратника по имену Милош био оптужен за издају. Да би доказао неоснованост тих оптужби током битке успе да се пробије до султана тако што се приказао као пребеглица. Онога момента када га је султан примио ништа не сумњајући, Милош извади мач и убије га, али не успе да побегне: *"Међу војницима који су се борили пред (војском) беше неко веома благородан (Милош), кога облагаше завидљивци своје господину и осумњичише као неверна. А овај да покаже верност, а уједно и храброст, нађе згодно време, устреми се ка самоме великом начелнику као да је пребеглица, и њему пут отворише. А када је био близу, изненада појури и зари мач у тога самога гордога и страшнога самодрица. А ту и сам паде од њих"* (Константин Филозоф).

Мавро Орбин веома детаљно разрађује мотив издаје у својим наводима тврдећи да је било сукоба између два кнежева зета: Вука Бранковића и Милоша Кобилића. По њему кнез је удао своју ћерку Мару за Вука, а Вукосаву за Милоша Кобилића који је изгледа био кнежев љубимац јер је код њега и одгојен. Нетрпељивост између Вука и Милоша је почела онда када су се две сестре посвађале. *"Између ове две сестре дошло је једном до свађе. Вукосава је, наиме, хвалила и претпостављала*

вредност свога мужа Вуку Бранковићу, а то је Вукову жену Мару јако увредило, па је ошамарила своју сестру. Кад је она то испричала своје мужу, он је сместа потражио Вука и сасуо на њега много увреда, те га позва на мегдан, да се види је ли истина оно што је била казала његова жена Вукосава. И мада је Лазар покушао да их измири, ипак није успео спречити да се међусобно потуку како би и један и други показали своју вредност. Кад је Милош у двобоју збацио Вука с коња, великаши који су стајали унаоколо нису дозволили да га даље удара. После тога су их кнез и други великаши измирили, но то измирење беше више лажно него од срца. Зато Вук није пропушта ниједну прилику да Милоша оцрни код таста" (Мавро Орбин). И управо таква прилика се указала Вуку непосредно прије битке са Турцима када је опоменуо кнеза Лазара да постоји могућност да Милош тајно шурује са Турцима. Да би то проверио кнез за време вечере уз здравицу каже Милошу: "Вама, Милошу, дарујем ово вино заједно с пехаром, и поред тога што сте код мене окривљени за издајство" (Мавро Орбин). Милош се није оправдавао, али је обећао да ће делом показати сутрадан у боју да није издајник. Тако и уради. "Но Милош читаву ту ноћ није уопште заспао, па у освит зоре, а да то нико није приметио, узјаха коња и с копљем окренутим уназад (што је код Словена знак бегунца) дође у табор Турака, код којих је био на великој жени. Стога је сместа био уведен под шатор турског цара, који се јако обрадовао његовом доласку. И ту, бацивши се на земљу (како је обичај код Турака) клања се цару, и док стоји пригнуте главе да му пољуби руку, крадимци извлачи бодез који је држао скривен у недрима, и забија га Мурату у трбух. И док из петних жила настоји да побегне из шатора, рани га, на несрећу, царева телесна стража, и ту најпосле погине" (Мавро Орбин). Од тога дана код Турака је обичај "кад неко долази да пољуби руку њиховом владару, да тога двојица од стражара држе за руке како не би могао нанети какво зло његовој личности, како је то учинио Милош Мурату" (Мавро Орбин).

По Троношком родослову (слабо поузданом иначе) султана су убила три Српска јунака и то Милош Обилић, Милан Топличанин и Иван Косанчић. Њих је Вук Бранковић покушао код кнеза да отпужи да спремају издају: "који говораше Лазару да Милош и Милан и Иван хоће да те издају, господине Лазаре, силу Амуратовој" (Троношки родослов). Да би доказали да нису издајници ова тројица јунака сутра прије битке крену код султана Мурата. Како се радило о крупним Српским личностима то се султан обрадовао мислећи да то они прелазе на његову страну. "А овај чим чу за долазак Милошев, брзо заповеди својим начелницима да дођу. И са почашћу уведеше к Мурату Милоша, с Миланом као преводиоцем. Надаше се Амурат да је Милош дошао да се покори власти његовој, или да извести о потчињавању свих Срба. А Милош, дошавши пред Амурата и приближивши се да му руку пољуби, истрже нож и прободу цара" (Троношки родослов). У покушају бега буду убијени Косанчић Иван и Милан Топлица, док Милоша Турци ухвате живог. Нису га одмах погубили већ су га довели пред султана који је умирао. Овај није хтео да се Милош одмах погуби већ нареди да битка започне да би се завршила док је он још у животу. За то време у Српском логору су приметили да недостају Милош Обилић и његови другови и то је био моменат када су сви помислили да су ова тројица прешли на Турску страну. Наравно да су сва срца

клонула. Сам почетни ток битке је ишао у Српску корист, али док је кнез мењао коња његова војска је помислила да је он погинуо и започне бекство. На крају је и кнез морао да бежи. При повлачењу, упадне му коњ у неки ров где га Турци коначно ухвате жива. Одмах га приведу ка султану Мурату који је умирао и ту је кнез могао да види заробљеног Милоша и смртно рањеног султана. Тада је и схватио шта се све десило. Недуго потом нареди султан да се погубе кнез и Милош, а затим и он умре. *"И на заповест Амуратову Лазару одсекоше свету главу, такође и Милошу"* (Троношки родослов). Иако је мала вероватност у поузданост овога родослова, ово је у сваком случају лепа легенда која заслужује да буде испричана.

Сличну је причу написао неки Јерг из Нирнберга којег су Турци од 1460. године држали у заробљеништву. Јерг је успео након неколико година да побегне од Турака и да дође у Италију где је ступио у службу Римског папе. По њему кнез је имао два зета (не каже која) који су се препирали који је од њих храбрији. Ноћ пред битку један од кнежевих зетова поручи султану Мурату да ће ујутро пред битку прећи на његову страну. Султан му је поверовао и примио кнежевог зета, међутим овај је ту прилику искористио и мачем га убио. *"Дакле, деспот Лазар имао је два зета који су били стално у неслози међу собом. Једном је имао да ратује са Турчином. Тада се ова двојица препираше: сутра ће се видети који је најбољи у борби. У току ноћи један од зетова поручи Турчину да ће му ујутро са много племића притећи у помоћ. Томе се Турчин веома обрадовао и ујутро када је стигао и када је требало да му пољуби ногу, тада исуче свој мач и прободне Турчина"* (Јерг из Нирнберга).

Турски хроничар Нешри има опет верзију која значајно одступа од свега онога што је до сада наведено. По њему султан Мурат је већ након добијене битке кренуо са пратњом да обиђе разбојиште. Један рањени Српски ратник кога Нешри назива Милош Кобилић, се прикрио међу лешевима, а када се султан приближио он се одједном придигне и падајући крене ка султану. Пратња султанова је хтела да га спречи и да му не дозволи да се приближи, али им султан нареди да га пусте. Изгледало је да овај рањеник има намеру да пољуби узенгије султановог коња, али пришавши на довољну удаљеност изненада извади нож и убије султана. Султанови чувари сместа исеку Милоша. На месту где је султан Мурат убијен Турци подигну сместа шатор, а Бајазит буде проглашен новим султаном док његовог старијег брата Јакуба угуше.

Смрт султана Мурата описује и Бенедикт Курипеших тврдећи да је султана убио један стари Српски витез по имену Милош Кобиловић: *"јер на овом га месту, када пође с војском на деспота, ножем уби један стари српски витез, по имену Милош Кобиловић"* (Бенедикт Курипеших). Након тога Курипеших наводи већ познату причу о кнежевој вечери где је Милош био оптужен да хоће да изда кнеза Турцима. Изгледало је као да је кнез томе поверовао, а Милош увређен обећа да ће доказати да он није издајник и то тако што ће учинити оно што нико други није у стању. Одмах узјаше коња и оде у Турски логор где га лепо приме јер су га знали по чувењу. Он одмах затражи да га одведу код султана. *"Тада он захтев да на само са*

царем говори, и цар на то пристаде, надајући се, да ће му јавити за нешто, што ће му помоћи да победи кнеза. Па кад се видеше сами и цар му (како беше онда обичај у турских царева) пружи ногу да је пољуби, тада стари витез рече: Не мили се хришћанину ногу да љуби, а зато ћеш ево сада да примиш плату - па кад се саже да ногу пољуби, извуче из рукава нож те распори цара оздо па све до срца, те овај с јауком душу испусти. На то нагрне сила, а витез утече на свом коњу и већ га узјаха, али га тада на коњу убише" (Бенедикт Курипешић).

8. Смрт кнеза Лазара

Сигурно је да је током битке погинуо и кнез Лазар од Турске руке, али и ту постоји више различитих верзија. По Игнатију, током битке, када је Мурат већ био убијен, успеју Турци да кнеза ухвате живог а са њим и мноштво његових ратника. На Бајазитову заповест (сина султановог) кнеза одмах убију: *"Заповеди на то цар Турски србскога цара Лазара мачем посећи"*.

Детаљнији у опису страдања кнеза Лазара јесте Константин Михаиловић из Островице, иначе Србин којег су Турци заробили код Новог Брда (1455). Од тада он је јаничар у Турској војсци, али искористи згодну прилику и док су Турци ратовали по Босни пребегне Угарском краљу Матији Корвину. Он каже да је током битке најпре од руке Милоша Кобиле погинуо султан Мурат: *"И ту је Милош Кобила, витез кнеза Лазара, убио цара Мурата"*. Након тога вођство Турске војске је преузео султанов син Бајазит и наставио битку током које Турци успевају да ухвате кнез живог. *"Ту је исто тако ухваћен кнез Лазар близу једне Богородичине цркве по имену Самодрезе, и на томе месту је постављен висок мермерни стуб као знак да је ту ухваћен кнез Лазар"* (Константин из Островице). Уз кнеза био је ухваћен и војвода Топлички Крајмир. Бајазит је наредио да се кнез доведе пред носила на којим је лежао мртав султан и ту га запитао како се то он, кнез, усудио супротставити Турцима. Кнежев одговор је био веома поносан: *"Веће је чудо како се отац твој смео усудити да нападне српску краљевину. А кажем ти, царе Бајазите: да сам ово раније знао што сада очима видим, морао би и ти на трећим носилима лежати. Али је сам Господ Бог тако изволео учинити због грехова наших. Нека буде воља божја"*. Видевши да на кнеза не може утицати нареди Бајазит да се кнез посече, а војвода Крајмир добије дозволу од Бајазита да држи skut под главом кнеза да му глава, када је целат одсече, не би пала на земљу. *"У томе је цар Бајазит наредио да посеку Лазара. А Крајмир, измоливши то од цара, клекнувши држаше skut под главом кнеза Лазара да не би на земљу пала. А кад она паде на skut, приљубивши ову главу уз своју главу рече: Заклео сам се Господу Богу: где буде глава кнеза Лазара, ту и моја мора лежати"*. Одмах потом Турци и њега посеку.

Неодређено о кнежевој смрти говори Константин Филозоф, али посредно се може закључити да је кнез са већом групом својих ратника заробљен и да су их Турци ликвидирали. *"Постиже (Лазар) блажену смрт тако што му је глава посечена, а његови мили другови молили су усрдно да погину пре њега, да не виде његову смрт"* (Константин Филозоф).

Сасвим супротан јесте извештај једног Шпањолског посланика по имену Гонзалес, по којем је кнез Лазар био тај који је убио султана Мурата и изгледа чак успео да умакне. Међутим, током боја до кнеза је некако допро Бајазит и ту у борби га убио. *"Мурат је био одличан витез; убио га је хришћански витез кнез Лазар, а убио га је у боју ударцем копља, које му је продрло у груди, а изашло на леђа; након тога је Илдерим Бајазит осветио свога убијенога оца тако што је убио кнеза Лазара у боју својом руком"*.

Ту чињеницу да је Бајазит био тај који је лично убио кнеза понавља и натпис на мраморном стубу који је након битке подигнут на Косову. *"Ухваћен би храбри страдалац рукама незаконим агарјанским, и крај страдању добро сам прими, и мученик Христов постаде велики кнез Лазар, и не посече га ко други, о љубимци, но сама рука убице онога, сина Амуратова"*. Овај натпис добија већу вредност самим тиме што се претпоставља да му је аутор нико други до син кнеза Лазара, будући деспот Стефан Лазаревић. Могуће да је он био сасвим добро упознат са овим одлучујућим детаљима који су се десили током битке.

Мавро Орбин је и по овом питању веома детаљан. У време битке, као што је већ речено, Милош је успео да продре до султана и да га убије, али Турци су то веома вешто прикрили тако да кнез није знао да је Милош убио султана. *"Паше и други турски заповедници, мада су смрћу свога господара били веома ражаловани, ипак се не предадоше тузи, већ су с много разборитости држали у тајности његову смрт, како пред непријатељима тако и пред Турцима којима још није био познат случај"* (Мавро Орбин). У то време Срби су већ увелико потискивали Турке па су се тамо већ примећивали знаци панике: *"свуда падају, овде хришћани, тамо Турци, који су једва одолевали жестини Рашана и других Словена. Неки су од Турака били напустили положај и повукли се навраг у намери да побегну"* (Мавро Орбин). Међутим, турски заповедници су тада почели да бодре своје ратнике тако да је мало помало и бојни ред поново успостављен. Ипак ко зна како би се Турци провели да није дошло до једног случајног догађаја. Наиме, кнез је морао да замени већ премореног коња и за време док је то радио, Српска војска га је изгубила из вида и сви су помислили да је кнез пао. То је било довољно да се јави паника и одједном Српска војска почне да узмиче. *"Кад је то видео кнез Лазар, који се нештедице борио, и кад је приметио да му је коњ преморен, пошто је борба трајала од изласка сунца до после осам часова, остави тога коња, а узјаха другог, одморног. Његови људи, међутим, који су га видели како се смело бори у првим редовима свега умрљаног крвљу, и својом и непријатељском, изгубивши га из вида у оно кратко време док је променио коња, помислише да је пао мртав на земљу, те сви узнемирени почеше узмицати и растројавати се"* (Мавро Орбин). Иако је кнез брзо променио коња и након тога покушао да некако направи ред у својој војсци, све је било узалуд јер су сви већ увелико бежали. *"Па и поред тога што се Лазар показивао и настојао да их повеже и сакупи, они су и даље бежали"* (Мавро Орбин). Тада је већ и кнезу било јасно да је битка изгубљена, а паника толика да неће успети да сакупи војску. Стога и он почне да се повлачи, али упадне заједно са коњем у неку рупу који су сељаци ископали за хватање звери. Ту га Турци сустигну и ликвидирају. *"Стога је и он био присиљен да крене за главнином"*

војске и да бежи како би се спасао. Избегавајући главни друм да не би набасао на непријатеља, упаде заједно с коњем у једну невидљиву рупу покривену земљом и грањем коју су сељаци ископали да би ухватили неку звер. Ту га сустигоше и убише непријатељи који су га гонили" (Мавро Орбин).

По Пећкој верзији султан Мурат је пао током боја, међутим Срби нису успели да искористе ту чињеницу (вероватно да нису знали за султанову смрт) и битку изгубе, а Турци кнеза ухвате живог. На крају кнез је погубљен, а писац није сигуран да ли га је лично султанов син посекао, као што није сигуран да ли је битка изгубљена због издајства. *"И бој међу обојима би, и у боју том нечастиви насилник паде од мача посред разбоја, и телом и душом, с множином својих богупротивних војника. А остаје тога син један. И на крају боја тога - не знам шта истинито рећи о овом, да ли је издан ким од својих храњеника, или је напротив ово суд божји који се зби над овим - у руке тога узима и после многих мука сам часну и побожну главу његову одсече" (Пећки летопис).*

На основу само овога наведеног види се каква збрка влада око појединости саме Косовске битке, стога је непотребно упуштати се у расправе шта је све од до сада наведеног истина, а шта не. Уосталом то и није сврха ове наше приче. Стога о самој Косовској битци само у крупним потезима. Наиме, нема никакве сумње да је битка била изузетно жестока, а по свему судећи Срби су једно време имали иницијативу. Негде током битке (вероватно) неки од Српских јунака успео је да убију султана Мурата међутим они Турци који су окруживали султана били су довољно мудри да ову чињеницу сакрију. Били су савршено свесни да би то Српској војсци дало крила док би у Турској војсци настало расуло. По свему судећи у даљњем току битке дошло је до преокрета, али на крају снаге су ипак биле изједначене и на крају дана нико није имао превагу. *"Кад обе стране изнемогоше и битка престаде, и безбројно мноштво обејих побијено беше, то јест Срба и непријатеља, и по Косову пољу лежаше, ..." (Слово о кнезу Лазару).*

Оно што је сломило морал у Српској војсци било је то што су Турци успели да се дочепају кнеза Лазара и неких његових главешина. Но, ни Турци нису имали снаге да искористе ту предност јер код њих се већ почело кошкати око тога ко ће наследити султана. Млађи султанов син Бајазит се показао као веома спретан и на превару успева да ликвидира свога старијег брата Јакуба који је по реду наслеђа требао да наследи Мурата. Све се то дешавало изгледа током битке. Међутим ни сам Бајазит изгледа није био сигуран у верност војске која је већ гунђала због Јакубовог уклањања (коначно Бајазит је био узурпатор), а опет погибија тога дана није им давала баш много морала за наставак похода у дубину Србије. Стога Бајазит на брзину ликвидира кнеза и неке од истакнутијих заробљеника и повуче се ка Турској где је морао најпре да себи обезбеди престо.

Баш ово Турско повлачење, смрт султанова и страшна Турска погибија, изазвали су мноштво питања о томе ко је заправо био победник у Косовској битци. Ту је посебну забуну изазвао краљ Твртком са своја два писма. У једном од њих, непосредно након Косовске битке, он обавештава Трогирску општину да је

"непријатељ хришћанске вере и православне вере невернога Амурата, који је већ многе народе покорио...и који је већ дошао наше земље узнемирити и имао намеру да након тога навали и на ваше, дошао са своја два сина и са својим следбеницима Турцима, започео с њиме битку дана 15. у месецу јуну уз помоћ божје руке одржавши с победом мегдан савладао, и на земљу бацио заробљене тако, да је мало од њих живу главу однело, но уз неки губитак својих, не ипак многих".

Вероватно слично писмо упутио је Твртко и Флорентинској општини, и мада оно није сачувано, из писма које је општина упутила назире се садржај Твртковог писма. Наиме, општина овако честита краљу Твртку: *"дана 15. јуна Мухамедов верник Мурат, који задобивши Турско царство силом науми хришћанство и име спаситеља уништити...на месту које се Косово поље зове пао с много хиљада своје војске и са два сина уз велико проливање крви....Срећно поље толиког пораза, које ће кости палих, вечни споменик победе, сачувати кроз многе векове. Срећна босанска краљевина, којој је суђен толико славан рат, и Христовом десницом задобити победу! Срећан и онај дан блаженога Вида, пресветога мученика, славна и поштовања достојна успомена, на који би дато победити оног најчешћег непријатеља! Срећна и пресрећна она чета дванаесторице велможа, који су се пробили кроз непријатељске чопоре и унаоколо свезане камиле пробивши мачем пут и храбро продреше у шатор Муратов! Најсрећнији јесте онај који је тога моћнога вођу, мачем у грло и skut, уморио јуначки; а срећни су и сви, који су као жртве убијеног вође мученичком смрћу живот и крв пролили над оном грозном трупином. Али од свих је Ваше величанство најсрећније, које посвети тако славна и увек незаборавна победа".*

Одмах упада у очи да се стварни учесник ове битке, кнез Лазар, уопште не спомиње, а да се битка на Косову сматра добијена. С друге стране као победник ове битке означава се краљ Твртко који није био ни близу овога разбојишта. На први поглед изгледа да Твртко себи приписује оно што није његово. Но, мора се знати да је у то време краљ Твртко био краљ не само Босне већ и Србије, и самим тиме он је себе сматрао наследником Немањића, те сходно томе у кнезу Лазару је видео својег поданика. То даље води да кнежева победа јесте заправо Тврткова победа. У том контексту би се требало посматрати ово Твртково хвалисање.

За то време Венецијанци су већ нешто опрезнији те стога шаљу свога посланика на Турски двор са једном магловитом поруком: *"да смо пре одласка ових галија из Млетака дочули, али не јасно, о рату који је био између велеможнога господара Мурата, оца његова, и кнеза Лазара, о коме су се разне ствари говориле којима се ипак веровати не може; али смо ипак дочули за смрт реченога господина Мурата ради које веома жалимо".* Лукави Венецијанци су знали да је султан Мурат погинуо, али они још увек не знају ко је сада султан, а није им баш најјасније ни ко је победио на Косову. Стога посланик у цепу носи две поруке од којих ће само једну да употреби у зависности од тога ко је султан, једна је за Јакуба (ако је он на престолу), а друга за Бајазита у случају да је он султан. Веома опрезан тон писма где они Турцима изјављују саучешће ради султанове смрти, али не честитају на победи (што би сасвим сигурно учинили само да су били сигурни да су Турци били победници), сасвим јасно говори да исход битке и није јасан.

Да се дуже време сматрало да су на Косову победили Срби види се из једног писма Филипа Мезијера из Париза где он сасвим недвосмислено каже да су Турци доживели пораз и да су имали страшну погибију: *"А да би божјом милошћу био спутан мач реченога Амората, ове исте године он је побеђен у пределима Албаније. И он и његов син пали су у боју, као најхрабрији из његове војске"*.

Не треба се уопште чудити због оваквих извештаја и нејасноћа око исхода битке јер ни сами Турци нису знали да ли су били победници или поражени. Већ поменути Игнатије говори о свом путу у Цариград и у једном моменту затекао се на Турској територији непосредно након битке. Он је одмах приметио да је неки страх завладао међу Турцима и да је било неких немира *"а кружио је глас да су обојица, Мурат и Лазар, били убијени у једној бици. Застрашен овим немирима, пошто смо се налазили у држави Турској.....итд."*. Заправо ни сами Турци нису знали шта да мисле након велике погибије њихове војске на Косову, а да зло буде веће главу је изгубио и сам султан Мурат који скоро тридесет година води Османлије из победе у победу и уз то и његов најстарији син Јакуб. Осим тога почела су и комешања око борбе за власт и све оне смутње које иду уз то.

Да је неких немира у Турској било види се писма византијског писца Кидона упућеног прогнаном византијском цару Манојлу II Палеологу: *"Онај проклетник, веома осيون према богу и његовој баштини а истовремено и веома дрзак према свима, сада нестале и погине од оних о којима је мислио да ни вест о сили, која се против њих спремаше, неће издржати, већ да ће на сам глас у океан поскакати"*. У даљњем следу писма Кидон види прилику да се након смрти султана искористи сва она смушеност и збуњеност која влада у Турској те да се Византија коначно ослободи несносног Турског притиска. Иначе Кидон је убеђен да су Турци доживели пораз и жали што цар ништа не предузима да се тај Турски пораз на Косову искористи до краја: *"И тако твоја одсутност сада нама помрачује радост због победе над непријатељима"*.

9. Након битке

Оно што је посебно видљиво у свему овоме јесте то да се сви баве углавном Турцима и то нарочито смрћу султановом. О Србима се мало говори и тек се негде нузгредно спомене кнез Лазар. То није чудно јер се Србија са прве Балканске силе у време цара Душана након његове смрти захваљујући међусобној борби властеле, срозала у потпуности и о њој више нико не води рачуна као о респектабилној сили. Оно што је хришћанске земље нарочито плашило јесу Турци и стога сва та радост што је султан Мурат погинуо. Сам султан Мурат је већ скоро тридесет година стајао на челу Османлија, а за то време све сами успеси. Стога је Европа мислила да је његовом смрћу снага Османлија коначно скршена. Страни извори су очигледно ту преценили улогу султана Мурата, а потценили снагу Турске државе мислећи да ће смрт султана бити довољан разлог да се Турци оспу. Очигледно да Европа још увек није назирала ону опасност која долази из Азије. Султанови синови за Европу су били потпуна непознаница, а никоме не пада на памет да би

неки од Муратових синова могао да замени оца у свим оним успесима које је он до тада постигао.

Бајазит је био управо такав и он је за све био велико изненађење. Реално проценивши да сада након битке нема потребе надирати даље у Србији и да је важније вратити се у Једрене и тамо утврдити власт, он након пар дана одмора окреће војску и враћа се у Турску. Чини се да је остао тек толико да би се војска након велике погибије стабилизовала и да би се обавиле неке формалности око мртвога султана. *"Победивши, цар Бајазит остаде на Косову пољу и на овоме бојишту начини знак онде где је његов отац убијен: на четири стуба начињен је свод оловом покривен, који и данас стоји. А ставивши у мртвачке сандуке свога оца и брата, посла их у Брусу, где је обављена њихова сахрана"* (Константин из Остролице).

Веома сажет је и Феликс Петанчић који је о Косовској битци писао након нешто више од сто година (1502), а ево шта он каже: *"Ту се деспот Лазар цара Мурата с много хиљада дочекао и убијен био, а од његове војске мало их је у животу остало, а Турци су одржали победу, али не без своје крви, јер им је ту њихов цар погинуо, где се још његова утроба у мраморном гробу налази, а тело му не у Брусу однето и тамо сахрањено"* (Феликс Петанчић).

Орбинови наводи су слични, осим што он додаје један веома интересантан детаљ. Наиме, он каже да је изнад гроба где је сахрањена утроба султана Мурата обешена одсечена Милошева рука (она којој је убио султана) сва окована у сребро. *"На том месту беше распорено Муратово тело, извађена утроба и ту покопана. Тако се још и данас види онде једна кула коју називају Муратовим гробом и пирамидом. Потом је његово тело пренето, не у Софију (како неки рекоше) већ у Брусу, па ту положено у гроб његових предака који се налази близу Бање Бресе, а за успомену, на гроб је обешена Милошева рука окована у сребро"* (Мавро Орбин).

За Србију Косовска битка јесте потпуна катастрофа јер све што је иоле ратнички вредело у њој, тог судбоносног дана се борило, а већина је изгинула. Завладао је и страشان страх јер није било дела Србије из којег неко није страдао на Косову. *"А тада, тада не беше места у читавој тој земљи где се није чуо тужни глас ридања и вапај, који се не може ни са чиме упоредити, тако да се ваздух испунио, тако да је у свима пределима Рахила плакала и не хтеде се утешити - не само због (побијене) деце своје, него због богоизабраног господина, јер га (Лазар) нема и јер их (деце) нема"* (Константин Филозоф). Србија је одједном остала без једне читаве генерације, а скоро сва крупнија властела остала је на бојном пољу. *"Тај се дан јаднијем Србљем крила обломеше, тај дан сву господу изгубише и без главе остаде о другој господи, у порабоштеније (ропство) пођоше"* (Прича о боју Косовском).

Од крупнијих личности Косово је преживео кнежев зет Вук Бранковић, али и Твртков војвода Влатко Вуковић. Касније предање никако није могло да опрости Вуку то што је преживео ову битку и зато га је неправедно оптужило за издају. Вероватно најоштрији у осуди Вуковој био је Троношки родослов који наводи да га

је кнез већ пред крај битке и проклињао. *"А Вук Бранковић, са свом својом силом, то јесте са десет хиљада (10.000) војника, одступи од војске Лазарева и стаде с друге стране реке Ситнице. Видевши га, Лазар рече: Проклет био Вук у сваком чину свом, за живота и после смрти"* (Троношки родослов). Но, о томе касније.

Као што је већ речено кнез је посечен пред Бајазитом, а и неке велможе које су ухваћене заједно са њим. Изгледа да Бајазит ипак није ликвидирао све заробљенике и да је некима поштедео живот, а да су ти Срби смогли храбрости и затражили од њега да им дозволи да узму тело кнежево и да га сахране, што им је на крају он и дозволио. *"Онда Рашани или Срби који бежаху крај цара Бајазита измолише тело кнеза Лазара и однесоше у један манастир који се зове Раваница и онде га сахранише и прогласише за свеца"* (Константин из Островице).

Стиче се утисак да је Бајазит, иако му је отац погинуо а војска страшно искасапљена, осећао као прави ратник дубоко поштовање према кнезу Лазару као своје противнику. Након битке он га јесте ликвидирао, али није дозволио било какво скрнављење његовог тела већ препусти Србима да га сахране по својим обичајима. Константин Филозоф о томе извештава само штуро. *"А он (Лазар) прими мученичку смрт и види се сада као жив у великој обитељи званој Раваница, коју сам сазда, јавно узет од њих (мученика) и с њима зборује на небесима"* (Константин Филозоф).

И Орбин наводи де је кнез сахрањен у Раваници: *"Затим је покопан у Раваници, у једној врло лепој цркви, која је сва сазидана од мешаног мермера, и ту се још данас види његово тело у једном златом извезеном покрову који је, кажу, извезла његова жена Милица"* (Мавро Орбин). Покров који Орбин спомиње јесте црвена свила на којој је позлаћеном жицом извезена чувена Похвала кнезу Лазару, и ово платно је служило као покров кнежевим моштима. Орбин грешитолико што овај покров није израдила кнегиња Милица већ жена деспота Јована Угљеше по имену Јелена, познатија по свом монашком имену Јефимија. Она се одмах након битке на Марици (1371) где јој је муж Угљеша погинуо, замонашила и највећи део времена провела је управо на кнежевом двору. У знак дивљења за кнежев подвиг на Косову, али и као знак захвалности што се бринуо о њој, израдила је покров и на њему извезла Похвалу кнезу Лазару: *"Но не тако ти, о мили мој господине и свети мучениче, малоподатљив био јеси у трошним маловечним - колико више у непролазним великим, која примио јеси од Бога - јер телесну туђинку мене у туђим хранио јеси изобилно. А сада двоструко просим, да нахраниш ме и да утишаш буру љуте душе и тела мога. Јефимија усрдно приноси ово теби, Свети!"* (Похвала кнезу Лазару).

Наводи да је кнежево тело одмах сахрањено у Раваници нису тачни јер је одмах након битке он положен у цркви у Приштини. *"Његово часно тело узеше хришћани од оближњег града, званог Приштина, и пренесоше у божаствену цркву Вазнесења Христова и часно положише"* (Слово о кнезу Лазару). Тек неколико година након Косовске битке на предлог кнежевих синова Стефана и Вука пристала је кнегиња Милица да се кнежеве мошти пренесу из Приштине у Раваницу. *"Потом се узимају часне мошти његове и носе се на уречено место"* (Повесно слово о кнезу Лазару).

На овом месту може се навести једно веома интересно место из списка Марка Пигафета који се у другој половини XVI века кретао кроз Србију и дошао у манастир Раваницу. Ту је он у манастиру видео тело кнеза Лазара, додуше не цело већ само руку, будући да је остатак тела био прекривен покровом, а калуђери из неког разлога нису смели да приказују цело тело. *"Показали су нам га, заправо показали су нам само једну руку, јер кажу да им је због ограничених привилегија забрањено показивати га целог; стога су нам показали само једну руку, док је све остало било покривено велом. На једном прсту те руке видели смо веома леп рубин. Поменута рука и портрет, који је очито рађен за живота, доказују да је био чврсто грађен и висок човек, са великом, густом и црном брадом"* (Пигафета). Интересантни су његови даљњи наводи о томе да Турци нису покушавали да оскрнавe кнежево тело нити су до тада насртали на манастир. *"Турци га никада нису дирали, штавише извесни салмани, својим повластицама, дозволили су калуђерима да могу слободно становати и живети по својој и по правилима своје вере, сем што нису смели користити звона, што калуђери понекад чине, али потихо"* (Пигафета). Чини се да су Турци и тада осећали дубоко поштовање према својој противници и не желећи да ремете његов посмртни мир.

Сам храм у Раваници је прављен негде после 1375. године, а вероватно да је на сабору у Пећи донета одлука да се почне са његовом градњом. Манастир је утврђен јаким бедемима и са неколико кула, а сам кнез га је богато обдарио неким селима да би калуђери који су боравили у манастиру могли да се издржавају. Архитектура манастира Раваница доста подсећа на маузолеј цара Душана у Призрену, што вероватно није тек случајност јер се кнез сматрао наследником Немањића. То је било још уочљивије при преносу кнежевог тела из Приштине у Раваницу и почетку формирања његовог култа када се читав тај поступак у потпуности ослонио на Немањићку праксу. Ипак само полагање његових моштију било је значајно другачије но што је то рађено са Немањићима. Док су Немањићи имали унапред припремљену подземну гробницу где су им мошти полагане, кнежеве мошти су положене у скупопцени кивот и тиме биле изложене погледу и поштовању верних. Касније је у Раваници сахрањен у зиданој гробници и млађи кнежев син Вук и то у простору манастирског наоса (на северној страни). Постоје сумње да је у Раваници сахрањен и Лазар Бранковић, али његов гроб још није пронађен. Интересно је да се у непосредној близини кнежевог гроба, делио их само зид, налази и гробница преподобног Ромила, једног монаха исихаста који је после Маричке битке дошао до кнеза и са њиме одржавао блиске контакте. Негде 1376/77. Ромил је умро и по кнежевом налогу сахрањен је у Раваници чиме су се на неки начин јасно изразиле кнежеве склоности ка најчистијој традицији православне духовности чији је носилац био управо Ромил.

Ктиторска слика кнеза Лазара са породицом исликана је лево од улаза, односно на северном делу западног зида. Рачуна се да су портрети исликани између 1384-1387. године, дакле, тек неколико година прије Косовске битке. Фреска је данас толико избледела да је немогуће било шта детаљније рећи о самој изгледу кнеза Лазара. Осим да је дугуљасто, ни лице кнегиње Милице није могуће детаљније описати.

Брачни пар између себе држи модел Раванице док су испод (модела) двојица принчева - Стефан и Вук.

Оно што се у Раваници не може видети, сасвим је јасно распознатљиво у Љубостињи, манастиру који је сазидала кнегиња Милица негде почетком XV века. Кнез Лазар је приказан у млађим годинама. Стаса је високог са танким рукама и изразито мршав. Лице је дугуљасто и бледо, уоквирено бујном кестењастом косом и густом брадом која се завршава у два шиљка. Очи су ситне, уста мала, нос танак и дуг, бркови спуштени на ниже, а обрве веома густе. Ту је и кнегиња. Лице јој је младо и овално, док јој је чело уско, нос танак (мада претерано дуг), брада мала. На глави носи удовички вео тако да се коса не може видети.

У Трношком родослову (слабо вероватном) постоји интересантна легенда о томе како су сахрањени кнез Лазар и Милош Обилић. Наиме, након султанове смрти Турци су његову утробу сахранили на Косову: *"Његову утробу извадише и закопаше на Косову, где и данас на том гробу стоји турбе. А тело у град Брусу понесоше са собом"*. У истом гробу са султановом утробом сахрањена је кнежево и Милошево тело: *"А тело Лазарево и Милошево, заједно са утробом Амуратовом, на једном месту на Косову беше сахрањени, по заповести Амуратовој"*. Међутим то није тако дуго остало јер је родбина Милоша Обилића ускоро извадила његове мошти и сахранила их на другом месту. *"Милоша су његови ускоро одатле извадили и поново сахранили у једној недалекој цркви, близу реке Лаба, где испод олтара ове цркве извире вода кисела и исцелитељна"*. Слично је поступљено и са кнежевим моштима које су пренете у Раваницу, а током XVII века у Врдник. *"А над гробом Лазаревим указао се зрак небески, и вест о томе дошла је до његове супруге Милице и синова му. И окупише се епископи са свеиштенством, те отворише гроб и нађоше тело цело и миомирисно и свето. Узеше га и однесоше у обитељ коју је он подигао, звану Раваницу, и с почаићу га положише у ћивот. И пребиваше тамо у ћивоту до лета господњег 1669. А тада се, због божјом вољом насталог дугогодишњег рата између цесара и Турака, мошти пренесоше у Срем, у гору Фруишку, у манастир звани Врдник. И налази се тамо у ћивоту, творећи чудеса, где их сви који долазе гледају и клањају им се"* (Трношки родослов).

На крају не може се избећи, а да се не изврши поређење између оне битке која је била на Марици (1371.) и ове која је скоро двадесет година касније (1389.) на Косову. Резултат обе битке је веома сличан јер су обе резултирале страшном Српском погибијом. Међутим сами услови који су до њих довели, али и крајњи резултати јесу битно другачији. Не може се никако порећи политичка генијалност браће Мрњавчевића, а поготово Угљешина, тим више што су чини да су они у оно доба они били једини који су на прави начин схватили Турску опасност која се тек појављивала. Идеја Мрњавчевића је била да није довољно Турке победити у једној битци већ да их треба истиснути са Европског тла и управо читава њихова експедиција је била усмерена ка томе. Они нису чекали Турке већ су им кренули у дубину територије, међутим више сплетом несретних околности неголи смишљеном Турском акцијом, ова битка је изгубљена. Тог момента Турци су са обе ноге стали чврсто на Европско тло, а пут у унутрашњост Балкана им је био потпуно

отворен. *"Кад су српске војнике, који су тада тој били, до краја у њој победили код реке тако назване Марице, на српско одмах устремљују се началство"* (Владислав Граматик).

Још тада, у време Маричке битке, Турци су се могли само Српском руком и снагом сасвим сломити. То да је Србија и тада била веома јака види се из тога што су само снаге Мрњавчевића могле бити довољне за овај подвиг. Заиста је жалосно да тада већина Рашке госпде (у које сигурно спада и кнез Лазар) једноставно није желела да помогне Мрњавчевиће уопште се не интересујући шта се то дешава далеко не југу. Изгледало им ја да је то толико далеко да до њих можда неће ни доћи. Многи су се порадовали видећи како су моћни Мрњавчевићи пали па су одмах пожурили да заузму што већи комад њихових територија. Парадоксално је да након Маричке битке најмање територијалне користи су имали баш победници у тој битци, Турци. Но, они су то мудро радили знајући да још увек нису у стању да сву ону територију коју заузму и чврсто држе. Тако већ није размишљала Рашка господа која чак након Маричког пораза углавном је заузета са стварањем својих области и међусобним убијањима око малих комада територија не видећи одакле иде права опасност.

Први који је схватио шта се то ваља из Азије био је изгледа баш кнез Лазар (а и то тек онда када су Турци почели њега да угрожавају), али он сада више није имао довољно снаге да заустави Турску бујицу која се прелила на Балкан из све снаге. Ту сада више ништа једна битка није могла да одлучи јер Турци су имали огромне људске и материјалне резерве, а Србија то више није имала. Једну такву крваву битку као што је Косовска уз велики губитак ратника, па чак и владара, Турци су релативно лако преболели, али Срби нису могли јер су сви резервоари били исцрпљени. Ако Косовску битку схватимо као апсолутну Српску победу, она је била узалудна јер није имао ко да искористи њене резултате. Једноставно није било довољно јаке личности да замени кнеза Лазара, није било новог племства које би заменило оно изгинуло. С друге стране Турци су након сјајног султана Мурата добили још бољег кроз Бајазита, а из Азије су стално стизале непрегледне хорде новог људског материјала. Стога и закључак да је Србија изгубљена још онда на Марици далеке 1371. године, а Косовска битка је била само завршни чин те драме. Чин који више ништа није решавао јер све је већ било познато, а кнез Лазар вероватно схвативши то одлази у битку спреман за смрт: *"Боље је нама у подвигу смрт неголи са стидом живот. Боље је нама у боју смрт од мача примити неголи плећа непријатељима нашим дати. Много поживесмо за свет, најзад постарајмо се за мало подвиг страдалачки примити, да поживимо вечно на небесима, дајмо себи именованье војника Христових, страдалаца благодатија, да се упишемо у књиге животне. Не поштедимо тела наша у борењу, да од оног који просуђује подвиге светле венце примимо. Болови рађају славу и трудови доводе до починка"* (Слово о кнезу Лазару).

И управо ту видимо шта је све Србија пропустила не желећи да прати онај курс којим су кренули Мрњавчевићи. Њихова је идеја била да се једна већ уморна династија Немањића замени новом свежијом и тога момента јачом - династијом Мрњавчевићима, која је довољно јака да уједини Србију. Таква уједињена Србија

би сигурно лакше могла да се носи са Турцима, међутим због јаких отпора Рашке госпде они нису имали времена да свој наум до краја изврше. Тим путем би сасвим сигурно кренуо и кнез Лазар, али то сада више нису били исти услови и оно што је могло бити веома делотворно у време Маричке битке у време Косовске више није имало сврхе. Више се није могло напасти Турке у њиховој територији јер су они већ халакали по Србији. Ситни партикуларизми су надвладали разум, а сви они великаши који нису желели да им један Мрњавчевић буде краљ, касније су били задовољни тиме што су постали Турски вазали. *"И тако дакле, како је грех превазишао авај због наших зала, за давање тима српска се припреми земља"* (Владислав Граматик). Чудна је иронија историје.

10. Питање наслеђа

Након окончања Косовске битке нити једна од страна изгледа није знала ко је заправо прави победник. С једне стране Турци су се морали повући јер су имали страшну погибију, а уз то погинуо им је султан Мурат. Оно што је још додатно погоршавало ствар било је то што је погинуо и престолонаследник Јакуб и то по свему судећи насилном смрћу од свога млађег брата Бајазита. Баш такав развој догађаја је натерао Бајазита да добро да промисли јер налазио се дубоко у Србији након крваве битке за коју није знао да ли ју је уопште добио, а војска је навелико гунђала. Он у томе моменту није могао да буде сигуран ни у подршку најближих својих војсковођа, а још веће је било питање каква ће бити реакција у Једрену када тамо стигне вест о свим овим догађајима. Стога је сматрао да му је далеко сигурније да са војском крене пут Једрена и да тамо најпре учврсти власт па да се онда касније бави Србијом. Веома брзо након битке Турска армада је кренула пут Једрена. *"А лав онај, који је на свом језику назван и муњевити (Бајазит), брзо се враћа на исток да седне на престо очев и да утврди царство одасвуда"* (Константин Филозоф). Но и то треба схватити тек условно. Сасвим је извесно да Бајазит није повео баш сву армију назад у Турску већ да је оставио нешто војске у оним областима и градовима у Србији које је могао тога момента да заузме. Да је у Турској била доста напета ситуација сведочи и Игнатије који је пратио митрополита Пимина на његовом путу у Цариград. Један део овог пута их је водио кроз Турске земље и оно што је видела ова група путника у Турској добро их је поплашило *"Мурат је био отишао у рат против Лазара српског кнеза; а кружио је глас да су обојица, Мурат и Лазар, били убијени у једној бици. Застрашен овим немирима, пошто смо се налазили у држави Турској"* (Игнатије). Ту Игнатије сасвим недвосмислено говори о немирима, а прошло је тек 12 дана од битке на Косову и Муратове погибије. Није то био само страх Турака од тога што им је владар погинуо, било је ту много незадовољства због успињања Бајазита на место султана.

С друге стране у Србији је настала велика забуна, али и страх због страховите погибије скоро целокупног племства којег је Србија тада имала. Трагедија се увећавала самим тиме што је на бојном пољу погинуо и кнез Лазар. Баш зато постављало се и питање његовог наследника и то не само на његовим земљама.

Несретан пораз на Косову и то што је Вук Бранковић био један од ретких који је битку преживео одједном је током друге половине XV века произвело причу да је Вук Бранковић издајник те да је он основни кривац за Косовски пораз. Од доста стидљиве најаве да је на Косову можда неко од Срба издао кнеза: *"не знам шта да кажем о томе: да ли га је издао који од његових слугу, или је сам бог тако судио"* (Копорински летопис), на крају се дошло да је тај издајник ни мање ни више већ Вук Бранковић.

Касније је било и веома разрађених прича о наводном сукобу између Вука Бранковића и Милоша Обилића, затим Вукове издаје, кнежеве клетве Вука, итд., међутим како се ради о легенди која нема неких битних значаја за ову причу то се она овде више неће спомињати. У сваком случају Вук Бранковић се храбро борио на Косову и имао доста успеха током битке, али увидевши да је победа измакла и вероватно знајући да је кнез Лазар заробљен, а да би избегао даљњу погибију он је повукао своје оклопнике из даљње битке. Баш то његово успешно извлачење из битке касније је било једно од основних доказа о његовој наводној издаји. *"Међутим, зет кнеза Лазара Вук Бранковић спасао се готово са свим својим људима, пошто је (како неки кажу) имао тајне преговоре с Муратом да га изда (како је и учинио) свога таста да би се докопао његове државе"* (Мавро Орбин). Да је Вук остао лојалан кнезу и да нема говора о његовој издаји види се и из тога што је Вук до краја живота одржавао углавном добре односе са потомцима кнеза Лазара. Да је било издаје њихови односи сигурно не би били ни једнога дана добри. Каснији сукоби између ове две породице имали су за узрок углавном отимање око прерасподеле власти у Србији, а никако старе непречишћене рачуне и између осталог могућу издају.

Одмах након битке и кнежеве погибије поставило се питање ко ће сада заузети место кнеза Лазара. Било је на неки начин логично да нови предводник Српског племства буде онај који је након кнежеве смрти најјачи. То је без сумње био Вук Бранковић, а нешто су слично мислили и на Угарском двору јер већ након 22 дана после битке Угарски краљ Жигмунд се обраћа Вуку једним писмом у којем му се обраћа практично као новом господару Србије. Осим тога краљ шаље и једно посланство које предводи Никола Горјански, а вероватни разлог за овакву Угарску посету јесте баш што је и Угарски краљ мислио да ће на кнежево место сада доћи Вук те је желео да са њим обави потребне преговоре. Из свега произилази да је Угарски краљ знао за битку на Косову, али и за њен резултат, односно за кнежеву погибију. Како је кнез био Угарски вазал и тиме подвео Србију под Угарски утицај (макар само формално), то је сасвим разумљиво да се након његове смрти Угарски краљ интересовао ко ће га сада наследити и стога је желео да и тога евентуалног наследника прихвати као вазала. Стога у писму налог да Никола Горјански треба са Вуком да преговара о свему ономе што се тиче целе Србије, односно *"што је корисно њему и земљи Раишки"*.

На кућу кнеза Лазара изгледа Угарски краљ више није рачунао јер тамо је уз кнегињу Милицу била само једна ћерка и два малолетна сина. Тешко је било поверовати да ће Српско племство остати верно кнежевој жени, ма колико била

јака успомена на кнеза. Познавајући Српску властелу и њену склоност ка владарима чврсте руке нико не би могао претпоставити да ће кнегиња бити прихваћена као владарка док неки од кнежевих синова не постане пунолетан. А ипак, баш то се десило. Но прије свега потребно је упознати се са породичном сликом обе породице, и Лазаревића и Бранковића будући да ће то за даљњу причу имати одлучујући значај. Што је још важније баш ти породични односи биће камен спотицања између ове две породице, али и оно што је одвело Србију у следећих неколико година у грађански рат.

Након кнежеве смрти кнегиња Милица се нашла у веома незгодном положају. Са кнезом је кнегиња имала укупно 5 ћерки и два сина. У време Косовске погибије једна од ћерки, Драгана била је удата за Бугарског цара Ивана Шишмана (око 1386.), друга Теодора је била удата за Угарског великаша Николу Горјанског (1387.), а трећа Јелена за Ђурађа Страцимировића (око 1386.). Четврта ћерка која се звала Мара била је негде од 1371. године удата за Вука Бранковића. Са кнегињом је остала најмлађа ћерка која је рођена око 1378. године и која се звала Оливера. У то време она не игра никакву улогу, али ће будући догађаји њу да уздигне у сам врх свих политичких догађаја везаних за Србију, а добрим делом и Турску. Била су ту и два сина и то Стефан рођен око 1377. године и Вук за кога не знамо када је рођен, али се зна да је био млађи од Стефана (значи рођен након 1377.). Дакле, одмах након Косовскога пораза са кнегињом су синови Стефан који има око 12 година, нешто млађи Вук и ћерка Оливера која је има 10-11 година. На први поглед могло се учинити да кнегиња као жена и још уз то оптерећена са троје малолетне деце неће имати било каквих могућности да сачува власт у Србији. Но, први утисак најчешће вара.

С друге стране Вук Бранковић са својом женом Маром (ћерком кнеза Лазара и кнегиње Милице) има укупно три сина. То су били Гргур (не зна се датум рођења, али могуће да је био најстарији), затим Ђурађ (рођен око 1375.) и Лазар за кога се не зна датум рођења, али зна се да је најмлађи. Сам Вук је тада био у најбољој снази и са много ратног и политичког искуства. Што је тада веома важно имао је и приличан утицај на околне дворове, а не сме се заборавити ни то да су га одмах након Косовске битке Угари скоро признали новим владарем Србије. У свему томе треба имати посебно у виду то да је Вук одувек био независтан на својим територијама те да ни за време кнеза Лазара није овога признавао за свога господара већ је водио углавном сасвим независну политику, мада (и то треба посебно подвући) сви његови потези су ипак били у потпуности усаглашени са кнежевим захтевима. Тај однос можда није лако објаснити, али је он постојао. Дакле, било је сасвим за очекивати да ће Вук од сада па надаље да води мало другачију политику у односу на кућу Лазаревића. Ако је до сада и сматрао да је обавезно потребно да сваки његов крупнији политички потез одобри кнез или да барем буде упознат са њим, сада је ситуација била сасвим другачија. Како је он тај који је најјачи у Србији било би логично да он сада, попут некад кнеза, буде тај који ће одређивати онај политички пут којим ће се Србија кретати док би остало Српско племство своје кораке усаглашавали са њим. Међутим, ту се сада нашла

кнегиња Милица као препрека о којој он можда није ни размишљао као озбиљнијем политичком противнику, а она је то управо и била.

Са своје стране кнегиња није имала намеру да допусти да онај положај који је држао кнез Лазар изиђе из породице Лазаревића и пређе на Вука Бранковића. Сви њени каснији потези били су мотивисани једино тиме да кнежев дотадашњи положај главара Србије заузме њихов син Стефан. Но, како је он био у то доба малолетан било је велико питање како ће властела све то прихватити. На помоћ од зетова није могла ни на који начин да рачуна. Бугарски цар Шишман је био сувише далеко, а опет сувише слаб и завистан од Угарске. Никола Горјански опет није могао да било шта да предузме без дозволе Угарског краља, а видели смо то до сада, он је већ био у некој мање-више тајној мисији код Вука Бранковића што сигурно кнегињи није могло да остане непознато. Што се тиче Ђурађа Страцимировића, кнегиња је од њега могла још понајмање да очекује било какву помоћ јер се својевремено он ни са кнезом није баш најбоље слагао не желећи да га призна за владара Србије, па је било још мање вероватноће да ће то учинити сада са кнежевим малолетним сином Стефаном. И коначно, са последњим зетом Вуком Бранковићем није могла да рачуна јер је Вук био главни претендент на оно место које је имао кнез и које је кнегиња желела да сачува за сина. Ситуација се показала још гором онога момента када је кнегиња сазнала да Угари са Вуком Бранковићем преговарају као са новим владарем Србије. Тиме се показало да осим већ постојеће Турске опасности сада одједном и са севера почиње Угарска да показује веома агресивне намере.

Преговори Вукови са Угарским краљем Жигмундом нису до данас довољно расветљени и о њима се релативно мало зна. Њих је највероватније иницирао Угарски краљ желећи да и даље Србију држи у статусу вазала као што је то било док је кнез Лазар био жив. Управо ту негде треба тражити сврху мисије коју је водио Никола Горјански, али остаје питање какав је био крајњи резултат тих преговора. Може се само домишљати шта је Вук Бранковић могао да разговара и договара са Угарским посланством. Да ли се и он већ тада осећао као наследник кнеза Лазара као што су то Угари већ унапред одредили или су му то они наметнули? Само наслањање на Угаре и уопште на Западну Европу било је за Вука вероватно тада једина могућа политичка опција што се може веома лако оправдати тиме што он ни тада, а ни касније, никако није желео да падне под власт Турцима. Он је и даље сматрао да се Турцима мора пружати отпор. Вероватно да је питање превласти у Србији за Вука било ипак другостепено питање и да га је он гледао само у функцији пружања даљњег отпора будућим Турским насртајима. Уколико је и желео да заузме кнежево место било је то ради пружања јединственог отпора Турцима, а мање ради тога што је желео себе да види владарем Србије.

Но, тако није мислила и она друга страна која се окупљала око кнегиње Милице. Основни задатак кнегињине околине је био првенствено у томе да се власт у Србији сачува за кућу Лазаревића, док се о неком новом евентуалном отпору Турцима мислило далеко мање. То су сада биле два различите политичке опције око којих се требала Српска властела одлучити.

Са једне стране појављује се Вук Бранковић који и даље жели да ратује са Турцима и у оквиру тога жели што теснију сарадњу са Европом, на првом месту са Угарском. Уколико би се кренуло тим правцем, сасвим природно се Вук намеће као нови вођа у Србији будући да су кнежеви синови још недорасли да буду ратне вође. Дакле, Вукова политичка опција је била у својој огољености у потпуности ратнички настројена. С друге стране кнегињу мучи једино како то да синовима сачува ону власт коју је кнез имао, а опредељењем за рат са Турцима та власт неизоставно се сели из куће Лазаревића у кућу Бранковића. Ипак, не треба ни кнегињу сувише оптерећивати тиме да је њена једина мисао била како сачувати власт за синове. У томе моменту она је можда била и реалнији политичар од Вука Бранковића и поред свег његовог политичког и животног искуства. Не треба заборавити да је Српско племство доживело страшну погибију на Косову и да је и иначе резервоар Српске снаге био добрим делом исцрпљен. Било је велико питање да ли још увек постоји воља, али и снага да се ратује са Турцима. То што се Бајазит повукао било је само тренутно, а његов се повратак могао очекивати у најскорије време. Из дубина Азије он је у могућности да доведе нове хорде, а Србија је већ довољно искрварила. Поуздати се у помоћ Европе био је узалудан посао, а још мање је било вероватно да би Угари могли своје одреде слати да би се бранила Србија. Заправо Угарима нико није веровао јер било је очигледно да они желе Србију само као тампон зону у којој би се дочекивали Турски напади и где би се они евентуално заустављали. Тада би се можда Угарска сачувала, али Србија би за узврат имала тешких разарања и уништавања.

Све су ово били проблеми са којим се кнегиња морала одмах суочити и веома је лако могуће да би ове две политичке опције које су наметнуле куће Лазаревића и Бранковића већ тада изазвале неке расколе међу Српском властелом да сами Угари нису тај проблем решили тиме што су изненада ударили на Србију. *"А они који остадоше (беху) сироти и ужаснути од њихове пљачке, јер није претила беда само од Исмаиљћана, него се и западни суседи (Угри) спремише на рат"* (Константин Филозоф). Негде током јесени те године (1389.) Угари из бановине Мачве прелазе преко Саве и проваљују у Србију. Након оне страшне погибије на Косову и свега онога хаоса који је то пратио, сасвим је разумљиво да организованог отпора према Угарима није ни могло бити и зато Угари веома лако продиру дубоко у Србију све до Рудника па и даље. Веома брзо пали су Борач и Честин, оба доста добро утврђена града. На сву срећу наилази зима и Жигмунд прекида са походом, оставља посаде по освојеним градовима, а сам се враћа у Угарску где награђује своје племиће за успешан поход, како он наводи у једној од својих повеља: *"против Срба, његових бунтовника, посебно код освајања тврђава Борча и Честина"*.

Сада је и на двору кнегиње Милице било сасвим јасно да се нешто мора учинити јер осим опасности са југа одакле иду Турци, појављују се и Угари прилично изненадно, али веома одлучно, и изгледају у својим настојањима чак опаснији и одлучнији. Стога од два зла остаје да се бира оне мање, а то су и поред свега били управо Турци. У то време изгледа да су и поједини великаши почели отказивати послушност и назирало се нешто што је личило на расцеп међу Српском властелом.

"Уз то дођоше и међусобне борбе оних који су им били подручни; други су, међутим, били као самостални..." (Константин Филозоф).

Осим Вука Бранковића који је показивао знакове да жели да заузме оно место које је до тада имао у Србији кнез Лазар, или се то можда кнегињи само чинило због његових преговора са Угарским краљем, било је изгледа и међусобних борби остале властеле која је била од кнегиње зависна. Она је сасвим јасно увидела да подручна властела има вероватну намеру да се осамостали и да све ово што се дешава јесу само наговештаји тог процеса, а да она са својим малолетним синовима неће имати снаге да било шта учини да би их спречила у томе. С друге стране са севера прете Угари (већ су заузели делове Србије), са југа су Турци чијих посада исто такође има по Србији, а намере Вука Бранковића нису јасне. Према томе све то сасвим личи на пропаст и стога је потребно прогутати понос и приклонити се једној од непријатељских страна јер је ситуација стварно била тешка: *"Јер одасвуд се непријатељи подигоше и јаким опкољењем навалише, не само Исмаилћани, него и угарске земље, и многа господа са безбројним силама подигоше се да ову опустоше, коначно заробе и разоре. И једне су одводили, а друге непошtedно мучили, треће мачевима секли, и мноштво се крви проливаше. И беше ту туге, беде, плача и ридања неутешног"* (Повесно слово о кнезу Лазару).

У тој процени учинило јој је да су Турци много погоднији што није ни мало чудно јер је већ имала пример како они поступају са Марком Мрњавчевићем и браћом Драгаш. Обојица су била Турски вазали, али са великом аутономијом и независношћу у деловању. Са Угарима тешко да је могла преговарати јер они њу изгледа нису озбиљно схватили будући да су већ имали тајних преговора са Вуком Бранковићем кога су на неки начин третирали као наследника кнеза Лазара. Зато се кнегиња у потпуности окренула ка Турцима. Да се она у то време осећала веома несигурно те да се бојала и коначне пропасти види се и из тога што је тражила и добила од Дубровника уточиште у случају преке потребе.

Сам ток преговора са султаном Бајазитом, ко је ишао у преговоре и други детаљи нису познати, али оно што је сигурно јесте да је у времену између почетка 1390. године и лета те исте године (најдаље до августа) постигнут договор и утаначени услови. У сваком случају било је то веома брзо, а ту журбу је добрим делом условило и то што су Угарске акције из 1389. године (иначе веома успешне) требале одмах у пролеће 1390. године да буду настављене. Њих је требало зауставити, а домаћих снага за тако нешто није било довољно и морала се обезбедити Турска помоћ. Управо због тога Србија је постала вазал султану Бајазиту и за узврат добила и заштиту Турске војске.

Међутим, вазалске обавезе нису биле тако лаке. Најпре, Србија је морала султану Бајазиту да даје као помоћ своје војне одреде, да плаћа данак, а најтеже од свега за кнегињу Милицу било је то што је морала своју најмлађу ћерку Оливеру да пошаље султану Бајазиту за жену. Управо тај последњи услов, давање Оливере у султанов харем, било је разлог за велику дискусију између кнегиње и њој најближих велможа и највиших црквених великодостојника предвођених

патријархом Спиридоном. Некако, по Константину Филозофу, излази да се кнегиња одупирала овом последњом услову (давању Оливере у харем), али да је на притисак властеле и патријарха Спиридона ипак морала да попусти. *"Гласници су се сагласили са благочастивом госпођом (Милицом) о најмлађој кћери њезиној Оливери и по савету патријарха и целога сабора свештених лица и целога синклита, даде је за жену Амиру великом (Бајазиту), да би било спасено христоименито стадо од вукова, који су га клали"* (Константин Филозоф).

Као додатни услов пало је у обавезу Стефану Лазаревићу да сестру одведе до султана Бајазита и том приликом султан је упознао свог будућег вазала. *"А тада пође и увек спомињани брат њезин (Стефан) ка самодршцу са сестром"* (Константин Филозоф). То је био и формални знак да Србија према Турцима почиње да врши своје вазалне обавезе. *"Цар Бајазит узео себи за жену сестру Стефанову Деспину и даде му земљу с ове стране Мораве све до Дунава"* (Константин из Островице). Уз све то Стефан је заједно са братом Вуком и виђенијом властелом добио у обавезу да се сваке године појављује код султана на двору и да му изјављује покорност. *"И од тада би поробљена српска земља (тако) да је сам Стефан са братом својим Вуком и са благороднима својима и са осталима морао сваке године долазити му на поклоњење"* (Константин Филозоф).

Ефекти оваквог постигнутог мира, ма како били понижавајући његови услови, показали су се ускоро. Уз Турску помоћ успевају Срби да поврате део оних територија које су прошле године (1389.) изгубили, а те године (1390.) Турци су Угарима узели и Голубац. Угарски вођа, северински бан Никола Перењи, целе те године носио се са удруженим Турцима и Србима, а ратни резултат је био на крају ипак променљив. И поред такве (за обе стране) променљиве ратне среће будући да су Угарски продори тек делимично сузбијени кнегиња Милица је могла бити сасвим задовољна јер постигнуто је и нешто друго што је вероватно њој било тада и важније. Наиме, Српска властела се умирила и више није било неких изразитих покушаја да се оспори власт куће Лазаревића.

Вук Бранковић није показивао никакве знакове да било како оспорава власт наследника кнеза Лазара, али исто тако није ни покушавао да се, попут њих, потчини Турцима. Још увек је сматрао да се овима треба оружаном одупирати, али након погодбе кнегињине са Турцима и његове шансе су постале веома мале. Ипак, у својим намерама није у потпуности одустајао па се његово име доводи у везу са избором новог патријарха јер је у августу 1389. године патријарх Спиридон био мртав. На место Спиридона постављен је поново Јефрем, патријарх из године 1375., који је током 1379. (или 1378.) био смењен. У то доба кнез Лазар је био тај који је утицао на његову смену, док је сада Вук Бранковић био тај који је утицао да буде поново изабран. Утицај Вуков је био толико јак да је Јефрем изабран чак без сабора, међутим на месту патријарха није остао дуго и већ током 1392. године био је поново присиљен да се повуче. И овај пут морао је да попусти пред једним Лазаревићем, односно кнез Стефан Лазаревић је био тај чији је утицај за његову смену био основни. Стиче се утисак да је Вук постављањем Јефрема за патријарха покушао да придобије цркву на своју страну, али овај покушај није имао успеха и

црква је и даље остала уз Лазаревиће. Ипак, Бранковићи никако нису заборавили Јефрема који је живео на њиховој територији уз њихово пуно поштовање, а након смрти (15. јун 1400.) проглашен је свецем. Његов култ је брзо створен, а нарочиту улогу у томе су имали управо Бранковићи.

Немајући подршку из Србије, а притиснут Турцима Вук се у једном моменту (1390.) обратио Дубровнику тражећи и добијајући од њих уточиште у случају пропасти. Неке војне успехе у том времену (али и касније) он није имао. Заправо сви Вукови покушаји око проширивања територија којима је владао у то доба имали су тек делимични успех и он никако није могао бити задовољан. И оно мало што је успео да освоји није било отето од Турака већ од друге српске властеле. Слаба је утеха била у томе што су га Дубровник и Венеција признавали за фактичког владара Србије, јер све то није имало праву садржину као ни титула *"господар Србљем и Подунављем"* коју је он тада навелико користио. У суштини, он се осећао веома несигурним па је то био вероватно разлог што је од Дубровника током 1390. године тражио и добио уточиште у случају неке невоље: *"Ако би дошло време, што не дај боже, те не узмогне господин Вук држати земљу српску, него га изагнају Угри или Турци, или други ко; ми да примимо господина Вука и госпођу Мару и њихову децу и њихову ризницу у наш град"* (текст повеље где Дубровник даје обавезу Вуку Бранковићу).

Очигледно да се Вук није бојао само Турака већ његов страх иде и од Угара, што ће рећи да са њима није имао никакву сарадњу и да су преговори које је водио са Николом Горјанским били потпуно неуспешни. Изгледа да се он и љуто замерио, не само Турцима што је разумљиво, већ и Угарима и још неком (да ли Лазаревићима?), јер Дубровчани се обавезују да ће Вука и његову породицу примити на уточиште не само у случају опасности од Турака и Угара већ и од неког трећег као и то да их не изруче било којој странијој сили. Осим тога обећавају Вуку и његовој породици да ће у случају да на њих (Дубровник) буде извршен толико јак притисак коме се неће моћи одупрети да ће тада њему (Вуку) и његовој породици да обезбеде одлазак у оно место које он одреди: *"Ако би заискали њих или њихово имање Угри, Турци или други ко, да их не дамо никоме на свету, па ма добили за њих цео свет; но ако ли бисмо били толико притешњени, да не бисмо могли учинити да смо слободни ми и они с нама, а ми да отпратимо господина Вука и госпођу Мару и њихову децу и њихово имање и ко с њима буде, куда рече господин Вук"*.

За то време власт Лазаревића у Србији је стално јачала, а изгледа у складу са тим и снага војних одреда које су Турци тамо држали. Ти војни одреди су постали толико јаки да су се уз Српску помоћ усудили да током 1391. године пређу Саву и уђу у Сремску жупанију продревши све до Манђелоса. *"Потом је цар Бајазит, скупивши војску, кренуо с деспотом у Угарску преко Саве. Пошто се тамо напљачкао, напалио, наубијао, врати се назад и превезе се на ономе месту где је данас Београд..."* (Константин из Островице). Овде је грешка јер нити је султан Бајазит учествовао у овом походу који је био типично пљачкашки, нити је ту био Стефан Лазаревић. Радило се о једном јачем турском одреду у којем је било и доста Срба,

али никако не посебно јаком да би у њему били султан или Стефан. Турке је Мачвански бан Иван Моровић код Манђелоса сузбио, али у повлачењу му заробе брата Дионизија.

Те године је умро и краљ Твртко (1391.), за њим војвода Влатко Вуковић (1392.), а Босна је полако улазила у време унутрашњег расцепа. Као да је читава ситуација ишла Турцима на руку. Сада је Вук Бранковић остао и без последњег савезника, што је вероватно имало и значајног удела у томе да и он своје амбиције примири. Да Вук постепено попушта видело се из смене патријарха Јефрема (1392.), несумњиво Вуковог човека, и постављањем Данила III на место новог српског патријарха. Иницијативу за ову смену имао је кнез Стефан Лазаревић, а Вук се није противио.

Нови патријарх Данило III ускоро ће постати један од главних носилаца државне и династичке идеологије Лазаревића што се нарочито види из тога што у то време долази и до преноса моштију кнеза Лазара из Приштине у његову задужбину у Раваници. Сам овај чин био је веома брижљиво организован, а једна од сврха је била да се установи култ кнеза Лазара чиме би се на директан начин утврдила власт његових наследника. Као главни иницијатори за пренос моштију наводи се Стефан Лазаревић (негде и брат му Вук): *"А после мало времена син његов Стефан поста носилац скиптра српскога. И располажући великом ревношћу, са матером својом Евгенијом, прими благослов од архијереја. А затим, сакупивши мноштво народа, епископи, клирици, и игуман свете његове обитељи, са мноштвом калуђера, откопаше часно његово тело, и, о чудеса, нађоше га нетакнуто као мирисни ишпак, и узеше га са свећама и кандилима, и пренесоше и положише у часни његов манастир (Раваницу), тако да и до данас лежи у гробу, вршећи исцелења и дајући здравље онима који му са вером прилазе"* (Повесно слово о кнезу Лазару).

Очигледно је да је Српска православна црква у потпуности стала уз Лазаревиће помажући да се обави овај пренос моштију и касније да се кнез прогласи за свеца. Пренос кнежевих моштију није био лишен неопходно потребне драматике у коме је свакако најзначајнију улогу имала кнегиња Милица. *"Потом се узимају часне мошти његове и носе се на уречено место. А благочастива и хвале достојна кнегиња Милица, са прелубазним синовима својим и са свима благороднима, у сreteње изашавши и приближивши се моштима новомученика, на њих павши загрли их и би у заносу, и би као полумртва, и као из сна дубока дошавши себи, великим јауком плакајући вапијаше..."* (Повесно слово о кнезу Лазару).

Све је то било у функцији учвршћења власти Лазаревића и то је Вук Бранковић одмах схватио, као што је исто тако схватио да су Лазаревићи потпомогнути султаном Бајазитом за њега (Вука) несавладиви и да његови планови (ако их је имао) о владању над остацима Србије нису реалност. Стога и не треба да чуди што се и он сам са својом женом Маром нашао у свечаној поворци која је кренула са кнежевим моштима из Приштине, што би се требало схватити као неки знак помирења са појавом све јаче власти Лазаревића. Истини за вољу није он ту био само из политичких разлога, могуће је још и више због дубоког поштовања које је

он морао имати према кнезу Лазару, несумњивом јунаку Косовске битке. Уосталом, Вук је кнеза могао да се сећа само због доброга јер највећи део свог успеха имао је да захвали управо кнезу, а Вук је ипак био дубоко културан човек веома свестан свих вредности којима је окружен. Видевши са каквом психологијом се припрема пренос кнежевих моштију, какво је поштовање у врховима Српске православне цркве према овоме чину и уопште члановима кнежеве породице, било му је савршено јасно да он никакве шансе нема да мирним путем преузме оно место које је држао кнез, а сада покушава да заузме његов (кнежев) син Стефан. Осим тога Стефан Лазаревић је и са самом својом појавом деловао као владар. *"Он беше изузетан још као млад; и био је васпитаван од благочастивих и из дана у дан показиваше се да ће у свему бити обдарен: у говору, и у делу, чиме се истицао"* (Константин Филозоф). Дакле, радило се једном веома озбиљном и способном човеку, мада веома младом, а никако о слабићу.

Могуће да је и Вук сам у то доба почео постепено да схвата да је његов отпор према Турцима, ма како као чин био узвишен и храбар, био ипак узалудно проливање првенствено Српске крви те да је политички правац наслањања на Турке који је започела кнегиња Милица, заправо једини рационалан у то доба. Током 1392. године кнегиња је једно време боравила код Вука у Приштини и тада су вероватно вођени разговори који су ишли у том правцу. Та је година за Вука и иначе била веома лоша јер су му Турци узели Скопље које им је морао добровољно да препусти, изгубио је неке територије око Шар планине, Дубровник је већ био узнемираван и Вук је те године, немајући другога избора, такође ушао у вазалне обавезе према султану Бајазиту. Можда му је кнегиња Милица тада саветовала тај корак, а можда је она била и посредник код султана. Било како било, од те године (1392.) Вук почиње да испуњава своје вазалне обавезе, мада невољно и траљаво. Једино што је од својих обавеза испунио било је то да је плаћао Турцима данак, али је био исувише поносан да би као вазал и војно помагао Бајазиту у његовим походима. Стога и није познато да је Вук иједном био у оквиру Бајазитових војних одреда нити да је послао и једнога својега војника да служи Турцима.

Његова безвољност и нелагодност новом улогом вазала и више него јасно избија из једне повеље Хиландару из краја 1392. године: *"по извољењу и милости владике мојега, слаткога ми Спаса Христа, и по неисказаном његову човекољубљу, ја слуга мојем владици Христу, Вук син севастократора Бранка, унук војводе Младена, пишем да је на знање свакоме човеку, како утврдих мир с Турцима, и подвргох се великоме господару цару Бајазиту и сложих с њиме мир. И када сложих с њиме мир, расписах сву земљу, колико је у мојој власти, како ћемо плаћати данак Турцима"*. Интересантно је то да се и на овој повељи Вук потписује као господар Србима и Подунављу мада је чињеница да у Подунављу није имао било каквих земаља већ је то држала кућа Лазаревића.

Управо те године (1392.) напунио је Стефан Лазаревић 15 година што се сматрало пунолетством, тако да је од тада узимао све већег учешћа у државним пословима у којима је показивао доста умешности. *"Било (да је реч о) ратовањима, борби, уметности, која многима није лака, у свему овоме је био први и друге упућиваше. У*

свему беше савршен" (Константин Филозоф). Као што је речено раније, исте те 1392. године код Вука је у Приштини боравила кнегиња Милица и осим могућих разговора о узалудности отпора према Турцима, вероватно да је кнегиња упознала Вука са тим да ће Стефан ускоро да преузме државне послове. Тиме је заправо стављена тачка на могуће Вукове наде да би он могао бити Српски владар. Уз Турску подршку Стефан Лазаревић је био релативно сигуран да ће владати Србијом, а Вук, као осведочени непријатељ Турака, није могао да рачуна на било какву могућност да овоме оспори власт. Та година (1392.) означена је са почетком званичне владавине Стефана Лазаревића и уласком Вука Бранковића међу Турске вазале.

11. Битка код Никопоља

Следеће године (1393.) султан Бајазит је коначно кренуо, први пут након Косовске битке, у нешто амбициозније подухвате на Балкану. На удару му се нашла Бугарска коју је у лето 1393. године прегазио. Јаку Турску армију водио је Бајазитов син Сулејман Челебија и уз њега искусни војсковођа Али паша. Бугари скоро да се нису ни одупирали, а једино је код Трнова било некакве њихове одбране. *"И дошавши, све бугарске крајеве као гнездо освоји. А кад дође под дивни град, бејаше у недоумици како да га заузме гледајући стаменост места које је стрминама планина и високих брда затворено и великим зидинама укрепљено, а изнутра многочасним моштима Преподобне троструко утврђено"* (Цамблук). На крају је Бајазит дао да се посече заробљени Бугарски цар Јован Шишман, а највећи део Бугарске територије је директно припојен Турској. Бугарски цар је у то доба био Бајазитов вазал, но како је он (Шишман) изгледа нешто тајно договарао са Угарским краљем Жигмундом то га је због тога Бајазит овако драстично казнио.

Управо ово Шишманово неверство навело је Бајазита током зиме 1393/94. на помисао на ликвидира све своје вазале на Балкану, а имао их је доста, те да њихове територије припоји директно Турској. Стога је наредио свим вазалима да дођу у Сер, тобож ради неких договора. Мало помало сакупе се тако сви његови вазали у Серу где су међусобно дружили ишчекујући разговор са својим сениором, Турским султаном. Ту су тек сазнали шта им се спрема, а да је ствар била заиста озбиљна видело се онда када је Бајазит стварно издао наредбу за њихову ликвидацију: *"хтео је да убије све нас и све из нашег дома и у исто време да убије владаре верника"* (Манојло II). Међутим, турски великаш којем је ова наредба била издана из неког разлога је оклевао, а Бајазит се у међувремену предомислио.

Од свега на крају није било ништа и Бајазит узевши од својих вазала уобичајене заклетве верности, све их пусти кућама. Но, то је било сасвим довољно да Византијски цар Манојло II откаже сваку вазалну послушност према Бајазиту и да му постане љути (мада не и опасни) противник. Сам Византијски цар Манојло II (1391-1425.) био је веома интересантна личност и спада сигурно међу образованије и културније владаре тога доба, а да се по њему самоме то видело коментарисао је и Бајазит онога момента када га је видео: *"Ко не би знао да је он цар, одмах би по његовој појави познао да је цар"*.

Слично Манојлу II поступио је и његов брат, деспот Теодор. Ту у Серу био је и кнез Стефан Лазаревић, а са њиме је био Константин Драгаш, а вероватно и Марко Мрњавчевић. Иако им је претила смртна опасност, они у томе моменту нису имали довољно снаге да поступе на начин на који су то урадили Византијски цар Манојло II и деспот Теодор. Доследан себи и својој политици, а сувише поносан да би на такав начин долазио Бајазиту, Вук Бранковић се није појавио у Серу. Сам кнез Стефан Лазаревић био је тада веома млад и имао је тек око 17-18 године и може се само замислити како се осећао у Серу чекајући да га Турци ликвидирају. У сваком случају ово је за њега било једно веома велико, али и тешко искуство. Била је то још једна горка пилула уз оно познато одвођење сестре Оливере у Бајазитов харем (1390.).

Те зиме (1394.) Турци су узели Солун и тиме је завршено освајање целокупне Тесалије, а у лето је опседнут Цариград. За јесен припремљен је поход на Влашку где је владао војвода Мирча. Управо ту почињу да се испуњавају у пуној мери војне вазалске обавезе које је имао кнез Стефан Лазаревић према Бајазиту. И до сада је кнез слао Турцима Српске војне одреде, али због младости вероватно да није учествовао у походима. Међутим, сада је имао 18 године и морао је лично на челу својих војника да помаже Бајазиту. Осим њега ту су били исто као и он турски вазали Марко Мрњавчевић, Константин Драгаш и Константин Балшић. У јесен 1394. године Турци су прешли Дунав и ушли у Влашку, али на Ровинама су 17. маја 1395. године доживели пораз. *"После овога замисли овај горди и величави (цар Бајазит) рат против Угровлаха; и подигавши се са свима силама својима дође прешавши Дунав 6903. (1394) сукобише се у биткама са великим и самодржавним војводом Јованом Мирчом, у којима је била неисказана множина крви проливена"* (Константин Филозоф). Након тога повукли су се препустивши нешто освојених територија, али ни Власи нису били у стању да искористе ову победу.

Само учешће кнеза Стефана, Марка Мрњавчевића и Константина Драгаша на Турској страни у овој битци јесте несумњиво, али Константин Филозоф нарочито напомиње да нити један од њих није ушао у битку са одушевљењем већ са морањем и великим жаљењем што се боре на Турској страни против хришћана. И управо се за Ровине везује чувена Маркова изјава да моли Бога да победе хришћани па макар он био први који ће у битци да погине. *"Јер сви ови беху са Исмаиљћанима, ако и не по (својој) вољи, а оно по нужди, тако да кажу за блаженог Марка да је рекао Константину - Ја кажем и молим Господа да буде хришћанима помоћник, а ја нека будем први међу мртвима у овом рату"* (Константин Филозоф). На крају се то и десило јер су и Марко Мрњавчевић и Константин Драгаш погинули на Ровинама. *"Марко, кога неки зову Краљевић, отишав с Бајазитом, првим турским царем овога имена, против влашког кнеза Мирче, би потучен у бици код Краљева, града у Влашкој, те побеже у једну шуму, где је био погођен у грло стрелом коју избаци неки влах, верујући да се ради о каквој зери. Његово тело би покопано у манастиру Блачани крај Скопља"* (Мавро Орбин).

Иако је био званично Турски вазал Вуку Бранковићу није на памет пало да са својим војним одредима појача Турску војску на Ровинама. Да се он није завараво да ће та непослушност проћи некажњена види се из тога што је за себе и своју породицу (синове) обезбедио право грађанства у Венецији, а што му је потврђено повељом од 9. априла 1394. године. Вук није лично отпутовао у Венецију да би тамо дао заклетву верности већ је то учинио његов посланик који је у Вуково име преузео горе наведену повељу у којој се каже: *"Уважавајући чистоту великога благовољења и потпуну оданост, коју је пресветли и велележни господин Вук Бранковић господар Рашке, Србије итд. предраги и превелики пријатељ нашега господства, према нашем величанству с готовошћу показивао; који се у делима, која се тичу нас, наше државе и њених појединих лица, готов и одан похвално и непрестано показивао и показује: на молбу од његове стране поднету још радије пристајући, очувавши потребну свечаност наших свију већа и наредба, чинимо га Млечанином и нашим грађанином са синовима његовим и наследницима у Млетака и изван њих"*.

Вук се осигуравао и са друге стране па је у јесен те године (1394.) уговорио са Дубровником да код њих смести део свога блага, што је током 1395/1396. године и учињено. Тако се наводи да је у том периоду у Дубровник склонио око 600 килограма сребра и злата у вредности од 15.000 дуката.

Пораз Турака на Ровинама одједном је дао велике наде Угарском краљу Жигмунду да би уз једну организованију акцију коју би потпомогла Европа могао Турке да потисне. Иако сама победа коју су постигли Власи није било толико велика да би могла да пољуља Бајазита, она је ипак показала да се Турци могу тући и да нису непобедиви. Ипак Жигмунд је био веома опрезан не желећи да се само са својим снагама упушта у један такав замашан подухват. Стога је кренуо у дипломатску акцију покушавајући да из Европе добије што више подршке. Са Венецијом Жигмунд је преговарао још 1394. године и упознао их са својим планом да са једном широком акцијом сломи Турску препоћ. Од њих је тражио да му у што већој мери помогну, али немајући у њих много поверења због тога што су они имали много трговачких веза са Турцима, шаље своје посланике и на двореве у Италију и Француску. Највише подршке имао је међу Француским племством а нарочито се у агитовању истакао војвода од Бургундије. Сви ови преговори по Европским дворевима су били доста компликовани да би се о њима детаљније говорило, а што је још важније били су веома дуги тако да никако нису могли бити тајна за Бајазита.

О предстојећем крсташком рату дочуо је по свему судећи и Вук Бранковић па би се можда и тиме могла тумачити његова тврдокорност у непоковању Турцима. Међутим, сам његов положај је био све тежи и одржавала га је само нада у могући скори преокрет када крсташи навале на Турке. Одмах након пораза на Ровинама Бајазит је кренуо да казни Вука и да му преотме због непослушности и оно мало земаља којима је управљао. Не зна се тачно како су ишле Турске операције, али се претпоставља да је Приштина, Вуков престони град, пала негде у периоду јануар-март 1396. године. Но, још увек и у касну јесен Вук се држао и чекао преокрет. У

то време Бајазит и није улагао много труда око Вука углавном забављујући се опсадом Цариграда. *"И завојевавши многе земље пође цар најпосле на Богом чувани град Константинов. Овде, (без обзира) на многе намере и покушаје, ништа није могао успети, па науми да обиђе са оне стране морскога пролаза и да нападне Галату, где се слично потрудио, али ни ту није могао успети"* (Константин Филозоф).

Током те године упутио је Бајазит једну мању експедицију на Банат у којој су учествовали и одреди кнеза Стефана Лазаревића, а вероватно и он (кнез Стефан) са њима.

Вукове наде у један озбиљнији крсташки поход који би могао да у потпуности преокрене ситуацију у његову корист биле су у сваком погледу оправдане јер је Жигмунд успео да сакупи једну веома велику војску од преко 60.000 ратника. Било је то право шаренило разних људи међу којима је било познатих витезова, али и разнога белосветскога шљама. Ипак, са таквом армијом се могло много тога учинити. Прво стециште ове војске било је у Француском месту Дижону где се најпре скупило око 10.000 ратника међу којима је било много оних који би се могли назвати цветом Француског племства. Ова војска се покренула у пролеће 1396. године и најпре прошла кроз Регенсбург у Немачкој где јој се придружило још Немачких крсташа. Након тога пут их је провео кроз Беч где у њихов састав улази цељски гроф Херман II са својим четатама и коначно негде око јуна месеца доваља се ова армија до Будима. Ту, у Будиму, већ их је чекало око 1.000 оклопника који су дошли из Енглеске под вођством војводе од Ланкастера. Ускоро су стигли и витезови Ивановци као и Чешке и Пољске чете. Истовремено из Венеције су кренуле ка Босфору удружене француска и венецијанска флота. Дакле, то је била права Европска крсташка војска у најбољој традицији ранијих крсташких ратова. *"Краљ Сигисмунд, хотећи да се бори са турским царем Бајазитом и сишавши под Велики Никопол, прелестио се у хвали гордости (која је омрзнута пред Богом). Јер у време када је постројио војску да се судари с Турцима, и посматрајући мноштво своје војске, рекао је да - колико војске има - не само да би могао потући Турке, него, да се небо расцепи и падне, још би га могао придржати подметнувши копља"* (Ђорђе Бранковић).

Међутим, она је исто тако вукла и мноштво ранијих слабости. Оно што је било најгоре јесте то да није било централне команде и да је владала велика суревњивост међу витезовима различитих народности. Већина је поход схватила олако мислећи да ће Турке брзо успети да разјуре и бринуло их је само то да им неко други не преотме славу. У Цариграду су знали за овај поход јер је још у фебруару Жигмунд склопио савез са Византијским царем обећавајући да ће га ослободити од опсаде. Од Византије се није могла очекивати помоћ јер опкољени Цариград се једва одржавао.

Овако великој војсци при прелазу Дунава придружио се и војвода Мирчета, који је нешто раније имао некаквих окапања са Жигмундом, но то је за сада било заборављено. Добрим делом пута ова армија се кретала уз Србију, а једним делом и

преко ње. Крсташи су сматрали Српско становништво непријатељима па су се према њему тако и понашали па је стога читав њихов пут био праћен паљевинама, пљачкама и насиљем. Како није било правог отпора крсташи су брзо заузели Видин, а одмах затим и једну малу тврђаву Рахово. Ускоро су стигли и пред зидине Никопоља који је био јако утврђен и којег је са пуно воље бранила јака Турска посада на челу са Тогханбегом. *"Када је (ово) чуо западни владалац, (Сигисмунд) краљ, са свом војском својом прелази Дунав и напада Никопољ"* (Константин Филозоф).

Чувши шта се догађа под Никопољем султан Бајазит је одмах оставио опсаду Цариграда и покренуо своју војску те преко Трнова стигао до опкољеног Никопоља. *"Кад је угарски краљ са својом и покороном му војском реку Дунав прешао и Видински град освојио и у Никопољ стигао, тада варварски вођ, оставивши Византију са којом се тада жестоко борио, устаје на Угаре што је могуће брже"* (Цамблук). Бајазиту се ту са око 1.500 оклопљених коњаника придружио и кнез Стефан Лазаревић, а видећемо да ће управо они да одиграју одлучујућу улогу у битци која је предстојала *"А овај (Бајазит) брзо оставивши део Царскога града званог Галата пође као распламени огањ овима у сусрет. Овај краљ (Сигисмунд), имао је под собом Угре и прво се називао немачки (цар); Сармате, Германе и Угре и остале у помоћ скупивши, беше дошао са великим и неисказаним мноштвом"* (Константин Филозоф).

На дан 25. септембра 1396. године дошло је до директног судара двеју војски. Хришћани су страшно потценили Турке и одмах у почетку долази између њих до свађе. Угарски краљ Жигмунд је желео да битку започне он са својим Угарима и Власима војводе Мирчета будући да су већ доста са Турцима ратовали те су их добро познавали и сматрали их веома опасним. Ништа се није смело са Турцима радити нагло и стога је Жигмунд желео да битку почне опрезно. Међутим, то се није свидело Французима који су се плашили да би Жигмунд могао сломити Турке одмах у почетку тако да за њих не остане нимало ратне славе. Стога они истакну захтев да они започну битку, односно да стану у први бојни ред крсташа. Немајући куд Жигмунд пристане и Французи са својом тешком коњицом ударе директно на Турке. Први Турски бојни ред са јаничарима под копитама Француских оклопљених коња буде прегажен у моменту, а ускоро се заљуља и други турски бојни ред у којем су били коњаници. *"А Французи, који беху дошли у помоћ, још јаче мољаху да њима припадне првенство у рату. И у тој нејединствености, видећи Французи само прво окренуто крило Турака, Французи чак и у неред у ударе на Турке. И тако су орно навалили, да су и непријатељи окренули леђа. Тада стигавши и други део окренуте турске војске, Французи су - по обичају - сјახали с коња и пешадијски напали Турке"* (Ђорђе Бранковић).

Међутим, тек сада Французи налете на Бајазитову коњицу коју је он лично повео и која је до тога момента била сакривена иза једног брежуљка тако да Французи нису ни знали за њих. То је већ била прва невоља на коју су неопрезни Французи налетели, а друга још гора је била у томе што су Французи у турским редовима направили само пробој, али нису разбили њихов бојни поредак тако да су јаничари

само затворили онај простор који су Француски коњаници направили и кроз који су прошли. Већ уморни, Французи су се нашло потпуно опкољени и почели су лагано попуштати. То је приметио Угарски краљ Жигмунд и са последњом резервом коју је лично водио удари на Турке желећи да дође до Француза.

Овај налет Угара је био страхан и у том моменту је изгледало да ће Турци ову битку изгубити јер је код њих почело расуло, али тада долази до једног ненаданог преокрета. Као последња Турска резерва у битку улети кнез Стефан Лазаревић са својим оклопницима, разбије одред краља Жигмунда и на крају обори Угарску заставу.

Да је паника у Турским редовима већ узела маха види се нарочито из тога што је на крају морао и сам Бајазит да узме учешћа у борби и то као прост војник непрестано храбрећи своје посустале и застрашене борце. *"При судару прво западни сузбише цареву војску веома снажно, а онда онај назван муњевити (тј. Бајазит) пред целом војском напред потекавши, задржи (је) говорећи: А где ћемо побећи од руку ових? Ако нас сада сасвим победе, бићемо предани на оштрицу мача, као (што су) они мало пре нама, а деца и жене ваше (биће) у њиховим рукама, као и њихове у рукама вашим. Није ли нам боље одмах сада или умрети или победу однети над њима? Јер ако сада победимо, обдарићу вас многим и неизреченим благом њихове земље. И тако опет добивши снаге и вративши се, победише."* (Константин Филозоф).

Од момента пада Угарске заставе битка се претворила у покољ хришћана јер је паника у њиховим редовима узела свој данак будући да су већ сви помисли да су Турци убили Угарског краља. *"И када битка настаде, ове до краја побеђује и чини у реци да се удави највећи део војске"* (Цамблук). Из окршаја се једва извукао и сам Жигмунд некако стижући до Дунава одакле су га лађом пребацили у Цариград. *"Чак би и Сигисмунд, онај што мало пре не марише за цепање неба, пао у руке непријатељима, да се није спасао у малом чамцу низ Дунав, страхујући и од своје војске, да не навале на њега, кад је тако лош посао обавио"* (Ђорђе Бранковић). Остаци успаничене војске су такође кренули ка Дунаву, али бродова је било мало тако је већина крсташа или била убијена од Турака или су се они богатији морали откупљивати. *"Једне посекоше, а друге у Дунаву са коњима заједно потопише, а неки у лађама са њиховим краљем побегоше у Царствујући град (Цариград), и одатле лађама по острвима спасоше се у своје крајеве. Исмаиљћани ту узеше неисказану множину богатства"* (Константин Филозоф).

Тако је неславно са око 12.000 мртвих и исто толико заробљених хришћана завршио први организован поход који је Европа покренула на Турке. Међутим, ни Турци нису прошли много боље па по неким изворима (вероватно претераним) спомиње се цифра од око 30.000 њихових мртвих. Толике губитке Бајазит није могао тако лако отрпети па је одмах сутрадан након битке наредио да се посече 3.000 заробљених хришћана. Постоји прича да је Бајазит након битке обилазио бојно поље и да је заплакао од беса када је видео огроман број Турака који је лежао исечен у битци. Стога се на страховит начин осветио на заробљеницима. Наредио је да их све, било их је око десет хиљада (претеран број вероватно), доведу везане

конопцима око врата и да им ту, пред њим и пред целом војском, одсеку главе или убију тољагом. Тек неколицина оних најбогатијих је успела да се уз богати откуп извуче.

Након ове битке стижу Турци под зидине Видина где је столовао Бугарски цар Страцимир који је владао последњим делом Бугарске (тзв. Видинска царевина). Цар Страцимир на несхватљив начин поверује Турцима и изиђе ван зидина града на преговоре. Ту га Турци одмах окују и одведу у Малу Азију у град Брусу где су га по свему судећи веома брзо и ликвидирали. *"И тако сјајном победом красећи се, Исмаиљанин на Видински град пође, не бојећи се цара што је к њему изишао, ради чега му бејаше послао обећање. Овога свезаног у Прусијски град отпушта, узевши његова имања виша од сваког броја, те га таквог његовим отправља"* (Цамблак). Но, и то је Бајазиту било мало и стога, већ плаховит како је био, одлучи се да у једном налету заузме целу Угарску тако да постоји прича да је одмах након битке рекао да ће освојити не само Будим већ и Немачку са Италијом те да ће након тога његов (Бајазитов) коњ јести зоб са жртвеника базилике Светог Петра у Риму. Да ли је то баш било тако остаје ствар процене, али јесте чињеница да су се Бајазитове акинције ипак залетеле дубоко у Угарску територију и попалиле Земун. Митровица се Турцима предала на реч, али они реч нису одржали већ град спалили, а становништво раселили. *"Он (Бајазит) опет подигавши се са свом војском пође на Угре и неисказану множину поплени. Тада и Митровчане (Сремске Митровице) пресели и Земун разби, и друге крајеве поплени"* (Константин Филозоф). Након тога његови одреди улазе чак и у Штајерску где пале Оптуј и када је изгледало да своју намеру да освоји Немачку и Италију стварно има намеру да изврши, долази до изненадног повлачења Турака. Вероватни разлог за одустајање од даљњег похода је била Бајазитова болест, али и чињеница да се снага његове војске исцрпила. У сваком случају ово је био врхунац Бајазитових ратних успеха и од сада па до свога пада он неће имати нити једну крупнију битку или поход и забављаће се углавном повременим нападима на Цариград и обрачунавањима са непокорним вазалима.

У том разрачунавању са вазалима који му нису били верни настрадао је и Вук Бранковић. Не зна се тачно начин на који је Бајазит уклонио Вука и о томе постоји више различитих верзија. Орбин нуди две. По првој, Бајазит је интервенисао у сукобу који је настао између Вука Бранковића и кнегиње Милице и то тако што је стао на кнегињину страну. Вуку је целокупна земља одузета и предата је Лазаревићима на управу. *"Нешто касније међу њима је дошло до великих и тешких размирица. Милица се стога обратила Турчину, па је он одузео земљу Вуку Бранковићу и предао је његовим шурацима, синовима кнеза Лазара, рушећи уједно градове и тврђаве које је Вук држао у Рашкој"* (Мавро Орбин). Вуковој породици није се Бајазит светио већ им је оставио део земаља да би се могли издржавати, међутим Вук није прошао тако лако и био је бачен у тамницу. Ипак није остао дуго у заточеништву јер га је Бајазит пустио, али је непосредно након тога Вук напрасно умро тако да се сумњало да га је кнегиња Милица дала отровати. *"Његовој пак жени Мари и његовим синовима, тј. Гргуру, Ђурђу и Лазару, било је одвојено толико земље да су могли некако живети. Турци су задржали за себе два утврђена града. А Вук Бранковић, кога је турски цар био бацио у тамницу, ускоро је био*

пуштен, те готово одмах после тога се и упокојио. Сумњало се да га је отровала ташта".

Нешто слично је поновио и Сеченички летопис с том разликом што он наводи да је Вук отрован негде у Македонији. По посмртне његове остатке дошао је из Свете Горе нешто касније брат му Радоња (калуђерско име Герасим) и однео их у Свету Гору где их је и сахранио.

По другој верзији коју Орбин даје напореда са првом, Вук је успео да побегне из тамнице у Пловдиву где га је затворио Бајазитов син Муса. Одмах након бекства упутио се код Ђурађа Балшића, другог зета кнеза Лазара, али га је овај због наводне његове (Вукове) издаје на Косову дао ликвидирати. По овој другој верзији кнегиња Милица није била ни у ком погледу умешана. *"Други веле да га је затворио у тамницу у Пловдиву Бајазитов син Муса, који је касније убио његовог сина Лазара, па да је Вук поткупио новцем тамничке стражаре те одатле побегао. Кад се вратио кући, пошао је у земљу Ђурађа Балшића, другог зета кнеза Лазара. Ђурађ га је позвао преда се и прекорио због издаје таста, а затим је наредио да му одрубе главу. О томе није ништа знала његова ташта Милица".*

Шта је од свега овога тачно тешко је рећи мада се ипак мора приметити да ова друга верзија Вукове смрти ипак далеко више подсећа на народну легенду неголи на истину. Највероватније да је Вук заиста након Никополске битке пао у турско сужањство те да је веома могућа вероватност да га је Бајазит на крају дао и отровати. Као могући датум његове смрти помиње се 6. октобар 1397. година. Крајњи резултат свега је био у томе да су Турци највећи део Вукових земаља, осим утврђених Звечана и Јелеча које су задржали за себе, дали Лазаревићима на управу. Вукова жена Мара са својим синовима добила је на управу један мали део некада пространих земаља, тек толико да се може издржавати. Тиме су Бранковићи за тренутак сишли са Српске политичке сцене.

То што су Вуку одузете све земље не треба да изненади јер он с једне стране није испуњавао вазалне обавезе које је имао према Бајазиту, док опет с друге стране изгледа да се није либио ни тога да Турцима у време непосредно пре Никополске битке пружа сасвим отворен оружани отпор. Још мање треба да чуди што су све земље Бранковића дате кнезу Стефану Лазаревићу на управу, односно то што су Бранковићи разбаштињени у корист Лазаревића. То би се вероватно требало схватити као Турска награда за све оне услуге које је кнез Стефан пружио Бајазиту међу којима је свакако најкрупнија она када је кнез са својом коњицом већ изгубљену Никополску битку преокренуо у Турску корист. Управо на овом месту почиње сукоб између две породице: Лазаревића и Бранковића. То њихово међусобно трвење одвешће Србију у грађански рат у који ће се из све снаге мешати Турци и Угари. С друге стране ни Српска властела није баш са неким посебним разумевањем одобравала све ове догађаја и то ће ускоро манифестовати кроз покушај завере.

12. Кнез Стефан учвршћује власт

Није прошло много од Вукове смрти (октобар 1397.), а Бајазит је већ током јануара 1398. године опремио једну војну експедицију која је упала у Босну. Да су турске намере биле веома озбиљне видело се и из тога што је њу водио један од Бајазитових синова. Међу турским одредима налазио се и један Српски којег је водио кнез Стефан, а све у оквиру својих вазалних обавеза. *"После две године посла цар опет неизречену множину војске на Босну са својим синовима, а са њима пође и овај христољубиви кнез Стефан"* (Константин Филозоф). Иако је поход добро припремљен на крају се показао као тешки промашај. Осим отпора на који су Турци спорадично наилазили, као највећи проблем испречила се оштра босанска зима која је својом суровошћу очигледно изненадила Турке *"Тада је био снег толики, како нам причају древни старци, да када су секли дрва и по вртовима палили ватре, када се огањ разгорео, толико је доле пропадао да они који су при (огњу) били далеко јару осећаху, а нису му се смели приближити"* (Константин Филозоф). Заправо осим нешто мало пљачке ова акција није имала никаквих других резултата, а због саме зиме била је велика погибија међу Турском војском и нахватаним робљем. *"Због ове зиме мало (ко) од војника и заробљеника врати се својим завичајима"* (Константин Филозоф).

На крају поход се показао као велика срамота Турске војске која се сва одрпана, прозебла и десеткована зимом морала без скоро било какве пљачке повући из Босне. Наравно сада је требало пронаћи кривца за све то што се десило у Босни. Како султанове синове нико није смео да оптужи за неспособност то су Турци оптужили хришћане, а надам се кнеза Стефана да је он тај који је крив за катастрофу. Оно што је за њега било најгоре јесте да су све те оптужбе стигле равно до Бајазита, али могуће је да султан на то све не би ни обраћао већу пажњу да се већ постојећим оптужбама нису придружиле и друге много теже од првих. Права је трагедија била у томе што су баш те најтеже оптужбе стизале директно из Србије и то од моћних Српских великаша. О чему се радило?

Сам успон кнеза Стефана на место онога који треба да заузме место кнеза Лазара није био прихваћен са одобравањем од стране доброг дела Српскога племства. Сепаратистичке тежње у Србији су биле одувек веома изражене тако да је један број Српских велможа дошао на идеју да се отцепи од кнеза Стефана и да се директно потчини Бајазиту. Тиме би они (велможе) били директно зависни од турског султана, а не и од кнеза Стефана као што је то био случај до тада. Осим тога било је међу незадовољницима и оних које је кнез Лазар држао на силу под својом влашћу па им се сада, по њиховом мишљењу, указала добра прилика да се коначно отресе власти куће Лазаревића. *"Али не беше све савршено, јер ђаво који одувек сеје кукољ, подјари велику борбу неких великаша, које отац његов покори под своје ноге - они су гледали да се са њиме изједначе и измакну испод његове власти; и измислише многе тешке кривице против њега, износећи их пред Бајазита, једни говорећи како подиже Угре против њега, а други су говорили да су самостални и да хоће да служе његовој (Бајазитовој) држави"* (Константин Филозоф).

Остварујући свој наум они пошаљу неколико гласника ка Бајазиту те га упознају са својим намерама да дођу директно под његову власт, али и о наводним Стефановим везама са Угарима. Очигледно је да су великаши били сасвим добро упознати са султановом сумњичавом природом па су стога заиграли на оно на шта је он најосетљивији, односно оптужујући Стефана за издају. С друге стране није се радило ни само о њиховој клевети већ је изгледа кнез Стефан стварно имао неких контаката са Угарским двором, а Бајазит је нешто о томе дочуо и са друге стране тако да је ово било само додатна потврда већ постојећим сумњама. Како се радило о велможама веома блиским кнезу то скоро да није ни могло бити сумње у оно за шта су они оптуживали кнеза. Могуће је да би њихова намера имала потпуни успех који би резултирао тиме да султан можда и ликвидира кнеза Стефана да није и у њиховој акцији било пропуста. Међу неколицином поверљивих гласника које су слали султану нашао се и неки Михаило који је био веран кнезу Стефану и који га је о целокупној овој завери обавестио. *"И послаше гласнике од којих један беше по имену Михаило, увек будући благородан и веран Стефану, и нашао се очи у очи са онима који су на њега клеветали и буну подизали"* (Константин Филозоф). Осим што је послужио као гласник Михаило је тачно знао и о којим се то велможама ради будући да је имао директних контаката са њима: *"А ови беху Никола Зојић и Новак Белоцрквић са другим неким"* (Константин Филозоф).

Штета је што Константин Филозоф не каже који су то *"други неки"* осим ове двојице, али и то је сасвим довољно да се види да се радило о завери која је имала широк основ. Никола Зојић је био у сваком случају најјачи кнежев велможа, тим више што је он држао веома богат Руднички крај. Да је то тако види се и из тога што је успео да развије веома добре везе са Турцима, чак у толикој мери да је Дубровчанима послужио као посредник у неким трговачким везама са овима (Турцима). Односи између Зојићеве породице и Лазаревића су биле сасвим блиске, тако да се кнегиња Милица нимало не снебива када Зојићеву жену Видосаву назива својом *"суродницом"*.

Како се радило о моћним људима који су могли на своју страну да привуку добар број властеле то је било сасвим извесно да се у случају отворене побуне кнезу не пише добро. Но, кнез Стефан је ипак имао довољно среће да буде на време обавештен што је било сасвим довољно да добије неко међувреме за смиривање ситуације и да својом акцијом изненади заверенике који нису ни слутили да су сада и они ти који су издани. Онога момента када је дочуо за заверу и за све оно што су завереници напричали султану било је кнезу савршено јасно да му живот виси о концу и да само од султановог расположења зависи даљни расплет догађаја. Било је сигурно то да ће морати ићи на Порту не би ли султану пружио потребна објашњења, али прије но што буде морао да крене код султана требало је најпре смирити ситуацију у земљи. Његова предност над завереницима била је у томе што они нису знали да је сасвим упознат са током завере као и да зна ко су њени протагонисти. Стога он позове једног од главних завереника, Новака Белоцрквића, а овај ништа не слутећи дође код кнеза. Ту је Новак доживео велико изненађење када је сазнао да кнез зна за његову заверу, али сада више није имао прилику да се извуче јер га кнез без икаквих размишљања да ликвидирати. *"И Новак позван (од*

Стефана) дође, не знајући никако да се сазнало за дела његова. Њега смрти предадоше и (то) по правди" (Константин Филозоф).

Већ ова прва егzekуција једног од главних великаша у завери била је сасвим довољна и речита опомена свим осталим завереницима тако да се читаво ово завереничко предузеће у трену распало. Не желећи да дочека Новакову судбину други крупни завереник, Никола Зојић, покуша до побегне у утврђење Островицу вероватно мислећи да организује из њега оружани отпор. Међутим, рачуница му се није показала као добра јер сва Српска властела пређе на кнежеву страну и он одједном остане сам. Видевши да је све пропало Никола Зојић, желећи барем голи живот да спасе, одлучи да се и он и сва његова породица замонаше мислећи да ће га то спасити од кнежевог гнева. Овај пут је био у праву и кнез се задовољи тиме не желећи да и даље пролива крв. *"А Никола побеже у утврђење града званог Островица; видевши да му није могуће умаћи из руку господара својих, постриже власи и прими на се иночки образ, са својом женом и децом - са четири кћери. И тако, смиловавши се, овај благочастиви (деспот Стефан) са својом матером остави их у свакој сигурности"* (Константин Филозоф).

Овим веома одлучним потезима успео је кнез да сузбије све могуће тежње Српских великаша које су ишле ка томе да му ослабе и оспоре власт, али остао је проблем како се оправдати пред султаном. Сам кнез изгледа да није имао неких идеја како да се и то реши, али ту је била кнегиња Милица која је и до тога момента са сином (кнезом Стефаном) учествовала у гушењу завере. Да је њена улога била велика нема никакве сумње, а чини се да је у појединим тренуцима заправо она била та, а не кнез, која је давала цео правац у угушивању завере.

У оквиру овога мора се споменути и то да је те године (1398.) неколико турских одреда ушло у Србију, а никада није разјашњено шта је била њихова функција тим више што они нису имали било каквих акција из којих би се закључила сврха њиховог боравка. Никакав поход на Угарску није био спреман тако да се они у Србији нису налазили због тога. Додуше у Угарској је настала узбуна која је резултирала ратним припремама, али веома брзо је утврђено да Турци немају намеру да проваљују тамо. Баш зато се намеће мисао да је њихово присуство имало везе са описаним догађајима и да су требали да подрже једну од страна, али питање је коју. Оно што нарочито у свему овоме може да збуни јесте да још увек није разјашњен распоред свих ових догађаја. Наиме не зна се којим су редоследом ишли сви ови догађаји, односно да ли је Стефан најпре скршио побуну у Србији па тек онда ишао на оправдање код Бајазита, или је то ишло обрнутим путем.

Уз све ово много тога би се могло разјаснити ако би се сазнало да ли су Бранковићи у свему овоме имали какву улогу. Они су у то доба били сасвим незнатни уколико би гледали само на величину њиховог земљишног поседа. Међутим, они су располагали са веома великим новчаним средствима које је још прије у Дубровник пренео Вук Бранковић. Сада су његови наследници та средства постепено извлачили и трошили их покушавајући да добију оне територије које су им одузете и дате кнезу Стефану на управу. Значи, имали су довољно новца да се могу

упустити и у замашније подухвате. Исто тако не сме се заборавити на углед који је уживала кућа Бранковића. Тај углед је само могао бити увећан тиме што је Вук до краја био љути турски противник, па је на крају у њиховом ропству и умро. Управо ради тога његовим наследницима су одузете све земље и дате кнезу Стефану као верном турском вазалу. По свему Бранковићи нису могли гледати кнеза Стефана као свога владара из више разлога. Најпре ни покојни кнез Лазар није био владар над Вуком Бранковићем па сходно томе такви односи су морали бити пренети и на њихове наследнике. Осим тога Бранковићи су били заступници оружаног отпора према Турцима док су Лазаревићи били турски вазали. Коначно на крају као најјачи разлог за њихову неслогу може се навести разбаштињење Бранковића у корист кнеза Стефана. Сасвим је било нормално за очекивати да ће Бранковићи покушати све не би ли добили своја имања и у том оквиру јесте питање да ли су и они учествовали у завери против кнеза. Сама завера, а нарочито дошаптавање султану Бајазиту о томе да кнез Стефан има тајних веза са Угарима, није била ни мало часна радња за његове учеснике, а Бранковићи су ипак били сувише поносни да би на тај начин покушали да остваре своја права. Ни каснији односи ове две породице не говоре да су Бранковићи било када покушали неку подмуклу акцију против Лазаревића, чак напротив, ако је икада ишта било нечасно између њих то ће ићи од куће Лазаревића, но о томе ће бити више говора касније. Било како било, никаквих података нема о томе да су Бранковићи имали било какво учешће у завери.

Након што је угушена завера, а њени учесници ликвидирани или неутралисани, било је потребно извести следећи потез који је свакако био најризичнији. Требало је отићи код Бајазита и тамо се оправдати. То је морао учинити кнез лично, али познавајући Бајазитову напраситу нарав постојала је опасност да би кнез могао бити ликвидирани прије но што би се и појавио пред султаном. Дакле, требао је неки посредник који би отворио могућност да султан прими кнеза, а да се онда овај покуша оправдати. У то доба у Србији међу властелом нема нити једне личности која би била у стању да то оствари. Тада се умешала кнегиња Милица и предложила да она буде та која ће отићи код султана и тамо покушати да изради пријем за кнеза. Са њоме је пошла и Јефимија (жена покојног деспота Угљеше). *"А због овога пође цару Бајазиту сама та благоверна госпођа (Милица); имала је са собом рођаку своју, бившу жену деспота Угљеше, а кћер неког ћесара"* (Константин Филозоф). И до тада је кнегиња имала активног учешћа у политичком животу Србије, а изгледа да је и сама Јефимија својим мудрим саветима у многим стварима припомагала. *"Ова у многим речима и стварима будући најмудрија а коју је увек спомињана (Милица) сматрала као неки стуб и помоћ, нарочито у таквој ствари која се догодила"*. Осим тога, иако то није нигде наведено, сигурно је да је и Оливера, која се налазила у Бајазитовом харему већ осам година, утицала на овога да прими и саслуша њену мајку.

Негде с пролећа 1398. године отпутовала је кнегиња Милица са Јефимијом код Бајазита. Још увек није било сигурно да ће их султан примити, али на крају све испадне добро и овај их је лепо примио и саслушао. *"Кад су биле призване к цару (Бајазиту) а (Милица) била у ужасу што ће видети цара, (Јефимија) јој рече:*

Одбаци сваки страх, када нас (само) удостојише да га видимо." (Константин Филозоф). Очигледно да се кнегиња, као и свака мајка, веома бојала за исход ове мисије јер је од тога зависио живот њеног сина, а Јефимија ју је храбрила и смиривала. Како је текао разговор између ове две изузетне жене и турског султана, не зна се, али оне су ипак постигле сврху свог доласка тиме што су успеле да убеду Бајазита да прими кнеза и да га саслуша.

Посета је имала неочекивано добар ток, што је охрабрило кнегињу Милицу и Јефимију да замоле султана да им преда мошти Свете Петке. *"Ови заједно имајући слободу у цара, не молише ни града ни његове околине, ни имања, нити такво нешто друго што малу и привремену сладост има, а бесконачну погибао, већ му приђоше љубављу крепко држани и молећи непропадљиве мошти Преподобне ове матере"* (Цамблук). Оваква молба је бескрајно зачудила Бајазита па их је упитао због чега од свега што би могле од њега да затраже оне желе *"само кости сухе и одасвуд непокретне"* (Цамблук). Њихов одговор је био веома вешт: *"Ако хоћеш све то што бисмо имали да замениш за жељене нам мошти, готови смо то уступити"* (Цамблук). Све се то Бајазиту веома допало па им је због тога испунио жељу, што је њих две неизмерно обрадовало. *"Он похвали њихово усрђе, јер се научише врлини, чему су се чудили мучитељи, те им у руке даде мољено. А они објумивши ово рукама, љубљаху га, прилагаху очима заједно и душу и срце, од радости сузе изливаху, похваљиваху, припадаху, не знајући како да се насладе љубавне части раке. И, коначно, мирисима многоценим и златним одежама покривши, у своју земљу га са многим чашићу однесоше, лепотујући и веселећи се што су стекли такву ризницу, са којом је читав свет неупоредив"* (Цамблук).

То су биле мошти светице која је живела негде с краја X и почетка XI века у Тракији (Преподобна Петка). Њене мошти и иначе имају веома интересантну историју. Њих је најпре бугарски цар Јован Асен из Епивате пренео у Трново, да би током 1393. године биле пренете у Видин. У Србију су мошти донеле кнегиња и Јефимија током 1398. године, а биле су најпре смештене у Крушевцу. Након што је Београд постао престоница Србије (1405.) биле су пренете тамо. Након пада Београда у Турске руке Београђани су их однели у Цариград (1521. године). Коначно, током 1641. године из Цариграда их у Јаш носи војвода Василије Лупул. Ту се и данас налазе.

Након свега њих две пожуре кући не би ли припремиле Стефана да што прије крене код султана. Ни тада се још увек није знало како ће Бајазит да поступи према младоме кнезу, тако да је владао велики страх око крајњег исхода овога сусрета. *"После отиде због овога и благочастиви и увек спомињани кнез Стефан и још у страху пошто по савету неких беше пристао да буде пријатељ са Угрима. И када виде да ће његова намера у будућности бити немогућа, он се посаветова са благочастивом матером;...."* (Константин Филозоф).

Како је овај сусрет протекао зна се само из онога што је оставио Константин Филозоф, а оно што је он написао јесте један скоро невероватан след догађаја. Наиме, Стефан уплашен за своју судбину, јер са плаховитим Бајазитом никада се

није знало како ће нека ствар да заврши, дошао је вероватно имајући мало наде да ће све то проћи без тежих последица. Стефан је имао пријем, али ту није био сам већ се налазио међу гомилом других који су такође код султана тражили неку милост. Изгледало је да једно време Бајазит није уопште обраћао пажњу на Стефана, на неки начин поигравајући се са њим. Када су сви након јела, по обичају, требали да оду, Стефан остане желећи да разговара са султаном. Био је то у сваком погледу веома храбар потез, јер мало њих се усудило било шта рећи султану без његовог претходног питања. Очигледно да Стефан није желео да живи у неизвесности и да му судбина буде одлучена неким Бајазитовим хиром, па је стога одлучио да са њим рашчисти све неспоразуме. *"Када дође к Бајазиту (беше) обичај да сви сабрани после јела одлазе; овај не хтеде изаћи, но ставши стојаше"* (Константин Филозоф).

Бајазит је кнеза Стефана, још увек поигравајући се са њим, упитао за разлог његовог остајања у просторији, а овај је веома смело наступио: *"Господару, уместо да ме ко оцрњује (пред) твојом моћи, сам ћу изнети сагрешење моје, које царству Твоме неки за мене беху саопштили како сам одступио од службе твојој држави и да сам друг Угрима. Расудивши опет да је ствар неумесна, сетих се васпитања, твоје моћи и заклетве и дођох. Ево, живот је мој пред Богом у твојој руци; шта хоћеш, учини"* (Константин Филозоф). Веома директан наступ где Стефан сасвим признаје своју кривицу, каје се и нуди се Бајазиту да га овај казни онако како сматра да треба. То је био сасвим срачунат Стефанов наступ где се он није ни најмање правдао или молио за милост, већ признао оно што је било и био спреман да за своје поступке сноси последице. По свему судећи овакав његов иступ је био смишљен још у Србији, а вероватно да су удео у свему томе имали кнегиња Милица, Јефимија и надасве Стефанова сестра Оливера. Очигледно да су им биле сасвим добро познате Бајазитове особине, односно знали су сасвим добро да никаква оправдања неће помоћи јер је Бајазит знао праву истину, те да би га таквим наступом могли само раздражити. Какав је Бајазит могли су Лазаревићи чути једино од Оливере која је била Бајазитова љубимица међу многобројним женама у харему. Управо ту су њена помоћ и савети одиграли одлучујућу улогу.

Бајазит је био прави ратни вођа, веома храбар, веома искусан, који је ценио искреност и храброст па је стога требало тако и наступити: директно и искрено. Управо такав кнежев наступ задивио је Бајазита, а можда и збунио у први мах, јер он је навикао да углавном сви око њега пужу и моле за милост. Ово је било нешто ново за њега, јер како се не дивити тако младом кнезу који храбро излази пред њега и признаје за своје тајне везе са Угарима те говори да је спреман да за то претрпи казну. Такав човек се не ликвидира тако лако, а треба се потрудити и придобити га за себе.

У том смеру је кренуо и Бајазитов наступ. Он јесте био помало изненађен наглим Стефановим признањем, али се веома брзо снашао желећи таквог храброг човека имати само за себе. Управо такав наступ Бајазитов (под условом да су биографови наводи тачни), говори о каквом се способном султану радило. Имајући кнеза Стефана на располагању и могавши са њим да уради шта хоће, он (Бајазит) није га

казнио за покушај издаје. Имао је више разлога да према њему поступи са пуно попуштања. Знао је да уколико наступи милостиво према кнезу и ако му опрости да ће га сасвим придобити за себе. Осим тога знао је султан за војничке способности које је имао Стефан па је то био још један додатан разлог да се потруди око њега. По Константину Филозофу одржао је Бајазит кнезу један дужи говор који је прије лично на очински савет неголи на прекор. *"О мили! Шта си хтео да успеш са Угрима? Јер ја сам хтео земљу узети као своју. А шта ћеш ти тамо учинити? Ко је од оних који владају а (који) приклонише главу (пред) Угрима постигао што у своје господству? И поменуо је по имену бугарске царева и остале. "А ти, рече, будући са мношћом и ако идеш тамо где ја не идем, заиста се смућујеш. А ако идеш са мношћом где сам ја, не треба да се смућујеш. Ми смо владари, а ако ми не пођемо на друге, други на нас неће. Јер војском се најјача царства одржавају и шире. Тебе сада сматрам као најстаријег и вазљубенога сина и јављам пред свима - мојима и источнима? Јер ко је код мене у таквој части као ти? Ја сам већ у старости. Зато или ћу у боју или од болести умрети. А ти овако са мношћом живећи (у) времену ћеш тада добити. Многи моји синови устаће брат на брата и сваки од њих слаће ка теби молиоце за помоћ, или само за љубав, а не непријатељство. Дочекавши ово време, одржаћеш не само своје крајеве, него (освојићеш) и друге пределе око целе своје земље, и назваћеш се велики и преславни владар. И сада ћеш држати своју земљу у својој граници. Послушај мене и ја ћу ти казати шта треба дачиниш. Док сам ја у животу, потруди се и сатри своје силне и доведи на своју вољу, јер тада (после смрти моје) ћеш штети и нећеш ништа успети. Зато било благородне, било ниште од својих људи издигни, и учини славнима те да заједно с тобом владају. А клетвенике све ућуткај и њима сличне"* (Константин Филозоф).

Могуће да је овако дуг говор који је Бајазит одржао, на крају ипак плод маште Константина Филозофа. Међутим, он говори нешто друго. Управо у том говору изнесена је читава каснија владарска филозофија кнеза Стефана. До тада он није владао на овај начин (не само зато што за тако нешто није довољно снаге), али од момента његовог разговора са Бајазитом, кнез се понаша управо на онај начин на који га Бајазит саветује. Са султаном живи у заиста добрим односима (за многе чак и сувише добрим), а и сам Бајазит се односи милостиво према њему. Сви односи са Угарском се прекидају. Истовремено Стефан јача војску у Србији и ставља све под своју контролу. Немилосрдно уклања све оне који изражавају било какав облик противљења његовом господству. До које је то мере отишло види се из тога што ће Стефан због такве своје апсолутистичке политике, након Бајазитове смрти, доћи у сукоб са својим рођеним братом Вуком и породицом Бранковића. Вероватно да је у српском племству било много незадовољства том његовом новом политиком, али тог момента Стефан је ипак био сувише јак да би се могло нешто против њега учинити.

У сваком случају, одлазак код Бајазита је многе ствари издефинисао код Стефана. Најпре је схватио да за султанова живота нема никаквих могућности да се Турцима одупире. Колико год то њему било тешко, морао је да призна да мора бити послушан турски вазал и да уредно испуњава све оно што се од њега тражи. Ипак, гледајући с друге стране, таква његова вазалска политика могла је бити и те како

исплатљива. Било какав отпор према Турској довео би Србију у положај да мора да води рат за који је сасвим сигурно да ће га изгубити. Осим разарања које би држава претрпела у том случају, било је сасвим извесно да би и његова владарска позиција била доведена у питање. Послушност према Бајазиту доносила је Србији мир, а њему самоме учвршћење као српског владара. Шта је у томе моменту могао тражити више од тога, а да се то не претвори у авантуру?

Повратак кнеза Стефана у Србију лично је на прави мали тријумф, а како и не би? И поред тога што је постојала сигурна Оливерина подршка и утицај на Бајазита, ипак је постојао велики страх око могућег исхода ове посете јер султан је био апсолутно непредвидљив у својим поступцима. Могло се десити веома лако да се све заврши трагедијом и да кнез изгуби главу. У Србији је сасвим сигурно, не само међу члановима породице Лазаревић, владао велики страх да би се кнезу могло нешто десити. Да је то тако види се и из једног писма из Дубровника (новембра 1398.) где ова Република изражава радост што се млади кнез вратио жив и здрав из посете султану. Вероватно да би Лазаревићи били сасвим задовољни само тиме да Бајазит опрости кнезу и да га остави на положају владара Србије. Међутим, десило се нешто што можда ни они сами нису очекивали. Осим што се одржао на власти, Стефан је успео сасвим да уђе у вољу Бајазиту, а то је значило много тога. На све стране у Турској биле су му указиване почести, а турски великаши су утркивали у давањима знакова пријатељства према младоме кнезу. *"Кнез Стефан опет оде у своје отачество и дође својој кући чашићу украшен, не само од овога (цара) него и од свију његових великаша, и кроз целу државу његову и од свију народа које Исмаиљани бацише под своје ноге; (био је) диван и почастован љубављу од свију његових, сви хришћани су из дубине срца молитве узашиљали, што Господ узвиси рог избраника свога"* (Константин Филозоф).

У случају да је кнез страдао вероватно да би Србија ушла под директну Турску власт, што би значило праву правцату катастрофу. Ни сепаратистичке тежње појединих српских великаша и њихове жеље да се отцепе од власти кнеза Стефана не би донеле много бољега, јер тек тада би такве мале исцепкане државице биле још лакши турски плен. Заправо једина права политичка опција која је Србији могла донети мир и колики - толики напредак била је она коју је заступала кућа Лазаревића. Србија је морала бити јединствена и под влашћу једнога владара, а ма колико то било непријатно, морала је бити и послушни вазал турског султана, барем док је Бајазит жив.

13. Битка код Ангоре

Нема никаквог разлога да се сумња у то да је кнез Стефан искористио прилику, односно препоруку Бајазитову, да се уз турску помоћ обрачуна са свим својим политичким противницима у Србији и да успостави своју апсолутну владавину. Истовремено то му је дало прилику да уздигне и своје људе. Вероватно да су му највећи проблем представљали рођаци из куће Бранковића који су разбаштињени у његову корист. Њихови покушаји да, уз помоћ новца који је још оставио Вук Бранковић у Дубровнику, а који су они сада постепено оданде узимали, поново

придобију од Бајазита одузете територије сигурно да нису пријали кнезу Стефану. Њихов успех би значао одузимање великих територија којима је кнез управљао, а то нити једноме самодршцу није свеједно. Баш зато било би јако интересантно знати како се он (кнез Стефан) односио према тим њиховим настојањима. Заиста је тешко поверовати да је он то све посматрао сасвим мирно и да није баш ништа урадио по том питању. Имао је две могућности. С једне стране, рођачки, али и морални обзири терали су га да Бранковићима помогне у покушајима поврата одузетих територија. Међутим, с друге стране, познато је да у политици таквих обзира као што су рођачки и морални, а нарочито када је у питању ограничење власти, једноставно нема и било би сасвим чудно да су ти обзири постојали код кнеза Стефана.

И управо баш тај моменат је могао натерати Стефана да уради све што може на турском двору не би ли онемогућио Бранковиће да добију своје земље натраг. Видели смо да је код султана успео да оствари добре позиције које би му помогле да лакше онемогући Бранковиће, али питање је да ли их је и искористио. Но, у том контексту никако се може заборавити ни Бајазит са својим интересима који су могли бити супротни Стефановим. Наиме, ни њему (Бајазиту) никако није могло одговарати да кнез Стефан стекне сувише јаку позицију у Србији која би била таква да омогући младоме кнезу да можда у погодном моменту ту своју снагу искористи и уз Угарску помоћ се отцепи. На Балкану, изузев Стефана, није Бајазит имао нити једнога иоле јачег вазала и стога је према њему морао поступати са посебним опрезом. Да је кнез склон шуровању са Угрима, већ се видело. Стога је Бајазит ту снагу требало на неки начин да ограничи, а није било боље могућности за то него да се Бранковићима врате њихове земље. Тиме би се стекла њихова захвалност и од једног верног вазала (кнеза Стефана) добила би се два. Уз то не треба сметнути са ума ни то да је онај силни новац који су Бранковићи слали на Порту могао одиграти (на крају и јесте) велику улогу. Њиме су се могли придобити многи министри који су се кретали око Бајазита и који су на њега могли утицати.

На крају, о овоме се ипак мало тога може рећи јер никаквих података нема. Стога све наведено јесте само ствар претпоставке која и не мора да буде тачна. У сваком случају, у земљи је владао мир, што значи да ни Бранковићи, а ни неки други великаши нису давали кнезу Стефану отпор. Да је он апсолутни господар којем сви морају да се клањају и од кога дрхте најбољи су сведоци Дубровчани који почињу кнегињи Милици да се обраћају понизно као *"славној и веломожној госпођи"*, док је кнез Стефан сада за њих *"славни и веломожни господин"*. Ако је било потајних сплетака, а било их је сигурно, оне су остале на том нивоу и нису се изродиле у нешто веће. Кнез Стефан је сасвим чврсто држао власт у целој Србији док је Бајазит то исто радио у Турској. Осим ситнијих ратних чарки дуж граница неких већих ратних збивања није било и изгледало је да би то могло да потраје дуже време. Све је то тако ишло до 1402. године, а онда су следили одлучујући догађаји.

Први крупан догађај у то време у Србији био је повратак Бранковићима дела оних земаља којима је владао њихов отац Вук. Не зна се тачан датум тога догађаја, али се на основу неких података закључује да би то могло бити с пролећа 1402. године.

Ради се о неким поседима на Косову, дела Полимља, сјеничког краја и Брскова. Све су то били крајеви којима је до тога момента владао кнез Стефан и који су сада изузети од његове власти и предани Бранковићима: *"није прошло много а Вукова жена Мара је заједно са својим синовима повратила земље свога мужа, сем оних двају утврђених градова Звечана и Јелеча, које су држали Турци"* (Орбин). Неких потреса приликом враћања ових територија није било па би могло изгледати да је кнез Стефан примио то сасвим мирно, па можда да је чак Бранковићима помогао да добију очинске земље натраг. Но, из касније приче видећемо да је то било ипак изван воље кнежеве и да су Бранковићи територије добили искључиво по Бајазитовој жељи. Но, о томе касније.

У сваком случају на територији Србије створена је још једна вазална српска држава (осим оне којом је владао кнез Стефан), а њоме су владали потомци Вука Бранковића, односно удовица Мара и њени синови Гргур, Ђурађ и Лазар. Осим што их је (то је сасвим сигурно) добијање ових земаља на управу коштало много новца, ови поседи су им донели и вазалне обавезе према султану. Сада су се Бранковићи нашли у оном истом вазалном односу према Турцима у којем су већ дуже време били Лазаревићи и због којег су их толико осуђивали. Очигледно да су и они временом уочили да је тога момента једино таква политика била могућна. *"Кад је његова жена Мара повратила његову државу (како је речено), почела је да шаље своје синове с војском у службу Турчину, задржавајући увек код себе најмлађег ради управљања државом"* (Орбин).

У то доба (пролеће 1402.) у Дубровнику нису Бранковићи имали више новца будући да су га временом извукли и једним великим делом потрошили на то да поврате своје земље. *"Дубровчани су се у то време показали веома благодарни и верни Вуку, јер су повратили његовој жени велике вредности које је он био оставио код њих на чување"* (Орбин). Постоји једно писмо из Дубровника од фебруара месеца 1402. године, где се Бранковићи обавештавају о томе да су Дубровчани дали *"све што би нашега, и не оста веће у нас ништор од нашега, да молимо много господство ви, не забавите им ако су много стајали, јер их ми уздржасмо за ваше воље и наше, како те ви казат"*. То да они извлаче Вукову оставу из Дубровника није било непознато Бајазиту, а вероватно ни кнезу Стефану и могуће је да су они правили Бранковићима сметње. На недвосмислен начин то потврђују и Дубровчани у једном писму где кажу да су они (Дубровник) исплатили Бранковиће *"не обзирући се на велике и страшне претње султанове, који је непрестано тражио Вукову оставу"*.

Но, све су то још увек сасвим периферни догађаји који немају неких посебних утицаја на оно што се дешава у Турској. Права катастрофа за Бајазита стизала је из дубина Азије. Источне границе Турске које су се налазиле у Азији претрпеле су страхан удар од стране Монгола које је водио Тимур Ленка. Уз то већина Бајазитових Азијских вазала је прешла на страну Тимур Ленке тако да није било друге већ да он (Бајазит) сакупи све што може и да крене у сусрет Монголима. О самим Монголима причале су се праве бајке у Европи, а о њиховом вођи Тамерлану (којег су звали Демир), Тимур Ленки, многе грозне ствари и то нарочито

о томе како је стекао рану на нози и због тога остао хром одакле му и надимак хроми (Тимур) Ленка. *"И тај муж, именован Демир, беше свиреп и велики насилник. Овај, идући разбојнички, нађе неке пастире, победи их и узео њихове овце, где је био и устрелен у ногу, од чега је хром био. И овако устремивши се стече имање"* (Константин Филозоф).

Тимур је био у сваком погледу највећи наследник страховитог освајача Џингис кана, којег је чак покушао и да надмаши у освајањима. Дугачак је списак његових освајања и зверстава које је тада починио. Где је он са својим хордама прошао *"тамо се није чуло ни лајање паса ни глас кокоши ни плач детета"* (Дука). Он је био љубитељ шаха, а мрзео је лекаре и астрономе. Био је дивље окрутан, али га је војска управо зато веома волела. Његов највећи "подвиг" у дивљаштву јесте освајање града Сиваса који су држали Селџуци. Рачуна се да је у овом граду становало скоро 100.000 људи, а већину је Тимур побио након његовог освајања и то тако што је наредио да се живи закопају. Ту је заробљен и Бајазитов син Ертугрул. У самоме почетку Тимур га је поштедео, али само зато да би једно време показивао као заробљеника. Након извесног времена га је погубио. Још страшније је било при освајању Багдада где је побијено свих 90.000 његових становника, а поштеђени су само имами, суци и професори. Одсечене главе побијених грађана Багдада су послане испред града у облику куле, као неки победнички споменик.

Под Тимуровом влашћу то доба су били средња Азија, Златна хорда у јужној Русији, Персија, Месопотамија, Сирија као и део Индије. Сада су дошле на ред и Османлије. Сама монголска навала није била за Бајазита баш толико изненадна будући да је он са њима већ неколико година ратовао и то сасвим неуспешно. С друге стране, изгледа да ни сама Европа није била затечена. Постоје извесни докази да су чак емисари из Европе (посебно Византије) одлазили код Монгола и покушавали да га наговоре да нападне на Бајазита, рачунајући на то да Монголи обаве оно што европски владари нису могли. У сваком случају нашли су се Турци пред до тада највећом могућом опасношћу, чак толиком да је то натерало Бајазита да лично крене у рат са Тимуром.

Тимур Ленка ипак није нагло навалио на Турке већ је најпре послао посланство Бајазиту позивајући га да призна монголску врховну власт. *"Овако се укрепивши и ојачавши, посла посланике ка муњевитом цару (тј. Бајазиту), који се хвалио да ће ускоро освојити и Царствујући град (Цариград), тражећи од њега данак и послушност, који је исток и запад изједао и измождавао"* (Константин Филозоф). Нешто слично наводи и Константин из Островице: *"У то време стиже цару Бајазиту посланство из Анадолије с вешћу да је велики кан по имену Демир или Тамерлан, господар татарски, дошао с великом војском у персијску земљу;.."* (Константин из Островице). Наравно да је овакву понижавајућу поруку импулсивни Бајазит једноставно одбио, а узвратио је Тимуру поруком која је била још гора од оне коју је добио. Осим тога сакупио све што је могао од војске и кренуо Монголима у сусрет решен да их војнички уништи. *"А овај, чувши овакве (речи) и разљутивши се, објављиваше рат и спремаше се за борбу, зло говораше и шиљаше жестоке речи,.."* (Константин Филозоф).

У оквиру војске коју је Бајазит водио налазила су се два војна одреда која су дошла из Србије. Један је водио кнез Стефан: *"А Бајазит сабра сву своју војску и (од) источних и (од) западних (владара) и посла ка увек спомињаном кнезу Стефану да колико је могуће дође са својом изабраном војском"* (Константин Филозоф). Други српски одред је био под вођством Ђурађа и Гргура Бранковића. *"Чувши то, цар крену против овога и узео са собом Ђурђа, деспотова сестрића, и своју жену Деспину, па се упути преко мора, преко Анадолије у Персију под једну планину коју називају Звезда"* (Константин из Островице).

Наводи о Деспини односе се заправо на Оливеру, сестру кнеза Стефана, која је била Бајазитова љубимица у толикој мери да ју је чак и у бој водио са собом. Оливера је имала, наводно, толики утицај на Бајазита да је он под њеним утицајем почео да пије вино, што је било кршење исламских прописа. И иначе у то доба Бајазит као да се мало опустио више размишљајући о уживањима већ о вођењу државе. За његово доба се везује чак и појава хомосексуалних односа на турском двору. Било је тога и до тада, али се сакривало. Међутим, од тада почињу турски великаши сасвим отворено да у својим харемима држе дечаке за своја уживања.

Кнез Стефан је и до тада испуњавао вазалске обавезе према Бајазиту док су Бранковићи то чинили по први пут. Била је то цена за онај поврат територија. На овом месту потребно је напоменути један догађај који се за време док су кнез Стефан и брат му Вук били на Истоку, догодио у Србији. У само лето 1402. године (кнез и Вук су већ отпутовали код Бајазита), саставила је Јефимија свој чувени спис Похвала кнезу Лазару. У то време кнез Лазар је већ имао светитељски култ, а Јефимијин рад је требао да тај култ увелича. Ова Похвала је извезена сребрном позлаћеном жицом на црвеном атласу (величине 67 ц 49 центиметара) и била је намењена манастиру Раваница. Читаву површину овога покроба који је правоугаоног облика, уоквирује орнамент у бордури, састављен од лозица са трolistом чији је средњи крак издужен. У томе оквиру налази се текст Похвале. Ту, у манастиру, овај везени рад покривао је ћивот са моштима светога кнеза Лазара. Похвала се састоји из три дела. Први део јесте једна кратка похвала кнезу, а у други део представља Јефимијину молитву светом кнезу где она од њега тражи посредништво код светих мученика да би они помогли кнезу Стефану и Вуку у предстојећој битки код Ангоре: *"Сабери збор својих сабеседника светих мученика, и са свима се помоли прославитељу ти Богу, извести Георгија, покрени Димитрија, убеди Теодора, узми Меркурија и Прокопија и четрдесет севастијских мученика не остави, у чијем мучеништву војују чеда твоја вољена, кнез Стефан и Вук, моли да им се пода од Бога помоћ, дођи, дакле, у помоћ нашу, ма где да си"*.

Емоционално најинтересантнији је трећи део Похвале у којем се Јефимија обраћа кнезу директно и где му се захваљује за све оно што је он учинио за њу. *"Но ниси ти тако, о мили мој господине и свети мучениче, био малодаран у пропадљивом и маловечном, колико више у непролазном и великом, што примио јеси од Бога, јер телесно страну мене у туђини исхрањивао јеси изобилно, те сада молим обоје: да ме исхране и да утишаш буру љуту душе и тела мојега"*. На сву срећу овај покров је успео да преживи све ратове и немире који су од тада протутњали овим

просторима. Све до 1690. године покров се налазио у Раваници да би са великом сеобом Срба био (заједно са Ћивотом) пренет у манастир Врдник у Фрушкој Гори (Нова Раваница). Током 1942. године покров је (заједно са моштима кнеза Лазара, цара Уроша и Стефана Штиљановића) пренет у Београд, а данас се налази у Музеју Српске православне цркве.

На дан 28. јула 1402. године дошло је до велике битке између турске и монголске војске, познате у историји под називом Ангорска битка. Битка је била страшна, а крајњи резултат је за Турке био катастрофалан јер им је војска разбијена, а сам султан Бајазит заробљен од Монгола.

Улога оних оклопника које је водио кнез Стефан била је посебно наглашена и чини се да је кнез био међу најбољим борцима тога дана. *"А изабрана персијска војска оделила се и удари на увек спомињаног (деспота Стефана); јер, како је још пре било одређено, удари на њега; и они, ускликнувши гласовима, ударише и одмах побеђени бише и погинуше од оштрица мача и копаља српске војске"* (Константин Филозоф). Чак и турски летописци наглашавају да је након расула у турској војсци, кнез Стефан био једини који се и даље борио и то толико добро да га је чак и Тимур Ленка приметио: *"Само један син Лазарев држао је са својом војском стално против непријатеља и борио се храбро. Кад је то видео Демир (Тамерлан), рекао је: Гле, како су љути и помамни они дервиши! А неко му је од саветника његових рекао: Нису оно дервиши, него хришћани. Тада и Лазарев син опази да сам себе узалуд мори, борећи се тако страсно. Јер су већ и сами Турци сви навалили у бежање"*.

Осим тога, покушао је кнез Стефан да спаси Бајазита који је у општем расулу остао опкољен. С том намером три пута се пробијао кроз обруч до султана и наговарао га да се повуче, међутим Бајазит је све то одбијао. *"А видећи где су многе десетине хиљада опколиле цара (Бајазита), неисказана множина, и (Стефан) хотећи га као ослободити, три пута улажаше у борбу, сасецајући и побеђујући. А када виде да се смањује број његове војске, врати се. Јер шта је могао и учинити у толиким тисућама и десетинама тисућа без божје воље! А (о) величини његове тадање победе сви су причали и доста је чувена"* (Константин Филозоф).

Иако није успео да спаси Бајазита успео је кнез Стефан да из обруча извуче султановог сина Сулејмана (летописци га називају Мусулман) и да га изведе и крешева. О томе са доста детаља прича грчки писац Дука и његова прича је веома слична оној од Константина Филозофа. По њему (Дуки) кнез је са својих пет хиљада оклопника успео да ослободи Бајазита од Монгола, међутим овај је упорно одбијао да изађе из обруча радије желећи да погине него да побегне са бојног поља. *"Видећи Стефан шта ће бити домало, узме своје и Бајазитова сина Мусулмана и удари наново на противника, који су се опет били густо склопили око њега, с муком се великом пробијајући кроз њих, погубивши већи део својих и поубијавши сам собом многе непријатеље"* (Дука). У питању је био луди Бајазитов понос који није дозволио да за своје спашење захвали једном хришћанину, а осим тога изгледа да се он и прерачунао. Био је окружен са својих 10.000 јаничара и могуће да је

мислио да ће то бити довољно да се одбрани од лошије опремљених Монгола. У време када га је кнез Стефан преклињао да се извуче из обруча док је још време, Бајазит је већ све знао о издаји турака Селцука у које се он тако поуздао, и тако огорчен није желео да било шта предузме за своје спасење. Ипак, када је дошло време ноћи одлучио је он да покуша пробој, али тада је све већ било касно. Морао је у заробљеништво код Тимур Ленке.

Сам ток Бајазитовог заробљеништва не би био интересантан за нас да се у даљњи ток приче није умешала једна личност која у досадашњој прегледу није много помињана иако је њена улога била несумњива. Ради се Оливери, кнежевој сестри, омиљеној жени султана Бајазита. Да ли је она присутна код Ангоре или је остала у Бруси није баш најјасније и о томе постоји више верзија. Како су оне подједнако интересантне, али и значајне због тога што говоре о правој Оливериној вредности у политичким превирањима у Србији, изнећемо их неколико.

По Константину из Островице, Бајазит је довео Оливеру у Ангору и она је била присутна овој бици. На крају заробљена је и она и Бајазит. Тимур Ленка, желећи да се наруга Бајазиту, нареди да овога доведу (Бајазита) и да га наместе да седи њему насупрот (Тимур Ленки). Након тога дошла је и Оливера која је морала да служи Тимур Ленку са вином, док је Бајазит све то посматрао. *"Тада доведоше пред кана цара Бајазита и нареди му кан да седи далеко према њему; нареди исто тако да се доведе и Деспина, његова жена, којој кан нареди да стоји пред њим и да му вино служи. А то је зато учинио да би се цар Бајазит једио и да више не води са собом жену у рат. Није му мислио никакво зло учинити, него је хтео да га пошаље у његову земљу са свим његовим људима"*. Ту је Тимур Ленка потценио Бајазита за кога је то што је Оливера служила била страшна увреда коју он није могао да поднесе и стога попије отров из прстена који је носио са собом. Од тога и умре. *"Видећи како његова жена служи другога, цар Бајазит се из велике жалости сам отрова својим прстеном, јер је имао камен тако чудне моћи да му је, докле га је имао на руци, био од велике помоћи у разним стварима, али када је кога хтео да умори без бола, онда је припремао онај камен тако да је из себе испуштао отров, али је у прстену испод камена имао отров. И тако, узевши овај прстен у уста, пошто га је подржао један часак, умре"*. Такав Бајазитов поступак је изненадио и самог Тимура, чак у толикој мери да се није светио осталим заробљеницима и Оливери већ их је све послао у Брусу. *"А онда, отпремивши поштено све његове људе и Деспину, нареди да је отпрате натраг у Брусу, у земљу. Тако се завршио овај турски рат с великим каном"*.

По Халкокондилу ова прича је нешто другачија најпре због тога што он тврди да Оливера није заробљена код Ангоре. Тимур је након победе и заробљавања Бајазита кренуо ка Бруси знајући да се тамо налази турска ризница коју је желео да узме за себе. Ту је затекао и Бајазитов харем и међу женама Оливеру. Чувши да је она Бајазитова љубимица и да је он воли више неголи друге жене, нареди Оливери да му пред Бајазитом служи вино. Наравно да је Бајазита наљутило и он није, као по Константину из Островице, то све прећутао Тимуру већ му је рекао: *"Што чиниш, нити је твога оца нити твоје мајке достојно; јер како су ти и отац и*

мати глупаци и сиротани, зар ти пристоји да срамотиш царско дете и царску жену и да бешчастии оне који су ти, по природи њиховој, господари".

Константин Филозоф такође има своју верзију овога догађаја. Након битке код Ангоре, по Константину, Тимур је и даље наставио са ратним дејствима. Оливера је пала Монголима у заробљеништво, али се нигде не наводи како и где. Након што је завршио са ратним походом вратио се Тимур кући и ту га је пронашло посланство које је послао кнез Стефан ради неких преговора и склапања уговора. Осим тога посланство је у име кнеза од Тимура затражило и Оливеру, што овај није одбио тако да је она ускоро стигла у Србију. *"И ове речи рече ка поклицару званом Аидину, кога увек спомињани (Стефан) ка овоме (Тамерлану) посла због неких уговора (као) и да иште сестру његову (Оливеру), коју као заробљеницу са свима Бајазитовима узеше и њу са многим мудрошћу отуда (из ропства) изведе".*

Најинтригантније је о Оливерином заробљавању писао Мавро Орбин. По њему Тимур је Бајазита и Оливеру (коју Орбин назива Милевом) водио за собом и приказивао по оним земљама куда је пролазио. Да би Бајазита што више понижио држао га је у кавезу као дивљу животињу. У једном тренутку раскалашности одлучио је Тимур да се са њима двоје сурово поигра. У Скитији, на једној гозби, коју је приредио тамошњим великашима, нареди Тимур да се Бајазит донесе у кавезу, а да се Оливери одсеку хаљине изнад појаса те да тако нага служи пијане госте на гозби. *"Кад се Тамерлан вратио у Скитију, приредио је раскошну гозбу свој господи и кнезовима Скитије. На ту гозбу је био допремљен кавез у којем је био затворен Бајазит. Тамерлан је наредио да доведу и Бајазитову жену, те да јој одсеку хаљине све до пупка, тако да су јој се видели стидни делови, па да таква разноси јела званицима на гозби"* (Орбин). То је за поноситог Бајазита било и превише понижења, што је уосталом Тимур и хтео, али реакција султанова је била изузетно неубичајена. Не могући да издржи да види како му омиљену жену понижавају, а сматрајући да се тиме још више и он сам исмејава Бајазит се убије на чудан начин, ударајући главу о пречке кавеза. *"Гледајући то, њен муж Бајазит је био бескрајно тужан због њене гадне коби. Стога одлучи да се убије, но како није имао чиме да то изведе, ударао је главом о пречке кавеза, док се на крају невољно и бедно није убио"* (Орбин). Прича је очигледно легендарна и тешко да у њој има нешто више истине, а то се види и из тога што Орбин тврди да је и Оливера већ други дан након Бајазитове смрти умрла, што наравно није тачно. *"Његова жена Милева упокојила се други дан после његове смрти"*. Она је још дуги низ година надживела свога мужа Бајазита, али и брата Стефана који ју је избавио из монголског ропства. Истина, касније није играла скоро више никакву улогу у политичком животу Србије.

Интересантно је то време у Србији. Страховит притисак из Турске, унутрашње несугласице и свеопште безнађе нису натерали људе да клоне духом, што би се можда могло у таквој ситуацији и очекивати. Напротив, изгледа да је баш то доба створило можда и највећи број изузетних фигура у српској историји. И ранији векови су створили неколико изузетних личности, на првом месту Немањиће, али стиче се утисак да их никада није било у једном моменту колико-толико тада. Две

породице, Лазаревићи и Бранковићи, имали су два изузетна представника: кнеза Стефана и Ђурађа (који ће своју особеност тек да покаже). Оно што је можда најупечатљивије јесу женске фигуре које су се тада појавиле. Одједном на политичкој сцени Србије жене добијају водећу улогу. Породицу Лазаревића води удовица кнеза Лазара, кнегиња Милица. За то време на челу породичног савеза Бранковића јесте ћерка кнегиње Милице, удовица Вука Бранковића, Мара. Обе се као лавице боре за престиж својих породица, односно синова који су још веома млади и неискусни за самосталан пут у политику.

У Србији тада постоје два породична савеза (Бранковићи и Лазаревићи), а оба воде жене (Мара и кнегиња Милица). Осим њих две, ту је присутна још и фасцинантна Јефимија (удовица деспота Угљеше Мрњавчевића) која своје удовичке дане проводи на двору кнегиње Милице и помаже јој у вођењу државних послова. На крају, ту је и Оливера која је заузела најистакнутије место у харему турског султана Бајазита и са тог места успела да своме брату кнезу Стефану учини многе услуге (видели смо да му је можда и живот спасила). Не много након Оливере још једна Српкиња ће да отпутује у харем турског султана (овога пута Мурата II), али овај пут из куће Бранковића. Биће то ћерка Ђурађа Бранковића по имену Мара. Она неће бити толико омиљена код султана Мурата II (свога мужа), али ће је зато изузетно ценити његов наследник султан Мехмед Освајач (освојио Цариград) и чак сматрати другом мајком. Њене услуге Србији у то тешко време (у односу на ову причу, време које тек наилази) није могуће преценити.

Ова галерија изузетних женских ликова више никада неће бити поновљено у Српској историји. Било је и раније интересантних жена које су оставиле трага, али то је све било појединачно и њихов утицај је на крају ипак био тек спорадичан. Но, сада су оне биле те које су одређивале судбину Србије и њиховој вољи су се мушкарци покоравали пратећи онај политички правац које су оне одредиле. Није сврха ове приче да објасни ову појаву, али она је евидентна и права је штета да се тиме није скоро нико озбиљније позабавио.

Турска држава је била у распаду, а одмах након победе код Ангоре, Тимур је прокрстарио целу Турску дошавши до обала Егејског мора. Губици на турској страни су били страшни, али на српској на сву срећу нису били тако велики. Из битке су извукли кнез Стефан и Ђурађ Бранковић, међутим Гргура Бранковића заробили су Монголи. Ипак, веома брзо након битке успео је Ђурађ да уз богат откуп из заробљеништва извуче свога брата. Недуго потом, српски одреди су кренули кући, али био је то тежак пут. Требало се пробити до византијске територије, а то није било лако. Осим одреда Монгола који су стално крстарили и нападали све што су видели, било је ту безброј хришћанских или турских група које су безглаво бежале покушавајући да измакну Монголима. Сви су покушавали да се дочепају Европе, али то није било лако јер су Ђеновљани скупо наплаћивали превоз бродовима. Српски одреди нису имали много проблема ни око тог дела пута будући да су кнез Стефан, али и Ђурађ Бранковић, били сасвим добро снабдевени златом да плате превоз. Међутим, хиљаде других јадника је могло само да

посматра оне сретнике који су имали новца да плате превоз и да чека дивље Монголе да дођу и да им намакну ропски конопац око врата.

Размере турске катастрофе код Ангоре успело је у потпуности да схвати барем неколико тада веома битних личности. На првом месту био је то Бајазитов син Сулејман који је успео да се извуче из битке и не губећи ни тренутка похитао ка Галипољу. Одмах је у европском делу османлијске државе успео да преузме власт, а у томе му је неизмерно помогло то што Монголи нису имали намеру да прелазе из Мале Азије у Европу. Међутим, положај му није био нимало сигуран јер је у Малој Азији остало још неколико Бајазитових синова па је било сасвим извесно да ће ускоро међу њима започети борбе за власт. Сам Тимур није имао жеље да остаје дуже време у Турској већ се спремао за поход на Кину. Стога је одмах почео да успоставља онај систем власти који је постојао још прије Бајазита, односно почео је да враћа на власт оне кнежеве које је Бајазит отерао. Истовремено, помагао је Бајазитовог сина Мехмеда да успостави своју власт над остацима османлијске државе у Малој Азији.

Сулејман је из Европе посматрао све те догађаје и знао да османлијском државом може да завлада само онај ко чврсто држи језгро османлијских држава, односно Малу Азију. Знао је да ће, уколико жели да буде турски султан, морати са војском да пређе у Малу Азију и ту скрши своје такмаце. За такав подухват морао је на првом месту да има мир у оном делу турске државе којим је владао, односно оном делом који се налазио у Европи. Стога је непосредно након битке ступио у контакт са Византијом и другим европским земљама које су га окруживале у жељи да са њима успостави мир. Био је сувише слаб да са њима сада ратује, а опет, с друге стране, поглед му је био упрт ка Малој Азији.

Византија је такође на време схватила шта ће донети пораз Бајазита под Ангором, а да су одмах деловали видело се и по њиховом поступку са кнезом Стефаном. Одмах након битке он је успео да се дочепа Цариграда, а са њиме је био и брат му Вук. У то време у Цариграду није боравио цар Манојло II Палеолог јер је путовао по Европи тражећи помоћ за посустало царство, а замењивао га је цар Јован VII Палеолог. Кнез Стефан је дочекан са свим почастима што је било можда помало и изненађење јер су сви знали да је кнез један од највернијих Бајазитових вазала. *"Благочастиви кнез Стефан стигавши, дакле, у Царствујући град заједно са братом својим Вуком, од свију слушаше љубазне речи и (сви) мишљаху као да гледају у неко сунце"* (Константин Филозоф). Међутим, лукави Византинци су на време схватили да Бајазитовом погибијом се распада и сав онај систем вазала који је султан успоставио. На првом месту Византија је добила прилику, коју је тада искористила, да се у потпуности извуче (барем на кратко) од турске зависности и да престане да плаћа данак.

Међутим, они никада нису потценили турску снагу и знали су да ће се тренутно посустале Османлије успети придићи и стога је требало искористити то међувреме и ојачати се новим савезницима. То значи да се сада отворила могућност формирања хришћанског блока за отпор Турцима, а у тај блок би могли ући и

многи дотадашњи хришћански вазали, на првом месту кнез Стефан. То је сада била идеална прилика за све да се отресу турског јарма и да се осамостале. Било је познато да је кнез и до сада показивао много знакова да му је турски јарам мрзак. Исто тако, Византинци су знали да се ради о веома младом, озбиљном и надасве ратнички способном човеку на кога се могло ослонити. Његовим придобијањем Турци би изгубили, а Византија добила на своју страну најјачег ратника на Балкану.

14. Деспот Стефан

Ако кнез Стефан до доласка у Цариград није схватао сву размеру турског пораза на Ангори и све шансе које се због тога указују хришћанским земљама које су биле зависне или заузете од турске армаде, Византинци су се потрудили да му то објасне. Њему као искусном човеку, иако младом, није требало два пута говорити да би схватио оно што наилази. Веома брзо се приклонио Византији и већ ту постао од турског вазала један од најљућих турских противника. Вероватно је и њему самоме било доста ратовања против хришћана, а све за турску корист. Ни касније Стефан није крио то да је управо битка код Ангоре била управо она прекретница која га је ослободила вазалства према Турцима па тако у једној повељи из 1405. године каже: *"Од Косова порабоћен бих исмаиљском народу, док не дође цар Персијанаца и Татара и разруши те, и мене од руку ових бог милошћу својом ослободи"*.

Да би га још више привукао на своју страну византијски цар Јован VII Палеолог му током августа 1402. године додели титулу деспота, иначе достојанство по висини одмах иза царског. *"Док је раније поменути Стефан боравио у Цариграду, добио је титулу деспота"* (Орбин). Осим тога поведени су разговори и о томе да се Стефан ожени за сестром царице Јевђеније (жена цара Јована) која се звала Јелена (Јелача), иначе ћерком господара Лезбоса, Франћеска II Гатилузија. *"Овај, дакле, благодостави Јован имао је не мало сукоба са становницима Галате (Беновљанима); када виде (Стефана) у Царствујућем граду, веселећи се са њим у царским (дворима) даде (му) венац деспотскога достојанства који беше сам себи исплео својим храбрим делима и добрострадалним подвизима"* (Константин Филозоф). Стефан се није дуго премишљао и одмах је ушао у преговоре око женидбе која је реализована нешто касније (1405.).

Не може се отети утиску да је према кнезу Стефану поступљено помало и нападно љубазно, што је било свакако срачунато. Мало је српских владара који нису били опчињени византијским сјајем и културом, тако да ни сам Стефан сигурно није био никакав изузетак. На њега је било још лакше утицати јер су то били тренуци можда и очаја након изгубљене битке. Уморан, уплашен, израђављен и пун отисака крвавог разбојишта код Ангоре, а у потпуној неизвесности око будућности (не заборавимо да је Бајазит био заробљен), одједном се Стефан у Цариграду нашао у једном сасвим другом свету. Огромно богатство, велики вртови, тиха музика, вековна култура, сјај царских дворова могао је њему тада дати представу о величини Византију коју она није имала објективно. Византијски цар је то радио

намерно знајући да ће то оставити утисак на Стефана, а коначно био је то стари рецепт лукавих Византинаца. Увек треба довести у Цариград онога са ким се преговара да би му се са сјајем престонице отупила чула и тиме га навели на оне одлуке које можда не би донео. Опчињен првим утиском можда је Стефан могао помислити да је Византија много јача него што је он то мислио, али веома брзо код њега ће доћи до отрежњења и схватања праве ситуације.

Ово је био потпун преокрет оне политике коју је Стефан водио до тога момента. Од верног и способног турског вазала, он сада постаје један од стубова будућег отпора Османлијама. Осим тога, Стефан је примањем деспотског достојанства на неки начин признао супрематију Византије у односу на Србију, односно, барем теоретски постао византијски вазал. Међутим, то је изгледало тако само на први поглед јер никада кнез Стефан (сада већ деспот) није био ни у ком погледу завистан од Византији нити им се нешто посебно клањао већ је напротив себе увек сматрао самодршцем и потпуно независним. Због тога се и називао самодршцем, а једном чак и самодржавним деспотом. Но, расправе око тога биле би већ чисто теоретске и сувише правне да би биле интересантне за ову причу. Ако су Византинци мислили да су придобијањем Стефановим успели да направе добар пазар, онда је он могао бити сигуран да је направио још бољи. На време је схватио да добија прилику да се отресе турака и задобио је титулу деспота што је у хришћанском свету била и те како цењена титула. Са том титулом могао се у пуном сјају појавити на сваком европском двору, а видећемо из касније приче да је он то и те како чинио. Тиме је уздигао не само себе већ још и више Србију која од скоро разбијене државе након Косова, сада постаје Деспотовина.

Исто тако, најмање приметно, али можда најбитније јесте то да је све ово у потпуности самосталан Стефанов политички потез. До тога момента, по свему судећи све политичке одлуке у Србији биле су доношене у породичном кругу Лазаревића, а у њему без икакве сумње најистакнутију улогу је имала кнегиња Милица. Међутим, сада кнегиње није било ту да усмерава Стефана и он сасвим самостално прави свакако одлучујуће потезе свога живота. Да ли је он о свему овоме било шта питао брата Вука који је био стално са њим јесте питање на које нема одговора. Нема разлога мислити да није, мада каснији сукоби са Вуком и потези овога, могу можда да наведу на мисао да га брат и није у потпуности подржавао, али да га није могао спречити. У сваком случају византијски цар се обраћао директно кнезу Стефану, њему доделио деспотску титулу и за жену принцезу из царске породице, чиме је на недвосмислен начин стављено до знања кога Византија сматра за владара Србије. Све је то могло да сасвим јасно укаже Стефану на сопствену важност и вредност, али је исто тако и код Вука могло да изазове љубомору. Стога је врло лако могуће да је Цариград можда био оно место на којем је посејана клица будућег тешког раздора два брата из куће Лазаревића: деспота Стефана и брата му Вука.

Ако можемо само да претпоставимо (што не мора да буде и тачно) да је баш тада у Цариграду међу браћом Лазаревић започела суревњивост, за сукоб између куће Лазаревић и куће Бранковић то је сасвим сигурно. Видели смо да су Гргур

Бранковић и Ђурађ Бранковић ратовали под Ангором као турски вазали. Да ли су се и они истакли као кнез Стефан, не знамо, али су у сваком случају прошли много горе будући да су Гргура Монголи заробили. *"После Бајазитовог пораза сви побегоше у Цариград, изузев Гргура, којег су Татари били заробили, али се после откупио"* (Орбин). То је био онај разлог који је Ђурађа Бранковића задржао у Ангорској околини, будући да је покушавао да свога брата откупи од Монгола. То му је до краја и успело, али протекло је довољно времена за које је Стефан стигао до Цариграда и обавио све ове политичке послове о којима смо до сада говорили.

Када су Бранковићи стигли у Цариград имали су шта да виде. Стефан је за то кратко међувреме постао од турског вазала љути турски противник и уз то још обдарен титулом деспота, а осим тога из све снаге се воде преговори да постане и царски зет. И до тада њихови односи, ако већ нису били отворено непријатељски, били су најблаже речено затегнути. Ово што су сада видели било је већ превише. Тешко да су они били љубоморни на Стефанову титулу деспота или на то што ће он постати царски зет. Њих је много више плашило то што је Стефан постао турски противник, а управо је то могло на њих имати далекосежне последице. Ево зашто.

Видели смо да су они на једвите јаде уз много новца, потплаћивања и среће, успели да се некако непосредно пред Ангорску битку дочепају оних поседа које им је Бајазит отео и доделио Лазаревићима на управу. Сада је све то дошло опасност јер су им поседе вратили Турци и они су једини могли да гарантују да ће то тако и остати. То што је Стефан пришао турским противницима као и тиме што је добио титулу деспота могло је значити само то да га сав остали хришћански свет признаје за вођу свих Срба, што опет даље значи да ће то морати и Бранковићи. Док је Србија била под Турцима био им је Стефан надређен па су им чак и земље одузете у његову корист. И када су коначно успели од султана да некако измоле старе привилегије долази до турске катастрофе, а Стефан прелази на страну хришћана и ови га одмах у старту сматрају вођом Србије. Не заборавимо да су Бранковићи увек били независни од Лазаревића, а сада је управо то дошло у питање. Сасвим је за природно очекивати да се сада деспот Стефан поставити и њима као господар у будућем политичком правцу, а што је најгоре за њих јесте то да ће деспот имати подршку целог хришћанског света. Сам деспот је сасвим сигурно тако нешто морао и да уради јер се од њега то очекивало, а можда и саветовало од стране византијског цара. Србија није могла имати два господара. Могуће да је управо то био онај разлог који је њих довео у сукоб. Поносни Бранковићи нису хтели да имају деспота за господара, а опет деспот Стефан није желео да поред њега у Србији буде било ко самосталан.

Вероватноћа да је било управо тако није никако мала. У сваком случају у Цариграду је дошло до жестоког сукоба између деспота Стефана и браће Бранковића. Било је сасвим очигледно да Бранковићи никако неће поново под власт деспота Стефана и да ће самостално водити политику. Постојала је објективна опасност да би Бранковићи могли први доћи у Србију и покушати да подигну Србију против деспота. Изгледа да је Ђурађ Бранковић тада из Цариграда покушао да оствари контакт са Бајазитовим наследником, Сулејманом, и да га

обавести о Стефановом преокрету. Исто тако, имао је намеру да од Турака затражи војне одреде не би ли Стефану запречио пут у Србију. Желећи да то спречи, јер радило се о издаји, одлучи Стефан да код византијских власти изради то да се Ђурађ за једно време баци у тамницу. *"Док су се они, дакле, налазили у Цариграду, Ђурађ Бранковић је на захтев својих ујака Стефана и Вука био бачен у тамницу, јер су они међусобно били непријатељи. Ова су се, наиме, два брата прибојавали да он не оде у Романију Муслману Челебији, сину турског цара, па да не стигне пре њих у њихову покрајину"* (Мавро Орбин).

Ови наводи могу да размишљање одведу на то да се Стефан заправо бојао онога што би ми данас назвали државни удар. Наиме, плашио се тога да би Бранковићи можда могли уз помоћ турака целу Србију да ставе под своју контролу. Зато је Бранковиће требало барем тренутно елиминисати, а за тако нешто најбоље је средство било то да се они затворе. То би утамничење трајало таман толико да он у Србији осигура власт и учврсти свој положај који би можда могао бити уздрман променом његовог политичког курса. Ово је верзија која је углавном прихваћена, мада није и сасвим сигурна. У сваком случају радило се о престижу две куће, Лазаревића и Бранковића. Основни узрок је био то, а све остало били су само поводи.

Оставивши Ђурађа у заточеништву деспот Стефан је са братом Вуком напустио Цариград и кренуо пут кући. У то време већ је владало непријатељство између деспота Стефана и турака, мада се за прави разлог тога не зна. Тешко је поверовати да су Турци већ сазнали за деспотов политички преокрет, али остаје чињеница да су Турци већ тада почели да нападају деспотове одреде који су се враћали из Ангоре. Могуће да је тада избила из све снаге нека дотадашња прикривена нетрпељивост па су Турци хтели да искористе прилику и да наплате деспоту неке старе непречишћене рачуне. Није немогуће ни то да су Турци били свеукупно незадовољни начином на који се деспот борио под Ангором и да су га сматрали једним од главних криваца за своју несрећу. Резултат свега је био у томе да је један већи српски одред дочекан у заседи у Црноменској шуми и страшно исечен од стране турског војсковође Сарица. *"А неки од његове војске, оделивши се, дођоше, прешавши море и мало, прошавши Андријанов град (Једрене) (али) беху исечени од некога Сараже, за кога кажу да је из почетка заробио храброга страдалца и да је мрзео и његова сина (Стефана). А било је исечено ово војништво у црномијанском луку"* (Константин Филозоф).

Како се сувоземним путем, који је био краћи, није могло натраг у Србију, морао је деспот Стефан са братом да крене заобилазним путем лађом преко мора. Но, ни ту нису били баш добре среће јер су морали да претрпе напад једне веће флотиле турских чамаца пуних стрелаца. Међутим, велика ђеновљанска лађа, којом су Лазаревићи путовали, успела је релативно лако да одбије овај напад и да неке турске чамце испреврће. Иако је журио кући, деспот није успео да издржи, а да не сврати у Митилену код Франческа II Гатилузија, не би ли видео његову ћерку, односно своју будућу невесту. *"Цар Јован га посла да оде с лађама његовом тасту на Митиленско острво да га са лађама спроведе у Арбанасе. Јер овај намераваше*

да тамо иде" (Константин Филозоф). На крају, ту се задржао много дуже но што је требало и него што је планирао. Дочек је био више него срдачан, а изгледа да се Стефану допала и будућа невеста. *"А овај (таст) предузе (све) јер му се указа прилика да види светлу даницу у своје граду; и у овом најизабранијем и красном граду Митилени не беше места где га овај Катеолуз није гостио, спремајући проводе и гозбе у својим баиштама и вртovima уз клицање: Многаја лета, Владико, као што је обичај владалачком чину. Тада је овај превисоки (Стефан) о коме је реч, угледао и кћер овога владара, коју после узео за жену. Јер по матери је и ова нећака цару Мануилу, од кога се и господа и тај род називају Палеолози"* (Константин Филозоф). Тада је веровао да нема неких посебних потреба да жури кући јер Ђурађа је лукавством, не много часним, успео да смести тамо где ће му овај најмање сметати, односно у Цариградску тамницу. Ипак, да би био потпуно сигуран и плашећи се да би већ пословично подмитљиве Византинце Ђурађ могао лако потплатити и тако побећи, оставио је деспот једног свога поверљивог властелина да пази на Ђурађа. *"У међувремену је њихов сестрић Ђурађ лежао у тамници у Цариграду. Деспот га је тамо био поверио неком свом властелину који га је,.."* (Мавро Орбин).

Ако је тако мислио, горко се преварио јер је Ђурађ успео веома брзо да се ослободи тамнице и то тако што је подмитио ни мање ни више него баш тог *"поверљивог"* деспотовог човека. Какав је био облик мита не зна се, а Орбин само претпоставља да је Ђурађ овога властелина привукао *"можда, каквим великим обећањем,"* те да га је онда овај *"ослободио, пронашавши кључеве тамнице"*. У неким српским летописима постоје директнији описи ових догађаја где се као Ђурђев ослободилац спомиње неки племић по имену Родоп. *"Године 1402. септембра 3. украде Родоп Ђурђа Вуковића из сужањства у Цариграду"*. Да Родоп није легендарна већ стварна личност није уопште спорно. Тако је у селу Бањи, близу Рудника, на улазу једне (сада већ порушене) црквице откривена надгробна плоча на којој пише да је то гроб Родопа и да је он умро дана 7. фебруара 1436. године. Осим тога спомиње се породица Родоп у неколико дубровачких докумената, но за нашу причу они не играју надаље било какву улогу.

Ово бекство је било негде током септембра 1402. године. Наравно да Бранковићи нису губили ни тренутка времена и да су се одмах запутили ка ономе ко им је могао сигурно дати помоћ, односно ка турском султану Сулејману. Овај их је одмах лепо примио јер је осетио добру прилику да уз њихову помоћ сломи непослушнога деспота Стефана и том победом оснажи свој, у том моменту, несигуран положај владара у европском делу турске државе. За то време у малоазијском делу државе дигли су се сви дотадашњи турски вазали, појавили су се нови претенденти на султански трон, а било је јасно да нови турски султан може да буде само онај претендент који овлада Малом Азијом. Сулејман је знао да ће морати убрзо да се пребацује тамо и да покуша да скрши тамошње претенденте. За тако нешто му је била потребна сигурна власт у европском делу, а прелазак деспотов у хришћански табор је управо значајно да му се и ту, у Европи, љуља власт. Долазак Бранковића му је управо дао идеалну прилику, али и добре савезнике, да скрши деспотов отпор. Стога и срдачан дочек који је требао да покаже

Бранковићима колико их султан уважава. Осим тога, Бранковићи су добили и турску војску која је била подељена у два дела. Једним су управљали они (Бранковићи), а другим делом турски заповедници. *"Кад је Ђурађ дошао турском цару, овај га је лепо примио и одмах му дао да обуче своје владарско одело, те га даровао многим вредним стварима. Између осталог даровао му је своје оружје у знак велике љубави и поверења које је имао у њега. Затим му је дао своју војску, чијим је једним делом командовао Ђурађ, а другим турски заповедници"* (Мавро Орбин).

Ови потези Бранковићима не могу никако да послуже на част и могу се тумачити једино њиховом великом озлојеђеношћу на породицу Лазаревића. Ако су они били ти који су до тога момента могли да Лазаревићима пребацују сарадњу са Турцима и да се представљају као једини који су до последњег момента пружали отпор, сада се ситуација потпуно преокренула. Деспот Стефан је окренуо своју политику и желео да се у савезу са хришћанским земљама отресе Турака. Међутим, сада су Бранковићи ти који пружају отпор таквој, у својој бити ипак исправној политици деспота Стефана, и ни мање ни више него они бивају ти који доводе турску војску у Србију. Тешко је веровати да су Турци ишли са Бранковићима само зато да би им послужили у борби са Лазаревићима, те да би после битке једноставно напустили Србију. Не, они су ишли да поново потчине Србију и да невернога вазала Стефана Лазаревића склоне са српског престола и да поставе неког себи верног који ће наставити да их служи. То су Бранковићи сасвим сигурно знали и свесно су прихватили тај ризик. Били су спремни да жртвују идеалну прилику за ослобођење Србије од турака зарад својих себичних интереса, односно зарад старих непречишћених рачуна са Лазаревићима. Ако су се њихови неки потези до сада можда и могли да оправдају, сада то више није било могуће.

Било како било, сукоби између две најмоћније породице у Србији су започели. У Србији се о томе још увек није ништа знало, а вести су споро путовале. Једино што се сигурно знало било је то да се битка код Ангоре одиграла, а да су Турци и њихови савезници страшно исечени. Кнегиња Милица није знала ни да ли су јој синови преживели, а иста је ситуација била и са Маром Бранковић која се такође бринула за своје синове. Због тога су обе забринуте мајке тражиле од Дубровника током лета да им помогне у тражењу синова. Међутим, временом долазе приче и њима о ономе свему што се у Цариграду дешава. Тада је између мајке (кнегиње Милице) и ћерке (Маре Бранковић) планула мржња јер су се обе бориле за своју децу.

Баш време када је Ђурађ Бранковић успео да се извуче из тамнице (септембра 1402. година), стигли су деспот Стефан и Вук са бродом у Бар. Ту их је дочекала рођена сестра Јелена и њен муж Ђурађ Балшић. *"Он се са својим братом укрцао на једну митиленску галију и допловио најпре под Улцињ, а затим се искрцао близу Бара"* (Мавро Орбин). Током боравка код Балшића дочекали су деспот Стефан и Вук о бекству Бранковића из Цариграда. О самом одласку Бранковића код турака тешко да су дочекали одмах, али деспоту, као умном и способном политичару, одмах је синило на коју су се страну ова двојица могла упутити. Било је савршено јасно да

ће сада оружје говорити и стога деспот не губи време већ јавља мајци (кнегињи Милицы) да што брже прикупља војску. Истовремено је затражио и добио од зета Ђурђа Балшића појачање са његовим војним одредима. *"Нагодио се са својим зетом Ђурђем Страцимира Балшића, господаром Зете, који му је дао много људи с којима је дошао у Раику"* (Мавро Орбин). Сада је већ могао да рачуна са прилично јаком војском која ће се моћи супротставити онима које доведу Бранковићи. Са том армадом могао је кренути ка Србији.

Бранковићи и Турци до тада нису губили време већ су својом војском блокирали све путеве који су могли довести у Србију. Основни правац којим је деспот Стефан могао да дође у Србији ишао је преко Косова и Метохије, управо оних територија које су припадале Бранковићима и које су они сада здружени са Турцима држали блокиране. Крајем октобра 1402. године кренули су Лазаревићи из Зете ка Србији. *"Сулејман, који се утврди на западу, сазнавши шта је било са Стефаном и знајући да хоће да се искрца негде у западним крајевима, сам пође тамо са свима својима. А беху тада са реченим Сулејманом и синови старије деспотове сестре Маре (Ђурађ и Лазар), који се, и не хотећи, заједно бораху са Турцима, јер друкчије не беше могуће. Њима (стога) цар заповеди држати путеве и да пазе на ове у земљи, јер нигде не беше могуће проћи овом благочастивома (Стефану)"* (Константин Филозоф).

Навод Константина Филозофа да је турску војску предводио лично Сулејман (Бајазитов син) није тачан и он није био ту већ су војску водиле друге његове војсковође. Остаје отворено питање да ли се Гргура Бранковић до тада ослободио сужањства од Монгола. По овим досадашњим наводима Константина Филозофа изгледа као да није, те да је са Ђурђем био најмлађи брат Лазар. Но, то је веома дискутабилно и јесте став онога ко је преводио летописца јер се он (Константин Филозоф) нигде у оригиналном тексту тако не изјашњава већ само каже *"синови старије сестре"*, али не каже који. Стога смо у овој причи пошло се од тога да је Гргура од Монгола непосредно након битке код Ангоре откупио његов брат Ђурађ и да су њих двојица прошли све ове досадашње догађаје заједно. За такав став осим логичких нема неких посебних доказа, али не постоје ни супротни. Како то сада не игра неку посебну улогу на томе се нећемо ни задржавати јер Гргура Бранковић и иначе нема неки посебан значај у свим овим догађајима, а исто тако ни Лазар. Главне личности су за сада деспот Стефан, Вук Лазаревић и Ђурађ Бранковић, а Лазар Бранковић тек касније добија значај.

Деспот је желео да се што прије дочепа Косова и стога је изабран пут према Жичи. Истовремено је обавештена кнегиња Милица којим правцем јој крећу синови и речено јој је да им у сусрет пошаље ону војску коју је сама успела да сакупи. *"Обавестио је деспот благочастиву госпођу матер своју (Милицу о своме доласку), а његов раније поменути зет даде му војске колико је могуће да га спроводи, када је ишао и приближавао се пределима српским, где је прва архиепископија српска"* (Константин Филозоф).

Две војске су се судариле близу манастира Грачанице на Косову код места Трипоље. Са Турцима је био кесар Угљеша Влатковић који је без своје воље морао да им се придружи, али веома је брзо искористио прилику да ступи у контакт са деспотом Стефаном и да му пружи све податке о војсци Бранковића и Турцима. Нешто касније кесар је са својим одредом окренуо страну и од Турака прешао Лазаревићима. На крају се кесар показао као далеко разумнији и као већи патриот но што су тога момента били Бранковићи, а деспот Стефан му није заборавио ту услугу дајући му после одговарајућу награду. *"А тада са Турцима беше ћесар Угљеша; он велику услугу учини посланством ка благочастивом (Стефану) од ових (Турака), јављајући њихове одлуке и намере; затим, ускоро после тога, и сам прибеже под крило деспоту Стефану и земљу своју отачаску: Врању и Иногошт и Прешево прими и задржи. И постаде као неко крило хришћанима"* (Константин Филозоф). Ускоро су пристигле и трупе које је сакупила кнегиња Милица, али оне су већ биле много слабије опремљене и много мање одушевљене за борбу од оних које је деспот имао. *"А беше најхитније дошла и од његове матере војска, која се нашла убрзо (захваљујући) материнском поспешењу, али ипак са временским закашњењем и са недовољном спремом;.."* (Константин Филозоф).

Видевши да је турска војска подељена на два дела, одлучи деспот да и он своју војску такође раздели. *"С друге стране, ни деспот Стефан није пропустио да спреми добру војску, па ју је поделио на два дела: једним делом је заповедао он сам, а другим делом његов брат Вук"* (Мавро Орбин). Константин Филозоф у овој раздеоци деспотове војске није налазио неки ратни ефект већ чисто његов практични циљ да ако погине један брат други остане жив. *"Јер дошавши на Косово, где (беше) и отац његов, и сазнавши да су (тамо) многи (Турци), раздели своју војску која је била са њим на два дела, као Јаков у старини, да ако један буде исечен, други да се спасе. Ако један брат падне, други ће благочастивом стаду пастир остати"* (Константин Филозоф). Већи део војске повери деспот брату Вуку и нареди му да нападне онај део противничких војника које је водио Ђурађ Бранковић: *"он даде већину војника своје брату Вуку, а сам мањи део узевши са собом, пође у бој"* (Константин Филозоф). Иако се веома храбро борио, на крају се показало да Вук није по војној вештини дорастао Ђурађу Бранковићу, тако да је крајњи резултат за њега био поразан. *"Кад је дошло до борбе између Вука и Ђурђа, Вук се јуначки борио као прави капетан, али је ипак био поражен и спасао се с мало војника"* (Мавро Орбин).

Док се Вук носио са Ђурђем Бранковићем, деспот Стефан је напао са својом војском онај део противника који су сачињавали Турци. Успео је да их у потпуности разјури и да оствари апсолутну победу и да при томе поубија мноштво Турака. Управо је ту до сада већ поменути кесар Угљеша, који је у самој почетку битке био у оквиру турске војске, одиграо велику улогу. Најпре је Турке наплашио снагом деспотових војника говорећи им да неће успети да издрже ни њихов први удар, а онда је сасвим отворено прешао на деспотову страну. *"Заметнувши битку с турским капетанима, његов брат Стефан их је поразио и извојевао победу пре стратегијом него храброићу својих војника. Био је, наиме, неки властелин по имену Угљеша, вазал и савезник турски, који се тада налазио у турској војсци."*

Кад је управо требало да отпочне битка, он је уверио Турке да не прихвате борбу, пошто неће моћи издржати први налет и напад хришћана. Стога, чим је настала битка, Турци се скоро дадоше у бекство. То је био разлог што су их деспотови људи многе поубијали" (Мавро Орбин).

Турци су добро познавали деспота Стефана још из оних времена док је био њихов вазал и док се борио на њиховој страни, тако да их његова ратна вештина није могла много изненадити. Стога је и разумљив онај страх од саме његове појаве на бојном пољу и турско безглаво бекство када је он сав оклопљен улетео у крешево. И иначе веома висок и крупан као човек, на великом бојном коњу у сјајном оклопу са огромном бојном секиром којом је витлао око себе, морао је деловати страшно. Уз све изгледа да је и кнез био у неком страховитом осећању које га је нагонило да Турке немилосрдно исече. Могуће је да се у њему тада нешто преломило јер по први пут у животу добио је прилику да мрске Турке коначно убија. Свега се тада могао сетити. Од Турака је доживео мноштво понижења до тога момента, а познавајући његов понос и гордост тешко је и замислити са колико се он муке и до тада сустезао и трпео. Најпре су му ликвидирали оца на Косову (1389), затим је морао он лично да им води своју сестру Оливеру султану у харем, ко зна колико пута је морао да пред њима стоји сагнуте главе, одлазио је Бајазиту неколико пута на милост и немилост не знајући да ли ће му овај до краја главу одсећи, ко зна колико је бојева водио за турски рачун. Много је било српских живота који су под његовим вођством изгинули за турски интерес, а да би се то могло тек тако заборавити. Као да им и то није било доста Турци су се сада опет појавили у Србији желећи да му одузму престо. Међутим, сада је ситуација била сасвим другачија и он им се више није морао клањати већ их је могао дочекати онако како они то и заслужују, са оружјем у руци. Само тако се може објаснити онај страшни гнев који је њиме овладао. *"Против њих (Турака) веома храбро удари, а када су га ови угледали, кликнуше један другоме: Погледајте, погледајте Лазарева сина! И одмах са речју дадоше се у бекство. А овај, у освети, крвављаше десницу своју крвљу својих непријатеља; и тада се могла рећи она пророчка реч: Десница Господња учини силу и десница Господња прослави се у крепости и множином славе своје срушио си ратне непријатеље. И тако сам гоњаше тисућу и двојица дигоше десетина тисућа. Од тада ухватише од овога (Стефана) страх и трепет"* (Константин Филозоф).

Према Бранковићима сигурно није осећао онакву мржњу коју је осећао према Турцима, јер у крајњој линији ни они нису били кривци за сву ту несрећу која је владала Србијом од времена Косовске битке. Сами Бранковићи били су можда и највеће жртве сплета несретних околности које су их угурале у неке ствари које они сигурно у нормалним приликама не би учинили. Највећи кривци за овај садашњи раздор су били Турци јер без њихове подршке Бранковићи не би били у стању ништа да учине, а најмање од свега да нападну на Лазаревиће. Осим тога нису Турци ратовали за рачун Бранковића, већ за свој интерес користећи њихову несрећу за своје циљеве. С друге стране, то је деспот сигурно знао, а Бранковићи су можда то тек почињали да осећају, Турци нису ни Бранковићима веровали ништа више него што су веровали већ одметнутом деспоту. Сулејман јесте дао војску

Бранковићима да себи прокрче пут у Србију и да оборе деспота са власти, али то није значило и то да би он на место деспота Стефана за владара поставио некога из куће Бранковића. Чак и на бојном пољу били су Бранковићи сумњиви Турцима, а нарочито је то био Ђурађ, па се наводи како је Сулејман послао једнога свога поверљивог војсковођу који је током битке требао да пази на Ђурђево понашање. *"А са Ђурђем, нећаком његовим, који је после био деспот свој српској земљи, беше и неки исмаиљћански велики војсковођа ради надзиравања његове (Ђурђево) верности цару"* (Константин Филозоф).

15. Сукоб међу Лазаревићима

Након што је разјурио Турке, деспот је кренуо да тражи брата уверен у то да је и овај (Вук) успео да сузбије Ђурђево трупце. Међутим, ту га је чекало изненађење. Уместо да види Вука као победника, затекао га је са једва двадесетак ратника, што је сасвим довољно сведочило о коначном резултату оног дела битке који су водили Вук и Ђурађ. На крају, иако су Турци разјурени, противник ипак није био побеђен, тако да деспот никако није могао бити сигуран у своју победу и стога се опрезно повуче у Ново Брдо. *"Деспот се вратио пут Трипоља, поуздано верујући да ће затећи брата као победника, но било је сасвим супротно. Сусрео га је, наиме, путем у пратњи од једва двадесетак коњаника. Стефан се због тога веома престашио и сместа скренуо према Новом Брду,.."* (Мавро Орбин). Лазаревићи су се заправо склонили са отвореног поља међу зидине Новог Брда које су их штитиле од Ђурђевих одреда који су крстарили околином. Циљ битке је, барем што се тиче Лазаревића, на крају ипак постигнут јер им је отворен пут ка Србији. То што војна снага Бранковића није сломљена могло је значи само то да Србија улази у период грађанског рата двеју породица. Стога је ту, у сигурности Новог Брда, деспот морао најпре да рашчисти све оно што га је омело да постигне пуну победу. На удару се најпре нашао његов брат Вук, као, по деспоту, главни кривац што Ђурађ Бранковић није био сломљен.

Разговор међу њима двојицом је изгледа у почетку био више као неко саветовање о грешкама претходних дана. Онога момента када је деспот од благих савета прешао на све оштрије прекоре који су се до краја претворили у отворено оптуживање за неспособност, Вук то није могао истрпети. *"После ове велике грачаничке битке дођоше оба брата (Стефан и Вук) у свој град Ново Брдо, град заиста сребрни и златни. Овај (Стефан), са победом, а овај (Вук) као побеђени. А благочастиви (Стефан), хотећи овога поучити ратној вештини, а још жалећи због погинулих војника, рече му неке преке речи"* (Константин Филозоф). Вукова реакција није дошла одмах и он је по свему судећи издржао, мада не сасвим мирно и без речи, све братове прекоре, али је искористио касније прилику да, тешко увређен, напусти брата и оде Турцима. *"А (Вук) мало почекавши и нашавши згодно време, побеже к Сулејману"* (Константин Филозоф).

Сукоб на Косову пољу значио је почетак грађанског рата двеју породица. Ова битка је била тек увод у разарања која су наилазила, а на њих није требао дуго чекати. Сами сукоби нанели су много штете Дубровнику који је покушавао да

размирице изглади, али у томе је имао слабог успеха. Страсти су ухватиле маха међу Бранковићима и Лазаревићима па стога у прекорном тону Дубровчани пишу Мари Бранковић: *"Бог зна, вољели бисмо да је међу вама љубав и добри мир како пристоји међу сестром и браћом. Да је тако господовали бисте и уздржали земљу у добром миру и стању, те би све добро било и наши би трговци могли опћити, јер трговца не може бити и не тражи друго него мирну и гојну земљу"*. Но, гледајући чисто војно, ситуација се задуго није мењала ни у чију корист тако да нико није имао неку израженију предност.

Нови моменат који је тада значајно утицао на све ове догађаје јесте ситуација која је створена Вуковим одласком код турака, односно Сулејмана. Већ је речено да је Вук то учинио зато што је био незадовољан оним начином на који се деспот Стефан њему обраћао након Косовске битке. Но, то би изгледа био тек делић свега тога и на такав закључак се долази читајући Константина Филозофа. Такво гледање би било ипак сувише једноставно јер односи између браће нису се покварили само због тога, чак могло би се можда рећи да је то био најмањи разлог за сукоб међу њима. Непосредно након Косовске битке било је објашњење међу браћом, али Вук је још увек остао са деспотом и узимао учешће у каснијим ратним дејствима против Бранковића. Међутим, веома брзо долази до међусобних несугласица будући да је Вук тражио од Стефана да му одели један део Србије на самостално владање, што овај није никако хтео да учини. Вук је пошао од једне једноставне ситуације. Србијом је до тада управљала породица Лазаревић са истакнутом улогом Стефана, али никада то није било толико пресудно да би се из тога могло закључити да је он и владалац у држави. Таква је ситуација била док је био Бајазит жив и док је Србија била у вазалном односу према Турцима. Међутим, сада Србија више није вазал, њени војни одреди већ побеђују турске, па према томе ни стари, породични, систем власти више не може да остане. Потребно је земљу поделити на два једина мушка члана породице Лазаревића, односно на деспота Стефана и на Вука.

Као и увек, када су у питању сепаратизми, Србија није оскудевала у побуњеницима. Стога није ни чудо што је Вук одмах нашао доста присталица међу деспотовом властелом, али не могавши деспоту ништа они сви заједно оду код Сулејмана. Ту буду лепо дочекани и Сулејман им одмах поклони један део земље. *"Вук пак, видећи да деспот не поступа с њим као прави брат и да му не да део очеве државе, крене с много властеле која је била у његовој служби право на двор турског цара. Цар му укаже велике почасти и уступи добар комад земље у Романији како би могао удобно живети с поменутом својом властелом"* (Мавро Орбин). Претпоставља се да је то било током новембра 1402. године.

Сада долази једна ситуација која није у потпуности разјашњена и која гони на доста размишљања, али и прављења комбинација које нису сигурне већ само могућне. Кнегиња Милица, чувши да јој је млађи син Вук из протеста отишао код Турака, а желећи да га спречи у томе, крене за њим у дубину турске територије. Међутим, Вук се кретао много брже него што се она томе надала тако да га није успела стићи где је планирала, али није желела да одустане од своје намере, па је стога и она све дубље залазила у Турску. *"А свеизабрана мати њихова (Милица),*

ишла је за њим чак у пределе исмаиљћанске, а не стигавши га на згодном месту, није се могла вратити из исмаиљћанских страна" (Константин Филозоф). На крају је чула да се Вук налази код Сулејмана па је и она продужила тамо. Међутим, када је једном стигла код Сулејмана није више могла назад за Србију већ је тамо боравила извесно време. Колико је то било није могуће рећи, али изгледа да је било дуже време. Константин Филозоф тврди да је она на крају успела да измири Сулејмана и свога сина, али не каже којим, па је претпоставка да се то односи на Стефана. "Зато пође и к Сулејману и измиривши га са благочастивим сином својим (Стефаном), врати се" (Константин Филозоф).

У свему овоме има много збрке и није јасна права природа и циљ који је имала кнегиња Милица када је кретала на овај пут. Да ли је она ишла искључиво зато да сустигне Вука и спречи га у намери да се придружи Сулејману и тиме почини издају или је ту било још нешто? И коначно питање које је заправо основно: да ли је кнегиња овај пут учинила искључиво као мајка желећи да спречи раздор међу синовима или је то можда била једна дипломатска мисија слична оној коју је већ имала путујући код Бајазита?

Из досадашње приче видели смо сасвим јасно да кнегиња није имала много обзира према појединачним члановима своје породице онда када је требало заступати интересе целе породице. То се сасвим јасно видело онда када је послала своју ћерку Оливеру у харем султана Бајазита, иако је овај био тај који је (могуће и својом руком) убио кнеза Лазара. Осим тога, Оливерин одлазак у харем није био само интерес породице Лазаревић, већ много више интерес целе Србије која је тиме сачувана од турске провале. Дајући ћерку султану, кнегиња је у себи потисла мајчинске инстинкте поступајући искључиво као политичар. Тога момента нису је сузе Оливерине могле померити у одлуци. Исто тако треба се сетити како је она са Јефимијом храбро отпутовала код султана Бајазита у покушају да спасе живот сину, а који је тада стварно висио о концу. Није се она размишљала ни онда када је требала да ратује са рођеном ћерком (Мара Бранковић) око јединства Србије под руком Лазаревића. Дакле, радило се о веома одлучној и смотреној жени која је била спремна на многа жртвовања (па чак и себе када се усудила на ризик да путује код Бајазита), а све зарад интереса породице и државе. Увек је умела да сачува хладну главу и да поступа рационално политички, без имало породичних емоција. Такво поступање је тада била прека потреба Србије и сва срећа што је то тако било.

Баш Вуково бекство код турака је била једна од тих ситуација. Њен најмлађи син је отишао код Турака из типично себичних разлога и тиме начинио класичан облик издаје. Незадовољан тиме што деспот Стефан није желео да комада земљу и да му препусти један део на владање, он увређен одлази Турцима од којих очекује војну помоћ за спровођење свога наума. Кнегињи мора да се смркло када је чула шта је Вук урадио и са ким се удружио. Знала је да ће Турци дочекати Вука раширених руку јер им се сада пружа идеална прилика да се из све снаге умешају у унутрашње ствари Србије. Са Вуком су уз Бранковиће добили још једног и те како јаког савезника са којим би могли смаћи деспота из Србије. Поново је кнегиња била сведок раскола међу домаћим племством када се зарад себичних интереса доводе

стране трупе у државу. Она је тада вероватно помислила да би једна њена одлучна акција то могла спречити. Није немогуће чак ни то да је њен пут у Турску био остварен и у договору са деспотом и да је то било са њихове стране заједнички испланирано.

Можда је по првобитном плану она требала само да сустигне Вука и да га мајчинским прекорима, молбама, а коначно и заповедима, на неки начин приведе памети и да га доведе назад у Србију. Када у томе није успела, јер је Вук био већ код Сулејмана, она је продужила право тамо, желећи да исправи колико-толико оно што је он урадио. Када већ није успела да Вука врати онда је поступила као овлашћени деспотов преговарац и са Турцима је водила преговоре око склапања мира између две зарађене стране. На тај начин успела је да обеснажи Вуков непромишљени потез тиме што је измирила свога сина, деспота Стефана, и Сулејмана. На Вука тога момента нико више није мислио.

Могуће је да њен први циљ и није био у томе да уразуми Вука већ искључиво то да постигне какав-такав мир између деспота Стефана и Сулејмана. Тога момента деспоту је мир био неопходан јер му је власт висила о концу, а он сам није смео ићи код Сулејмана јер су међу њима већ дуже време биле размирице. С друге стране, деспот од кнегиње сигурно није могао имати бољег посланика. Осим што њој то није била прва мисија такве врсте, деспот јој је, што је можда најважније, могао у потпуности веровати. У лавиринту различитих опција при преговорима кнегиња се могла много боље сналазити од било којег другог деспотовог преговараца из разлога што се ту решавала судбина њеног сина, њене Србије и коначно ње саме. Ко је могао бити одговорнији и спремнији од ње за такве преговоре? Због тога је њен први задатак био да постигне мир, а тада је можда искористила прилику да покуша да уразуми Вука, наравно све под условом да јој је Сулејман уопште допустио могућност да контактира са сином.

Сулејман није био нимало наиван и сигурно је схватио шта све може да добије тиме што му је Вук дошао и понудио услуге у борби са деспотом. Са Вуком, успели би Турци да се као клин забију у унутрашње односе у Србију и да разбију већ климави српски фронт у будућој борби против Турака. Стефанова владавина није никако била сигурна и он се тек учвршћивао, али је при томе имао мноштво противника међу својом властелом. Уз помоћ Вука све те незадовољнике Турци би имали на својој страни и његовим доласком њима су се одмах отвориле нове могућности. Међутим, имао је Сулејман и других проблема да би се тек тако олако упуштао у ратовање са деспотом. Управо зато, онога момента када се појавила кнегиња Милица са својим предлозима за мир, он је добио прилику да добро размисли о томе да ли да се упушта са Вуком у даљња предузећа. У то време Сулејман је био апсолутни господар у европском делу турске државе, али он још увек није био султан јер је Бајазит био жив негде у Малој Азији. Истина, био је у ропству код Тимура, али ипак жив.

Осим тога, Мала Азија је била у потпуности изван Сулејмановог утицаја и ту је владала права збрка. Номинално, ту су власт држали Монголи, али они су

мешетарили између Бајазитових синова размишљајући коме од њих да оставе власт, будући да су се спремали да напусте Малу Азију. Било је јасно да онога момента када они оду почиње отворена борба за власт између Бајазитових синова. Сулејман је знао да нови султан може бити само онај ко влада Малом Азијом, што је значило да ће он, уколико жели да буде тај нови султан, ускоро морати прећи тамо и покушати да скрши остале претенденте. За такво нешто требала му је сигурна база у Европи и јака армија. Да би осигурао мирно стање на територији коју је држао морао је са свим околним суседима да има склопљен мир и са њима немати никакве сукобе. У оквиру тога Сулејман је већ почетком 1403. године у Галипољу склопио мир са Византијом, Венецијом, Ђеновом, војводом Наксоса и витезовима са Родоса, па је самим тиме обезбедио себи мир у Европи. Тај мир га је скупо стајао будући да је Византији морао вратити неке области у Тракији, Црном мору и град Солун. Из тога се сасвим довољно видело да му је и те како било стало да са европским суседима живи за сада у слози.

Један од најјачих на Балкану (ако не и најјачи) био је баш деспот Стефан и са њим је Сулејман такође настојао да склопи примирје. Међутим, деспота је Сулејман још увек сматрао својим вазалом који има исте оне обавезе према њему (Сулејману) као и према Бајазиту. Што је најгоре, према деспоту се тако односила и Европа, а посебно Византија на коју је у првом моменту деспот толико рачунао. При склапању уговора у Галипољу деспот Стефан није ни учествовао, али је тамо поменут као турски вазал који има обавезе да плаћа данак Турцима и да шаље помоћну војску мада без изричите обавезе да је и лично води. Дакле, у деспотовом положају према Турцима није се ништа променило, а присутни европски преговарачи (међу њима и Византија) све су то кроз одредбе уговора потврдили. Било је очигледно да је деспот Стефан од Византије једноставно жртвован Турцима, све зарад њених (Византијских) тренутних интереса.

За Сулејмана је Вуков долазак био идеалан уколико би желео да зарати са Србијом, али видели смо да су његови погледи били уперени ка Малој Азији јер се ту решавало ко ће бити султан. Стога се он обрадовао кнегињином доласку још и више неголи Вуковом јер му је то давало прилику да умири односе са Стефаном и да са те стране буде миран. Можда је тада склопљено оно примирје које наводи Орбин и које по свему судећи није ни мало ишло у корист деспоту: *"На крају је деспот закључио с Турцима примирје како је њима по вољи"* (Мавро Орбин).

Ово примирје, ако је склопљено, истовремено није значило и то да Сулејман треба да се ратосиља Вука и да дозволи да га кнегиња поново приволи на деспотову страну. Напротив, Вук мора остати као последња могућност и сигуран савезник у случају да се на крају ипак зарати са деспотом. С друге стране, све док Вук буде боравио у Једрену мораће деспот Стефан да добро одмерава своје потезе и да два пута размисли прије но што било шта учини што неће бити по вољу Сулејману. Дакле, то би био основни разлог зашто Сулејман не би ни по коју цену дозволио да кнегиња дође у додир са Вуком и да га покуша одвратити од непријатељства са братом Стефаном. Стога је лако могуће да су обоје, кнегиња Милица и Вук Лазаревић, боравили у истом граду (можда и у истом двору), али да нису добили

прилику да се виде. На крају мора се рећи и то да не постоји нити један иоле поуздан документ осим навода Константина Филозофа (и нешто посредно од Орбина) да је кнегиња и стварно боравила код Сулејмана и тамо преговарала о миру. Међутим, то је лако могуће јер у то време неких посебних непријатељстава са Турцима деспот нема, Вуков одлазак код Сулејмана још увек нема последица, а он сам (деспот) постепено учвршћује власт у Србији. Све асоцира на то да је неки договор између деспота и Турака ипак постигнут и то у пролеће 1402. године. Баш тада је и кнегиња пуштена да се врати кући па би се и из тога дало извести закључак да су преговори били успешно завршени и да Сулејман више није имао потреба да њу (кнегињу Милицу) и даље држи код себе.

За све то време Турци су забављени својим проблемима којих имају много јер је током марта 1403. године прострујала вест да је султан Бајазит у монголском ропству и умро. Сада се код њих решавало питање будућег султана, а главно поприште свега је била Мала Азија. Најпре су се потукли Иса и Мехмед, два Бајазитова сина која су цело време боравили у Малој Азији и чији је сукоб до тада тек тињао. До одласка Тимура из остатака турске државе у Малој Азији за Ису се није ни чуло и он се негде око Брусце цело време крио. Одмах након Тамерлановог одласка Иса је ушао у Брусу и прогласио се за султана. Међутим, није дуго владао јер је веома брзо Мехмед из планинских предела Анадолије успео да сломи Ису и да загосподари Малом Азијом. То је био тек почетак сукоба јер је још остао Сулејман који се у Европи тек припремао за одлучујућу борбу.

Деспот Стефан се у то време (1403. године) нашао у једној сложеној ситуацији. У земљи је постепено учвршћивао власт, али велику сметњу ка јединству Србије представљали су одметнути Бранковићи. Још већи проблем био је деспотов рођени брат Вук који је шта више, боравио код Турака покушавајући да убеди Сулејмана да му додели армију којом би сломио деспота. Свакако да деспоту није било свеједно ни то што му је мати, кнегиња Милица, боравила код Турака, малтене као таоц. С друге стране могао се деспот уверити и то да је његово почетно наслањање на Византију на крају ипак једна грешка и да од Византинаца он нема шта да очекује. Сувише су Византинци били слаби да и себе заштите, а камоли да другима помажу. Сва њихова политика се већ дуги низ година сводила углавном на то да између себе и Турака истуре неког трећег који наместо њих треба да се бори. Исход преговора у Галипољу сасвим је јасно објаснио деспоту да њега (деспота) нико од оних који су ту преговарали не сматра за самосталног владара већ за турског вазала. Сјај деспотске титуле коју је добио од Византије ипак је био сувише слаб да нешто више значи и у реалном животу. Требало је очигледно пронаћи праве савезнике који су довољно јаки, али и ратоборни за следеће догађаје који надолазе. Сасвим логично да се тада деспот Стефан могао сетити свога севернога суседа, Угарске, која је можда једина у Европи тада пружала организован отпор Турцима. У то време Угарском је владао краљ Жигмунд, а како од овога момента и Угарска и Жигмунд имају значајну улогу у историји Србије (и даљњег тока наше приче) задржаћемо се мало дуже на опису краља Жигмунда и стања које је владало у Угарској.

У то време Угарска постепено излазила из једне кризе која је трајала од катастрофе код Никопоља (1396.). Угарски краљ Жигмунд је тада доживео отворени бунт од незадовољника којих је заиста било много. У самом почетку то је некако ишло, а он сам није се много либио да употреби у тим окршајима и оружје. Тако се поступило у Крижевцима (1397.) када су на сабору побијени неки Жигмундови противници. Након тога је прошао и велики сабор у Темишвару (1397.) где је и надаље Жигмунд застрашивао своје противнике. Но, прву отворену и сасвим организовану побуну против Жигмунда је повео у Босни војвода Хрвоје Вукчић. Да Хрвоје Вукчић није бирао средства у борби са угарским краљем види се и из тога да је било тврђи да је он (Вукчић) био чак повезан и са турском провалом у Босну од 1398. године. Они су у Босну дошли наводно на његов позив. Да је ту било можда и истине види се из једног писма које упутио краљ Жигмунд граду Трогиру и где он каже: *"Знајте, да смо чули из веродостојна извештаја да се војвода Хрвоје, као неверан гојенац, вођен злоћом издајства, сметнув с ума небројена наша краљевска добротинства, придружио друштву неверника крста Исусова, наиме Турака, и да је намерио свом снагом ударити и ратовати на верне нама и светој круни нашој, који бораве у краљевини Босни"*. Хрвојеву побуну до краја није скршио, а већ је морао да жури у Чешку не би ли тамо помагао своме брату Вацлаву. Док је он ратовао по Чешкој стварала се у Угарској против њега веома опасна завера.

Нико није био задовољан његовом владавином, а само расположење према њему веома јасно описује Пиколомини, каснији папа Пије II: *"Жигмунд је био узорна стаса, јасних очију, широка чела, лица лепо црвеног, браде дуге и пуне, велика срца, похлепан али несталан, у говору досетљив, љубитељ вина, женскар, с хиљадама прељуба окаљан, расрдљив али опростљив, расипан и нештедљив, те је више обећавао него чинио. Кад је једном био у Риму код папе Евгенија IV, прича се да је говорио папи овако: Три су ствари, свети оче, у којима се не слажемо, а три опет у којима се слажемо. Ти у јутро спаваш дуго, ја прије зоре устајем, ти пијеш воду, а ја вино, ти се уклањаш женама, а ја идем за њима. У том се опет слажемо: ти дарешљиво раздајеш црквено благо, а ја за себе ништа не остављам; ти имаш лоше ноге, а ја лоше руке; ти разараш цркву, а ја царевину"*. Приметљиво да је Пиколомини био веома злбан када је ово писао, али мора се признати и то да није много ни грешио. Много од тих особина Жигмунд је стварно имао, а уз то показивао је многе знаке самовоље који се нису допали угарској господи. До њиховог обрачуна је дошло веома брзо.

Крајем априла 1401. године боравио је Жигмунд у Будиму и то је била прилика да се сви његови противници у гомили сакупе и да изађу пред њега пребацујући му за насилништво, безакоње и све друго што им је тада могло пасти на памет. Огорчење је било толико да Жигмунда умало на лицу места нису убили, али је на крају разум ипак превладао. Завереници му нису нашкодрили али су га заточили у Вишеграду. Но, те Жигмундове среће нису били Пољаци, Немци, Чеси, и други које је за протеклих неколико година Жигмунд у гомилама доводио у Будим и који су сада добрим делом побијени или расељени, а будимске гомиле су искористиле добру прилику да их до голе коже и опљачкају. *"Ој жалости, преблаги господине наши, краљ угарски, од неверних је Угрини за то што је госте и странце у држави*

ититио, заробљен, али је хвала Богу незлеђен на телу затворен у граду Вишеграду; а на то су сви и поједини странци, као духовници тако и световњаци, лишени своје одеће и својих ствари, протерани" (једно писмо од непознатог писца).

Сада када је Жигмунд склоњен требало је одабрати онога ко ће га заменити на престолу. Тада је почела гужва и до тада јединствени, завереници се поделе на четири дела. Било би предуго и заморно описивати међусобне зађевице ове четири странке, као све и могуће кандидате које су ове странке истуриле. Стога даљње догађаје описујемо само најкрупнијим цртама.

Најистакнутије Жигмундове присталице Шћибор од Шћиборића, чешки краљ Вацлав, Иван Моровић, цељски гроф Херман II и хрватски бан Никола Горјански успеју да у другој половини 1401. године ослободе Жигмунда и да га врате на угарски престо. Недуго након тога поново је избила гужва у Угарској онда када је Жигмунд натурао за наследника свога нећака Албрехта IV. До краја је у томе и успео, али побуна је поново избила (друга половина 1402. године). Побуњеници су искористили веома повољну прилику јер је Жигмунд, помало неопрезан, већ дуже време боравио у Чешкој и није се много занимао угарским пословима. Побуна је ишла таквим темпом да је до краја побуњеницима сунуло у главу да крунишу свога кандидата Ладислава Напуљског за угарскога краља. Овај је оклевао, али је на крају ипак попустио и бива крунисан у Задру у другој половини 1403. године. Жигмунд је до тада све ово неозбиљно схватао и није се претерано бринуо, али онога момента када је чуо да се Ладислав Напуљски налази у Задру и да се спрема крунисати, он је сместа кренуо у Угарску мислећи да ће само његово присуство омести побуњенике у њиховој намери. У време Ладиславове крунидбе већ је Жигмунд боравио у Угарској, у граду Пожуну. Прво што је урадио било је да се посвађа са папом који је подржавао Ладислава Напуљског. Није бирао речи па му је пред збором кардинала рекао да он (папа) *"по дану и по ноћи не размишља ни о чему другоме него како би њега избацио из свога краљевства"*. Тада је забранио и плаћање било каквих прилога за папинску комору, извршавање папских були и наредби, итд.

Сама Жигмундова ситуација и није било тако лоша као што се можда могла на први поглед учинити. Држао је највеће градове попут Будима с Пештом, Пожун, Вишеград, Столни Биоград, а ускоро је сакупио велику војску и почео опседати Острогон. Ускоро су побуњеници видели да се Жигмундом није шалити тако да су се оканули својих идеја са Ладиславом Напуљским и с јесени 1403. године долази до договора између њих и Жигмунда. Тада је Жигмунд прогласио општу амнестију, што су најјачи побуњени великаши једва дочекали и одмах одустали од даљње побуне. Недуго потом, увидео је и Ладислав Напуљски да му је паметније да се врати тамо одакле је и дошао, што је до краја и учинио. За тренутак је Жигмунд успео да се осигура на угарском престолу, али било је питање докле ће та сигурност да траје.

Таква је ситуација била у јесен 1403. године, дакле управо у време када се деспот Стефан морао одлучити у којем ће политичком правцу да крене. Тога момента

Жигмунд је требао неког јачег савезника "са стране" јер у угарске великаше није могао имати поверења. Истовремено, деспот Стефан се такође налазио у тешкој ситуацији немајући никога од јачих држава на које би се могао наслонити. Природно је било да њих двојица нађу заједнички интерес и да се удруже. Почетни импулс таквог приближавања дошао је од Жигмунда који је послао своје посланике деспоту да би преговарали о будућој сарадњи. *"Када је ово чуо западни владалац (Сигисмунд), посла посланике како би склопио пријатељство (са Стефаном)"* (Константин Филозоф). Изгледа да је деспот још од раније био наклоњен сарадњи са Угарском па је чак имао и неких тајних контаката са њима, али све се то изјаловило када су га Бајазиту пријавила сопствена властела (о томе је напред детаљно говорено). Сада се поново указала прилика да се сарађује са угарским краљем, али деспот је овај пут био растерећен (барем већим делом) домаће опозиције овој сарадњи. С друге стране и ситуација је била радикално другачија јер Турска је сада била тек бледа сенка оне државе из времена Бајазита. Уз то њу су потресале све недаће борбе за власт, а која је већ почињала између Бајазитових синова.

Због свега тога деспоту није требало много да се одлучи да уђе у сарадњу са Угарском. *"А овај, када је нашао да је згодно време да буде друг овоме, прими љубочасно поклицара и угости колико треба, као што је имао обичај, и са посланицима утврди љубав"* (Константин Филозоф). Тачније, радило се о вазалном односу између угарског краља Жигмунда и деспота Стефана, где је деспот прихватио вазалне обавезе према Жигмунду. Уговор између њих је склопљен или крајем 1403. или на самом почетку 1404. године. Као награду за то добио је деспот од Жигмунда град Београд и Мачву. *"Затим, као што рекосмо, обилазећи и надгледајући своју земљу, нађе место, раније поменути Београд, и измоли (га) од Угра, пошто он, иако лежи у пределима српским, налази се као на срцу или плећима земље угарске"* (Константин Филозоф). Осим овога, добио је деспот и пространих поседа у Угарској тако да је одмах ушао у круг најзнатнијих великаша на Жигмундовом двору. Не треба мислити да је угарски краљ све то учинио због неке наклоности ка деспоту или Србији. Био је то срачунати потез јер добијањем Србије за вазала, Угарска је на неки начин осигурала своје границе према Турској и истовремено добила и те како способног ратника у деспоту.

16. Деспот као самодржац

Добијање Београда и Мачве било је у функцији јачања деспотових снага, али и видљиви знак наклоности краља Жигмунда. Одмах по добијању Београда, деспот је у њега преселио своју резиденцију. По први пут у својој историји Београд је од типично пограничне, мада веома јаке, тврђаве постао престоница једне државе. Од тога времена деспот се веома трудио да од Београда створи трговачки центар, а да би побољшао прилив трговаца доносио је наредбе по којима их је ослобађао плаћања разних дажбина. *"А даде и ослобођење граду томе од разних намета; даде и повластице овима (најбогатијим људима) са сваким утврђењем да се неће поколебати; у њему су биле наведене и благодати божје (говорило се) о слободи од поробоћења; и печат златни овима даде који има слику града да који хоће какву*

куповину да чини у било коме крају добије књигу са печатом да је становник тога града, па неће давати нигде ни царине ни пролаза. А измоли и утврди од околних обласних господара, па и од самога краља по овим крајевима свако ослобођење трговаца (од пореза).

Осим тога саграђено је мноштво грађевина од којих је најистакнутија била деспотов двор, али при свему томе нису пропуштени ни широки радови на утврђивању градских бедема. *"И ко је кадар да писањем каже какав је положај, изглед и лепота (Београда)! Сазиди и ипак се многе за људе који живе унутра и напољу; за то се узвишење као за солмонско у Јерусалиму могло казати: од здања сенка падаше по околини (као од) вавилонских крепких узвишених врата; и висећи врт (беше) на који онај горди узвишавши говораше: Не саздах ли ја све ово крепком десницом и високом мишицом. Овај ваистину од царских (градова) најлепши је изглед имао. А деспот је свагда смерним речима својим изабраним читао и тумачио јеванђелске речи и поучавао их учитељски; беше и царски (двор) украсио узвишењем веома китњастим, (а начини) око града прокопе добре изван двојних бедема"* (Константин Филозоф). Исто тако саграђена је митрополија и обновљена црква Успенија Богородичиног. Саграђена је и болница у коју су долазили болесници из целе државе. *"Она је, дакле, митрополија Успеније пречисте Владичице и имађаше околу општежиће украшено разним растињем, са многим богатством, селима и другим обитељима, а била је престо митрополита београдскога, ексарха свију српских земаља. Ова је црква била богатија од других у дане овога благочастивога. А (Стефан) начини и цркву од основа у Периволији трима великим светитељима за сахрањивање архијереја те цркве. А сазиди и странопријемницу за болне и цркву у њој у име светога чудотворца Николе, на најслађој води;..."* (Константин Филозоф).

Овако широки радови на престоници били су помало и симболични означавајући на неки начин деспотов прекид са оним стањем које је до тада владало, односно са стањем његовог вазалства турском султану. Са променом његове политике дошло је и до промене престонице и свим оним широким радовима у њој. Тиме је истовремено деспот себи самоме, али и држави којом је владао (Србији) давао у страним земљама много већи значај но што је то до сада био случај. Странци су могли да виде једног новог Стефана Лазаревића који сада има титулу деспота, нову престоницу у Београду и који влада независно од било кога. Све је било ново, а оно што је било наслеђено из времена турака журно је уклањано, а посебно људи који су били склони даљњој сарадњи са Турцима. Саме вазалне обавезе које је преузео према угарском краљу Жигмунду давале су деспоту право на то јер нису биле понижавајуће као оне које је имао према Бајазиту. У целини су те обавезе биле више репрезентативне и захтевале су од деспота да при неким свечанијим догађајима попут сабора или других облика дворског живота буде у краљевој пратњи.

Скоро истовремено добијен је и Голубац на Дунаву. Била је то веома јака и значајна тврђава која је контролисала Дунав. Саграђен на високој стени над Дунавом и донжоном који је стајао на највишој тачки, окружен кулама и зидовима

који су лепезасто постављени у два реда према западу, Голубац је привлачио пажњу свим освајачима коју су туда пролазили. Од свих кула којима је Голубац окружен свакако је најинтересантнија она која се налази у средишту утврђења. По свему судећи она је српскога порекла, мада је тешко одредити када је и од стране којег српскога владара саграђена. У њеном приземљу налази се капела која има нише за олтар, ђаконикон и проскомидију, а све је окренуто ка истоку, тако да се одмах види да је припадала православном храму. Очигледно да ова кула није накнадно прилагођавана овој сврси већ је управо тако и грађена, па би то био онај основни доказ томе да је саграђена од српске руке. Добијање Голубца значајно је допринело учвршћивању деспотовог положаја у Србији, али му је то истовремено створило и обавезу да тврђаву напуни својом посадом и чува овај дунавски пут од турског продирања.

У складу са својим новим положајем, деспот се тако и понашао настављајући акцију чишћења Србије од турака. Што није побијено било је протерано. *"Ради тога и начини уговор с њима и дела се прихвати. Обилазећи, утврђиваше и остале своје градове, а оне које су Исмаиљани пре самовласно отргнули, њих заузео. А судије, које су они раније поставили, сами побегоше"* (Константин Филозоф). У то време деспот се активирао и против Бранковића тако да су забележене, додуше не баш поуздане, информације о томе да им је палио Ситницу која се налази на Косову. Акције против турака, али и против Бранковића су биле успешне па се тако и краљ Жигмунд хвали како деспот Стефан, који је његов вазал, успешно ратује против Турака и других непријатеља, а да је само у последњем походу потукао 10.000 непријатеља (писмо од 15. априла 1404. године). Баш ти ратни успеси деспотови, натерали су Бранковиће да са њим потраже споразум који је на крају и постигнут, не зна се када, али највероватније у другој половини 1404. године.

Током 1405. (11. новембра) године умрла је и кнегиња Милица, прозвана калуђерица Евгенија, а у великој схимни Јевросина. Сахрањена је у својој задужбини у манастиру Љубостиња. *"Поче, дакле, зидати ову обитељ године 6915. (1407), а пре ове године престава се благочастива госпођа Јевгенија, мати овога истоименога (Стефана). Јер прими овакво име у монаштву и би положена у својем манастиру званом Љубостињи, Успенија пречисте Богородице"* (Константин Филозоф). Љубостиња је била женски манастир који ја саградио чувени мајстор Раде Боројевић. Манастир је грађен још од раније, а битка на Косову (1389) је тек за тренутак прекинула његово живописање. По предању, кнегиња је желела да се у овом манастиру окупе српске госпође, удовице изгинулих ратника на Косову, а и сама је у њему 1393. године примила монаштво. Манастир је од самог почетка био замишљен као њена гробница. Не зна се тачно у ком делу манастира је њена гробница (у манастиру има више гробница) па се претпоставља да је то она у припрати и то у северозападном делу. То је гробница која је зидана од комада камења и опеке, касније омалтерисана, а изнад ње (гробнице) налази се ктиторски портрет кнегиње.

У моменту смрти она више није имала ону политичку улогу коју је имала ранијих година, али несумњиво да је њена смрт била велики губитак за Стефана. Улогу

кнегиње Милице у послекосовској Србији није могуће преценити и могло би се рећи да је њена мудра политика била та која је одржала Лазаревиће на српском престолу, а Србију целовитом. И до сада је било доста говора о њеним најистакнутијим политичким потезима и дипломатским акцијама тако да сада није потребно све то понављати. Сматра се у данашњој историографији да је управо кнегиња била та која је спречавала раздор између својих синова, деспота Стефана и Вука. У досадашњем току приче већ смо наводили како је она својом дипломатском акцијом (под условом да се стварно и десила) успела да спречи да се неслагање између браће током 1402/3. године не претвори у отворени рат. Од тада па све до њене смрти за Вука се не чује ни да је жив, а не зна се ни где је тачно боравио, да ли у Србији или Турској? Постоји претпоставка да је негде током 1404. године ипак постигнуо помирење између деспота Стефана и Вука и то је могло већ остарелој кнегињи да буде колика-толика утеха. Међутим, недуго након кнегињине смрти поново ће Вук дигнути главу и овај пут стварно довести турску војску у Србију и навалити на деспота Стефана. Овај пут до рата између браће ће доћи, али неће бити мајке, кнегиње Милице, да тај сукоб утишава. Ствар је процене мислити да је њена улога у маргинализовању Вука током његовог првог одласка код Турака била одлучујућа, а да је Сулејманова процена да му није погодан моменат за ратовање по Србији била другостепене важности. Велико је питање да ли би кнегиња успела да Вука и други пут спречи, тим више што нису биле оне прилике које су јој тада ишле на руку. Но, то је сада већ ствар даљње приче.

Од те године (1405) губи се сваки траг и Јефимији тако да се само може претпоставити да је након смрти кнегиње Љубице, она одлучила да се повуче и да своје последње дане проведе у манастиру Љубостињи. Након 1402. године и она је (попут кнегиње Милице) примила строже монашке завете, па је од малосхимнице Јефимије постала великосхимница Јевпраксија. Била је жива још 1405. године, а што се види из једне повеље деспота Стефана којом јој он поклања село Јабучје, да би га она поклонила манастиру Хиландару. Деспот је са веома топлим речима захвалио њој на свему оном што је она за њега учинила, називајући је госпођом, мајком, деспотицом. *"И као што напомену царства ми госпођа и мајка ми деспотица кира Јевпраксија да жели преко царства ми да приложи ради своје душе неко село дому пречисте Богоматере, обитељи царског и великог манастира Хиландара, који лежи на Светој Гори Атону. И када је видело царство ми њену добру жељу о својој души, саветовах се са госпођом и мајком ми кира Јевгенијом и са властелом царства ми да се не презиру њене молбе, већ штавише с радошћу и усрђем да се испуне. Због њене велике љубави и усрђа према нама благоизволело је царство ми и даровах јој село Јабучје у Левачкој жупи, што је држао као пронију Младен Пасисин за време господина и родитеља ми светог кнеза..."* Мисли се да је у гробници која се налази на јужном зиду припрате у манастиру Љубостињи место где је сахрањена Јефимија.

Након смрти кнегиње Милице и одласка Јефимије у манастир Љубостињу, деспот је био лишен два саветника којима је дуговао тако много. У то време он је већ имао 30-32 године и улазио је у доба које би се могло звати зрелим. За своје године прошао је много окршаја, како политичких тако и ратних, а то нагомилано

искуство се најјасније видело из тога како је управљао Србијом. Његова снажна воља загосподарила је Србијом, а он се није либио да се обрачунава са непослушнима. *"Дошавши у своје отачаство као Коил, (који), изишавши из дубоких шума, страшан долази, огањ избацујући и ужасавајући ближње и даљње; овако изишавши и обишавши, као муња сијаше грмећи, збуњујући непокорне (који то беху) због многих метежа. И свако бесчашће би згажено и устраши се; одсекоше се руке оних који су чинили неправду и који стреме ка злу, а правда је процветала и плод доносила"* (Константин Филозоф). У то време деспот је обратио посебну пажњу на сузбијање безакоње и свих других облика насиља покушавајући да у Србији заведе ред. Да је у томе имао успеха јасно каже и Константин Филозоф: *"Не изгоњаше брзи спорога нити богати убогога, нити је моћни узимао пределе ближњих, нити је вађен мач силних, нити се крв праведника проливала, нити је постојао зли и глупи говор, нити лагања против начелника, нити презирање преславних по чину, нити слично томе"* (Константин Филозоф).

Наводећи све то Константин Филозоф не заборавља да подвуче да је деспот све то радио управо по оним саветима које је добио од, сада већ покојног, султана Бајазита: *"И шта је све тада по савету цара (Бајазита) учинио"*. Осим тога он је уздигао на главне положаје у држави оне људе којима је веровао не обраћајући много пажње на њихово порекло. *"Беше подигао, од почетка тако рећи, свој велики врт красни: једне као начелнике над пословима (постави), друге као телохранитеље своје што беше и најповерљивији (унутрашњи) чин. А онда (постојао је и) други чин. Затим трећи, спољашњи, да су трећи у заједници са другима и други са првима,.."* (Константин Филозоф). Овде биограф говори и о устројству које је деспот поставио у држави, односно о хијерархији која је установљена и која се пореди са оном која постоји у небеској војсци (уређење анђела у девет чинова). Радило се о довођењу нових људи и смењивању свих оних који нису деспоту били по вољи или који су му били сумњиви. Такав његов поступак је био сасвим разумљив јер било је много непријатеља, почев од Турака, Бранковића и на крају рођеног брата Вука. Сви они имали су своје људе и присталице по Србије и стога толика неповерљивост и опрез код деспота, што је уосталом особина свих аутократа. Радило се о постепеној централизацији власти у деспотовим рукама, што увек сепаратистички расположеној властели није могло бити право.

Пресељењем престонице у Београд добио је деспот прилику да и свој двор уреди на начин који је био веома близак ономе што је видео на другом европским дворовима. Двор је био луксузно уређен са мноштвом слугу и других службеника који су имали некаква задужења, али било је изгледа много и оних који нису ништа радили и служили су само за то да увеличају дворски сјај. *"А о стварима дома царскога, множина ових беше у сваком чину, тако да их буде довољно у свако време, да их има доста (па) и сувише"* (Константин Филозоф). Веома су интересантни наводи биографа где он описује онај начин понашања на двору који је захтевао деспот. Сва дворска послуга и службеници су били у строгом запту, а лепо је понашање било обавезно тим више што их је све деспот лично надгледао. *"И сви са страхом беху као анђели гледани очима оних који долазе и удивљени"*

побожношћу, а сви су се један према другом (понашали) како доликује и са лепом уздржаношћу; још више они, унутрашњи, које је ова зрака (Стефан) надгледао, одређивао и осијавао" (Константин Филозоф). Није само послуга била та која се морала држати тих правила већ и сви остали који су каквим послом долазили код деспота. Уласком на двор свима било забрањено да вичу, да се гласно смеју или да лупају ногама, а осим тога могло се ући само прописно обучен и то у неку светлу одећу коју је деспот лично поделио. *"Вика, лупање ногама, смех или неспретна одећа није се смела ни поменути, а сви беху обучени у светле одеће, коју је раздавао лично деспот"* (Константин Филозоф).

Можда све ово изгледа сувише строго и квари нам слику дворског живота који нам увек изгледа лагодним. Очигледно да у време деспота Стефана на српском двору живот није изгледао ни мало угодан већ је у себи носио низ обавеза. Међутим, чињеница је да је и сам деспот био и те како строг према самоме себи и да се још строже придржавао свих ових одредби које је наметао другима. На првом месту он није, као неколицина пријашњих српских владара, обраћао много пажње на жене и није падао у њихове замке па је то разлог да се женски смех није много чуо на његовом двору. С друге стране, ни жене нису имале много разлога да се задржавају на двору јер ту није било много ни забаве за њих будући да је музика била забрањена, пошто деспот није волео да је чује. *"А ово је још чудније од првога; у таквој владавини понеко избеже понекад од женске љубави и свирке. А овај је мрзио обоје, па шта више и одбацио. Само колико треба музике за рат, рече, да се нађе"* (Константин Филозоф). Дакле, и поред свег сјаја двор је пружао мало прилике за разоноду и безбрижне проводе. Све је то било у потпуном складу са деспотовом помало мрачном природом и његовим наглим и веома често суровим поступцима. Но, када се говори о овом потпуно ратничком устројству на деспотовом двору, треба имати посебно у виду то да је он (деспот) све своје дотадашње године провео најчешће ратујући. Ти ратови су било некада у турску корист, некада против њих, а опет некада је деспот морао да употреби оружје и против своје непослушне властеле. Од њега који је у најранијој младости изгубио оца, а сестру морао лично да води у турски харем и да барем неколико пута стрепи да му турски султан не одруби главу, није се заиста могло очекивати много радости или оног расположења које захтева лагодан живот на двору.

Сва та строгост која је заведена имала је велики ефект и сви су углавном бојали да дођу у било какав конфликт са деспотом плашећи се и његовог самог погледа. Било је јасно да је Србија добила правога господара, првога таквог кова након цара Душана, који господари људима, али и њиховим вољама. *"А треба да се и ово зна да нико није могао сагледати очију његових, чак ни они највиши. Ово не говоримо само ми, него сведоче и сви који су то искусили. А онај који се зарицао да ће их угледати, није се могао овога удостојити"* (Константин Филозоф). Саме прилике у којима се Србија налазила налагале су оваква правила. Ратно окружење са сталном опасношћу од Турака, унутрашњим немирима тражиле су једно овакво управо војно организовање у свим областима живота.

Ипак у односу на све оно што је Србија доживела у протеклих двадесетак година изгледало је као да се неко спокојство и мир постепено увлачи у земљу. Опасност од Угарске је уклоњена и добијен је један сигуран савезник, док с друге стране, Турци су били не само заузети својим бригама већ и сувише слаби и несложни за неки озбиљнији напад на Србију. Сви ови догађаји су давали много нада за оптимизам, а тај оптимизам изражава деспот у својој Хиландарској повељи из тога времена 1404/5. године, када каже: *"А сада скривишта велика благости божије отворише нам се, и смирисмо се и починусмо, и облаци тамни разиђоше се, и засија нам сунце, и да речемо с апостолом: ово је време благопријатно, ово је сад дан спасења, и обновише се острва и ново небо и нова земља мени по Исаји. И ја сам благодаран Богу, и бих и још ћу бити кад благодет светога Духа потпомаже, јер самодржац и владар очевом уделу и ширинама српске земље поверен од бога венчах се, и очевим врлинама ревнујући и како сам био у таквом услову и устројству, у то време придоше к мени.."*

Да би целокупна ситуација изгледала још боља на неки начин побринуо се и сам султан Сулејман који је негде током 1404. године са деспотом постигао један прави мир. Тиме је оно натегнуто примирје из 1402/3. било замењено једним чвршћим уговором који је имао шансе да потраје дуже време. Радило се о припремању Сулејмана да крене са војском у Малу Азију где би узео учешће у борби за власт над целокупном територијом Турске државе (да подсетим да је Сулејман држао само европски део државе). Управо то га је присилило да преговара са деспотом и да пристане на мир. *"А Сулејман се крете ка истоку да тражи очевину. Слушајући за ово (напредовање Стефаново), посла ка увек помињаном (Стефану) посланика да утврди са њиме мир. Овога прими овај благочастиви са великим љубочашћем и утврди мир; и тако овај оде ка своме господару"* (Константин Филозоф).

У то време почиње се испољавати и други део деспотове личности и то онај окренут ка уметности. Није он само био упорни сакупљач књига и других уметничких предмета, већ је штавише био писац. У време 1403-1404. године он је написао Похвално слово кнезу Лазару (потпуни назив је: Похвално слово светоме и многомученику Христову Лазару) где се на изразито глорификован начин, са много симбола и алузија описује кнез Лазар. Током пролећа 1404. године успео је деспот да састави и Натпис на мраморном стубу на Косову где се на нешто директнији начин описује кнез Лазар и његови саборци у Косовској битци. Почетак овог натписа је у потпуно античком духу: *"Човече који ступаш на српску земљу, био ти дошљак или си одавде, ко си да си, када дођеш на поље које се зове Косово и видиш да је цело пуно костију мртвих, а с њиме и камену природу, .."*. Последњи спис који је деспот саставио био је Слово љубави и урађен је током 1409. године, али како је везан за догађаје из тога времена, то о њему касније више речи.

За све то време налазе се Бранковићи у вазалном положају према султану Сулејману и одржавају односе са њима, а што је подразумевало да одлазе код њега повремено на поклоњење. Додуше, ти су односи препуни неповерења па се никада није знало да ли ће онај Бранковић који одлази султану и да преживи тај сусрет. Познато су писма Дубровника упућена Мари Бранковић 1. априла 1406. година, а

онда поново 9. августа 1408. године у којима "честитају" Мари то што се њен син Ђурађ сретно вратио из посете султану. Нису то биле само бојазни од неких успутних напада разбојника где би Ђурађ можда и настрадао, било је то много више. Никада код Турака није могло да се дубље укорени мишљење да су им Бранковићи верни вазали, а углавном због познате улоге њиховог оца Вука Бранковића који је целог живота био љути турски противник па је чак као такав у њиховом заробљеништву и умро. У самој породици долазило је до постепеног раслојавања јер су све већи утицај на вршење послова добијали Гргур и Ђурађ Бранковић, док је Лазар нагло отишао у други план.

На крају је старешинство скоро у потпуности узео Ђурађ за себе и то посебно након његове и Гргуrove посете султану из 1406. године. Тада је султан из неког разлога (вероватно неко неповерење) задржао Гргура код себе (могуће као таоца), а Ђурађ се вратио сам у Србију. Изгледа да Гргур код Турака није остао дуго, а након што се вратио у Србију одлучио је да се окане политике и на крају се замонашио под именом Герасим. Могуће је да оваква његова одлуке јесте због тога што је почео побољевати јер недуго након замонашења он умре у Хиландару (13. март 1408.). Након Гргуревог замонашења било је сасвим за очекивати да Ђурађ, као сада најстарији Вуков син, преузме старешинство у породици Бранковића. Он је то до краја и учинио, а такав његов потез изазваће касније потресе у оквиру породице.

17. Побуна Вука Лазаревића

Мукотрпни мир није било баш лако одржати па су видљиви многи уступци које је деспот Стефан морао чинити према Турцима. Међутим, за утеху је било и то што су Турци респектовали деспотову снагу и нису више смели са својим четама да упадају у Србију онако како су то до тада чинили. Нарочито је то било видљиво током 1404. године када је у Бугарској почињао устанак против турака. *"А и градови бугарски беху се побунили (под вођством) синова царева бугарских. Зато пре овога подиже се цар Мусулуман и дошавши на Темско, заузео га у боју"* (Константин Филозоф). Устанак је узео те размере да је до краја султан Сулејман морао лично да поведе војску у Бугарску, али пут га је водио кроз земље деспота Стефана. Не смејући да пређе преко њих он је једним посебним посланством за то од деспота затражио дозволу. *"И посла посланике ка благочастивом овом деспоту рекавши: Само хоћу да прођем кроз пределе твоје без икакве штете"* (Константин Филозоф). Ово је био сасвим довољан знак да султан респектује деспотову снагу, а на овом месту је потребно навести и то да су турске јединице након проласка кроз деспотове земље ушле у земље које су држали Бранковићи, али њих нису питали за било какве дозволе.

Колико је све ово могло да охрабри деспота види се из тога ако се присети оних година турске власти пре Ангорске битке. Тада Бајазит никада никога није питао за било какве дозволе, па је ово био сасвим довољан знак нарасле деспотове снаге, али и опадања турске моћи. Ипак, деспот није био толико јак и сигуран у своју снагу да Турцима дозволу ускрати, а пролазак турака кроз Србију изазвао је

комешање међу властелом којој није било право видети Турке како неометано пролазе. У том незадовољству отишао је најдаље неки властелин Новак (или Караљук) који није само нападао турску војску у пролазу већ је упадао и дубоко у њихову територију. *"Беше неки муж по природи сличан лаву (неки Новак) и тај (је био) од пресветлих из давнине, (као и) под руком истоименога (Стефана) и пре овога; он на хајдучки начин узнемири срца исмаиљћанских земаља"* (Константин Филозоф). Разјарен султан је тражио од деспота да овога властелина ухвати и да га казни, али деспот се извлачио тиме да му је Новак недоступан јер се налази по планинама и да га стога не може ухватити. *"И зато га је тражио цар (Сулејман) да га погуби. Одговор (Стефанов) беше да он као разбојник у горама обитава"* (Константин Филозоф). Новак је у својим нападима по свему судећи ипак био подржаван од стране деспота и није то чинио без његовог знања и одобрења. На крају се толико осмелио да је напао и заробио ни мање ни више него комору султана Сулејмана и послао је као поклон своме господару, деспоту Стефану. То је сада већ било превише и за самог деспота, па је он (деспот) на крају морао да заплећену комору врати Сулејману. *"Њу, полазећи ка овчем пољу Топлицом, напред речени муж, Караљук му је име (Новак) узевши неке ствари од царских станова донесе, а деспот опет ове врати"* (Константин Филозоф).

До 1409. године то је био најкрупнији вид неслагања између деспота и Турака, а сви односи су касније имали неки привид мира. Те године (1404-1409.) и немају неких посебних догађаја у самој Србији, мада је деспот имао неколико покушаја да се умеша у догађаје који су се дешавали око Зетског Приморја, али како они немају неки посебан значај за његову владавину неће се спомињати. Оно што је направило прави хаос у Србији за наредне године јесте поновни сукоб између деспота Стефана и његовог брата Вука, а који је тек сада почео да добија драматичне облике.

Некако од Ангорске битке и постепеног преузимања власти у Србији од стране деспота Стефана, Вук је испољавао све веће незадовољство таквим развојем догађаја тражећи за себе удео у владању земљом. Деспот Стефан, као прави аутократа, али и човек свестан да распарчавање земље доводи Србију у опасност од поновног потчињавања Турцима, одбијао је и по цену сукоба са братом било какву помисао да земљу дели. Видели смо из претходног дела приче да је до једног оваквог сукоба већ дошло и да је Вук тражио помоћ од Турака. Да Сулејман није био заузет ратовањем око султанског престола, могуће је да би Вук до краја и војно помогао. Увидевши да деспот Стефана не може угрозити на престолу, али и притиснут од стране мајке, кнегиње Милице, Вук се привидно смирио и одустао од даљњих таквих драстичних притисака на деспота Стефана. Међутим, то стање није могло дуго да траје и тога су били свесни сви. Након смрти кнегиње Милице (1405.) и повлачења Јефимије, нико више није остао, а кога би браћа толико поштовала да би му послушали савет, ко би могао да посредује међу њима. Сада су се створили сви услови да се овај неспоразум реши.

Сукоб међу браћом мора се посматрати нешто слојевитије него што би то било ако би се сматрало да је то била обична борба за власт међу њима. Било је и тога, али

то није све. С једне стране је тачно то да је код Вука сигурно избило незадовољство тиме да је он, као један од Лазаревића, био скоро потпуно потиснут из владања Србијом. У време живота кнегиње Милице, сви су они заједно (кнегиња, Стефан и Вук) управљали земљом и појачани са Јефимијом представљали неки породични савет Лазаревића. Нешто слично је било и код Бранковића где су Мара, Гргур, Ђурађ и Лазар, заједнички управљали оном облашћу која им је припадала. Међутим, након Ангорске битке почео је Стефан да за себе присваја све већи удео у владању, а након смрти кнегиње Милице (1405.) постао је и прави аутократа. У то доба нешто слично се дешавало и код Бранковића, с тим да је тамо предводничку улогу преузимао ратнички настројен Ђурађ. С друге стране, деспот Стефану није падало на памет да дели власт у Србији, не само зато што он није желео да крњи своју власт, већ и због тога што је Србија била ионако сувише слаба, а њеним дељењем постала би одмах плен неког од освајача. Дакле, поново се створио сукоб две концепције које су за све ово време толико присутне у Србији. С једне стране је Вук са својим сепаратним идејама о подели Србије, а с друге аутократа Стефан који не мисли да је подела Србије добар потез. Сукоб међу браћом је трајао дуже време, заправо од Ангорске битке, али тек сада је добио могућности да се до краја разреши. *"Кад је прошло неко време, Вук је упорно молио и кумио од брата свој део покрајине, али му је овај ни по какву цену није хтео уступити"* (Мавро Орбин).

За све то време султан Сулејман је са стране посматрао све те сукобе у оквиру породице Лазаревић и са своје стране га још распиривао. Њему сигурно није било право то што је деспот успео да отргне Србију из круга турских вазала и да је на крају преведе у Угарски табор. Стога је непрестано чекао погодан тренутак да се умеша у унутрашње ствари Србије и да онда покуша да оствари своје циљеве. Управо Вуково незадовољство је било идеална прилика да се створи јака опозиција у Србији све јачој власти деспота Стефана. Оно што је олакшавало посао била је чињеница да није Вук био једини незадовољник у Србији. Било је ту много властеле која није била задовољна деспотовим приласком Угарској и која је сматрала да је турска сигурнији савезник. Опет, било је доста оних који су прижељкивали немире не би ли на тај начин себи створили могућност да постану независни (попут ранијих Зојића, и Белоцрквића). Управо на такве незадовољнике рачунао је султан Сулејман. Наравно, ту су били и Бранковићи, већ турски вазали, који би могли значајно припомоћи већем хаосу у Србији. Да би на неки начин убрзао догађаје, али и пољуљао деспотов положај и охрабрио незадовољнике почео је султан да шаље акинције да упадају на српску територију и да пљачкају по њој. У том упадима нарочито је остао у сећању онај из јануара 1407. године када су Турци страшно похарали параћински крај.

Није познато шта је деспот чинио да сузбије турске упаде, као што није познато и то на који је начин покушао да онемогући незадовољнике. Заправо, он у предвечерје отвореног сукоба (крајем 1408. године) све више учвршћује своје везе са краљем Жигмундом. По неким наводима још током 1406. године деспот Стефан и краљ Жигмунд су планирали неки ратни поход на Турке будући да су ови представљали све већу претњу Угарској и Србији. Међутим, Жигмунд се упетљао у рат у Босни са приврженицима напуљскога брата Ладислава и цела операција

према Турцима морала је да чека друго време. Након победе код Добора где је Жигмунд заробио и босанског краља Твртка II и већину властеле, пала је и Босна. Ту се Жигмунд страшно осветио давши да се убије чак 126 босанска властелина, да им се главе одсеку и да им се онда обезглављена тела баце са високих стена доборскога града у реку Босну. Ипак, имао је довољно разума да поштеди краља Твртка II и да га са собом у тријумфу поведе у Будим. *"Знај, кад се од Божјег рођења бројила година хиљаду четири стотине и пета, пошао је краљ Жигмунд у краљевину Босну с много војске, наиме са 60.000 људи провалио је у краљевство, јер се ондашњи краљ подигао против њега. Стога је остао у земљи три пуне године лети и зими, и напослетку је савладао краљевину и заробио краља босанскога и одвео га у Будим. И дао је сто и двадесетшесторици земаљске госпоре главе одрубити и с високе стене код Добора побацати из града у воду. Тако је покорио краљевство"* (Еберхард Виндеке). Оно што је нарочито интересантно у овом сукобу јесте то да, иако је велики број босанске властеле изгинуо, ни један једини велики босански великаш није страдао. Они се чак и не спомињу па се не зна да ли су они то на време умакли или чак нису ни учествовали у овој битци. Но, све њих ћемо ускоро затећи у Будиму где се приклањају победнику Жигмунду. Остало је непознато да ли је у сукобима у Босни учествовао и деспот Стефан, а узимајући у обзир то да је он био угарски вазал велика је вероватноћа да је са својим одредима помагао Жигмунда.

Након ове победе, вратио се Жигмунд у Будим где је прославио овај свој крвави тријумф, а босански великаши (херцег Хрвоје, кнез Иван Нелипић, војвода Сандаљ Хранић и други) који су до сада били његови љути противници, сада се утркују у изјавама верности. Управо ту, у Будиму, док је трајао Жигмундов тријумф, борио је и деспот Стефан Лазаревић као његов вазал. Баш у то време долази до једног значајног догађаја. Крајем децембра 1408. године установио је краљ Жигмунд у сагласности са својом женом, краљицом Барбаром, витешки ред који су назвали Змајев ред. Знак овога реда био је златни змај којег су ови витезови носили на грудима, а задатак им је био да бране хришћанство од свих неверника, да штите угарску краљевску кућу од свих могућих непријатеља као и права и слободе краљевства. Створена су два разреда витезова који су припадали овоме реду. У првом разреду је могло бити укупно 24 витеза, а његови припадници су могли бити само домаћи великаши који самим тиме постају и тајни краљеви саветници. У други разред су могли ући сви остали витезови које именују краљ и краљица без ограничења њиховог броја и националности.

Међу витезовима првога разреда у оснивачкој повељи на првом месту је наведен деспот Стефан Лазаревић, а ту су били међу познатијим и гроф Херман Цељски, палатин Никола Горјански, мачвански бан Иван Моровић. То је био цвет Угарског племства и свих оних на које се угарски краљ ослањао. Самим тиме што је деспот Стефан стављен на прво место међу витезове реда Змаја, довољно говори да је он уживао највећи могући углед на угарском двору. Осим што му је самим тиме указао велику част, угарски краљ Жигмунд је тиме за себе још чвршће везао деспота. Сасвим је сигурно да је Жигмунд знао за све оне неприлике са којима се код куће сусреће деспот те свим оним недоумицама око тога којим политичким

правцем кренути, односно приклонити се Угарској или Турцима, па је ово био покушај да се деспот веже за Угарску. Жигмунд није био ни у ком случају наиван што се види већ из самог његовог постављања према деспоту. Оснивање реда Змаја и деспотово наименовање за његовог члана морало је имати одјека како у Србији тако и у Турској, а тим чином се сасвим јасно показивало да је деспот на угарској страни.

На крају се показало да то што је деспот Стефан постао члан реда Змаја није у Србији посебно импресионирано ни Вука, а ни остале незадовољнике, док је турског султана Сулејмана натерало на одлучну акцију. Сада је било сасвим јасно да деспот неће променити савезника и да ће приступити Турској, а да Вук нема шта да очекује у погледу поделе власти у Србији. Стога он (Вук) пребегне код турског султана Сулејмана и ту му се пожали. Можда је тада Сулејман и сазнао да је деспот именован за витеза реда Змаја, што му је, као искусном политичару, било сасвим довољно да увиди да неће више имати прилику да види деспота Стефана као свога вазала. С друге стране, није било све изгубљено за Турке јер се ту налазио деспотов брат Вук (који је Лазаревић, што је посебно важно) који се нуди за вазала уколико му султан помогне да отцепи део Србије за себе. Уз Бранковиће који су горели од жеље да поравнају рачуне са деспотом и чињеницу да Угарски краљ неће бити у стању да пружи већу помоћ деспоту због сопствених проблема, то је било сасвим довољно да се султан одлучи да Вуку помогне са војском која је изгледа била веома јака. *"Подигне, дакле, и овде напред поменутога Вука који измоли од цара (турскога) мношину војника, тако рећи све силе његове. Тада цар Сулејман беше заузео и источне крајеве и тако дошавши Сулејману рече (Вук): Ударићу на мога брата (Стефана) да ми или даде половину отачаске земље и градова којима ћу царству твоме служити, или ћу земљу поплентити и сатрти је"* (Константин Филозоф).

На самом почетку 1409. године проваљује на деспотову територију турска војска уз помоћ незадовољника из Србије којима је био лидер Вук Лазаревић. На челу ове војске био је Евренос бег, увелико познат као победник над српском војском на Марици (1371.), а било је присутно и других познатих турских војсковођа. Султан Сулејман је ову акцију схватио веома озбиљно шаљући најелитније трупе и војсковође које је тада имао. *"А посла са њиме онога који је од почетка био проливач хришћанске крви, који је истоимени са Исмаиљћанима у ратовима, који је и у великој бици на реци званој Марица био виновник крви (Арванез); посла и друге изабране војводе. И дођоше дакле"* (Константин Филозоф). Помало чудно делује чињеница да су се незадовољници из Србије удружили са највећим српским крвопијама које је ни мање ни више него предводио славни Евренос бег. И више је него сигурно да је многим од оних Срба који су јахали иза Евреноса, неко од ближње или даљње родбине погинуо на Марици од руке овога познатог убице, међутим у сулудој борби за власт то тада њима није сметало.

Удар ове војске био је страшан и јаук се проломио целом земљом због страшних покоља и палежа које су чинили Турци, а несобично га помагали (па чак можда у бестијалностима и предњачили) они Срби који су били уз Вука. *"И шта је било*

после овога? Прођоше сву српску земљу, као дивље звери палећи, секући, уништавајући. Порушише и неке градове и, што је незгодније, то не беше бој са варварима, него (бој), који се не може лако бити - са једноплеменима" (Константин Филозоф). Сам турски напад није деспот дочекао сасвим неспреман, а имао је и неку помоћ из Угарске коју је послао краљ Жигмунд. Међутим, и ова Угарска помоћ је била веома горка јер су ови страни плаћеници изгледа правили још више зла него Турци. Тако је познато да је угарска посада из Новог Брда упала у Приштину и спалила је, а успут убила и опљачкала неке дубровачке трговце.

Ипак, изгледа као да је тај први талас турака и Вукових незадовољника некако сузбијен. *"Иако беше множина оних који су дошли, (деспот) (их ипак) много пута сатираше и ужасаваше њихова срца"* (Константин Филозоф). У тим првим сукобима деспот Стефан је по наводима биографа имао доста успеха, али као да није желео да у ломљењу противника иде до краја не желећи да буде крив у случају евентуалне Вукове погибје. *"Бојаше се да не пострада слично Давиду, који проклињаше пределе гелвујске да не падне дажд на њих ни роса, зато што је ту истекла крв Јонатанова и, побеђујући га, (тј. Вука) не затезаше узде да не буде крив због братске крви"* (Константин Филозоф). Стиче се утисак да је деспот још увек очекивао да ће успети да се некако нагоди са Вуком и да ће њега са свим оним осталим незадовољницима који су били са њим (Вуком) успети поново да приволи на своју страну. Таква његова намера, под условом да је стварно постојала, сасвим је разумљива, јер српско национално биће је било ипак бројно сувише мало након силних погибја на Марици и Косову да би се могло исцрпљивати у међусобним борбама за власт. У суштини ове међусобне борбе Лазаревића и Бранковића, као и Лазаревића међу собом, носиле су корист једино Турцима, а стиче се утисак као да је деспот био једини који је то јасно видео. Сама његова намера да се незадовољници поштеде и да се не иде до њиховог крајњег уништења показала се касније као погрешна и до краја ће Србији донети још већих разарања.

Све што је деспот покушавао до краја се показало да је узалуд јер Турци свој удар понављају у пролеће те године (1409.), али овај пут су изгледа били појачани и са одредима које је довео Ђурађ Бранковић (Мавро Орбин га назива са Ђурађ Вуковић). *"Због тога је Вук, добивши од Турчина војску од око тридесет хиљада бораца под заповедништвом Авраноза, у пратњи Ђурђа Вуковића дошао у Раишку, месеца марта 1409. године и пуних шест месеци остао у Рашкој, пустошећи и пленећи она места која му се нису хтела предати"* (Мавро Орбин). Турска акција је била много успешнија него што је то била претходна, али је и трајала једно дуже време, што опет говори да се у освајање кренуло сасвим систематски. Наиме, први турски удар у самом почетку 1409. године очигледно није успео и Евренос бег је то одмах увидео. Због тога је други удар у пролеће био нешто спорији, али далеко боље организован. Било је јасно да се Србија не може сломити једним изненадним нападом и да је потребно отпор ломити постепено, од града до града. Овај пут наступао је Вук много опрезније придобијајући све више присталица по Србији. Неког је успео да убеди неким митом, а друге пустим обећањима, углавном деспот је имао све мање властеле са којом је могао пружати отпор. *"А када се побоја напада, благочастиви деспот Стефан не изиђе против (њега). Јер још мало*

изабраних беше (му) остало верних; они и за писма послана од Вука јављаху овоме; (Вук) с једне стране дарове и многе поклоне обећаваше, а с друге стране је страшио претњама" (Константин Филозоф).

Сада већ деспот није могао да се одупире онолико успешно колико је то чинио раније па се из тога разлога морао постепено повлачити. Ипак, отпор удруженим Турцима, Вуку Лазаревићи и Ђурђу Бранковићу од стране деспота Стефана је био толико јак да су борбе вођене пуних шест месеци. Тада је деспот увидео да је даљњи отпор бесмислен јер он сам није имао снаге да се даље бори, а од Угара није могао очекивати помоћ будући да су се они уплели у своје ратове. То је био основни разлог због којег се повукао чак до Београда у коме је био релативно безбедан због јаких одбрамбених зидова којима је овај град био окружен. То су сигурно били тренуци безнађа за деспота јер држава му се распадала пред налетима Турака које је предводио његов рођени брат Вук. Некако по биографу излази да су деспота у очај бацала писма која је Вук слао његовој властели и у којима је предлагао да они (властела) напусте свога господара (деспота) и пређу на његову (Вукову) страну. *"А Стефан, држећи његово писмо, плакаше и баци се пред икону Спаситељеву, говорећи: Види, Христe мој, јер Ти знаш како се неправедно против мене поучавају и слуге моје издају ме, као некада Твој ученик Јуда. Сачувај, дакле, до краја (оне чији си) мали број оставио са мном. И (говораше) друге, сличне овима, умиљене речи и молитве из дубине срца. А ово беше у великом граду, тј. Београду, у његову дому (који беше) унутра (града)" (Константин Филозоф).*

Колико је удружена Вукова и турска сила била јака види се и из тога што су њихови војници долазили чак до Београда и палили његову околину, а да деспот није могао да организује ефикасан отпор. *"А (Вук и Турци), прошавши опет још више крајева, дођоше чак близу Београда и велику множину попленише, и сву земљу упропастише" (Константин Филозоф).*

Многима је тада можда изгледало да је деспотовој владавини дошао крај, али ипак Вук није имао снаге да иде до краја (тешко је након свега поверовати да то није хтео) па се сукоб међу браћом на крају завршио преговорима. Немајући куд, деспот је урадио оно што је стално избегавао и што му је најтеже од свега падало, односно поделио је Србију тако да је јужни део земље добио Вук док је северни део са Београдом остао деспоту. *"На крају, после многог страдања Раишке, речена господа су се нагодила, те је деспот дао део државе свом брату задржавши за себе земље према Дунаву и Новом Брду" (Мавро Орбин).* Доследан својој тадашњој политици, деспот је одбио било какав облик зависности од Турака и остао је и даље повезан са Угарском. Сам положај оног дела земље којом је владао давао му је пуну могућност такве политике. Снажно утврђени Београд, где му је била престоница, био је Дунавом директно повезан са Угарском тако да му је овај град могао бити последње упориште према Турцима. С друге стране, Вук Лазаревић је морао да призна вазалне обавезе према турском султану, а ту су били и Бранковићи који су само наставили своју потчињеност Турцима.

Гледајући свеукупну ситуацију која тада владала може се слободно рећи да је тога момента губитник био управо деспот Стефан коме је Вук успео да одломи велики део земље, а осим тога изгледа да је и са оног дела на којем је владао морао да исплаћује Вуку половину прихода. *"Поред тога, давао је половину прихода ове земље свом брату Вуку, који је остао господар другог дела земље, од Мораве на запад"* (Мавро Орбин). Ситуација за деспота није ни у ком случају била добра и то је морало бити свима јасно. За само годину дана успео је Вук уз турску помоћ да добије све оно што је тог тренутка желео, односно, добио је део Србије као што је и тражио. Тога момента он је био можда и задовољан оним што је успео, а могуће је да су и Турци сматрали да је за ту годину доста урађено. Међутим, постављало се питање да ли је такво стање могло да остане и за касније јер сасвим је сигурно да је за деспота такав распоред снага који је тога момента владао био апсолутно неприхватљив. С друге стране, било би сасвим за очекивати да би Вуку, потпуно залуђеним за власт, могло пасти на памет да покуша да преузме и остатак земље што би у реалном односу снага он можда могао и да учини. Турском султану би таква акција сасвим одговарала јер би довела до стављања и остатка Србије под њихову директну контролу. Међутим, сада се коначно редослед догађаја окренуо деспоту у корист.

Управо у то време, односно баш 1409. године настао је познати деспотов спис под насловом Слово љубве (Слово љубави). Овај спис је посвећен искључиво деспотовом брату Вуку и кроз њега се протежу два мотива: мотив чулне љубави и мотив духовне љубави. Спис рађен као посланица имао је искључиви задатак да подсети Вука на некадашње дане када су он и деспот Стефан били у братској љубави. Тако деспот каже да су били у заједно и близу телом и духом, али су их горе и реке раздвојиле. Ипак, он поручује Вуку да за измирење још увек није касно *"још да се скупимо, још да се угледамо, још у љубави да се сјединимо"*.

18. Погибија Вука Лазаревића и Лазара Бранковића

Султан Сулејман је до тога момента доста смотрено водио своје послове и осим ратовања по Европи имао је својих трупа и по Малој Азији где се носио са својом браћом која су такође имала претензије на место султана. Заправо, читава борба око власти до 1409. године водила се у Малој Азији док је у европском делу турске био Сулејман суверени господар. Из тога разлога један од Бајазитових синова, принц Муса, нагло пређе са својом војском у Европу желећи да ту потражи Сулејмана и да га управо ту сломи. Муса није био ни мало за потцењивати мада његови поступци говоре да се ради о неурачунљивом човеку. Из Синопе прешао је Црно Море и запутио се код војводе Мирчета у Влашку желећи га придобити на своју страну. *"Чувши за њега угровлашки владар (Мирча) позва овога (Мусу) к себи да се освети за недаће од његова брата (Сулејмана). А овај, живећи међу Мизима, угравивши згодно време искочи као из сна према пророчким речима..."* (Константин Филозоф). Недуго потом појавио се и у Бугарској. Били су то веома спретни потези јер Сулејман је постепено остајао без савезника који су сви листом прелазили на Мусину страну. Изгледа да је Муса био веома добро обавештен о томе ко се противници Сулејманови тако да му је дипломатска акција имала великог успеха. У

свим тим преговорима и придобијању савезника Муса је вешто одглумио смотреног човека обећавајући све што су од њега будући савезници тражили. *"Ипак, при првој својој појави показавши се свима околним као кротак, дарезљив, као смирител, под видом побожности, што се после показа да је горче од жучи, па чак и онима који су му служили."* (Константин Филозоф). Њега очигледно нису познавали у Европи и то је вероватно био основни разлог што је успео да сакрије своју гадну природу.

У том тражењу савезника дошао је Муса и до деспота Стефана, мада није немогуће ни то да је сам деспот, све у жељи да се освети Сулејману за све оне невоље из 1409. године, тражио контакт са њим. У сваком случају, преко војводе Витка преговарао је деспот са Мусом и на крају нашао свој интерес у целој овој акцији. *"Посла и ка деспоту Стефану крпке, као заветне речи, да у братско име дође да му помогне, и као да се сам освети за оно што му је Сулејман учинио: Ја ћу ти, рече, оделити и довољан део земље као присноме брату"* (Константин Филозоф). Преговори су на крају ипак били веома мучни јер је деспот био неповерљив према Муси и није му много веровао тражећи од њега неке додатне гаранције. Тешка срца, једва суздржавајући бес, Муса је пристао. *"Да се о овоме увери, посла деспот Стефан, војводу Витка, који се одликоваше оштром памећу у свему, кога хоћаше (Муса) као преварити и не хтеде се пред његовим очима клети. А цар, видевши да је то немогуће, позва војводу к себи. Војвода је испитивао да ли је истинито писмо на које он треба да се закуне, или то чини на превару; а имао је са собом знаца исмаиљћанскога писма. Иако је (Муса) викао (на Витка) што му досађује, ипак се закле"*.

Убрзо је склопљено и савезништво мада сами услови ове сарадње нису познати. Међутим, не треба много размишљати шта је био деспотов интерес тога момента. Скоро је сигурно да је он (деспот) од Мусе тражио да се све оне области које је морао препустити Вуку, врате под његову контролу. У оквиру тога могуће је да је ишао чак и даље тражећи да се и области Бранковића ставе под његову власт. Наравно, да Мусу није требало много убеђивати и овај (Муса) је обећавао све што се тражило од њега не би ли придобио што више савезника. Да ли је стварно и мислио да сва своје обећања одржи јесте већ друго питање. Вероватно да није размишљао уопште о томе и да је водио неку своју игру јер у његовом табору били су и Вук Лазаревић и Бранковићи. *"У рату који су међусобно водили Бајазитови синови Муса и Муслман, деспот је пристао уз новог цара Мусу, па пошао к њему у Романију са својим братом Вуком"* (Мавро Орбин). Чини се да сам састав Мусине војске није обећавао много јер су се ту скупиле разноврзне белосветске протуве, а Константин Филозоф без икаквог околишања каже: *"пошто се сабрало к њему много војника, и то разбојника,.."*. Војска је била бројна, али је њен квалитет био веома сумњив.

Ни Муси није ишло све баш глатко јер му посланици нису успели убедити византијског цара Манојла II да напусти Сулејмана. То је на крају био онај језичак на ваги међусобне снаге двојице браће који је превладао. У самом почетку Муса је имао доста успеха заузимајући Галипоље и ликвидирајући једног од јачих

Сулејманових великаша, неког Сараџу. *"Прво, излазећи из Влашке, сазнаде за једнога од великих исмаиљћанских велможа званог Сараџа-башу у неком месту Дублину и на превару га ухвати; и узевши га са собом, дође до Андријанова града, где му рекоше да иде на Калипоље; и ту уби тога Сараџу"* (Константин Филозоф). Но, на крају се показало да то није било од велике важности. Одлучујући сукоб се десио под зидинама Цариграда 15. јуна 1409. године. Међутим, до тога судара десио се неколико веома битних ствари.

Уплашен тиме што види брата Стефана у Мусином табору, Вук је помислио (и вероватно био у праву) да је деспот са Мусом трговао успешније него што је он то успео. Домишљао се да је та трговина између деспота и Мусе морала бити на његову штету, а што не би било чудно за онога ко је познавао претходне догађаје. Муса сигурно није пропустио да сазна да се Сулејман гадно замерио деспоту Стефану тиме што је помогао Вуку да од овога (деспота) одломи велики део Србије. Са те стране могао је бити сигуран да ће му деспот бити веран (барем у првој фази борбе која је и најважнија), док са Вуком већ није био такав случај. Ако је Вука и успео да убеди да ће му за дату помоћ против Сулејмана оставити све оне територије на којима је тога момента владао, све је то пало у воду онога момента када је Вук видео у Мусином табору и деспота. Сви који су били са Мусом били су ту из неког интереса, неке трговине око власти, а то је био случај и са Стефаном, али и са Вуком. Споразум између Мусе и деспота могао је да буде само на његову (Вукову) штету. То је, по свему судећи, био онај основни разлог због којег се Вук веома брзо покајао што је пристајао уз Мусу. Осим тога, оно што је потпомогло Вука у наредним потезима, било је нагло осипање међу Мусиним присталицама које су одједном почеле, углавном због Мусине тешке нарави, да прелазе на Сулејманову страну.

И поред свега Муса је успео да са војском дође под Цариград и ту чак да избори извесних војних успеха. Иако није успео да спречи прелазак Сулејманових трупа из Мале Азије, могао се Муса утешити тиме да је код Галате успео да спали и излупа барем оне бродове који су превозили те трупе. У тој акцији истакнуту улогу је имао управо деспот Стефан. *"Пошто су Грци и Фрузи били у пријатељству са источним царем (Сулејманом), превезоше га у Цариград, а постројише близу у помоћ и лађе. Муса и Стефан, дошавши више Галате, разбише ове лађе"* (Константин Филозоф). Управо тада је и дошло до колебања међу Мусиним савезницима јер су тада могли да се увере да византијски цар Манојло II не подржава Мусу већ Сулејмана. Постепено почео је пребег из Мусиног у Сулејманов табор.

Вук није нагло променио страну већ је привидно и даље био Мусин савезник, али је тајно шуровао са Сулејманом. У оквиру те сарадње чак је код Венеције посредовао да она (Венеција) обезбеди бродове којима би се Сулејманова војска из Мале Азије пребацила у Европу. Осим тога тражио је од Венеције да му обезбеди уточиште уколико дође до тога да мора да бежи из Србије. На крају је ова његова делатност била и откривена и Вук умало није главу изгубио од разјареног Мусе. На Вукову срећу Муса није реаговао нагло како је он то иначе већ умео, већ се најпре саветовао са деспотом Стефаном. Овај (деспот) се уплашио тада за брата и успео

да одврати Мусу од те намере, узимајући на себе гаранцију да Вук није издао Мусу. *"А Муса, сазнавши да Вук хоће да бежи ка Сулејману, тражио је да га закоље при јахању и рече Стефану: Врати се, и узми све (земље) братове, пошто сам од њега узео писмо и неверству и стога ће умрети. А деспот му рече: Ако сам ја неверан, онда је и он. И постаде јамац за свога брата. А ко би други, ако не он?"* (Константин Филозоф). По овим наводима стиче се утисак да је деспот брата, иако му је он до тога момента нанео много зла, спасао од сигурне смрти. Међутим, сви су знали да Вук ни у ком случају није сигуран од Мусине касније реакције и да ће му се он (Муса) осветити за издају. Деспотова интервенција је могла да има ефекат само за једно време па не изненађује то што је Вук већ исто вече, након што је деспот Муси гарантовао братову верност, побегао. Није немогуће да га је деспот опоменуо да Муса зна за његову издају и да му је много паметније да се склања испред Мусиних очију. *"Затим Вук те ноћи побеже од онога цара (Мусе)* (Константин Филозоф).

Код Орбина постоји једна нешто мало измењенија верзија овога догађаја. По тој верзији успео је Муса нешто раније да зароби Лазара Бранковића, али био је касније пуштен уз вероватни услов да се придружи Муси. *"Пре њиховог доласка пао је у Мусине руке Вуков сестрић Лазар, који је био заточен у Галипољу, а касније пуштен"* (Мавро Орбин). Вече пред битку окупио је Муса све своје словенске савезнике и, очигледно не верујући им много, закле их на верност. Ипак, непосредно пред битку Вук Лазаревић и Лазар Бранковић пребегну код Сулејмана. *"Увече, уочи дана када ће се заметнути битка, сва словенска господа била су код Мусе и заклела му се на верност. Али, упркос томе, пре почетка битке Вук и његов сестрић Лазар побегоше од Мусе и пређоше на страну Мусломана"* (Мавро Орбин).

Коначна битка између Мусине војске и оне коју је водио Сулејман одиграла се 15. јуна 1409. године под зидинама Цариграда. Ту је Сулејман однео апсолутно победу над Мусином војском која се на крају разбежала. *"У бици између ова два брата оста победник Мусломан, а Мусина војска беше разбијена и поражена"* (Мавро Орбин). Деспот Стефан се по свом обичају храбро борио, али видевши да је битка изгубљена и да је са бојног поља Муса побегао, одлучио је да се и он повуче. *"Напред пође деспот Стефан и када виде Мусу где се уплашио и окренуо леђа због невере својих војника и због мало (људи) оставиших (уз њега), врати се и сам покрај мора"* (Константин Филозоф). Речено је да се битка одиграла у непосредној близини Цариграда, а да је византијски цар био на страни Сулејмана, односно на супротној од оне на за коју се деспот борио. Могуће да се деспот није имао никаквих намера да се склања у овај град јер није знао какав би му се дочек тамо могао припремити. Стога се повлачио дуж мора, али византијски цар Манојло II чим је чуо да се деспот туда креће пошаље по њега лађе које га превезу у Цариград. *"И кренувши (Стефан) ка Галати, посла му цар Манојло лађе, у које ушавши, дође у Царствујући град"* (Константин Филозоф).

Иако су у протеклој бици два владара стајала на супротној страни, њихов је сусрет на крају испао веома срдачан, а цар Манојло II је чак потврдио деспоту његово већ

дато деспотско достојанство. *"Сличан беше упознао сличнога, када му по други пут даде и венац деспотскога достојанства; јер рече да Јован није био у пуној владалачкој власти"* (Константин Филозоф). Ово потврђивање деспотскога достојанства је учињено због тога што цар Манојло II није био тај који је Стефану у августу 1402. године дао овај високи чин, већ је то био његов савладар цар Јован. Сада је цар Манојло II нашао оправдање да у то време цар Јован није имао пуну царску власт тако да и његово даровање деспотскога достојанства није имало пуну снагу. Желећи да то исправи цар Манојло II је поново Стефану доделио деспотско достојанство. У суштини радило се о једном типично политичком потезу византијског цара који је покушавао да привуче деспота Стефана на своју страну. Византија није имала шта Стефану да понуди, а оно једино што је могла да подари биле су високе титуле. Како је Стефан титулу деспота већ добио (више од те није било) то му цар Манојло II није могао дати ништа, те стога измишљање да првобитно даривање титуле није правоснажно и онда као знак царске милости Стефан буде поново венчан на деспотство.

Све то није могло задржати деспота Стефана неко дуже време у Византији и он је журио да се што прије врати кући. Имао је за то доста разлога. Његови главни непријатељи у Србији били су брат му рођени Вук, и Бранковићи. Да зло буде веће сви су они ратовали на страни Сулејмана који је био победник под Цариградом и сада се могло очекивати да ће они као победничка страна да журе у Србију не би ли тамо преузели власт. Како су сви путеви били запоседнути Мусиним непријатељима који би се сасвим сигурно светили деспоту уколико би ишао преко њихове територије, то је остао једини пут за Србију преко државе румунског војводе Мирчета. Ту би деспот био сигуран јер војвода Мирча је био управо први који је на европском континенту примио Мусу и подржао га у ратним акцијама против Сулејмана. Очекивања га нису преварила и након узбудљивог путовања преко мора, војвода Мирча је примио деспота веома срдечно. *"А тада је био влашки владар благочастиви и увек спомињани велики војвода Мирча. (Он) их са великим љубочашићем сретне и прими деспота и оне који су били с њиме. Јер није се могао наситити неизмерне жеље да га се нагледа те је непрестано гледао у његово лице"* (Константин Филозоф). На крају је војвода снабдео деспота и његову пратњу свим потребним стварима и потребама за пут, па га онда лично спровео кроз своју територију све до Голубца. *"Гостећи га веома срдечно, даваше му довољно потребне ствари - коње и остало што му је нестало дугим путовањем. И тако га проведе својом земљом, као да је ишао по својој (земљи). И стиже до угарске границе у свој град Голубац"* (Константин Филозоф). То је било крајем јула или почетком августа 1410. године.

Сулејман је са победом под Цариградом успео да над Мусом стекне једну одређену предност која је ипак била само тренутна. Муса је био побеђен у једној бици, али није био и поражен. Он се чак постепено и консолидовао прикупљајући нову војску. Од свих могућих савезника остали су му само деспот Стефан и војвода Мирча. Сулејман је имао намеру да деспота Стефана, као једног од Мусиних савезника, најпре избаци из игре пре него што пређе на коначни обрачун са Мусом. Вероватно му се деспот тога момента учинио као најслабија карика у Мусином

предузећу. Стога су одмах након битке под Цариградом послани у Србију Вук Лазаревић и Лазар Бранковић. Они су требали да преузму деспотове земље прије но што се он доспе вратити. *"Вук са својим сестрићем Лазарем опрости се од Мусломана да би се вратио кући и предухитрио долазак деспота, чију је област Мусломан предао њима"* (Мавро Орбин). Ипак, чак ни тада Сулејман није веровао овим својим савезницима задржавајући Ђурђа Бранковића уз себе као таоца.

Вука и Лазара пут је водио преко Пловдива, а управо ту око овога града тога момента налазио се Муса који је постепено прикупљао нову војску. Начувши да ће се ова двојица покушати туда провући, а већ киван на њих (посебно на Вука којег је сматрао основним кривцем за пораз), одлучи Муса да им намести клопку. *"А када је видео да се опет купи војска, већином разбојници, врати се ка црноменским (крајевима) и сазнавши да је Сулејман послао напред поменутога Вука да претекне свога брата (Стефана) међу Србима и да узме земљу, посла некога војводу по имену Алиаз, али не са војском, јер и сам мало имађаше, него као бившег војводу Филипова града и као онога који може у граду овако (шта) свршити"* (Константин Филозоф). Клопка је била намештена веома вешто, тако да су Вукови људи били потпуно изненађени и већина је изгинула, а да није успела да пружи било какав отпор. Ипак, добар део успео је да се разбежи и да се посакрива по кућама у граду. *"Сутра, кад је дошао у град, сви се к њему стекоше. А овај (Алијаз) се одмах устреми на (Вука) те једне исекоше, а неки неке и сакрише по домовима"* (Константин Филозоф). Осим тога изгледа као да се и сам Вук уплашио забрањујући оним одлучнијима да пружи било какав отпор. *"Кажу да се неки од благородних (Вукових) машише оружја, а он (Вук) им забрани рекавши: Сагреших према господару; шта хоће нека чини"* (Константин Филозоф). Тешко ће бити да је овај навод истинит и да је Вука управо у томе моменту запекла савест што је издао Мусу па да се зато одлучио на предају без било каквога отпора. Без икакве сумње, он се уплашио, док је с друге стране можда рачунао да ће успети да се пред Мусом оправда. Деспот Стефан му је до сада опростио и многе друге горе облике издаје и могуће да је очекивао да ће и Муса бити такав. Као дан заробљавања наводи се 4. јули 1410. године.

Већање са Мусом је веома интересантно описано код Константина Филозофа. О Вуковој и Лазаревој судбини се одлучивало у најужем кругу Мусиних сарадника без присуства Вука или Лазара, тако да они нису чули ону свађу која се изродила док се решавало о њиховој судбини. Изгледа да се Муса једно време колебао шта да ради са заробљеницима па му је до краја чак пало на памет да са њима направи неку врсту трговине. Идеја је била да се за живот Вуков и Лазарев добију у замену српски градови, као и то да Ђурађ Бранковић пређе на Мусину страну. *"Пошто доведоше (Вука), мољаху и саветоваху (Мусу) да Вука пошаље ономе (цару као и да Вук пошаље) по сестрића свога (Ђурђа) који беше са Сулејманом, те да буду верни Муси и да му уруче градове"* (Константин Филозоф). Очигледно да је по првобитној идеји требало да Вук буде послан Ђурђу Бранковићу и да му изнесе ове предлоге, док би Лазар остао као талац. Некако по биографију излази да је Вук имао и у Мусином логору оних који су се заузимали за њега, међутим било је и оних који су га мрзели. Управо ти су и однели превагу вичући да је Вук основни кривац због

онако гадног пораза под Цариградом те да га због тога треба сместа посећи. *"А један од оних који су били са Мусом повика: Да није овај побегао у Цариград, битка (са Сулејманом) и победа свакако би била наша. Зато треба таквога склонити. И овакав глас успе"* (Константин Филозоф).

На извршење ове казне се није требало дуго чекати и одмах након такве одлуке Вук је убијен. *"Одмах посла (тамо) где га чуваху и посекоше га"* (Константин Филозоф). По биографу, нешто прије извршења казне довели су Турци Вука код Мусе и он је, осетивши шта га чека, покушао да казну избегне тако што је кренуо да Муси пољуби руку. Међутим, овај је бесно узвикнуо не дозволивши то. *"А пре (тога) га изведоше пред цара како би му опростио кривицу; када је (Вук) хтео да (Муси) целива руку, рикну (Муса) на њега и ставши управно стојаше"* (Константин Филозоф). Тако је, нимало славно, завршио свој живот млађи син Лазара Хребелјановића.

Онога момента када је издавао наређење да се Вук ликвидира, Муса није ни слутио да тиме заправо ради у највећој могућој мери у корист деспота Стефана и Србије. Да су Вук и Лазар успели да се дочепају Србије, тада би тамо сасвим сигурно букнуо грађански рат, могуће најтежи који је Србија до тада имала. Тиме би попрште рата између Бајазитових синова било пренето у Србију, а то је управо оно што је деспот гледао цело време да избегне. Тешко је и помислити каква би све то разарања донело. Оно што је најгоре јесте то, да би та разрачунавања између деспота Стефана са једне стране и његовог брата Вука и Бранковића са друге стране, било у функцији борбе за место султана у Турској. Србија би била само ратно попрште, а крај овога рата, па ма какав он био и ма ко у њему победио, не би њој донело ничега доброга. У случају Вукове победе Србија би постала турски вазал, а да је деспот победио Србија би била толико исцрпљена ратом да Турцима не би био посебан проблем да је освоје. Неком игром судбине, а несрећом по Вука и његовим ликвидирањем, опасност грађанског рата у Србији је нестала.

Но, ликвидирање Вука Лазаревића није донело никакво олакшање за Мусу јер су се његове трупе судариле код Једрена дана 11. јула 1410. године (петак) са трупама које су водили Сулејман и Ђурађ Бранковић. Изгледа да је Муса мислио да ће Ђурађ, због тога што му се брат налази код њега у заробљеништву, прећи на његову страну: *"...а да Лазара поштеде. То је учинио у нади да ће на тај начин привући на своју страну Лазарева брата Ђурђа, који се тада налазио код Мусломана"* (Мавро Орбин). То је заправо био једини разлог због којег је Лазар био поштеђен ликвидације. Читајући Константина Филозофа стиче се утисак као да је Лазар слао неке гласнике брату тражећи од њега да остави Сулејмана и да пређе на Мусину страну. По том плану Ђурађ је требао да напусти Сулејмана онога момента када почне битка. *"А беху се договорили са Лазаром да дође и старији брат његов (Ђурађ од Сулејмана) када битка почне; и заповеди Муса: Ако ово не видите (тј. да Ђурађ прелази), убијте (Лазара)".* Очигледно да Муса није баш много веровао Лазару чим је наредио његовим чуварима да га након почетка битке, уколико Ђурађ не пређе на њихову страну, сместа убију. Тако је и било. Ђурађ није издао Сулејмана, а Муса је битку изгубио. Поступајући по Мусином наређењу, Турци

убију Лазара. *"А дошао је неки Огурли звани, слуга војводе Асалхана који је (Вука) заробио и, наликујући звери, посече га, очима и бичем знак чинећи, када беше угледао згодно време, ко њему (и његовом ујаку даде јабуку (као знак) да беже. Убијен би и тај истога месеца у 11. дан, у петак године 6918. (1410)"* (Константин Филозоф).

Након битке, док су Сулејманови и Ђурђеви људи пљачкали изгинуле, наиђу на Лазарев леш и препознају га. *"Када је било после битке, нађоше они, који су мртве пљачкали, младића, и по свему познаше најблагочастивијега Лазара; и јавише љубљеном брату његову (Ђурђу)"* (Константин Филозоф). Биограф описује како је Ђурђа веома погодила братова смрт, међутим његова је реакција на крају била ипак мало неумерена. Наиме, освојивши Пловдив, дозволи Сулејман "уцвиљеном" Ђурђу да га из освете за братову смрт у потпуности попали. *"Подигавши се, Сулејман иђаше и дошавши у Филипов град, даде одобрење брату своје да га запали (због поступка према Вуку), а убице (Вукове) су у гору побегле и на разне начине се уклониле, а неки (беху) и убијени"* (Константин Филозоф). Заправо се радило о једном крајње вандалском чину уништења града и невиног становништва, а то потврђује и биограф говорећи да је већина оних који су учествовали у Вуковом и Лазаровом убиству избегла у планине, а да је тек њихов незнатан део био ухваћен и убијен. Да уништење овога града није имало никакве везе са осветом Лазаревим убицама и да тај палеж Ђурађ није учинио из "жалости" за братом, видеће се нешто касније када се он измири са Мусом и са њим буде имао тесну сарадњу. Тада му очигледно није сметало што се клања ономе ко је наредио да се његов брат искасапи. Биограф није желео да прескочи и да не опише начин на који је Пловдив уништен, али није имао снаге да то уништење назове оним именом које је и право: најобичнија пљачка и иживљавање над ненаоружаним становништвом.

С друге стране ни деспот Стефан није имао много више братске љубави према погинулом Вуку онога момента када је примио Мусу који је бежао испред Сулејмана. Примио га је лепо, није му сметало то што сарађује са убицом свога брата, и на крају чак склопио поново неки савез са њиме. У том новом договору међу њима изгледа да су се договорили и како ће да разделе оно што буду освојили. *"Сам убица онај (Муса) био је код благочастивога (Стефана); истоимени (Стефан) (не) хотећи да се међу собом сатиру и чине невољу, склопи пријатељство и завет (са Мусом) и изнова га отпусти"* (Константин Филозоф). Вероватно да је деспот Стефан тада добио од Мусе сагласност да поново заузме оне територије које му је Вук недавно одузео. Како је Вук сада био мртав то је деспот могао несметано да те територије поново стави под своју власт. Очигледно да су и овде страст политике и интереси, потпуно преовладали сва она осећања која би се могла звати братским или народним.

Наставак борби око султанског престола донео је надаље Муси много више успеха. Постепено је придобијао присталице док их је Сулејман губио. На крају је Сулејман и подлегао, али не толико захваљујући некој Мусиној вештини већ највише својој глупошћу коју је заливао огромним количинама вина. Неопрезно изишавши из Једрена почео је Сулејман да гони Мусу који је стално измицао. У

једном моменту то је Сулејману досадило па се вратио назад у Једрене и наставио са сталним пијанкама. Некаквом варком остао је у граду са малом посадом док је највећи део војске отишао изван града. То је искористио Муса и ушао у Једрене. *"А он, уставши са онима који су се нашли код њега, пошто је била ноћ, поче бежати ка Царствујућем граду"* (Константин Филозоф). Сулејман је на време видео да се Једрене постепено пуни Мусиним људима и стога је почео да бежи желећи да се дочепа Цариграда. Док је бежао његова пратња се постепено осипала тако да је до краја бежао сам. Недалеко од Цариграда буде ухваћен и на крају и удављен. *"А када се то рашчуло по целом том крају, почеше (људи) излазити из свију села тога краја гонити га, убијајући мали део који је остао с њим; самога (Сулејмана) ухватише и удавише и донесоше га у Андријанов град"* (Константин Филозоф).

Погибију Сулејманову описује Дука нешто детаљније: *"Чујући Сулејман да Муса хоће ускоро да дође у Дренопоље (јер у Дренопоље већ почеше стизати људи гомилама и многи од првих људи Мусиних), отрезни се, напослетку, од пијанства, и смисли да иде у Цариград. И крене се на пут са неколико коњаника, који га такође напустише и одоше к Муси. Тако бежећи, Сулејман стигне у једно село, у коме сељаци познаше да је некакав господар и по коњу, и по хаљинама, и по свему држању, и стекоше се да га гледају. У том истрчи пред њега пет момака са стрелама, и Сулејман, збунивши се, избаци на њих стрелу, и једног одмах стрмоглавце обори. Затим избаци још једну стрелу, и још једнога обори. Како су пак та петорица били рођена браћа, она тројица што су остала избаце своје стреле на Сулејмана, он падне са коња, и они му одсеку главу"* (Дука).

Овај догађај се одиграо 17. фебруара 1411. године. Тиме је европски део турске добио новог султана. Ипак, остао је још малоазијски део за освојити. Чувши за Мусину победу деспот Стефан је одмах послао код њега свога гласника подсећајући Мусу на њихов међусобни договор и тражећи од њега оно што је обећао. *"После тога (Муса) је завладао свом државом. Стефан, ово сазнавши, посла к Муси напред поменутога изабранога посланика свога који је к Демиру ишао, да моли обећано и да (каже) да је весео што га је његово дружељубље победило те да је све на место довео - становнике и ствари"* (Константин Филозоф). У почетку љубазан према деспотовим гласнику, Муса се ускоро разјарио и изговорио оно што је мислио. Може се домишљати да је тада било речи о односу који ће убудуће имати деспот Стефан према Муси. Деспот није имао никакве намере да постане Мусин вазал, док је овај управо желео да буде апсолутни господар и да деспоту не дозволи било какву самосталност. Мора да је тада Муса у бесу изговорио да деспоту неће дозволити да изађе испод турске власти и да ће га, ако треба, и силом на то натерати. То је било сасвим довољно деспотовом гласнику да увиди да им је од Мусе убудуће могуће очекивати само неприлике. Очигледно да је задатак овога посланика био у томе да види како мисли Муса да се убудуће односи према деспоту. Видевши све, а како је постојала опасност да и сам посланик постане жртва Мусине неурачунљиве природе, то је било много мудрије да се он повуче док још има времена за то. *"А Муса, дакле, прво слатко прими овога (Стефанова посланика); после овога неке жестоке (речи) делимице рече. По овим речима сверазумни (посланик), сазнавши унапред шта ће ова звер (Муса) чинити,*

од њега се склони мудрим речима; јер хоћаше и њега самога ухватити као најсветлијега и најоданијега Стефану" (Константин Филозоф). Ипак, прије но што је напустио Мусин двор, овај посланик је успео да од њега измоли дозволу за ископ посмртних остатака Вука Лазаревића. *"Када је био отпуштен, дође тамо, где у лугу раније беше убијен господин Вук (и) изнесе кости његове у српску земљу"* (Константин Филозоф).

Деспотов посланик уопште није био у дилеми то да Муса неће одржати нити једно од оних обећања које је до тога момента давао те да Србија ускоро може очекивати његов напад. Тако је и пренео деспоту. *"Дошавши деспоту Стефану, све исприча рекавши, да друкчије није могуће живети са овим, осим (да се са њим) ратује"* (Константин Филозоф). Тешко да је оваква вест могла деспота изненадити јер је и он сам могао за ово време сасвим добро да упозна Мусу и да види са каквим неуравнотеженим човеком има посла. Да код Мусе заиста постоји изражена црта лудила видело се по начину на који се обрачунао са онима који су ликвидирали Сулејмана. Турци који су убили Сулејмана и тиме отворили Муси пут ка султанском престолу вероватно су очекивали да ће их овај наградити за то, али десило се нешто сасвим друго. Муса је чувши за начин на који је Сулејман убијен наредио да се она тројица браће која су га убили са свим становницима села у којем је овај убијен, повежу и затим живи сви запале. *"У томе Муса уђе у Дренопоље са сваком чашићу и свечаношћу, прогласи се за господара запада (тј. Балканског Полуострва), а чувши шта је било са Сулејманом, ожалости се. Одмах пошље војнике и великаше да његово тело у Дренопоље донесу, па га потом с почастима пошље у Брусу да се тамо сахрани у тулбету, које је Сулејман за се спремио. Муса потом нареди да се нађу убице Сулејманове, и наставши ону тројицу, пошље их у село где је Сулејман погинуо, скупи ту све становнике села, повеже све једне с другима, и људе и жене и децу, утврди их ланцима у колибама њиховим, па онда село запали. И тако прах и пепео посташе и деца и родитељи и рођаци, и колибе и цело оно село"* (Дука).

Деспоту је било сасвим јасно да Муса познаје само језик силе и стога је према њему требало тако да се и понаша. Стога подигне војску и попали у околини Пирота неке турске земље. *"А благодостави, чувши ово, сабра сву своју војску и дође у стране пиротске и оплени неки део земље његове"* (Константин Филозоф). Сада се и Муса уплашио јер очигледно није био спреман за неке озбиљније ратне акције, па стога одмах пошаље своје гласнике који су имали да умире деспота. Шта су то они тада разговарали не зна се, али је очигледно да је деспот био умирен па се ускоро и његова војска повукла. *"Овај посла поклицара ка деспоту и деспот се опет врати својој кући"* (Константин Филозоф). Изгледало је да се деспот коначно отргао од турске власти и за сада је могао бити сигуран да Муса неће на њега вршити притисак.

19. Измирење деспота Стефана и Ђурђа Бранковића

Током те године (1411.). ородио се деспот Стефан и са војводом Сандаљем Хранићем будући да се његова сестра Јелена (удовица Ђурђа Страцимировића)

удала за овога босанског великаша. Управо та брачна веза, али и деспот Стефан су изгледа на неки начин довели и до измирења војводе Сандаља и угарског краља Жигмунда. Њихови сукоби трајали су скоро пуну деценију. Могуће као награду за ово посредовање (ако га је било) добио је деспот од Жигмунда богати град Сребреницу. Од тада овај богати град ће играти значајну улогу у даљњим догађајима око Деспотовине.

За то време за Ђурађа Бранковића ситуација је била сасвим другачија. До сада је служио Сулејмана, међутим након његове смрти Ђурђа је "наследио" Муса. Изгледа да је и Ђурђу коначно досадило да на сваки миг султанов покреће војску и да савија колена пред њим, а могуће да је увидео и сву безизлазност ситуацију у којој се налазио и коју је сам направио. Због луде тврдоглавости и сталне заваде са Лазаревићима остао је без брата Лазара, а и њему самоме претила је стална опасност од неурачунљивог Мусе. С друге стране, могао се и сам уверити у погрешност оне политике коју је до тада водио. Видео је да је деспот Стефан независан од турака, да се проводи по западним дворовима где га радо примају, а да се он (Ђурађ) налази у рангу једва нешто вишег од најобичнијег турског слуге коме ни живот није сигуран.

Осим тога, могло му је и то пасти на памет, деспот Стефан за све ове године брака (од 1405. године) није имао деце, а по свему судећи неће је ни имати. То је значило да ће деспота да наследи најближи рођак. Тај најближи рођак био је управо Ђурађ, али уколико остане у завади са деспотом та би комбинација отпала. Саме године које су протекле у међусобним обрачунима између Лазаревића и Бранковића, али и жртве које су пале (Вук Лазаревић и Лазар Бранковић) учиниле су да су се усијане младалачке главе охладиле и да се почело трезвеније размишљати. Стога не изненађује да се Ђурађ Бранковић нагло преломио и поручио својој мајци Мари, да покуша да код деспота Стефана испослуже међусобно помирење. *"Раније (се) беше обратио (Ђурађ) својој матери да се измири са (деспотом) Стефаном и да утврде да живе како приличи благочастивима"* (Константин Филозоф).

Да ли је деспота Стефана овај Ђурђев потез изненадио тешко је рећи, али његова реакција на ову понуду на измирење је била на висини. Заборављајући на међусобне обрачуне и схватајући шта се све добија тиме што се две последње јаче племићке породице у Србији могу овим путем измирити, он је одмах прихватио руку помирења. Штавише, "усинио" је Ђурђа Бранковића (иако је овај био од њега старији), што је практично значило да га је признао за свога наследника. *"А деспот га прими као отац сина многожељеног"* (Константин Филозоф). Нешто слично наводи и Орбин: *"Ђурађ је поштовао ујака као оца"* (Мавро Орбин). У суштини, радило се о преговорима које је водио деспот Стефан и Мара Бранковић, а очигледно је да су њих двоје коначно успели да нађу заједнички језик. Ђурађ је вероватно одмах сазнао за успешно окончане преговоре, али из Мусине војске се сада није могао тек тако извући. Требало је чекати погодан моменат. Док су ти тајни разговори између породица Лазаревић и Бранковић текли, Муса је бринуо своје бриге. Тиме што је уклонио Сулејмана није ни у ком случају успео да учврсти своју власт у Европи у шта се и сам веома брзо уверио. Византинци, код којих је у

Цариграду боравио Сулејманов син Орхан, одједном овога упућују у Силиврију где га истичу као могућег Сулејмановог наследника. *"Син цара Сулејмана, који је остао у Цариграду, звани Орхан, био је послан од грчкога цара у Силиврију"* (Константин Филозоф). То је сада била најотворенија претња Муси који је постепено губио присталице због свог грубог понашања и безразложног ликвидирања неких својих великаша. Ипак, још увек је био најјачи у том делу Европе. Не губећи много на времену Муса опколи Силиврију желећи се докопати Орхана који је ту боравио. У његовој војсци је ту био присутан и Ђурађ Бранковић са својим одредима. Баш ту, под Силивријом док је опсада трајала, сазнао је на неки начин Муса за Ђурђево тајне преговоре са деспотом. Није се много размишљао већ је дао да се Ђурађ отрује. Међутим, и Ђурађ је био опрезан тако да је након што је појео отров са вечером коју му је Муса дао, одмах узео и противотров. *"А Муса чувши (ово), дође под Силиврију, где размишљаше убити Ђурђа, много пута спомињаног унука великога кнеза Лазара; он му је на вечери дао отрова. А Ђурађ, имајући лек против отрова, не умре (него) само пострада од болести"* (Константин Филозоф). Дакле, тровање није успело, али због његових последица Ђурађ је морао да се лечи.

Видевши да отров није деловао Муса се одлучио за неко "брже и сигурније" средство за ликвидацију Ђурђа. Вече уочи напада на Силиврију, сазна Ђурађ шта му Муса спрема. *"Он (Ђурађ) се, дакле, под Силивријом лечаше (од отрова), где му дође (неко) кога љубљаше као да иде да напада град; а (неки) пролазећи дадоше (Ђурђу) знак да ако се ове вечери овде нађе биће предан смрти"* (Константин Филозоф). Стога нареди целој својој војсци да се спреми за напад (наредио лажну узбуну) па под тим изговором пребегне у Силиврију. *"Док је Муса опседао Силиврију, град у Романији, Ђурађ, који се с њиме био измирио и боравио код њега, био је обавештен да ће га Турчин у првој прилици погубити. Стога се он почео претварати да жели заједно с Турцима да удари на поменути град, па, пошто се претходно био договорио с онима унутра, ушао је у град и тако се спасао"* (Мавро Орбин). Муса није ништа слутио, а доживео је пренеражење када је видео да Ђурађ уместо да нападне град у њега сасвим мирно улази. Ипак, нису сви били те среће. Дobar део Ђурђевој војске није успео да се на време извуче из Мусиног логора и сви ти били су немилосрдно побијени. *"А неке од оних, који нису знали тајну (да треба пребећи у град) и који су остали, ухватише и заклаше"* (Константин Филозоф). Било је то у јесен 1411. године.

Мавро Орбин мења онај редослед догађаја који наводи Константин Филозоф. По Константину најпре је дошло до измирења Стефановог са Ђурђевим, а баш то измирење је било повод да Муса покуша да отрује Ђурђа. Код Орбина је то нешто мало другачије. Он само каже да је Муса имао намеру да отрује Ђурђа, мада нигде не наводи и зашто, а да је Ђурађ то некако сазнао и да је то основни разлог зашто се онда помирио са Стефаном. *"Ови догађаји били су разлог што се Ђурађ споразумео с деспотом и што су доцније живели као пријатељи"* (Мавро Орбин). Уколико би Орбиново виђење било тачно тада је очигледно да се Ђурађ помирио са деспотом не зато што је мислио да то тако треба већ искључиво из нужде. Једноставно више није имао где. О његовом моралном лику тада се нема шта

лепога рећи. Тим више би се могло дивити деспоту и његовој снази да опрашта јер имао је прилику да се Ђурађу једном за сва времена освети за све оне неприлике што му је овај са својом породицом пружио. Ипак, деспотова снага и разумевање онога што је корисно за земљу превладало је и он се са Ђурђем измирио.

Одлазак Ђурђев је био знак и за друге Мусине војсковође да почну да напуштају свога полуделог вођу. Муса као да је све то слутио па је почео да се разрачунава са онима до којих је могао да дође. Најпре је насрнуо на Михаил бега оптужујући га да је крив за Ђурђево бекство, а опет с друге стране желео је да ликвидацијом овог познатог великаша поврати свој пољуљани ауторитет. Међутим, Михаил бег је осетио о чему се ради па је успео да убеди Мусу да је идеална прилика да се нападне Цариград и понуди се да он буде тај који ће напад извршити. Муса пристане и пошаље Михаил бега у напад на Цариград, међутим овај уместо да нападне град почне преговарати са византијским царем. Обојица су убрзо нашли заједнички језик и Византинци омогуће Михаил бегу да са војском пређе у Малу Азију код најљућег Мусиног противника, Мехмеда. На скоро исти начин Мусу је напустио и Ибрахим паша.

Сва та бежања од Мусе могла су значити само то да његов положај у Европи јако слаби и да он неће имати могућности да пређе у Малу Азију и да тамо сломи Мехмеда. Напротив, могао је да ускоро очекује Мехмеда у Европи. Тако је и било. Већ током 1411. године Мехмед из Мале Азије бродовима прелази у Европу. То што је он толико брзо реаговао јесте искључиво заслуга Византије која му је припремила бродове. *"Са овим (Мухамедом) сложише се и Грци и превезоше га против Мусе, учинивши љубазно угоићење с њим у Царствујућем граду"* (Константин Филозоф). У самом почетку имао је Мехмед неких успеха и то искључиво захваљујући то што му је први удар био изненадан. Но, како је време протицало то је Муса успевао да консолидује своје снаге и да потисне Мехмеда који се врати у Малу Азију. *"А цар Муса, подигавши се са целом војском, нађе овога (Мухамеда) код назначеног дрвета и објави рат; прво је побеђивао источни (Мухамед), а опет, добивши снагу, победи Муса; и тако опет врати се источни (Мухамед) на исток"* (Константин Филозоф).

Муси као да није било доста то што је био победник већ је поново почео да се обрачунава са својим најјачим великашима сумњичећи их за издају. У тим обрачунавањима затворио је Јусуфа (поглавара североисточне Македоније) и пашу Игита (држао северозападну Албанију) и имао намеру да их ликвидира. Међутим, обојица паша успе да некако побегну из тамнице и да уточиште нађу код деспота Стефана Лазаревића. Сада се деспоту указала идеална прилика да нападне Мусу и то још са његовим (Мусиним) сопственим људима. Наравно да то није пропустио већ је ову двојицу паша помогао са војском и новцем и тиме им омогућио да поврате своје земље. Међутим, ни то му више није било довољно већ су се напади наставили, овај пут на Мусине земље. Оно што је нарочито Мусу могло да разљути јесте то што је деспот са овом двојицом направио неки споразум (савез вероватно) у којем је по свему судећи деспот био њихов патрон. *"Ови побегоше из тамнице, повратише сваки своје области, земље и градове; и узевши војску од*

благочастивога (Стефана), попленише суседне крајеве (Мусине) и сложише се са деспотом да ће му се налазити готови за сваку службу" (Константин Филозоф).

Сада ситуација за Мусу није била ни мало добра јер је за веома кратко време изгубио деспота Стефана Лазаревића, Ђурђа Бранковића, али и мноштво турских моћних великаша. Од свих европских поседа које је до пре само два-три месеца држао под својом контролом сада је још имао веома мало. Осим што му је преотео неке од најјачих велможа деспот Стефан му је ускоро приредио и друго изненађење. Чувши да је Ђурађ Бранковић успео са војском да се извуче из Силиврије и да уђе у много јачи Солун, деспот Стефан покрене своју војску, али и Мусине одметнике, па се упути ка Солуну водећи са собом Дауда Сауџија, неког турског принца, којег је желео да прогласи за султана. *"А Стефан, чувар побожности, сазнавши о своме сестрићу (Ђурђу) да је дошао из Силиврије у Солун, посла сву своју војску. А посла и напред поменуте исмаиљћанске војводе; посла и поменутога сина Сауџијева да га, како би се рекло, учине царем.."*(Константин Филозоф). Овде је изгледа деспот покушао да одигра неку своју игру и да за турског султана истури неког од својих кандидата. Међутим, таква акција је била унапред осуђена на неуспех јер се у Солуну већ налазио Орхан (кандидат за султана којег је подржала Византија). Могуће да је деспот очекивао да ће уз помоћ Ђурђа Бранковића успети да прогура свога кандидата и да ће Орхан погубити присталице у Солуну. Много је било препрека да једна таква акција успе, а највећа свакако да се од Мусине војске није могло доћи до Солуна. До краја комбинација са Дауд Сауџијем није дошла даље од почетка и недуго потом обрео се он у Угарској. Каснијих година било је сличних комбинација са њиме, али са истим успехом као и ова деспотова идеја.

Чувши да је деспот покренуо велику акцију против Мусе одлучи Мехмед да поново пређе из Мале Азије. Поново је од Византије добио бродове и опет је његова војска ушла у Европу. Из Цариграда требали су се упутити ка Серу очекујући да ће се тамо наћи са деспотом. *"А када је источни цар чуо за ово, тј. султан звани Кришчија, и када је била зима, дође, прешавши у Константинов град, као хотећи да иде деспоту Стефану да би од њега добио помоћ коју је тражио"* (Константин Филозоф). И овај поход је до краја био осуђен на неуспех и прије но што је стварно и започео због лоших временских прилика. *"Тада беше снег и дажд да се могло казати; отворише се небеске уставе. А тада се и реке, пошто су надошле, нису могле прећи"* (Константин Филозоф). И поред лоших временских прилика Мехмед је ипак покренуо своју војску желећи да се од Цариграда пробије јужним путем ка Серу и да некако дође до реке Марице. Но, ова река се толико излила да се није могла прећи.

Ова је акција изгледа била добро припремана јер Муса за њу није знао и то искључиво зато што му његови великаши који су бранили тај део земље нису јавили да се туда крећу деспотове и Мехмедове трупе. Вероватно да је деспотова дипломатија (или мито) успела да ове Мусине људе придобије на своју страну. Знајући да га је само пука срећа спасила од великих проблема (тачније временске прилике) Муса се страшно разбеснео на оне великаше који су га издали. Сада више

није било милости тако да је већина тих поглавара била побијена. *"А цар Муса неке поглаваре тих места за казну погуби, што су сакрили и нису јавили за (Мухамедов) поход"* (Константин Филозоф).

Већ довољно огорчен на деспота од којег су у последње време све акције кретале, и то како војне тако и оне око поткупљивања његових (Мусиних) великаша, одлучи Муса да је време да удари на Србију. На самом почетку 1412. године проваљује у Србију и то на помало чудан начин, ако је веровати биографу. У Софији је Муса требао да прослави верски празник, али уместо да тај дан слави он изненада нареди покрет војске. *"Приближивши се, почека у Средицу да прослави празник свога великога дана; и када би спремљено све празнично у дан празника, усевиши на коња рече: Ја ћу празник великога дана овако провести"* (Константин Филозоф).

Усиљеним маршом без одмора веома брзо су стигли до Врања. Ту је боравио ћесар Угљеша који је на сву срећу, иако изненађен, ипак успео да се на време извуче. Ипак, Врање је попаљено. *"И наједанпут пође од Софије, пролазећи планину звану Чемерник, нигде не учинивши одмора све до Врања, где ћесар (Угљеша) пребиваше; њега умало не ухвати, поплени Врању од онога што се нашло,...."* (Константин Филозоф).

Охрабрен овим успехом око пљачке Врања, нареди Муса сада и напад на Ново Брдо. Док се покретао ка Новом Брду стигне му вест да се деспот Стефан креће у близини са својом војском. У том моменту му је то изгледало као идеална прилика да покуша да изненади деспота и да га ухвати. Интересантно је то да је исту такву идеју имао и деспот, односно и он је мислио да Муса не зна за њега те да би то сада била zgodна прилика да изненади Мусу. *"А чуо је да иде деспот Стефан (са намером) да нападне изненада. Он, слично њему, (пође) у сретање да и сам учини препад"* (Константин Филозоф). До краја су се обе војске сусреле и обе војсковође су се увериле да од изненађења нема ништа и да им је спремити се отворену битку. Свестан тога да му је војска тренутно слабија одлучи деспот Стефан да се повуче у утврђено Ново Брдо и да се одатле пружи организован отпор. *"А пошто је деспот видео да има врло мало својих војника, склони се у велики град (Ново Брдо)"* (Константин Филозоф). Биограф не описује какав је ток битке био нити уопште каже било где да је до борбе уопште и дошло, али из једног писма Дубровчана (13. август 1417.) видљиво је да се под Новим Брдом водила огорчена битка. То није чудо будући да је разјарени Муса можда помислио да коначно има деспота у клопци у опкољеном Новом Брду. Ипак, силовити напади турака нису успели, а Дубровчани нарочито истичу своје заслуге при одбрани овог града. *"Али они добри људије веру показаше, не гледаје страха стреле и сабје турске, ни предбе срдитога цара Мусије, Турком Ново Брдо одбранише, и бранили би сваки град господства ти, где би им се пригодило како то и Дубровник где им је кућа"*. Ко зна колико би дуго Муса држао Ново Брдо опкољено да није изненада сазнао да Орхан има великих успеха привлачећи на своју страну све више присталица. Осим тога Орхан је успео да заузме и неке крајеве, а Муса плашећи се неке теже катастрофе, осим што је то неуспела опсада Новог Брда, нареди повлачење.

С пролећа 1412. године забављао се Муса тиме што је покушавао да некако сузбије Орхана. Не могавши га савладати војно прибегне Муса тражењу издајника у Орхановој околини. У томе је до краја успео подмитивши неког Балабана који је био близак Орхану и који је Муси јавио путеве којима ће се кретати Орханова војска. Сада је остало само да се намести заседа Орхану. На неком брду у Тесалији упао је Орхан у клопку и након кратке битке Муса га заробљава. Ипак то није било ни мало лако јер се и мноштво Мусиних војника до краја разбежало. *"Гонивши стиже (га), (а к њему) одбеже и много (Мусиних) пешака војника. Тако умало ме паде стигавши првога. Али ипак издадоше дете (Оркана)"* (Константин Филозоф). Сада је била сва прилика да се Муса коначно освети на неком од својих противника. Како је Орхан још увек био дете то се Муси учинила као zgodна казна то да га ослепи, што до краја и учини. Већина Орханових војника је била горе судбине од свога господара и завршила је на губилишту. *"Ухвативши га ослепи (га) и многе изабране (Орханове) ту погуби. А пешацима (одбеглим) измолише опроштај од гнева"* (Константин Филозоф). Тако је један од претендената био ликвидан.

Након овога, несумњивог успеха, Муса је наставио да плени околину Солуна, али самом граду није могао ништа. У то време Ђурађ Бранковић још увек у опкољеном Солуну чека zgodну прилику да се из њега извуче. *"Сличан оном старом војнику Фоки, опет се подиже на Солун и разруши град звани Хортијат. А на Солуну не успе ништа. А био је у Солуну још Ђурађ"* (Константин Филозоф).

Тих летњих месеци 1412. године у Будиму су своју несугласице изравнавали краљ Жигмунд и пољски краљ Владислав Јагело. То је био сјајан скуп највеће господе оба краља, али и из целе Европе (чак и из Турске и Монголије). Исто тако велики број беспосличара и сумњивих жена се ту слегао посматрајући све оне свечаности које су пратиле такве догађаје. Наводи се да је тада ту боравило 13 херцега и кнежева, 24 грофа, 26 других великаша различитих титула, преко 1500 витезова, као и да је било преко 40.000 коња. Био је ту и деспот Стефан Лазаревић са својим изабраним великашима, као и велики војвода босански Хрвоје Вукчић са својом женом Јеленом *"А пре, када је склопио право пријатељство са западнима (тј. Угрима), када је ишао у град звани Будим, где је био сабор западних краљева и друге господе код краља угарског (који је требало да иде) у Констанцију и у Рим на крунисање, овај деспот Стефан (беше) над свима најсветлији;..."* (Константин Филозоф).

У паузама забава вођени су и озбиљни политички преговори. Између осталих са краљем Жигмундом разговарао је и деспот Стефан. Не постоје тачни подаци о чему су они то расправљали, али једина њихова могућа тема могла је бити нарастајућа опасност од Турака. Док се Жигмунд трудио да деспота што више привеже за себе, овај (деспот) се опет трудио да од угарског краља добије што већу могућу помоћ у наредним сукобима који су предстојали. На самом угарском двору деспот је стајао веома добро и краљ Жигмунд га је веома ценио трудећи се да на све могуће начине угоди. Тако Константин Филозоф наводи како је деспот добио многа имања по Угарској: *"Многе дарове од угарских земаља доби: тврде градове и села и остало,*

што знају све околне државе. И не само ово, него и после седме године (од) доласка краљева, када се он вратио, сваке године долазио је на западни сабор, и никада се не врати а да није примио градове и земље".

И иначе је деспот привлачио велику пажњу што сведочи и Еберхарт Виндеке, трговац који је тада боравио у околини угарског краља, када каже: *"деспот је необично леп човек, искрен, праведан и мирољубив"*. Но, не треба мислити да је крај Жигмунд нешто посебно симпатисао деспота па га је због тога обасипао поклонима, све је то било у служби политике. Србија је била истурени штит Угарске према Турској и Жигмунд га је желео одржати што дуже у пуној снази. С једне стране требала му је јака Србија, али исто тако и један владар који чврсто седи на српском престоу. Управо зато ти сви силни поклони.

У јесен 1412. године Муса изненада напушта опсаду Солуна којег је до тада држао опкољеним. До њега је тада стигла вест да се Мехмед спрема да поново пређе из Мале Азије у Европу па је зато сматрао да је потребно да се врати у Једрене и да из тога града припреми одбрану. Ускоро се показало да се радило о некој превари и да Мехмед није мрдноу из Мале Азије. *"И чувши да опет хоће да дође султан Мухамед, подиже се ка Андријанову граду Славијевим горама, где му стиже глас да, ево, већ дође; и (Муса) се испуни бесном јарошћу; војници мало ноћу спаваху, путујући; и нашавши да не долази, остаде ту до зиме"* (Константин Филозоф). Очигледно да је војска била толико исцрпљена маршевима да је Муса морао да јој пружи један дужи одмор.

Ту прилику што је Солуну коначно скинута опсада искористио је Ђурађ и побегао за Србију. Бекство му није било ни мало лако па се приликом пробијања кроз територије које су контролисали Мусини војници морао служити лукавствима. Ипак, на крају се све добро завршило и Ђурађ се обрео у Србији. Одмах се јавио деспоту, а сусрет двојице рођака након толиких година непријатељстава био је заиста срдчан. *"А када је дошао у своје отачаство изванредном својем ујаку, неисказана радост јављаше се када и раздељене удове црквене у једно сабра и државу утврди свезнали, премудри мајстор и свемогући посленик"* (Константин Филозоф). Србија је коначно могла да одахне од ратова између два најмоћније племићке куће у Србији. Осим тога, деспот је потврдио оно што је обећао Ђурђу, односно да ће га "усинити", што практично значи да је прогласио Ђурђа и његово потомство својим наследницима. *"И од тада могли су се видети, радујући се, као отац и син"* (Константин Филозоф).

20. Коначни обрачун

На самом почетку 1413. године Муса поново удара на Србију, а овај поход је био сасвим добро припремљен. Деспотов биограф наводи да је чак направљен списак оних српских села које треба иселити и онда населити Мусиним присталицама. *"Јер беше написао многе од своје земље које ће населити у српским крајевима..."* (Константин Филозоф). Ово је била до сада најозбиљнија акција којом се ишло на Србију. Први на Мусином удару се нашао његов одбегли војвода Хамуза (Хамза)

којег је ухватио у Соколцу и послао у Једрене где су му одсекли главу. Након тога ударио је на Србију пленећи и заузимајући по Алексиначком крају. Становништво је робио и расељавао.

Код Сталаћа од стране неког храброг властелина пружен му је јак отпор. На крају је овај непознати властелин, не могавши да се одбрани, а опет не желећи ни да се преда жив изгорео у кули из које се бранио. *"А у кули се задржа, чувајући град, неки благородни муж, док са кулом не изгори, јуначан као неко од старих"* (Константин Филозоф). Онда је на ред дошао и Копријан где је Муса направио страشان покољ. *"Прође и остале градове и дође на Копријан, где заузео и њега, пошто се пролила многа крв и народ сав би побијен и опљачкан"* (Константин Филозоф). Чинило се да је деспот на рубу пораза, што се у једном летопису и не крије: *"у лето 6921. (1413.) цар Муса разби деспота Стефана на Врбници, и расипа Крушевац и Петрус и Сталаћ и Копријан и друге градове"*.

Видевши да не може војно стати Муси на пут деспот Стефан потегне дипломатију шаљући свог гласника у Малу Азију најљућем Мусином противнику, Мехмеду, позивајући га да поново дође у Европу. *"Деспот Стефан, гледајући на ово, посла преко влашки земаља (поруку) источном султану да дође и да га не мимоиђе, "да сјединивши се са мојом војском заједно устремим се - рече - на њега" (Мусу)"* (Константин Филозоф). У суштини, деспот је понудио Мехмеду савез против Мусе, будући да му је било јасно да овако разједињени не могу Муси ништа. Осим од Мехмеда, деспот је затражио и добио помоћ и од других страна. Најпре су ту били већ одметнути Мусини бивши великаши Игит и Јусуф, затим помоћ из Угарске коју је водио мачвански бан Јован Моровићи и коначно помоћ из Босне коју је довео војвода Сандаљ Хранић (ожењен за деспотову сестру). *"Деспоту је дошао у помоћ из Босне Сандаљ Хранић и војвода Петар с много војника, а из Угарске му је исто тако дошао у помоћ бан Иваниш Моровић"* (Мавро Орбин).

Византија је опет Мехмеда са његовим трупама превезла бродовима из Мале Азије у Европу, тако да је сада било све спремно за одлучујући окршај са Мусом. *"И султан Мухамед подиже се са истока, а деспот Стефан са запада са својом војском, а још и са угарским великашима, босанским и напред поменутих исмаиљанским војводама"* (Константин Филозоф). Муса је на време сазнао да ће Мехмед поново покушати и да стиже у Европу, па је стога припремио своју војску да га, као и прије, опет дочека у околини Цариграда и ту сузбије. Међутим, овај пут Мехмед је поступао по деспотовим саветима и упорно избегавао било какав облик борбе са Мусиним трупама. *"А Муса, сазнавши ово, подиже се у сретане источне (Мухамеду) и прошавши Филипов град, сретне га у месту званом Макриливада (Узанцова), као да ће се ујутро борити са њиме; а ту ноћ су међусобним посланством све установили; и источни (цар) се повуче и оде деспоту"* (Константин Филозоф). Требало је избећи било какве борбе прије но што се све савезничке трупе уједине јер је Муса био појединачно јачи од свакога.

Чувши да је Мехмед стигао у Европу и да је избегао све Мусине изазове на превремену битку, деспот са својом војском дође у Крушевац где су га већ чекали

Мехмедови изасланици. Ту је направљен и последњи договор пред одлучну битку. *"А када је ово убрзо било, сазнавши деспот све ово, дође и он са својом војском у Крушевац. А ту дођоше и сви великаши султанови да положе заклетве и чврст завет учине. Затим се споразумеше и саставиши се заједно иђаху"* (Константин Филозоф). Било је очигледно да је деспот Стефан онај основни фактор који везују све ове разне армије и да је он тај који управља целом акцијом. Индикативно је да Мехмедови изасланици одлазе код деспота, а да није обрнуто. Тада се створио један посебан однос између деспота Стефана и турског султана Мехмеда који ће да потраје све до султанове смрти.

Ова јака, али ипак шарена војска, ускоро се нашла под Копријаном који су држали неки Мусини великаши. Заповедник града се није желео предати говорећи да ће предати град победнику из битке која је предстојала. Ако већ нису освојили град савезници су макар могли бити задовољни тиме што су обезбедили његову неутралност. Када се војска улогорила на Добричу (поље међу Топлицом и Моравом) изненада у логор ујаше Евренос бег, до тада Мусин најбољи војсковођа, а сада пребеглица који је бежао од његове освете. За њим је дошло још неких великаша са нешто војске. *"Ту на Добричу (пољу) дође и Арвезез бежећи од Мусе. А дође и Богдан и неки од Мусиних пешака"* (Константин Филозоф).

Савезничка војска је даље напредовала преко Овчијег поља и *"прешавши Црну гору (међу Врањем и Скопљем), врати се деспот, пошто му је послао сву војску своју, предавши је своје нећаку Ђурђу"* (Константин Филозоф). Деспот је водио ову војску док се налазила унутар граница Деспотовине, међутим иза граница војску је преузео Ђурађ Бранковић. Са деспотом тада су отишли и Сандаљ Хранић и Јован Моровић, али су оставили своје војске. До директног судара двеју војски је дошло дана 5. јула 1413. године код села Чаморлу које се налази испод планине Витош. *"Пошто су стали под гором Витошом на реци Искеру са целом војском, а Муса на Стипони, и видевши предстраже које су ратовале, не отрпе, павши у јарост пође на њих"* (Константин Филозоф). У самој почетку битке Мусина војска је имала успеха и у свом удару на српску војску изгледало је у једном моменту као да ће победити. Међутим једна Ђурђева интервенција успела је да поврати поколебане српске редове, а што је на крају донело и потпуну победу над Мусом. Осетивши пораз Муса се дао у бекство, али на реци Искру бива ухваћен и одмах удављен. *"А цар (Муса) видевши да је побеђен са обе стране, даде се у бекство. Њега (Мусу) у реци Искеру ухвативши пребише (и) удавише. Велика множина била је и ту побијена од деспотове војске"* (Константин Филозоф). Нешто слично наводи и Орбин: *"Те исте године, 14. јула, ова су два брата приметили битку у Бугарској на месту званом Искра, и ту је Муса поражен и ухваћен жив, те је сместа уморен гадном смрћу"* (Мавро Орбин).

Мусиним поразом и његовом ликвидацијом апсолутну власт у целокупној турској држави узео је султан Мехмед I (1413-1421). Знајући да за сав овај његов успех највећу заслугу сигурно има деспот Стефан то се султан показао као веома благонаклон према њему. Осим богатих дарова султан је деспоту дао на управу и неке области. *"(Султан) посла драгоцене дарове деспоту и поклицаре који му*

дадоше град Корпијан, а даде му и предео звани Знепоље (око Трна) и друга прострaнства даде му" (Константин Филозоф). Истовремено су се смирили и односи између деспота Стефана и Ђурађа Бранковића. Ђурађ је успео да у потпуности стекне деспотово поверење па је чак и командовао целокупном војском у одлучујућем боју са Мусом. Било је и других знакова пажње од стране деспота па је Ђурађ могао бити сасвим задовољан. "Био је одликован многим частима и (он и) сви изабрани" (Константин Филозоф).

Ипак, после свих борби Србија није успела да остане независна од Турске. Деспот је прихватио вазалне обавезе према султану Мехмеду, али је ипак уживао један посебан положај мада га све то није ослободило од тога да шаље Турцима помоћне трупе у случају да султан ратује. Сасвим је сигурно да је деспот преузео контролу над целом Србијом изузев оних области које су држали Бранковићи. По свему судећи управо област Бранковића је имала један посебан положај. Они су признавали врховну власт деспота Стефана, али он се није уплитао у унутрашње послове у њиховој области. С друге стране Бранковићи су исто тако били и вазали турског султана што је у себи обухватало, између осталог, и слање султану помоћних одреда. Исто тако у њиховој области је било турских посада и доста турских разноразних чиновника. Деспот је, осим према турском султану, био вазал и Угарског краља што му је доста користило будући да је за то вазалство био награђен бројним поседима у Угарској. Треба споменути и то да је деспот признавао идеалну супрематију византијских царева, али то је било више теоретски док у практичним односима се није осетило. Ова помало компликована шема међусобних односа показале се у наредним годинама као добро решење, али ће након деспотове смрти, будући да је била сувише везана за његову личност, бити извор разних невоља.

У наредних осам година, све до Мехмедове смрти 1422. године између Србије и Турске влада мир. Границе деспотовине су потпуно мирне и са северних страна (према Угарској) тако да се земља могла опорављати од година непрекидних ратова. Са угарским краљем односи су били све бољи па је током 1414. године деспот био у Жигмундовој свити на сабору о Констанци. Тај чувени концил у Констанци на Боденском језеру трајао је у времену од 1414. године па све до 1418. покушавајући да превазиђе раздор који се јавио у католичкој цркви. За Жигмундовог боравка проблем раздора (шизме) није решен, али је осуђен и спаљен Јан Хус због својих верских учења која су била у супротности са оним које је заступала црква. Иако је имао писмену гаранцију од стране краља Жигмунда да му се неће ништа десити, Хус ипак није успео да из Констанце извуче живу главу. По биографу излази да је деспот чак и војно помагао Жигмунда у његовим каснијим обрачунима са хуситима. *"А овај (Хус) имаде множину ученика који се овако осилише. И када се ово догађало, обрати се краљ деспоту молећи неки мали део изабране војске, пошто је било зимско време, да их само обичним гласом (о доласку деспотове војске) застраше. Тако је и било" (Константин Филозоф).*

У Босни је током августа 1415. године у Усори код Макљеновца дошло до тешког угарског пораза у судару са босанском армијом помогнутој Турцима. То је било

финале дотадашњих босанско-угарских сукоба. Било је ту и дивљачких обрачуна, а предњачио је Хрвоје Вукчић. *"Са своје стране, Хрвоје је задржао код себе Ивана, брата Миклеуша Надершпана, као и Павла Чупора. Наредио је да се Чупор зашије у говеђу кожу, те му се стао подруживати и говорити: Ви који сте у људској подоби подражавали глас дозволите сада да тај глас добије свој прави лик. И тако зашивеног удавио је у реци"* (Мавро Орбин). Да је то била стварна катастрофа угарске војске види се из тога што су скоро сви угарски великаши пали у заробљеништво. Најпознатији заробљеници су свакако били Јован Моровић, Иван Горјански и други, а постали су плен турског војводе Исака. *"Неке су ухватили и заробили Турци; међу њима бана Мартина, и Ласла и Ивана Горјанског"* (Мавро Орбин). Током 1416. године из заробљеништва је први изашао Иван Горјански, а као добар деспотов познаник замолио је овога да код турака посредује не би ли се ослободили и други заробљени угарски великаши. Деспот Стефан је то спремно прихватио. Преговори су били мучни и дуги (Јован Моровић је ослобођен тек 1419.), али на крају су ови великаши били ослобођени уз откуп. *"Када је султан војевао на истоку, опет посла своју војску на Угре преко Босне; (кад војска) дође ухватише угарске банове, разбише (их) и доведоше (их) султану; посредством деспотовим беху новцем откупљени и ослободише се горке смрти"* (Константин Филозоф).

Ово је можда карактеристично место деспотовог тадашњег политичког деловања када он служи као посредник између запада и истока, али и као вазал и једних и других, а опет све то му се толерише. *"По васељени источни владари (бејаху према западним (владарима) непријатељи и пленили су (им) земље, и ратовали су један са другим, а овај шаље своју војску ка источнима (Турцима) против западних (Угра), а ка западним сам одлази да се саветује. И ово обоје је јавно чинио и за многе године"* (Константин Филозоф). И сам биограф признаје да је ово веома чудна и неодржива ситуација, али да је деспот *"само он једини, велики и изванредан у премудрости и сили; а то и после њега као неки закон који је он утврдио остаде. Јер нису просто ни западни ово трпели, али знађаху да је као неки штит и (да) непоколебљива вера (долази) од њега; и свештеници њихови говораху: Још се молимо о благочастивом деспоту који је у српској земљи"* (Константин Филозоф). То је тада била добра позиција за Србију, али било је питање до којег времена све то може да иде тако. Угарско-турски сукоби су били све чешћи и све оштрији са претњом да ће прећи у стални рат. За сада је само деспотова снажна личност могла држати Деспотовину изван свега тога, али као да нико није размишљао шта ће бити после тога.

Током 1421. године долази до једног помало и изненадног територијалног проширења Деспотовине. Зетом је у то време владао Балша III, али како није имао синова већ само две малолетне ћерке, било је питање коме ће своје земље оставити. Балша је већ једно време ратовао са Венецијом и то са променљивим успехом. У жељи да од деспота добије помоћ он је допутовао у Србију, али како је већ дуже време био озбиљно болестан то је на деспотовим двору и умро дана 28. априла 1421. године. Ипак пред смрт је своје земље оставио деспоту. *"У то време, (међутим), дође и његов нећак Балша, арбанаски господар. Унапред је предвидео*

смрт своју, јер беше болестан одавно, и ту одмах умре. Њега (Стефан) са великим љубочаићем, а уједно и жалошћу опремили, погребе" (Константин Филозоф). Одмах након Балшине смрти деспот са војском уђе у Зету, а неких значајних отпора није било од месног становништва. Међутим, Венеција је такође покушала да заузме за себе што већи комад Зете, што је до краја довело и до оружаних сукоба са деспотовом војском. Но, тада долази до једног догађаја који је све изменио. Управо тада, у јулу 1421. године умире турски султан Мехмед. Сада је почела борба за његово наслеђе.

Као законити наследник истурен је Мехмедов син Мурат II, али било је и других претендента. Као и увек када су сплетке у питање највреднија је била Византија која је подржала некога Мустафу за којег су тврдили да је наводни Бајазитов син. *"Када је умро султан у Андријанову граду, као што напред рекосмо, и када је био пренесен од свију силних и домаћих својих у Брусу, беше неки звани Мустафа, који преваром назва себе Мустафом, сином (Бајазита) муњевитог..."* (Константин Филозоф). Мустафа је рачунао на деспотову помоћ па је чак и слао изасланике у Србију, али деспот је то одлучно одбио, па је чак Мустафине изасланике дао похватати и послати Мурату II. Изгледа да је било доста оних из његове околине који су били спремни да пруже помоћ Мустафи, али деспот је то одбио говорећи да се он покојном султану Мехмеду заклео: *"Положио сам заклетве султану да ћу добро учинити његовој деци"* (Константин Филозоф). Тиме је сасвим јасно дао до знања да ће убудуће подржавати Мурата II. Немавши никакве помоћи Мустафа је ускоро настрадао. Колико је деспотов поступак био паметан видело се током 1422. године када је султан Мурат II, да би се осветио Византији што је давала подршку његовом противнику, дошао под Цариград. Тек када је исплаћена велика количина злата склопљен је мир. Те године нападнута је и Босна, а нешто раније и Влашка. У целом том ратном пламену једина која је остала недирнута била је Србија, али једино захваљујући томе што је деспот одбио помоћ Мустафи.

За све то време трајали су стални сукоби са Венецијом око неких градова у Зети. Деспот је узимао активног учешћа у тим збивањима све до лета 1423. године када је схватио да му је много важније да се бави својим односима са Турцима и Угрима, па је то био разлог зашто је догађаје око Зете препустио Ђурђу Бранковићу. Могуће да је баш тада (лето 1423. када је напустио Зету) он имао преговоре са изасланицима султана Мурата II који су дошли у Београд. *"Тада посла (Мурат) деспоту поклицара благодарећи за све, јер га деспот беше претекао пославши к њему поклицаре варалице Мустафе. И када је дошао поклицар деспоту, (деспот) учини велико угошћење с њим пловећи у лађама по Дунаву и Сави;..."* (Константин Филозоф). Дакле, није познат датум преговора деспотових са Муратовим изасланицима, али се зна да је те, 1423. године, постигнут споразум између Мурата II и деспота. Не знају се ни одредбе тога уговора мада је познато да је деспот и даље задржао свој вазални однос према султану. За све то време Ђурађ био активан па је све то ускоро довело до склапања мира, тзв. "Скадарски мир" (12. август 1423.). Тиме је и сукоб са Венецијом докончан.

21. Последње године деспота Стефана Лазаревића

Тих година деспот је неуобичајено често боравио у Угарској па се тако бележе његови одласци у 1422., затим 1423. години. Иако је он у Угарској имао много поседа и важио за једног највећих угарских великаша, није само то био разлог зашто је он тамо боравио. Свих тих година на угарском двору је боравила по нека значајна личност из околних земаља која је покушавала да убеди краља Жигмунда да зарати са Турцима. Током 1424. године ту су дошли и турски изасланици са којима је до краја краљ Жигмунд склопио мир, али тога се нико није држао. То се нарочито показало исте те године (1424.) када је у априлу од Мурата II поново нападнута Босна, а одмах потом и Влашка. Да некако сузбије ову нарастајућу турску опасност одлучи Жигмунд да припреми једну ширу војну акцију. Током 1425. године он је скоро целу државу дигао на оружје и формирао три војске од којих су две ишле на Турке, а једна на хусите у Чешкој. У августу 1425. године Жигмунд је са војском стигао до Оршаве и ту се по свему судећи састао тајно са деспотом. Тада је сигурно било говора о будућим акцијама против турака и тражено је и деспотово учешће у томе. Из његовог каснијег понашања видљиво је да је он дао пристанак.

Баш у то време на деспотов двор стигли су и турски изасланици које је послао султан Мурат II. Они су имали задатак да извиде да ли је деспот и даље верни турски вазал или заједно са угарима спрема напад на Турску. *"Мурат хтеде поћи на запад и гледајући благочастивога деспота како сваке године иде угарском краљу, послуша неке који су (га) клеветали; и када је тамо деспот био, посла једнога од верних својих да сазна у чему је истина"* (Константин Филозоф). Како деспот у то време није био Београду већ у Угарској то су посланици морали да чекају његов повратак. Како се радило о искусним људима, а не шепртљама, то су они јасно видели да цела Србија просто ври од ратних припрема и да се градови навелико опремају оружјем. Било је очигледно да се ради о припремању рата са Турцима. То им је до краја и сам деспот потврдио не желећи да их прими иако је примио оне поклоне које су му донели. То је био помало исхитрен деспотов потез јер још увек није било сигурно да ће до акције хришћана против Турака уопште и доћи. То је било сасвим довољно да посланик види праву истину. *"А овај (изасланик), дошавши к цару (Мурату), много га (деспота Стефана) клеветаше и рече: Ако ти не поћеш на њих, они ће већ доћи на тебе"* (Константин Филозоф).

После овога извештаја својих посланика Мурат II се одлучио на акцију и стога долази лично у Софију где су се сакупљале његове трупе. У међувремену је и деспот сазнао да од предстојећег рата са Турцима нема ништа јер се Угарска и Венеција никако нису могли договорити Сада је морао да се пред султаном оправда уколико не жели одмазду. Стога је, као да ништа није било, послао своје помоћне трупе султану у Софију извршавајући тиме своје вазалске обавезе. Истовремено са овим војницима стигло је и деспотово посланство које је требало да умири султана. Међутим, султан не прихвати ове војнике, а посланицима не поверује већ их све врати назад деспоту уз поруку да он ускоро тамо долази. *"И цар пође у Софију, где дођоше војници деспотови по обичају. А дође и поклицар. Цар, мало задржавши војнике, рече (војницима деспотовим): Идите господину своме и објавите му мој долазак"* (Константин Филозоф).

Тако је и било. Током јесени 1425. године Турци улазе у Србију и долазе све до Крушевца успут све палећи и робећи. Међутим, ова акција је била кратког даха, али не због тога што је то султан тако желео већ због јаког отпора. Осим деспотових трупа било је ту и помоћи из Угарске. На крају султан попусти пред деспотовим посланицима и склопивши мир повуче се из Србије. *"Попленивши један део, одмах се опет врати. Јер посла благочастиви (Стефан) поклицара"* (Константин Филозоф). Стиче се утисак да је ова турска акција ипак била прије нека врста војне демонстрације турске снаге и опомена за Србију, но што је султан имао стварну намеру да нешто трајно освоји.

Баш док су Турци упадали у Србију сетио се босански краљ Твртко II неких својих права на Сребрницу за која је мислио да су јача од оних по којима је деспот сада држи. Још од 1415. године Босанци су чекали погодну прилику не би ли повратили овај град и сада му се учинило да је до ње дошло. Напад и није био толико изненадан што је пружило времена деспотовим људима да се повуку у тврђаву Сребрник из које се могао пружити довољно јак отпор док не стигне помоћ.

И иначе Босанци нису журили са опсадом тако да су сасвим мирно бомбардовали тврђаву и чекали да се браниоци предају. Док је трајало бомбардовање тврђаве припадници властееоске породице Дињичић су спалили предграђе Сребрнице. У то време су Дињичићи, а нарочито жупан Драгиша, били веома активни када је требало учествовати у заверама. Тако се њему приписује једна од главних улога при убиству кнеза Радослава Павловића (1415.), што је опет касније изазвало у Босни крваве неред. Тек интервенцијом султана Мехмеда II ови су се неред смирени, а жупан Драгиша Дињичић је требао да буде бачен у тамницу. На неки начин жупан је ту казну избегао и 1425. године он је већ један од најближих људи краљу Твртку II. Склон таквим радњама био је један од покретача Тврткове акције на Сребрницу и онај који је тамо направио највеће штете спаливши предграђе.

Твртко II се није надао да ће се Турци тако брзо повући из Србије, што је омогућило деспоту да сву своју војску коју је до тога момента користио у рату са Турцима, окрене одмах на Босну. *"А деспот, узевши војску коју беше спремио против ових, пође на Босну"* (Константин Филозоф). Исто тако мало ко је могао да поверује да се у то доба године може прећи набујала Дрина, па се може мислити какво је то изненађење било када је деспот са војском прешао ову реку и ударио на Босанце. *"Деспот изненада дође на реку звану Дрина за коју су Босанци мислили да се не може прећи; а када деспот тада наиђе, брзо пређе реку те Босанци, видевши то, оставише све станове своје и побегоше са својим краљем"* (Константин Филозоф).

Изненађење је било толико да су се Босанци тако успаничено повукли да су оставили целокупну артиљерију којом су бомбардовали тврђаву. *"А остаде и праћка (тј. топ) њихова звана хумка заједно са другим двома. Деспот заповеди да велику (праћку) носе у Београд, а остале (две) у Сребрницу, а сам дође у босанске крајеве и гонивши краља, плењаше"* (Константин Филозоф). Паника је ухватила Босанце у тој мери да се њихов краљ Твртко II утврдио у једној од тврђава и из ње

тражио преговоре са деспотом. *"А краљ, који је био у једном од тврђих градова, посла посланика молећи да изиђе"* (Константин Филозоф). Не желећи да се даље прегана са Босанцима и узевши за себе околину Сребрнице деспот пристане на мир и повуче се.

Деспот Стефан је већ до тада означио Ђурађа Бранковића и његово потомство за своје наследнике у деспотовини. Међутим, то је остало затворено у породичним круговима породица Лазаревића и Бранковића тако да је такву деспотову одлуку требало на неки начин обнародовати и добити од властеле пристанак на то. У то време деспот је већ почео да побољева од неке ножне болести па се плашио да ће умрети, а да овај важан посао остане необављен. *"Благочастивога деспота Стефана хваташе све више ножна болест од које одавно страдаше"* (Константин Филозоф). Требало је сакупити сабор где ће се окупити највећа српска властела, али и представници цркве. То је учињено током 1426. године (та година није сигурна па постоји могућност да је то урађено и раније) у Сребрници. *"Зато, веома се побојавши смрти, посла по свога сестрића, господина Ђурађа, и овај дође у место звано Сребрница; и ту (деспот) сазва са патријархом сабор од часних архијереја и благородних свију власти и свију изабраних и на сабору благослови њега (Ђурађа) на господство, говорећи: Од сада овога сматрајте господином место мене"* (Константин Филозоф).

Тиме је деспотова жеља била озакоњена и Ђурађ је постао и његов легални наследник. Све то је учвршћено присуством црквених представника и давањем заклетви. *"Учинише и молитву над њиме са полагањем руку; и све закле да му буду верни. А прокле оне који би подигли какво неверство. Затим закле и њега самога да неће презрети његово васпитање, "него како сам ја сам о свему мислио, тако чини и ти. Јер многи су ми послужили којима не успех дати награде". И много (га) поучи о побожности и заповестима. Зато од тада много верније се приклањаху младом своме господину него раније"* (Константин Филозоф).

Но, све је то био тек део посла око Ђурађевог наслеђивања. Како је Србија била угарски вазал и по том основу деспот је добио мноштво поседа по Угарској, али и Београд и Голубац, то је требало решити и тај проблем. Деспот је сасвим сигурно желео да га Ђурађ наследи и на тим поседима па је стога требало на све то добити и сагласност угарског краља Жигмунда. У пролеће 1426. године деспот путује у Угарску са својом најистакнутијом властелом где се састаје са угарским краљем Жигмундом и његовим великашима у месту Тати у Коморанској жупанији. Преговори нису били ни мало лаки, тако да ни услови које је успео деспот да избори нису били баш повољни. Жигмунд је пристао да Ђурађ Бранковић буде наследник деспота Стефана и да буде увршћен међу угарску властелу, као и да наследи све деспотове поседе у Угарској, али уз одређен услов. Најпре то да и Ђурађ, попут деспота, прихвати вазалне обавезе према Угарској. Тај услов се и очекивао и он није био посебно споран. Међутим, Жигмунд је тражио и то да се Угарској у случају деспотове смрти врате градови Београд и Голубац, Мачва и крајеви западно од Дрине. То већ није могло бити деспоту по вољи, али немајући куд морао је и на то пристати. Великим делом Београд је изграђен баш од стране

деспота и много тога у Деспотовини је било повезано баш са тим градом, па можда изгледа чудно што је тако олако дат пристанак на његово одрицање. Могуће је да се деспот надао да ће каснији ток догађаја му пружити прилику да можда Жигмунда убеди да се одустане од те одредбе из уговора. Иако је нешто побољевао, деспота је здравље ипак доста добро служило, па је било за очекивати тако нешто и за даље. Но, није се тако десило.

Те године (1426.) у Влашкој су беснеле борбе између угарског краља Жигмунда и Турака, а резултат је био углавном на штету угара. Србија целе те године није узнемиравана и изгледало је да чак деспот побољшава своје позиције на турском двору. Тада се он чак нудио Венецији да посредује код Мурата II при њиховим преговорима. Венеција је спремно прихватила деспотов предлог за посредовање, али Турска изгледа није. Јаз између деспота и Мурата II био је све дубљи. Да је то тако видело се када је почетком 1427. године Мурат II упутио своје акинције да упадну у Србију. Дobar део Србије био је захваћен овим нападом. Ново Брдо је било опкољено, Поморавље је горело, а у лето турско халакање се већ чуло и код Ресаве.

У то време, најнезгодније по деспота, дошло је и до неке побуне у Сребрници када су незадовољни рудари убили деспотовог надзорника у граду. *"Године 1419. деспот Стеван је послао на управу Сребрнице једног свог властелина по имену Владислав. А како је он преко сваке мере тлачио тамошњи народ, људи су једног дана, пошто више нису могли подносити његово насиље, побунили и убили га"* (Мавро Орбин). Деспот се страшно разјарио када је чуо за ову побуну. Могуће да га је у љутњу довело то што се рудари буне баш у овај час када Турци опасно угрожавају Србију, а можда је то било и због начина на који су рудари убили његовог надзорника. *"А неки немирни духови, подигавши спор, убише га и бацише са палате"* (Константин Филозоф). Било како било, он бане са војском у Сребрницу и тамо се на страшан начин обрачуна са свима на које је налетео. Наравно, главни део побуњеника је измакао, а страдали су углавном невини. Ништа од свега тога није сметало деспоту да нареди осакаћења и друге облике тешких казни. *"Сазнавши за ово (деспот) се подиже сам, пошто су многи побегли од места, па ухвативши и неке невинне ради убиства младића, одсецаше им руке и ноге"* (Константин Филозоф).

Помало је неразумљив деспотов поступак са дубровачким трговцима који су се затекли у Сребрници. Мислећи да су и они умешани у ову побуну наредио је да се некима од њих ископају очи, одсеку руке, итд. *"Многим, пак, трговцима и властели дубровачкој који су се тада нашли у Сребрници одузео је сву имовину, итавише, бацио их је у тамницу. Некима је ископао по једно око, а другима одсекао по једну руку, и све то зато што је био посумњао да су они били умешани у заверу и убиство поменутог Владислава"* (Мавро Орбин). Његова разрачунавања су узела такве размере да је морала да се умеша и Дубровачка влада која је опет замолила Ђурђа Бранковића да и он помогне. До краја је све било узалуд и деспот је урадио онако како је хтео. *"Због тога му је дубровачка влада сместа послала поклицара Паска Растића. И поред тога што се за њ заложил деспотов синовац Ђурађ, и*

што је лично излагао и с прекором стављао пред очи деспоту многа добротина која су му Дубровчани учинили, а нарочито напоре које су издржали при одбрани тврђаве Сребренице кад је на њу јуришао босански краљ Твртко, Растих ипак није издејствовао да деспот ослободи поменуте Дубровчане" (Мавро Орбин). Све то је био разлог да Дубровчани одлуче да затегну односе са деспотом, али тада је дошло до трагичног развоја догађаја.

Негде средином 1427. године деспот је боравио у Шумадији, а кретао се ка Београду. У месту Главица је одлучио да изиђе у лов. Након обеда узјао је коња, а онда га је ударила срчана кап. *"Када је био на месту званом Главица, обедовавши, изиђе да лови; и док је још ловио, узео је крагујца на руку своју. Узевши га није (га) носио како треба, он, који је до сада све како треба и на удивљење изводио и чинио; и нагибао се на једну и другу страну као да ће са коња пасти. Обухвативши га са обе стране, вођаху га до стана" (Константин Филозоф). Пренет је до шатора и тамо је дана 19. јула и умро. Последње речи су му биле да се иде по Ђурђа Бранковића. *"И кад је био у шатору, он лежаше - а то беше свима дирљив приказ - испутивши само један глас: По Ђурђа, по Ђурђа - говораше. И тако ништа није говорио до ујутро, када и дух свој предаде Господу" (Константин Филозоф).**

Ова смрт је била и више него изненадна па је то било разлог да се појави и мишљење да постоји могућност да је деспот отрован од стране завереника у земљи. Не треба ни говорити да је он имао мноштво противника који би му радо дошли главе. Истовремено и султан Мурат II је имао у својој земљи извесних проблема са завереничким групама крупних бегова који су се одупирали његовој апсолутистичкој владавини. Ти су сукоби отишли толико далеко да је Мурат II до краја наредио да се ослепи Ивас паша, тадашњи везир, иначе један, до тада, од најпозданијих Муратових људи. Са том завером против султана повезује се и завера против деспота, а завереници су били у међусобној вези. Управо стога помало чудна коинциденција да је деспот *"на месту званом Главица, обедовавши,..."*, а да је након овога обеда отишао у лов и одједном *"нагибао се на једну и другу страну као да ће са коња пасти"*. Ако је тако, онда су обе завереничке групе наступале у договору и имале су намеру да ликвидирају и султана и деспота. Мурат II је на време осујетио овај покушај, али деспот то није успео. Колико ова комбинација има тачности и вероватности, остаје ствар процене и могућих доказивања. Но, у науци остаје и даље једнодушно наведено да је искључиви разлог деспотове смрти срчани удар.

Деспотова смрт је била страшна вест за Србију и то баш у часу када Турци нападају из све снаге. *"Када се ово догоди, који (све) жалосни гласови нису се тада чули?! Падали су (људи) лицем ка земљи и крв је текла из њих; и друго (шта је било) тако да нису ридали за њиме само као за господином, него као за оцем са љубављу поштованим" (Константин Филозоф). Деспотово тело је пренето у његову задужбину у манастир Манасија (Ресава), а биограф говори да се у моменту сахране турска војска налазила у близини и да је погребна поворка била у опасности од њиховог напада. На надгробном камену је записано *"Благочестиви господин деспот Стефан, добри господин, предобри, и мили, и слатки господин**

деспот! О тешко оном ко га виде на овом месту мртва!". Манастир Манасија, као деспотова гробна црква, је посвећен Св. Тројици и завршен је 1418. године, а украшен је веома богато.

Иначе, око самог места где је деспот сахрањен владају контраверзе. Постоје народна предања да је сахрањен на неким тајном месту, затим наводи летописца из XVI века да је сахрањен у Београду. Једна од новијих верзија јесте да је његов гроб у манастиру Копорину. У овом манастиру (Копорину) пронађени су испод портрета деспота Стефана (иначе, један од његових најстаријих портрета) неки скелетни остаци који имају патолошке промене које би одговарале оним наводима Константина Филозофа где он каже да је деспот имао проблема са коленом. Сам исликан лик је веома оштећен тако да је о деспотовом изгледу било шта веома тешко рећи. Посебно је интересантна круна која је отворена и укрштена лором с бисерним орнаментом у облику осмице.

Но, како су то за сада све хипотезе званично се верује да је деспот ипак сахрањен у Манасији и то у југозападном делу наоса. У Манасији се налази исликан лик деспотов и то на западном зиду храма, између великих царских двери и малих северних врата. Деспот је приказан фронтално, у десној руци му је крст, а у левој модел Манасије. Лице му је дугуљасто, коса црвенкасто жута. Црте лица су веома правилне и танке (можда мало сувише идеализоване), а боја лица је румена. Овај се портрет у многоме разликује од оних у манастирима у Руденици и Копорину, посебну пажњу привлачи његово одело због мноштва орнамената.

У Руденици деспот је на западном зиду наоса, до врата која воде у припрату, приказан као млад човек, крупан, плав. Поред њега је и брат му Вук. И управо ту се може сасвим јасно видети Вуков лик са широким овалним лицем, косе тамно смеђе, пада му на рамена, а на средини раздвојена. Има бркове и малу браду.

У манастиру Каленићу на северном зиду припрате деспотов исликан лик је приказан са нешто дужим лицем, косом риђом, кратком, брада му је ретка, а бркови једва распознају.

Деспотова смрт схваћена је као катастрофа и то је на неки начин тако и било. Задњих двадесетак година целокупна политика коју је водила Србија, али и сви политички односи које је она имала са околним силама, биле су нераскидиво везане за деспотову личност. Србија је била у двоструком вазалном односу према два љута противника: Угарској и Турској. Тај помало чудан однос је функционисао једно време веома добро и обезбедио је Србији дуготрајан мир, међутим након смрти султана Мехмеда добио је деспот амбицију да удружен са осталим хришћанским силама покуша да коначно сломи Турке. Можда је то био добар политички правац, али он је изгледа имао прилику да функционише за добро Србије само за деспотова живота. Његовом смрћу Деспотовина је морала да врати Угарској Београд и Голубац, што је значајно смањивало њену снагу. Био је ту и турски султан који је такође полагао право на Србију и који је сматрао да му она, након деспотове смрти, у потпуности припада. То је сада значајно компликовало

односе између Угарске и Турске, а све зарад Србије. За деспотова живота све је то некако трајало, али било је велико питање да ли ће и Ђурађ успети да се снађе у тим односима.

Несумњиво да деспот Стефан Лазаревић спада међу неколико најкрупнијих и најистакнутијих фигура српске средњовековне историје. Био је на првом месту ратник и витез који је имао иза себе више битака неголи иједан српски владар прије њега. Осим тога за својих тридесет година владавине показао се и као добар државник, дипломата, организатор, али и као један од најдаровитијих песника свога времена. Његов живот личи на роман препун радикалних преокрета. За свога живота служио је неколицину турских султана, али је против већине њих и ратовао. Истовремено био је један од највећих великаша угарског краља Жигмунда мада је и против њега дејствовао у неколико битака. Имао је срећу да из свих великих битака, а ни у једној се није штеедео, изађе не само жив већ чак ни рањен. Осим ових сукоба имао је деспот мноштво судара са српском властелом која је често одбијала његове политичке заокрете и то углавном што их није схватала. Најупечатљивији су деспотови судари са породицом Бранковићем, са којом се на крају имао снаге измирити чак у тој мери да је одлучио да Ђурђа Бранковића прогласи за свога наследника. Само проглашење Ђурђа за наследника имало је за основни циљ да обезбеди за Србију једнога владара који ће бити из истакнуте српске племићке породице. Деспот је знао да ће након његове смрти (деспотове) и Угарска и Турска покушати да заузму Србију користећи то што он нема наследника па је стога истицање Ђурђа имало задатак да то спречи. Време које је наилазило показало је нажалост да таква његова рачуница има само делимично покриће, а Србија је улазила у завршни чин катастрофе.